Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links
Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

SOCIALE STUDIER I DANSK HISTORIE EFTER 1857

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

STUDIER FRA
INSTITUTET FOR HISTORIE OG SAMFUNDSØKONOMI

I

SOCIALE STUDIER I DANSK HISTORIE EFTER 1857

UNDER REDAKTION AF

POVL ENGELSTOFT OG HANS JENSEN

REPROGRAFISK GENUDGIVET OG FORLAGT AF
SELSKABET FOR UDGIVELSE AF KILDER TIL DANSK HISTORIE
KØBENHAVN
1978

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

FORORD

Institutet for Historie og Samfundsøkonomi, der blev oprettet 1927, har som en af sine Opgaver arbejdet paa Indsamling af Materiale til en socialhistorisk Belysning af Spørgsmaalet: Arbejdere og Arbejdsgivere i Danmark i Tiden efter 1864, idet dog Perioden af saglige Hensyn delvis har maattet forskydes bagud til 1857. Da der efter de to første Aars Arbejde forelaa et ret alsidigt Materiale, blandt andet en systematisk Registratur over det socialhistoriske Stof i »Socialisten« og »Social-Demokraten«, bestemte man sig til, forinden Institutets faste Medarbejdere begyndte at fremlægge deres Behandling deraf, at stille det til Raadighed for et Antal historiske og statsvidenskabelige Studerende, som under Former, der nærmede sig dels Laboratorieøvelsen, dels Studiekredsen, optog specielle Sider af Spørgsmaalet til Undersøgelse. Der blev da i 1929 afholdt to halvaarlige Øvelser med henholdsvis otte og syv Deltagere, saaledes at de leverede Afhandlinger gennemdrøftedes paa halvmaanedlige Sammenkomster.

De ni Afhandlinger, der her foreligger, stammer paa den sidste nær fra det første Halvaars Øvelser. De gengives i det hele og store i deres oprindelige Skikkelse, dog med adskillige Ændringer og Tilføjelser. De præges hver for sig af deres Forfatter, og de maa ikke betragtes som udtømmende Behandlinger af de paagældende Emner, men de kommer dog alle Problemerne noget nærmere paa Livet end hidtil sket i Litteraturen, og de vil formentlig kunne tjene baade til Oplysning om og Vækkelse af Interessen for socialhistoriske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Spørgsmaal. De enkelte Gentagelser, der er en Følge af Tilblivelsesmaaden, vil ikke vanskeliggøre Læsningen.

Vi nævner med Tak, at saavel Arbejderbevægelsens Arkiv som flere Fagforeninger har stillet deres Materiale til Raadighed for Institutet.

København, i August 1930.

REDAKTIONEN.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

INDHOLD.

	Pag.
Cand. mag. *Henry Bruun:* Den sociale Udvikling i Byerne 1857—71	1
Stud. polit. *Niels Banke:* Arbejderspørgsmaalets Rejsning 1871	27
Stud. mag. *Vermund G. Laustsen:* Fagforeningsbevægelsens Oprindelse og de første Aars Organisation og Virksomhed	49
Stud. polit. *G. Warmdahl:* Statens Stilling til Arbejderspørgsmaalet i Halvfjerdserne. Arbejderkommissionen af 1875	64
Stud. mag. *Kristen Pedersen:* Fagforeningsbevægelsen 1878—90	82
Cand. mag. *Georg Nørregaard:* Arbejderspørgsmaalet i Firserne	100
Stud. mag. *Holger Hansen:* Den nye Drøftelse af sociale Spørgsmaal 1890—94	128
Stud. mag. *G. Boesen:* Husmands- og Landarbejderspørgsmaalet i Halvfemserne	149
Cand. mag. *F. Skrubbeltrang:* Septemberforliget 1899	169

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

DEN SOCIALE UDVIKLING I BYERNE 1857—71.

Af

HENRY BRUUN.

Som Indledning til de efterfølgende Afhandlinger skal med nærværende Arbejde gives en Oversigt over de sociale Forholds Udvikling 1857—71, særlig med det Maal for Øje at klarlægge Baggrunden for Arbejderbevægelsens Gennembrud i 1871. Baade denne Hensigt og selve Stoffets Art fører med sig, at der ganske overvejende vil blive Tale om Bynæringsvejene; hverken 1857 eller 1871 sætter heller Skel i Landarbejderklassens Historie.

For Haandværkets og Industriens Arbejdere er derimod de to Tidsgrænser saa skarpe som muligt — dybe Indsnit, der skiller Fortid og Fremtid, selv om man ved en nøjere Betragtning her som ved alle de vilkaarlige historiske Inddelinger ogsaa vil faa Øje paa den indbyrdes Sammenhæng.

Et saadant Træk af Sammenhæng har vi f. Eks. deri, at de voldsomme Brydninger om selve Næringsloven, der i Tiden før dens Gennemførelse havde sat Sindene i saa stærk Bevægelse, fortsættes ogsaa i flere Aar derefter; og selv om de ophidsede Lidenskaber var faldet noget til Ro, var veget for en vis Resignation, saa spiller dog Misfornøjelsen med Lavenes Ophævelse baade blandt Mestre og Svende en ikke ringe Rolle igennem 60'erne, ja for saa vidt meget længere, som Savnet af en Organisation forklarer Fagforeningernes Fremgang i 70'erne, og som Mestrene endnu saa sent som i 90'erne interesserede sig for en Revision af Næringsloven.

I Enkeltheder at skildre de store Kampe om Loven af 29. Dec. 1857 vilde føre for vidt; kun om visse Hovedtræk skal erindres. Kampen begynder tidligt; Lavsvæsenet havde bitre Fjender allerede i det 18. Aarh., men slap ved Forordningerne af 1761 og 1800 med mindre

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Indrømmelser og fik i de første fattige Tiaar af det 19. Aarh. Lov at leve i Fred. Det nationalliberale Parti og dets Organ, »Fædrelandet«[1]), optraadte derimod fra første Færd fjendtligt mod Lavene; og allerede saa tidligt som 1840 nedsattes ved kgl. Resolution en Kommission, der skulde undersøge Hovedstadens Lavsvæsen; Resultatet af dens langvarige Arbejde var ganske vist saa ringe, at den døbtes »de syv magre Aars Komité«[2]); men alene dens Nedsættelse var et Tidens Tegn og fik Betydning ved at foranledige Stiftelsen af »Haandværkerforeningen i København« (1840), for hvilken det straks fra Begyndelsen var et Hovedformaal at tage Stilling til »Tidens store Spørgsmaal, nemlig »om Laugene bør bestaae eller ikke?««[3]), og som efterhaanden blev Lavstilhængernes faste Borg. Omvendt fandtes der indenfor Industriforeningen (stiftet 1838) fra første Færd et udpræget lavsfjendtligt Parti[4]), og efterhaanden traadte de to store Foreninger i Modsætning til hinanden[5]). En Tid trænges dog Spørgsmaalet om Lavsvæsenet tilbage af de store politiske og nationale Bevægelser. Tidens radikale Bevægelser finder Tilslutning blandt Haandværkerne; og det var »Haandværkerdannelsesforeningen«[6]) (af 1847), der satte de bekendte Hippodrommøder i 1848 i Scene. Mod denne yderliggaaende Retning gjorde selv Industriforeningen Front, ikke at tale om Haandværkerforeningen, paa hvis Liste over Kandidater til den grundlovgivende Rigsforsamling man finder Navne som A. S. Ørsted, Algreen Ussing, Madvig og David[7]). — En Forening af nationale og økonomiske Motiver fremkalder blandt Haandværkssvendene en stærk Bevægelse mod deres tyske Kolleger, der i stort Omfang fordrives[8]). — Glemt var Lavsspørgsmaalet imidlertid ingenlunde, og de ulmende Gløder flammede kraftigt op, da der sidst i 1855 iværksattes en større Aktion mod Lavene af den Mand, C. V. Rimestad, der her første Gang indtager sin længe fastholdte Stilling som Centralfiguren i alle arbejderpolitiske Spørgsmaal; $^{4}/_{11}$ 1855 indgav den af ham ledede »Arbejderforening af 1853« en Adresse til Regeringen om en Næringsreform, $^{13}/_{12}$ rettede han selv i Folketinget en Interpellation til Indenrigsministeren, P. G. Bang, som svarede med at overdrage Udarbejdelsen af et

[1]) Nyrop: »Industriforeningen« 1888, S. 23.
[2]) Bauer: »Haandværkerforeningen« 1890, S. 17.
[3]) Sst. S. 28.
[4]) Nyrop anf. St. S. 18, 25.
[5]) Sst. S. 88 ff., 95 f.
[6]) Bauer anf. St. S. 68 f.
[7]) Sst. S. 71.
[8]) E. Mackeprang: »Den danske Arbejderbevægelses Historie« 1911, S. 87 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Næringslovudkast til en afgjort Frihedstilhænger, Højesteretsassessor Otto Müller. I Haandværkerforeningen følte man, hvor Vinden bar hen, og man tog fat paa en energisk Modagitation, i hvilken man støttede sig paa de siden 1840 oprettede talrige Haandværkerforeninger i Provinsen. Der indlededes en Polemik med Rimestad — fra begge Sider holdt i et overmaade kraftigt Sprog; i øvrigt fortjener det at bemærkes, at Haandværkerforeningen ikke blindt fastholdt den gamle Tingenes Tilstand, men udarbejdede en Række Indstillinger, der billigede en begrænset Reform af Lavsvæsenet, men bestemt krævede, at der stadig skulde aflægges Svende- og Mesterprøver. Disse Indstillinger gav man nu Vægt ved at sammenkalde det første alm. danske Haandværkermøde i Kbh. Juni 1856, hvor de vedtoges med alle Stemmer mod 4; derpaa overraktes de Indenrigsminister Krieger.

Til ingen Nytte; Sagen gik sin Gang i Rigsdagen, næsten ganske upaavirket af Haandværkerbevægelsen; Borgerrepræsentationen i Kbh. og Industriforeningen[1]) viste da ogsaa deres Sympati for Næringsfriheden. Marts 1857 offentliggjordes Otto Müllers ret vidtgaaende Udkast; og skønt Haandværkerforeningens Masseadresse samlede 15.000 Underskrifter, skønt J. A. Hansen og Monrad fandt Forslaget for radikalt og bekæmpede det, vedtoges det dog i Folketinget ($^{21}/_{11}$ med 71 Stemmer mod 11) og i Landstinget, og trods en sidste Henvendelse fra Haandværkerlavene til Kongen fik det ved Frederik VII.s Underskrift Lovskraft $^{29}/_{12}$ 1857.

Kampen ophørte imidlertid ikke engang dermed. Lovens Fjender rettede nu blot deres Bestræbelser mod at opnaa en Revision af den inden dens Ikrafttræden 1862. Med dette for Øje dannedes 1858 ved den københavnske Haandværkerforenings Initiativ Næringsstandsforeningen, der skulde være Centralforening for hele Landets Haandværker- og Borgerforeninger. Den udgav fra April til September 1858 en saakaldt »Tidende for Næringsstanden« og tilstræbte politisk Indflydelse; ved Folketingsvalgene $^{14}/_{6}$ 1858 opstilledes 4 Haandværksmestre i København, to af dem som C. V. Rimestads og Billes Modkandidater; disse to faldt igennem, hvorimod de to andre, Skomagermester, Oberst i Borgervæbningen C. F. Lier og Bagermester Scherfig opnaaede Valg. Megen Fornøjelse fik man ikke af denne lille Sejr; de to Haandværksmestre formaaede ikke at gøre sig synderlig gældende i Tinget, og de gled begge i al Stilhed ud igen i 1861. Endnu 1860 indgaves en Adresse om Revision af den forhadte Lov; da den heller ikke frugtede, opgav man omsider Ævred, og Næringsstandsforeningen opløste sig 1861, idet den

[1]) Nyrop anf. St. S. 116 ff., 124 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

udnævnte Københavns Haandværkerforening til sin Arvtager. Nytaar 1862 traadte Næringsloven i Kraft.

Hele denne Kamp sætter i høj Grad sit Præg paa Forholdene indenfor Haandværkets og Industriens Kredse i de første Aar efter 1857. Den har imidlertid for saa vidt mindre Interesse i nærværende Sammenhæng, som de fleste Træk ved den peger tilbage mod Fortiden, kun faa viser ud i Fremtiden. Et Punkt, der kan fortjene at fremdrages særligt, er Svendenes Stilling.

Forholdet var her det, at fra først af de gammeldags Lavssvende — i Stolthed over deres aarhundredgamle Traditioner og vel ogsaa i mere nøgtern Erkendelse af den Tryghed, de Fordele, Lavsinstitutionen bød dem — var akkurat lige saa ivrige som deres Principaler for at bevare Lavene. Denne Iver ønskede de ret naturligt at lægge for Dagen. Intet vidner nu mere om Mestrenes Kortsynethed end den afvisende Holdning, de heroverfor længe fastholdt; blinde for den Styrkelse, Svendenes Tilslutning vilde betyde for deres Sag, følte de sig blot fornærmede i deres samfundsbevarende Instinkter over, at nu ogsaa Svendene vilde give deres Besyv med. — Allerede 1847 mærkes dette besynderlige Forhold: Københavns Snedkersvende nedsætter en Komité, der erklærer sig for det bestaaende og giver et af Haandværkerforeningen udgivet Skrift sin Tilslutning, men tilføjer, at »det kunde have haft en større Vægt, hvis hvert Lav havde sammenkaldt Svendene og tilføjet deres Betænkning«[1]). 1848 modtog Haandværkerforeningen et Andragende fra Tøj- og Bomuldsvæverlavets Svende, hvori dens Medvirkning forlangtes til Dannelsen af en Overbestyrelse for samtlige Lav; men Mestrene syltede Sagen hen[2]). Svendene tog da selv Sagen i Hænde og skabte i 1850 deres egen Fællesrepræsentation, »Foreningen af Oldgeseller og Ladesvende« (1862 omdøbt til »Haandværkernes Formandsforening« og som saadan i 70'erne bekæmpet af Socialisterne); trods sit gammeldags klingende Navn betød den noget virkelig nyt i en Tid, hvor Fællesoptræden af Svende var ukendt[3]). — Skønt Mesterforeningen endnu i 50'erne svarede paa en Henvendelse, at den vilde »behandle Sagen som hidtil for Mesternes Vedkommende alene«, saa tvang de stadig mere truende Forhold den efterhaanden til at opgive denne stive Holdning, og paa Haandværkerforeningens føromtalte Indstillinger i 1856 har sandsynligvis Oldgesellforeningen gjort en Indflydelse i liberal Retning gældende[4]); paa Haandværkermødet i

[1]) Nyrop: »Meddelelser fra Industriens Omraade« 1876, S. 258.
[2]) Sst. S. 258 f.
[3]) Mackeprang anf. St. S. 93.
[4]) Bauer anf. St. S. 107.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1856 var Svendene repræsenteret[1]). Da omsider Loven var vedtaget og den sidste lille Chance var at bevæge Kongen til at nægte sin Underskrift, var Mestrenes Overlegenhed smeltet i Kampens Hede, og det besluttedes, at Henvendelsen til Kongen skulde ske »paa solen Maade« ved en Procession af samtlige Lavsmedlemmer med Musik, Faner og Emblemer[2]). — Planen blev dog ikke til noget, og hvis man tør tro »Fædrelandet«, var det ogsaa tvivlsomt, om den vilde have fundet udelt Tilslutning blandt Svendene; disse var naturligt nok efterhaanden blevet trætte af Mestrenes Utaknemlighed, og de bearbejdedes kraftigt af Lovens Tilhængere; Rimestad udsendte et Flyveblad »Til Svendene og andre Arbejdere i København«[3]), og »Fædrelandet«[4]) henledte deres Opmærksomhed paa, »at Næringsfriheden fortrinsvis maa komme de nuværende Svende tilgode, idet den letter dem Adgangen til selvstændigt Erhverv«. Noget senere[5]) noterer Bladet med Tilfredshed, at »samtlige Repræsentanter for Blikkenslagersvendene have i »Avertissementstidenden« advaret deres Colleger mod at deltage i nogen Demonstration for at bede Hs. Majestæt om at negte Næringsloven sit Samtykke, »da Næringslovens Antagelse er samtlige Blikkenslagersvendes Ønske««. Selv om denne Udtalelse betragtes med al mulig Reservation, maa den dog siges at vise en begyndende Vaklen indenfor Svendenes Rækker. — Men hele denne Sags Udvikling viser, hvorledes den ny Tid var i Færd med at trænge ind indenfor selve Lavenes Mure; hvordan Svendene paavirkedes af den i det mindste saa meget, at de tillod sig at gøre en selvstændig Opfattelse gældende; og hvorledes dette atter stødte Mestrenes Selvfølelse og vakte en begyndende Modsætning mellem Arbejdsgivere og Arbejdere.

Forgæves havde alle Anstrengelserne mod Loven været; de nationalliberale Politikere var de stærkeste; til ingen Nytte prøvede de gammeldags danske Haandværkere at modsætte sig den økonomiske Liberalismes Sejrstog over hele Europa. Efter 1862 var Revisionsønskerne nærmest tom Demonstration. Men ligesom de sidste Efterdønninger af disse Aars oprørte Vande kan man spore i Historikernes indbyrdes afvigende Bedømmelse af Lavsophævelsen. Navnlig er Meningerne delte angaaende Spørgsmaalet, om der bestaar nogen Sammenhæng mellem Loven om Næringsfrihed og de danske Byers Fremgang siden 1862.

[1]) Bauer anf. St. S. 108.
[2]) Sst. S. 121.
[3]) Sst. S. 123.
[4]) $^{26}/_{11}$ 1857.
[5]) $^{5}/_{12}$ 1857.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

P. Munch skriver[1]): »De ødelæggende Følger for Byerne viste sig ikke; tværtimod, netop fra den Tid er de danske Byer vokset med rivende Fart; Bevægelsen mod Næringsloven er et oplysende Eksempel paa, i hvilken Grad en Stand kan tage fejl af sine egne Interesser.« Modsat ræsonnerer Julius Wulff; efter en Skildring af Nationalvelstandens Vækst tilføjer han[2]): »At tillægge Reformen Æren for eller Skylden i den nye Tingenes Tilstand, vilde sikkert være urigtigt«; han finder Opgangsperioden »væsentlig fremkaldt ved Maskinernes og Kommunikationsmidlernes rivende Udvikling[3])«. Dette sidste er vist ogsaa Hovedsagen — men det maa saa paa den anden Side erkendes, at Næringsloven saa at sige aabner Porten for hele den tekniske Udvikling — gør det langt lettere for Maskinerne at trænge igennem og finde almindelig Udbredelse.

At der i 1850'erne tiltrængtes en Reform i Næringslovgivningen, det bestredes end ikke af Næringsfrihedens mest fanatiske Fjender, og der er da heller ikke for os Grund til at tvivle om, at Lavsvæsenet i flere Henseender var forældet. Tiden var løbet fra det; ved Siden af det egentlige lavsbundne Haandværk fandtes forlængst en Fabriksindustri, der i 1850 beskæftigede over 11.000 Mand[4]); disse Fabriksarbejdere var gennemgaaende slettere stillede end Lavssvendene; deres Løn var oftest langt ringere end Svendenes, og samtidig var deres Ægteskabshyppighed større; de var mere udsat for Arbejdsløshed, bl. a. fordi de ikke som Svendene kunde »vandre«[5]). Af de faglærte Haandværkere betragtedes dette nye Proletariat — der modsat Haandværkssvendene aldeles ingen Udsigt havde til at naa bedre Kaar — fra først af med en ikke helt uforstaaelig Ringeagt, som kommer til Orde, naar Snedkerlavet 1848 udtaler: »Det er bedre at have 3000 Svende end at have et dobbelt saa stort Antal Daglejere med en ringe Løn, der let kan henfalde under Klassen »Pøbel«; en Laugssvend forstaar at udføre et Hele i sin Profession, medens Arbejderne i Udlandet ikkun forstaar at gøre enkelte Dele, idet Haandværket der drives fabrikmæssigt; saaledes maa Fabrikssvenden kun betragtes som simpel Arbejder uden almindelig Haandværkerkyndighed«[6]). Noget rigtigt var der vel heri. Men Følelsen af denne Forskel mellem faglært

[1]) Ottosen: »Nordens Historie« III 1904, S. 382.
[2]) »Danmarks Industri og Haandværk« 1905, S. 233.
[3]) Sst. S. 232.
[4]) Mackeprang anf. St. S. 71 f.
[5]) Sst. S. 72—78.
[6]) Sst. S. 84 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Haandværker og Fabriksarbejder udviskedes af sig selv, efterhaanden som Svendenes Kaar mere og mere nærmede sig til Arbejdernes, og selve Lavenes Ophævelse svækkede den naturligvis stærkt; imidlertid var det netop ud fra denne »Faglærthedens« Stolthed, at Haandværkerne baade før og efter 1862 kæmpede som Løver for Opretholdelsen af de tvungne Duelighedsprøver[1]); Haandværkerselvbevidstheden holdt sig mærkelig sejglivet, ikke blot hos Mestrene, men ogsaa hos Svendene; da Socialisterne i 70'erne prædikede Arbejderstandens Enhed, stod disse »fine Fornemmelser« dem i Vejen, hvad der spores i visse Lavs — særlig Malernes — tilbageholdende Stilling. Den Dag i Dag har Ordet »Haandværker« jo en noget anden Klang end »Arbejder«.

Lavsvæsenet var ikke blot undergravet derved, at en ny Industri som en stedse farligere Konkurrent voksede frem ved Siden af det. Endnu farligere var den snigende Omdannelse, der foregik indenfor Lavenes egne Rammer. Ideen med hele Institutionen var oprindelig den, at hvert af dens Medlemmer skulde være først Lærling og derpaa Svend i det fastsatte Antal Aar for endelig paa et passende Tidspunkt at blive Mester, faa Foden under eget Bord og gifte sig. Hele denne Ordning forudsatte imidlertid med Nødvendighed een Ting, at der ikke var synderlig flere Svende end Mestre. I mange Fag var denne Betingelse nu ganske vist til Stede, særlig i de smaa egentlige Haandværksprofessioner (Bogbindere, Drejere, Sadelmagere, Urmagere), men ogsaa f. Eks. hos Smedene og Skomagerne; i andre Fag fjernede man sig derimod betænkeligt fra den gamle Ordning, hvor hver Mester havde een Svend; saadanne Fag var Snedkernes og Malernes, men ganske særligt de to store Byggefag, Tømrerne og Murerne, der i Tiden 1841—50 naaede op til et Gennemsnit af 17,5 og 20,3 Svende pr. Mester[2]). I saadanne Fag var selvfølgelig Chancen for nogensinde at blive Mester særdeles ringe; de Svende, der var saaledes stillede, havde ingen Grund til at leve i Cølibat; den gifte Haandværkssvend — fra først af en foragtet Undtagelse — blev et stedse almindeligere Fænomen; men naar Svendelønnen skulde underholde ogsaa Kone og Børn, slog den langt daarligere til[3]); de gifte Svende nærmede sig Arbejderproletariatet. Det er i Betragtning heraf kun naturligt, at det er Byggefagene med deres forholdsvis talrige Svende, der først rejser Kravet om Lønforhøjelse.

Lavene var truede af den fremvoksende Fabriksindustri, og inden

[1]) Bauer i »Nationaløk. Tidsskr.« 1893, S. 12 ff.
[2]) Mackeprang anf. St. S. 11—14.
[3]) Sst. S. 27—33.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

for dem selv foregik en Udvikling, der delvis berøvede dem deres Berettigelse. Samtidig generede de unægtelig paa mange Maader det frie Initiativ. For blot at nævne to Ting: Det var urimeligt, naar Folk, der var uddannet ved Polyteknisk Læreanstalt, forpligtedes til at underkaste sig Mesterprøve, hvis de vilde grunde en Fabrik; og hvert enkelt Lav satte urimeligt snævre Grænser for sine Medlemmers Virksomhed, som naar f. Eks. Næringsloven nævner 6 forskellige Smedehaandteringer[1]); ikke uvittigt udtalte under Kampen en Tilhænger af Næringsfriheden, at hvis Fulton havde levet under Lavsordningen, vilde han ikke uden talrige »ulovlige Indgreb i andres Profession« have kunnet gøre sin Opfindelse.

Var saaledes uomtvisteligt en Reform stærkt påakrævet, saa frembød paa den anden Side Lavsordningen ikke faa betydelige Fordele, og det ikke blot for Mestrene, men ogsaa for Svendene; disses overvejende Vedhængen ved den gamle Ordning under Kampen er ingenlunde uforstaaelig. I mange Lav eksisterede endnu Chancen for efterhaanden at avancere til Mester; Lavene sikrede deres Medlemmer en Uddannelse, der vel ikke var moderne eller teoretisk dybtgaaende, men dog forholdsvis solid; de sørgede for, at Mestre og Svende lærte hinanden at kende og fungerede ligefrem som Arbejdsanvisningskontorer; og — sidst, men ikke mindst — virkede de under faste, hævdvundne og praktiske Former som Syge- og Begravelseskasser for deres Medlemmer, til største Gavn navnlig for Svendene. Alt dette sloges ubønhørligt i Stykker i 1862, saa man Punkt for Punkt maatte mure helt op fra Grunden igen. Med fuld Ret bebrejdede senere »Socialisten« de nationalliberale, at de havde kastet den gamle Organisation over Bord uden at sørge for at sætte noget nyt i Stedet.

Saaledes som Reformen nu engang blev, førte den til, at det danske Haandværk og den danske Industri fik en ejendommelig organisationsløs Tid, hvad man træffende har kaldt »den mærkelige Overgangstid fra Laug til Fagforening«[2]). For danske Arbejdere og ikke mindst Haandværkerne blev det — som vi skal se — i mere end een Henseende en drøj Tid. Imidlertid maa man ikke gøre Næringsloven til Syndebuk; det er jo ganske klart, at selv uden den havde Danmark ikke undgaaet den fra hele Europa saa velkendte Udvikling, hvorved det gammeldags Haandværk paa mangfoldige Maader overfløjedes af Fabriksindustrien og blev tvunget enten til fuldstændigt Ophør eller til at træde i Sejrherrens Tjeneste ved at arbejde med Halvfabrikata

[1]) »Samling af gældende Love 1849—59«, S. 410.

[2]) Mackeprang anf. St. Indledningen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

eller endog blot forhandle Fabriksvarerne. Dette var uundgaaeligt; men en organiserende Statsindgriben kunde maaske have mildnet Modgangen for Haandværket. Nu beredte man tværtimod Bevægelsen Vej gennem Næringsloven og ved Toldloven af 1863, der aabnede Døren for den udenlandske Konkurrence. Ogsaa denne anden nationalliberale Hovedreform paa det økonomiske Omraade fremkaldte for øvrigt Strid i de interesserede Kredse, om end ikke i samme Omfang som Næringsloven; det kom i 1862 til flere stormende Generalforsamlinger i Industriforeningen, hvis Majoritet var Protektionister[1]); samme Aar stiftedes baade »Frihandelsforeningen« og »Foreningen af 1862 til den indenlandske Industris Fremme«, i hvilken sidste den allestedsnærværende C. V. Rimestad senere var Næstformand. — En anden nationalliberal Reform, der kom til at virke ret uheldigt for Arbejderne — hvorom senere — var Bestemmelsen om Rentefodens Frigivelse (1855).

Ved Siden af den nationalliberale Lovgivning staar som den anden afgørende Faktor i 60'ernes Historie, som allerede nævnt, den tekniske Udvikling. Tydeligst staar dennes Betydning, naar man tænker paa Samfærdselsmidlernes Fremgang: Jernbaneliniernes Længde voksede i Tiaaret 1858—68 til næsten det femdobbelte; for Søfartens Vedkommende mindes om Stiftelsen af D.F.D.S. 1866. Mindre let at belyse er Maskinernes — og dermed Fabriksindustriens — Fremgang i denne Periode.

Spørgsmaalet er lettere at rejse end at besvare nogenlunde tilfredsstillende. I Aarene før 1864 har Fremgangen næppe været særlig imponerende. I 1863 bringer »Fædrelandet« en Leder[2]), hvis Overskrift lyder: »Er Danmarks Agerbrug og Industri i Tilbagegang?« Bladet benægter det ganske vist, men Artiklen er en Anmeldelse af et Skrift af modsat Mening; der kunde altsaa være Tvivl. Endnu mere problematiske er Aarene fra 1864 til 1870. I sin Fremstilling af »Det danske Folks Livsvilkaar« giver P. Munch et Afsnit Overskriften »Det industrielle Gennembrud 1864—1876«. Her synes ingen Vaklen; men læser man blot selve Afsnittets Tekst, faar man hurtigt et Indtryk af, at Gennembruddet overvejende har hjemme i Aarene efter 1870[3]). Spørgsmaalet fortjener en nøjere Undersøgelse.

I statistisk Henseende er man paa sikrest Grund, saa længe man holder sig til at undersøge Væksten i Byernes Befolkningstal. Følgende Oversigt[4]) viser denne Udvikling:

[1]) Nyrop: »Industriforeningen« S. 131 ff.
[2]) 1863, S. 705.
[3]) »Det danske Folks Historie« VII 1927, S. 397 ff.
[4]) Tallene er hentet fra »Statistisk Tabelværk« V A 5, 1905, S. 29 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

	København	Provinsbyerne	Alle Købstæder
1855	143,591	185,020	328,611
1870	181,291	236,299	417,590
1880	234,850	280,908	515,758

Selve de absolutte Tal viser, at Byernes samlede Tilvækst er større i den sidste 10aarige Periode end i den første 15aarige — hvilket dog kun gælder København, ikke Provinsbyerne. Tilvæksten fordeler sig saaledes:

	København		Provinsbyerne	
	Absolut Vækst	Deraf v. Vandring	Absolut Vækst	Deraf v. Vandring
1855—70. . . .	37,700	18,830	51,279	11,876
1870—80. . . .	53,559	36,534	44,609	12,489

Endnu tydeligere bliver Tallene, naar vi tager den gennemsnitlige aarlige Tilvækst ved Vandring:

	København	Provinsbyerne	
1855—70.	1,233	790	(1860—70: 1,384 og 615)
1870—80.	3,653	1,249	
1880—90.	3,941	2,327	

Tilvandringen til København er altsaa henved 3 Gange saa stærk i 70'erne som i den foregaaende Periode; denne Stigning er formentlig stor nok til, at man kan tillægge den Vægt, navnlig i Sammenligning med den meget langsommere Stigning for Provinsbyerne — selv om vi naturligvis vilde faa en langt jævnere Bevægelse, om vi var saa heldige at have Tallene for hvert enkelt Aars Tilvandring. Blot man endda kunde isolere Aarene 1865—70! Saa meget synes dog med stor Sandsynlighed at kunne antages, at den store Indvandring fra Landdistrikterne til Hovedstaden først tager fat efter 1870. — 60'ernes Indvandring er ikke saa stor, at den tyder paa nogen afgørende Fremgang i Byerhvervene; en Indvandring paa ca. 2000 aarligt fordeler sig paa samtlige Byer og paa alle disses mange Erhverv.

At give direkte Oplysninger om Industriens Vækst i disse Aar er

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

svært. Fra 1872 foreligger en Oversigt over Industriens Størrelse; der var da i hele Landet 1400 Fabrikker; deraf var 374 yngre end 1864, og 231 var væsentlig udvidede siden da[1]). Det kan altsaa ikke nægtes, at der i disse Aar har fundet talrige Nyanlæg Sted. Paa den anden Side kan indvendes, at man intet véd om, hvor mange Virksomheder der i disse Aar er nedlagt; det er fremdeles sandsynligt, at en større Del af Nyanlæggene og Udvidelserne først finder Sted efter 1870; endelig maa det fremhæves, at de nyanlagte Virksomheder gennemgaaende var smaa, med et gennemsnitligt Arbejdertal af mellem 13 og 14, mens Gennemsnittet for samtlige Virksomheder 1872 var ca. 20. — Med Hensyn til Bedrifternes Størrelse naar i øvrigt Scharling paa Grundlag af en Bearbejdelse flg. Resultat: »Fra 1850—55 stiger Bedriftens Gennemsnitsstørrelse betydeligt baade i København og Købstæderne, fra 1855—60 gaar den atter en Del tilbage. Fra 1860—70 tiltager den ret betydeligt paa Landet som Følge af de forandrede Næringsforhold, holder sig temmelig uforandret i Købstæderne og gaar lidt tilbage i København [fra 131 til 124 Medhjælpere pr. 100 Hovedpersoner]; fra 1870—80 endelig udviser omvendt København en betydelig Stigning, medens Forholdstallet i Købstæderne gaar tilbage til samme Punkt som i 1850«[2]). Heller ikke her faar man Indtryk af noget egentlig »industrielt Gennembrud« i 60'erne.

Hvad der stærkest taler mod Antagelsen af et saadant Gennembrud er dog den fuldstændig sikre Omstændighed, at der i Aarene 1857—71 inclusive kun stiftes *eet* eneste Aktieselskab med industrielt Formaal (Tændstikfabrikken Godthaab). I første Halvdel af 40'erne var der grundlagt en Del; men Bevægelsen dengang mundede ud i Svindel; af 11 Selskaber stiftet 1840—46 gik de 9 hurtigt fallit igen. Det var Erfaringer, der ikke fristede til Efterfølgelse, og i de 25 Aar fra 1846—71 stiftes næsten ingen industrielle Aktieselskaber. *Industrielle* vel at mærke; thi paa Bankomraadet fejrer Aktieselskabsformen som bekendt netop i disse Aar store Triumfer (6 Foretagender, hvoriblandt Privatbanken og Landmandsbanken), ligesom i Driften af Jernbaner og Dampskibe. I 1872 naar Bevægelsen Industrien; 27. Januar omdannes Burmeister & Wain til Aktieselskab med en Aktiekapital af 3 Millioner Rdr.; i alt stiftes 1872: 17, 1873: 31, 1874: 22 og 1875: 16 industridrivende Aktieselskaber. *Her* har vi det industrielle Gennembrud[3]).

[1]) Falbe-Hansen og Scharling: »Danmarks Statistik« II 1887, S. 494 ff.
[2]) Sst. II 1887, S. 482 f.
[3]) Nyrop: »Meddelelser fra Industriens Omraade«, S. 201—230.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

For 60'ernes Vedkommende synes derimod Undersøgelsens Resultat at blive, at der vel mærkes en begyndende Fremgang, et livligere Initiativ (opmuntret ogsaa ved Adskillelsen fra Holsten i 1864), men Fremskridtet er endnu kun i sin Vorden, Bedrifterne af beskedent Omfang, de haandværksmæssigt prægede Virksomheder i absolut Flertal.

Svælgede Arbejdsgiverne ca. 1870 saaledes ikke just i Rigdom, saa var deres Arbejdere temmelig elendigt stillede, fordi deres Løn blev stadigt mindre værd. Til Belysning af 60'ernes Pris- og Lønforhold er der af Instituttets økonomiske Afdeling indsamlet en Del Materiale, med hvilket jeg har haft Lejlighed til at stifte et flygtigt Bekendtskab[1]). Bearbejdelsen af det vil snart foreligge. Hovedresultatet deraf er følgende, der for øvrigt stemmer ganske godt med Nyrops Angivelser fra 1876[2]). Den nominelle Arbejdsløn holdt sig saa godt som uændret fra ca. 1856 til (ret nøjagtigt) 1872. Det er overfor dette Hovedfaktum uvæsentligt, at der i 1864 som Følge af Krigen finder en forbigaaende Forøgelse Sted, og at den store Lønstigning et ganske enkelt Sted kan paavises begyndt før 1872. — Skal man imidlertid vurdere, hvad Lønningernes Fasthed betyder, maa baade Detailpriserne og Industriens Konjunkturer tages med i Betragtning. — Priserne var i 60'ernes Midte steget stærkt, hvorved altsaa Arbejdernes Realløn faldt i samme Omfang. De fandt sig (naar bortses fra Byggefagene, hvorom senere) uden Knurren deri. Forklaringen ligger dels i Savnet af Organisation — det fornødne Modtryk var derfor længe om at danne sig —, dels deri, at Industriens Konjunkturer endnu laa lavt. Som ovenfor omtalt er det først fra ca. 1870, at »det industrielle Gennembrud« begynder; med de hastigt stigende Konjunkturer fik det Krav om Genoprettelse af Ligevægten mellem Priser og Løn, der i 60'ernes sidste Aar langsomt havde fæstnet sig som offentlig Mening blandt Arbejderne, øget Mulighed for Gennemførelse. Der kan næppe være Tvivl om, at disse Forhold er af væsentlig Betydning for Arbejderbevægelsens Gennembrud; selv om den Slags Forhold er svære at komme til Bunds i, er det dog næppe for dristigt at antage, at 60'ernes Prisstigning betyder lige saa meget til Forklaring af Socialismens Fremgang som den direkte Agitation for dens Teorier. Antagelsen heraf sandsynliggøres derved, at flere Udtalelser fra 60'ernes Slutning vidner om den begyndende Uro indenfor Arbejderne — et Par Eksempler skal om lidt citeres.

[1]) Ved velvillig Meddelelse fra cand. polit. Jørgen Pedersen.

[2]) Nyrop: »Meddelelser«, S. 265 f. Jfr. en samtidig Erkendelse af Forholdet i Landstingets Forhandl. 1867—68, Sp. 391 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Hvad specielt de københavnske Arbejdere angaar, saa forværrede for deres Vedkommende flere Omstændigheder den Fattigdom, som alene Misforholdet mellem Løn og Leveomkostninger maatte fremkalde.

Talrige Vidnesbyrd godtgør, at der i 60'erne herskede ligefrem Bolignød i København; Byggeriet holdt aldeles ikke Trit med Befolkningsforøgelsen. Dette Misforhold faar man bl. a. Indtryk af ved at gennemse Folketingsdebatterne 1865—66 om et af C. V. Rimestad indbragt Forslag om mindre københavnske Lejligheders Fritagelse for Bygningsafgift. Forslagsstilleren udtalte bl. a.[1]): »Den Del af Befolkningen, som bor i disse smaa Lejligheder, bor allerede nu til saa høj Pris, at Lejlighederne paa mange Steder, hvor smaa de endog er, har maattet deles, enten med Logerende.... eller med en anden Familie,« hvilket sidste trods Værternes Misfornøjelse hændte ret ofte. — Ingen af Forslagets Modstandere benægtede Bolignødens Eksistens, tværtimod anerkender mange Udtalelser dens Tilværelse[2]). Bolignødens Aarsag var efter Rimestads Mening[3]) dels Krisen i 1857, som standsede de store Byggeforetagender, som ellers da var i Gang, dels den højst uheldige Omstændighed — som ogsaa andre nævner — at Militær og Brandvæsen sammensvor sig om at vanskeliggøre Bebyggelse i Terrænet mellem Voldene og Demarkationslinien. Derved kom de nye Bygninger til at ligge temmelig langt ude, og Arbejderbefolkningen, der dengang mere end nu beskæftigedes inde i de gamle Bydele, foretrak derfor ofte at blive i de snævre og usunde Boliger herinde fremfor at faa en altfor lang Vej til Arbejdet[4]); dette var jo en alvorlig Ulempe i en Tid, hvor Cyklen ikke kendtes, og hvor Hestesporvognen var i sin første Barndom[5]). Paa Grund af den stærke Efterspørgsel efter de smaa Lejligheder steg disse uforholdsmæssigt stærkt i Husleje. Distriktslæge Ulrik angiver 1867 Stigningen til 40—50 %[6]); og endda var disse Boliger elendige nok, hvad han med Eksempler godtgør; har man ikke nok i dem, findes flere i en »Beretning fra den Christianshavnske Understøttelsesforening«, skrevet af den arbejdervenlige Præst Vilhelm Munck.

Ved Siden af Bolignøden tyngedes de københavnske Arbejdere af

[1]) Folket. Fhdl. 1865—66, Sp. 494.
[2]) Sst. Sp. 806 og 815; 1866—67, Sp. 2014 og 2066.
[3]) Sst. 1865—66, Sp. 494.
[4]) Winther sst. 1866—67, Sp. 2014; jfr. Hage Sp. 2066.
[5]) Kbh. fik sin første Sporvogn 1863.
[6]) »Fædrelandet« $^{15}/_{1}$ og $^{16}/_{1}$ 1867.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

meget slette Laaneforhold, en højst uheldig Følge af Rentefodens Frigivelse 1855. Efter en Opgivelse af Rimestad i Folketinget[1]) opstod der fra da af til April 1863 i København 160 Pantelaanerkontorer, hvis Rente laa mellem 320 og 650 %. — Kommentar er overflødig.

Heller ikke Nutidens store Ulykke, Arbejdsløsheden, var dengang ukendt. Særlig slem var den i Vinteren 1859—60, da den foranledigede en Adresse fra Arbejderforeningen og Oldgesellforeningen til Regeringen og en Interpellation af Rimestad i Folketinget, begge med det Maal at faa almennyttige offentlige Arbejder sat i Gang. I Adressen opgøres Arbejdsløshedens Omfang med følgende anselige Tal (for Dec. 59): af 800 Grov- og Klejnsmede ca. 100, af ca. 1200 Skomagersvende ca. 400, af 870 gifte Snedkersvende 320, af 720 ugifte 150, af ca. 600 Tømrere 150, af 750 Murere over 200 og af 520 Malersvende endogsaa 320. Om »den i strængeste Forstand saakaldte »Arbeiderclasse«« har Oplysninger ikke kunnet skaffes; men det menes, at »for Øjeblikket har næppe 1 af 10 stadigt Arbejde«[2]).

Overfor disse mangeartede Vanskeligheder stod Svendene i Hovedsagen ret hjælpeløse, fordi de stod i det væsentlige uorganiserede; thi Svendelavene var efter 1862 kun Skygger af, hvad de før havde været. Man maa imidlertid vise Næringslovens Fædre den Retfærdighed at erkende, at det ikke havde været deres Tanke, at al Organisation skulde forsvinde; den 4aarige Frist fra Lovens Vedtagelse til dens Ikrafttræden var beregnet paa, at Haandværkerne skulde tilpasse sig til de ændrede Forhold, ikke mindst ved Dannelsen af nye, tidssvarende Foreninger. I Stedet havde man imidlertid brugt disse Aar til den haabløse Kamp for at faa Loven revideret. Først da Næringsstandsforeningen havde nedlagt sit Mandat i Haandværkerforeningens Hænder, tog denne modstræbende fat paa Opgaven, for saa vidt den i Sommeren 1861 udarbejdede et Udkast til nye Love for Lavene for Tiden efter $^1/_1$ 1862. Endda bærer dette Udkast langt mere Præg af Trods end af Tilpasning. — I Følge Næringslovens § 69[3]) skulde Lavene, for saa vidt de ønskede fremdeles at bestaa, have Indenrigsministeriets Bekræftelse paa deres nye Vedtægter. Ved denne Bestemmelse var Haandværkerforeningens Udkast paa Forhaand dødsdømt; det fastholdt nemlig Kravet om baade Svende- og Mesterprøve ikke blot som et Hovedformaal for Lavets Arbejde (§ 1), men endog som den normale Betingelse for Optagelsen i det (§ 3). Dette var unægtelig Stiv-

[1]) Folket. Fhdl. 1863—64, Sp. 526.
[2]) »Fædrelandet« 1860, S. 162 f. og 317.
[3]) »Samling af gældende Love 1849—59«, S. 422.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sind; ikke des mindre forsøgte virkelig flere af de store københavnske Lav[1]) at faa indsmuglet Bestemmelsen i de nye Vedtægter, men dette afvistes naturligvis af Ministeriet. — Ogsaa i andre Henseender søgte Haandværkerforeningens Udkast at bevare saa meget som muligt af det gamle. Ved Siden af Prøvernes Bevarelse bestemtes som Formaalene at uddanne de unge til Flid og Dygtighed, at »drage Omsorg . . . for . . . Dygtighed og Ærlighed i al Slags Handling« og at opretholde de til Lavet knyttede Hjælpe-, Syge- og Begravelseskasser, Legater, Stiftelser m. m. — Ogsaa Svendene skulde fastholdes; § 13 lød: »Under Forudsætning af, at Svendene ogsaa ønske at bevare de Goder, som den tidligere Laugsordning medfører og ved den nuværende fortsættes og vedligeholdes, skulle disse vedblivende udgjøre en Deel af Lauget, og vil enhver af dettes Medlemmer, naar Medhjælpere til Arbeidet skulle benyttes, fortrinsviis søge disse blandt Laugets Svende« — her forsøges altsaa et ligefremt økonomisk Pres paa de genstridige. § 14 lød: »Mestrene forpligtes som hidtil, forsaavidt Svendenes Syge- og Begravelseskasser vedblive at bestaae, at indeholde de fastsatte Tidepenge af de i deres Arbeide værende Svende. De indbetales som tidligere til Oldermanden, der atter tilstiller vedkommende Kassers Bestyrelse Beløbet.« At Bevarelsen af denne gamle, praktiske Indretning ogsaa syntes Svendene det eneste fornuftige, derom vidner en Henvendelse af $^{12}/_{1}$ 1862 fra det nykonstituerede Mursvendelav til Mesterlavet, hvori dette anmodes om vedblivende at opkræve Tidepengene; Mestrene gik da ogsaa ind paa det[2]). Endnu under Murerstrejken 1865 spillede Spørgsmaalet en Rolle, idet Svendene var vrede over, at nogle af Mestrene ikke længere vilde have Ulejligheden med Opkrævningen[3]).

Haandværkerforeningens Program — Lavenes Bevarelse i videst muligt Omfang — realiseredes bedst i København. I vigtige Fag som Smedenes[4]), Skomagernes[5]), Bødkernes[6]), Tømrernes[7]) og Murernes[8]) vedblev baade Mestrenes og Svendenes Foreninger at bestaa; til Mesterforeninger alene overgik Drejernes, Skræddernes og Stolemagernes[9])

[1]) Saaledes Skomagerne (Nyrop: »Kbh.s Skomagerlav« 1909, S. 140 f.), Murerne (samme: »Kbh.s Murer- og Stenhuggerlav« 1907, S. 282) og Tømrerne (samme: »Kbh.s Tømmerlav« 1887, S. 217).

[2]) Nyrop: »Kbh.s Murer- og Stenhuggerlav«, S. 286 f.

[3]) Sst. S. 287 f. Avertissement i »Folkets Avis« 1865, Nr. 170.

[4]) Raadstuearkivet.

[5]) Nyrop: »Skomagerlavet«, S. 140, 143.

[6]) Landsarkivet i Kbh.

[7]) Nyrop: »Tømmerlavet«, S. 217 f.

[8]) Samme: »Murerlavet«, S. 283 f.

[9]) Raadstuearkivet.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Foreninger. Naar undtages Byggefagene, kom disse Mesterforeninger dog ikke til at spille nogen Rolle af Betydning i 60'erne; tilsyneladende var alt ved det gamle, men reelt var dog alt forandret, fordi intet længere forpligtede Mestrene til at være Medlemmer; der blev efterhaanden adskillige nye Mestre, som ikke brød sig om at være med i de gamle Foreninger, og mellem dem og de gamle Lavsmestre opstod da ofte en Spænding, der virkede svækkende[1]). Stort mere end rent selskabelig Betydning havde da 60'ernes Mesterforeninger ikke. Mere betød Svendeforeningernes Virksomhed som Syge- og Begravelseskasser; ogsaa her gjorde det sig dog uden Tvivl stærkt gældende, at ingen længere var forpligtet til at være Medlem; i 1871 beklagede saaledes en kompetent Mand, nemlig Formandsforeningens Leder, »at der her hjemme er og i lang Tid har været saa liden Tilslutning til Foreningslivet, at til sine Tider endog neppe Halvdelen af Arbeiderne havde sluttet sig til den Fagforening, hvortil de hørte[2])«.

Medens Haandværkerforeningens Mænd for saa vidt kunde se paa Udviklingen i København med Tilfredshed, som Begivenhederne omkring Nytaar 1862 meget tydelig viste, hvorledes baade Mestre og Svende endnu hang ved Lavsvæsenet, og hvorledes man af al Magt satte sig til Modværge mod den forhadte Lov (Skomagerlavet vedtog endog paa Trods af Magistratens Protest Duelighedsprøvernes Bevarelse[3])) — saa var denne Modstand adskilligt svagere i Provinsens Købstæder; de ofte overordentlig faatallige Lav — 5—10 Mestre er et meget almindeligt Tal — føjede sig hyppigst i passiv Resignation efter, hvad Borgmester eller Byfoged — og bag dem igen Ministeriet — foreskrev. Gennem Lavsprotokollernes i øvrigt magre Oplysninger kan man se, at det hele er foregaaet omtrent paa samme Maade rundt om i Sjællands og Lolland-Falsters Smaabyer. Foranlediget ved et ministerielt Cirkulære indkalder Byfoged eller Borgmester Lavsmestrene til et Møde, der finder Sted enten hos Oldermanden eller paa Byfogedkontoret, hvor saa Forhandlingerne foregaar under vedkommende Embedsmænds Forsæde. Resultatet blev, at Svendeforeningerne næsten allevegne lydløst forsvandt; de enkelte Steder, hvor man har forsøgt at opretholde dem som Sygekasser, lykkedes dette vistnok kun i faa Aar[4]). Ogsaa Mesterforeningerne ophævedes næsten alle-

[1]) Bauer: »Nationaløkon. Tidsskr.« 1893, S. 23.

[2]) »Dags-Telegraphen« $^{16}/_{11}$ 1871; at Ordet Fagforening her er anvendt synonymt med Svendelav, er utvivlsomt.

[3]) Nyrop: »Skomagerlavet«, anf. St.

[4]) Snedkerne i Køge, Skomagerne i Nykøbing F.; jfr. Kronborg Geværfabriks Svendeforening (Landsarkivet i Kbh.).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vegne; som et typisk Eksempel paa, hvor stilfærdigt det hele oftest gik, kan anføres Meddelelsen i Nysted Smedelavs Lavsprotokol[1]): her afholdtes 17. Juni 1862 paa Byfogdens Foranledning Lavsforsamling, hvor 3 af 5 Mestre var mødt. Disse »erklærede sig da for strax at ophæve Lavet«. Dette havde ingen Formue, da dets smaa Indkomster var anvendt »til Geschenk eller Tæringspenge for reisende Svende«. — De smaa Kassebeholdninger deltes lige mellem Mestrene (Velkomsten og andre Ejendele solgtes ved Auktion, oftest vist for smaa Beløb); enkelte Steder anvendtes, i Overensstemmelse med Ministeriets Ønske, Beholdningerne til en alm. Haandværkerunderstøttelsesforening. Kun faa Steder vedblev Mesterlavet at bestaa, betegnende nok særlig i Københavns Nærhed, navnlig i Roskilde, hvor Smedelavet holdt sig saa længe, til det blev til en Arbejdsgiverforening. — Kun komisk virker Omdannelsen af Rødby Skomagerlav til en Forening, hvis Medlemmer een Gang aarlig efter Tur skal beværte »Interessenterne« med Saltmad og Steg. — Det, der 1862 opretholdtes i Provinsbyerne af de gamle Lav, har som Organisation betragtet meget ringe Betydning.

For saa vidt Svendelavene i det hele vedblev at bestaa, fungerede de næsten alle alene som Syge- og Understøttelsesforeninger; og i saa Henseende havde de en Art Overledelse i »Formandsforeningen«[2]). Der var imidlertid to af de gamle Svendelav, nemlig de københavnske Byggefags, der undtagelsesvis kom til at spille en mere betydningsfuld Rolle, idet de blev deres Medlemmers Organ i Lønspørgsmaal. For at gennemføre en Lønkamp med Held er jo Organisation absolut nødvendig — en Lære, »Socialisten« atter og atter maatte docere —, og det er derfor intet Under, at de eneste større Strejker, der fandt Sted i 60'erne, iværksattes indenfor Tømrernes og Murernes Fag, hvor paa een Gang det gamle Sammenhold fra Lavstiden endnu var levende og samtidig det »patriarkalske« Forhold til Mestrene forsvundet, fordi — som før omtalt — Svendenes Antal var saa forholdsvis stort.

Strejker var dengang endnu noget nyt og sjældent i Danmark. Efter den berømte Tømrerstrejke i 1794 forbød Forordningen af 1800 under Straf af Forbedringshus for Ophavsmændene Lavssvendene enhver »Sammenrottelse« om at nedlægge Arbejdet. Denne drakoniske Bestemmelse virkede efter Hensigten; først da i det bevægede Aar 1848 Typograferne — der stod uden for Lavsordningen — med en for øvrigt mislykket Strejke (interessant ved at man bl. a. ogsaa forlangte

[1]) Landsarkivet i Kbh.

[2]) Nyrop: »Meddelelser fra Industriens Omraade«, S. 287.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

en Voldgiftsret oprettet) havde brudt Isen, vovede i Januar 1851 Murersvendene at understrege deres Lønkrav med en Arbejdsnedlæggelse. Mestrene forsøgte at bringe Forordningen af 1800 i Anvendelse, men uden Held, og efter 14 Dages Forløb opnaaede Svendene virkelig en lille Lønforhøjelse, sikret ved Murerfagets første Priskurant. 1855[1]) erstattedes denne af en anden, der fastsatte højere Løn; men i de følgende daarlige Aar respekteredes den ikke, og 1860 nedsatte Mestrene endog officielt Lønnen[2]). I de følgende Aar var Stillingen stadig den, at Mursvendelavet i Overensstemmelse med en Paragraf i dets nye Vedtægter forlangte at faa en fast Priskurant som Grundlag for Lønningerne, mens Mestrene fandt det »saare naragtigt« at vedtage en saadan Regel, naar den alligevel ikke vilde blive respekteret[3]). I 1865 var Svendenes Taalmodighed udtømt; $^{8}/_{7}$ iværksatte de en Strejke, der efter kun faa Dages Forløb sluttede med, at Mestrene formelt gav efter, vistnok uden at ændre deres Holdning i Praksis nævneværdigt[4]). Tilsyneladende var dog Maalet naaet, og Eksemplet smittede derfor. Først hos Væverne, der efter en kortvarig Strejke opnaaede Lønforhøjelse[5]). $^{29}/_{7}$ udbrød endelig en Tømrerstrejke, der næsten ganske gentager Murerstrejkens Historie. Tømrersvendene optraadte med en vis Kraft; de lod sig ikke tilfredsstille ved forskellige mindre Indrømmelser, hvorved Mestrene søgte at forebygge Arbejdsnedlæggelsen[6]), men forlangte en Priskurant fra 1851[7]) eller 1852[8]) genindført; $^{29}/_{7}$ nedlagde de Arbejdet og hindrede — til Forargelse for »Folkets Avis« — med Magt Skruebrækkere i at arbejde; allerede $^{2}/_{8}$ gav Mestrene da efter[9]). Fuldstændig mislykket var derimod en Smedestrejke ved Hvidemølles Jernbaneværksteder i Randers; Kravet om Lønforhøjelse afvistes, og Pladserne besattes med andre[10]). — I Foraaret 1866 førtes der i Kurvemagerfaget nogle Lønforhandlinger, under hvilke Svendene flere Gange truede med Strejke, uden at det dog synes at være blevet til noget[11]). — Langt mere betød en ny

[1]) Nyrop: »Murerlavet«, S. 287; »Folkets Avis« $^{24}/_{7}$ 1865.
[2]) Mackeprang: »Strejker og Lockouter i Danmark« 1909, S. 6—8
[3]) Nyrop: »Murerlavet«, S. 286 f.
[4]) Sst. S. 287 f. Mackeprang anf. St. S. 8.
[5]) »Folkets Avis« $^{26}/_{7}$ 1865.
[6]) Sst. $^{17}/_{7}$ og $^{31}/_{7}$.
[7]) Nyrop: »Tømmerlavet«, S. 223.
[8]) »Folkets Avis« $^{31}/_{7}$ 1865.
[9]) Mackeprang anf. St. S. 8 f.; Nyrop anf. St. S. 222 f.; »Folkets Avis« $^{3}/_{8}$ 1865.
[10]) »Folkets Avis« $^{31}/_{7}$ 1865.
[11]) Sst $^{17}/_{4}$ og $^{26}/_{4}$ 1865.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tømrerstrejke; allerede i Marts 1866 forlangte Svendene under udtrykkelig Henvisning til den stigende Husleje og de stigende Priser paa Levnedsmidler Lønforhøjelse; Mestrene anerkendte deres Grunde; dog vilde de ikke gaa ind paa en almindelig Forhøjelse, men var villige til ved »udvidet Brug af Akkord og privat Overenskomst« at imødekomme de dygtigste af Svendene. Denne Klassifikation vilde Svendene ikke gaa ind paa; $^{19}/_{5}$ nedlagde de i et Antal af ca. 600 Arbejdet, og denne Gang fik Strejken en forholdsvis lang Varighed, idet den i hvert Fald den $^{11}/_{6}$ endnu ikke var afsluttet[1]). Inden denne Dato var dog de afsluttende Forhandlinger indledt; Resultatet blev ved gensidig Imødekommenhed et Forlig om en mindre Lønforhøjelse, der i December Maaned overførtes til ogsaa at gælde Murerne[2]).

Dermed synes imidlertid Strejkerne at være ophørt, indtil i September 1871 Strejken hos Burmeister & Wain indledede et nyt Tidsrum. Meget bliver det hele jo ikke til i 60'erne, og det er ogsaa et ret beskedent Vidnesbyrd om Modstandskraft hos Arbejderstanden, at Teglværksarbejdere — navnlig ved Antvorskov Teglværk — gentagne Gange ved endog ret kraftige Optøjer gav Udtryk for deres patriotiske Uvilje mod Indkaldelsen af tyske Teglværksarbejdere trods Arbejdsløsheden[3]). — Disse faa Forsøg paa Magtudfoldelse staar i Virkeligheden ganske isoleret; den dominerende Sindsstemning indenfor Arbejderklassen har — bortset fra det Mindretal, der satte Lid til Kooperationsideerne — været en til Haabløshed grænsende Resignation, en Stemning, der efter sin Natur er tavs, men hvorom man har et i og for sig tilstrækkelig talende Vidnesbyrd i de kraftige Klager, der i 60'ernes Slutning gentagne Gange rejses i Rigsdagen over de stigende Udgifter til Fattigvæsenet[4]). Arbejdsløse Fabrikarbejdere havde regelmæssigt kun Ladegaarden til Tilflugtssted[5]). — Men under Resignationen ulmede alligevel en Harme, der ikke forblev skjult for de faa, der virkelig kendte Stemningen blandt Arbejderne. Allerede 1867 skrev saaledes Fattiglægen F. Ulrik[6]): »Vi have alt vore Skruer (Striker) . . .

[1]) »Folkets Avis« $^{11}/_{6}$ 1866; naar Mackeprang anf. St. S. 9 angiver Strejkens Varighed til »faa Dage«, synes dette Udtryk noget uheldigt.

[2]) Mackeprang anf. St. S. 8 f.; Nyrop anf. St. S. 223 f. og »Murerlavet« S. 288; »Folkets Avis« $^{13}/_{3}$, $^{23}/_{5}$ og $^{11}/_{6}$ 1866.

[3]) »Folkets Avis« $^{13}/_{5}$ 1864, $^{30}/_{4}$ og $^{16}/_{5}$ 1866, $^{27}/_{2}$ 1867; »Dags-Telegraphen« $^{15}/_{5}$ 1865.

[4]) Landst. Fhdl. 1867—68, Sp. 402 ff., 446; Folket. Fhdl. 1869—70, Sp. 486 f., 1367, 3936, 1870—71, Sp. 4669 og 6235; jfr. »Fædrelandet« $^{7}/_{11}$ 1865.

[5]) Mackeprang: »Den danske Arbejderbevægelse«, S. 76 f.; jfr. »Socialisten« passim.

[6]) »Fædrelandet« $^{15}/_{1}$ og $^{16}/_{1}$ 1867.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og vore Opløb og Ødelæggelser af Fabrikherrers Ejendom .... Der begynder at opstaa en irriteret Stemning, og Arbeider og Arbeidsgiver, hvis Interesser er og bør være fælles, begynder at komme i Modsætning til hinanden.« Og Aaret efter udtalte Vilhelm Munck, der som Kateket ved Frelsers Kirke var ligesaa kompetent, i sin Bog om »Fattigdommen i København« som sin Mening[1]): »Jeg tror, at der i Hovedstaden, som for en Menneskealder siden ikke var overdreven bebyrdet med Fattigdom, nu findes ikke blot overmaade megen Fattigdom, men et stærkt og farligt Proletariat.« — Selv en konservativ Landstingsmand som David kunde 1867 forstaa, at »der er nu i Folkets nederste Klasser en almindelig Anskuelse til Stede om deres uheldige Stilling og en Tendens til at se denne Stilling forbedret«[2]). I Foraaret 1871 var man i Folketinget naaet til at diskutere Muligheden af Arbejderuroligheder[3]).

I det store og hele vilde det for øvrigt vistnok være en uberettiget Anke mod de bedrestillede Klasser i Datiden at beskylde dem for at have savnet Forstaaelse af, at Arbejdernes Kaar kunde trænge til Forbedring. Man møder, ikke mindst i Rigsdagsforhandlingerne, mange Udtalelser, som vidner om Forstaaelse af, at det var galt fat; utvivlsomt var der, i Særdeleshed i 60'ernes sidste Aar, mange brave Mennesker, hvem Arbejderspørgsmaalet laa alvorlig paa Sinde, og som slet ikke var bange for om fornødent at bringe Ofre for dets Løsning. Dengang som ofte beroede den sociale Uret mindre paa Haardhjertethed end paa Uforstand. Man var for bange for de virkelig effektive Midler. Man havde faaet den økonomiske Liberalisme i den Grad i Blodet, at selv den ringeste Statsindgriben syntes overordentlig farlig. Man ser dette f. Eks., da i 1860 Arbejderforeningen og Oldgesellforeningen indgiver Adresse til Regeringen i Anledning af Arbejdsløsheden; det hedder her: »Det kan ikke falde vor Forening ind at henvende sig til den høje Regering med Anmodning om umiddelbar Hjælp; det er vort højeste Ønske, at den arbejdende Classe vil blive sat i Stand til ved sit Arbejde.... at undgaa den sørgelige og ydmygende Skæbne at maatte modtage umiddelbar Hjælp.« Derfor bad man blot Regeringen om at fremme Uddybningen af Kallebodstrand; men selv ved dette Minimum af Statsforanstaltning var »Fædrelandet« betænkeligt.[4]) — Arbejderens Kaar skulde forbedres ved Selvhjælp, hedder det atter og atter; man skulde »stole paa Frivillighedens indre Magt

[1]) S. 5.
[2]) Landst. Fhdl. 1867—68, Sp. 429.
[3]) Folket. Fhdl. 1870—71, Sp. 736 og 794.
[4]) »Fædrelandet« 1860, S. 317.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og Rigdom«[1]), sikre Arbejderne »mod Fattigdom ved deres egen Orden og Sparsommelighed«[2]). Lønforhøjelse tænkte kun meget faa sig som Maalet; for Arbejderne gjaldt den »jernhaarde Lønningslov«[3]). Forhøjelse af Lønnen kunde man højst tænke sig som en Slags Nødhjælp, at anvende, naar alt andet glippede[4]). Af al denne Forsigtighed fulgte, at der ikke lod sig udrette saa overvættes meget. Selv om 60'ernes Reformvenner, som vi skal se, satte Foretagender i Gang, der i det mindste efterhaanden blev Smaafolk til virkelig Nytte, saa forslog det kun lidt overfor Fattigdommen og kunde navnlig aldeles ikke overflødiggøre Lønforhøjelsen. — Frygten for Statsindgriben førte til, at Lovgivningsmagten i 60'erne næsten var ganske uvirksom overfor Arbejderspørgsmaalet. Kun meget lidt kan anføres. I Novbr. 1861 — da Lavsophævelsen forestod — nedsattes en Komité, der skulde udarbejde et Normaludkast til Sygekassevedtægter; den afgav Betænkning et Aars Tid efter, og paa dens Raad udgav Indenrigsministeriet i de følgende Aar Beretninger om Sygekassernes Virksomhed; 1866 nedsattes en ny Kommission, som dog heller ikke gjorde nogen epokegørende Indsats[5]). Efter en Statistik i »Arbeideren«[6]) var der 1866 ca. 300 Kasser med ca. 26.000 Medlemmer — Tal, der vistnok ikke kan kaldes meget imponerende. — 1865 udsatte David som Finansminister en Prisbelønning for et Arbejde om Syge-, Begravelses- og Alderdomskasser, hvorved ogsaa flere Arbejder fremkaldtes[7]). Endelig nedsattes endnu en Kommission: Paa Initiativ af Køge Haandværkerforening var der i Novb. 1869 samlet et Købstaddelegeret-Møde i Odense for at agitere for Revision af Næringsloven; det medførte, at Indenrigsministeriet nedsatte en saakaldt Købstadkommission, der 1871 afgav en betydningsløs Betænkning[8]). — Af Love kan næppe anføres mere end een, der tog Sigte paa at gavne Arbejderne: den af Rimestad foreslaaede[9]) Lov af $^{16}/_{2}$ 1866 om mindre københavnske Lejligheders Fritagelse for Bygningsafgift[10]).

[1]) »For Almenvel« III 1859, S. 49 ff.

[2]) »Arbeideren« 1868, S. 4.

[3]) Se f. Eks. Glud: »Om Midlerne til at forbedre Arbejdernes Kaar« 1865, S. 4 f.

[4]) »Blad for Arbejderforeningen af 1860« $^{24}/_{6}$ 1865. En Udvikling af Faren ved Lønforhøjelse i Garde og Funder: »Gjensidige Understøttelsesforeninger« 1867, S. 8 ff.

[5]) Nyrop: »Meddelelser fra Industriens Omraade«, S. 270.

[6]) »Arbeideren« 1868, S. 36.

[7]) »Fædrelandet« $^{22}/_{6}$ 1867.

[8]) Nyrop anf. St. S. 95; Bauer: »Haandværkerforeningen«, S. 164.

[9]) »Blad for Arbejderforeningen af 1860«, $^{2}/_{2}$ 1867.

[10]) »Saml. af gæld. Love 1865—69«, S. 115.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vi skal nu til sidst se, hvilke private Foreninger der i Tiden 1857—71 virkede til Gavn for Arbejderklassen[1]).

Haandværkerforeningen i København virkede efter 1862 næsten kun for rent filantropiske Formaal; i selve dette Aar nedlagdes Grundstenen til den efterhaanden anselige Stiftelse Alderstrøst[2]). Den kom i Aarenes Løb i et bedre Forhold til sin gamle Modstander Industriforeningen og var for øvrigt ogsaa i god Forstaaelse med Arbejderforeningen af 1860[3]). Industriforeningen interesserede sig mest for Afholdelsen af Udstillinger og fik for øvrigt i 1859 oprettet et Arbejdsanvisningskontor, der gjorde en Del Nytte til 1862, da det atter nedlagdes[4]). Først 1865 blev der gjort et nyt Forsøg, denne Gang fra rent privat Side[5]). — Rundt om i Provinsen virkede adskillige Haandværker-, Industri- eller Borgerforeninger; mange oprettedes netop i disse Aar, saaledes foranlediget ved det ministerielle Cirkulære ikke mindre end 11 i 1862[6]), og i Aarene 1863—69 17[7]). De fungerede som Understøttelsesselskaber og Foredragsforeninger; desuden virkede de for Oprettelsen af tekniske Skoler[8]).

Fra Haandværker- og Industriforeningerne er Springet til Arbejderforeningerne ikke stort. Den vigtigste af disse er den københavnske »Arbejderforening af 1860«; dens Leder var Christian Vilhelm Rimestad. Født 1816 af Embedsmandsslægt blev han Student 1833 fra Borgerdydskolen i København, Aaret efter Lærer i Geografi og Historie sammesteds, 1846—53 Skolens Bestyrer. Allerede før dette sidste Aar, hvor han forlod Skolevæsenet for stedse, var han dog blevet stærkt optaget af Arbejderforhold og Politik. Han søgte Valg til den grundlovgivende Rigsforsamling og senere 4 Gange til Rigsdagen, indtil han 1854 valgtes i Københavns 8. Kreds, som han repræsenterede i Folketinget til 1866; 1869—72 var han Folketingsmand for Lyngbykredsen. I Rigsdagen gjorde han en Indsats ved at rejse den afgørende Debat om Næringsloven, for hvis Gennemførelse han var en af Hovedforkæmperne, og ved at gennemføre den før omtalte Lov om smaa Lejligheders Fritagelse for Boligafgift; i øvrigt var han en meget flittig Taler, navnlig naar Debatten angik Skolespørgsmaal eller Forhold af Betyd-

[1]) Jfr. herom »Fagforeningskundskab« 1929, S. 20 ff.
[2]) Bauer anf. St. S. 150.
[3]) Sst. S. 144.
[4]) »Fædrelandet« 1859, S. 166 f., 1862, S. 469 o. a. St.
[5]) »Folkets Avis« $^{18}/_{4}$ 1865.
[6]) Nyrop: »Meddelelser fra Industriens Omraade«, S. 94.
[7]) Sst S. 90 f.
[8]) Sst. S. 95 ff.; »Arbeideren« 1871, S. 43 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ning for København. — I 1852 var han imidlertid blevet Formand for den efter 1850 hensygnende »Haandværkerdannelsesforening«; i Jan. 1853 forenedes denne med den af P. F. Lunde stiftede »Forening til Arbejdsklassens Vel«; den nye Forening fik Navnet »Arbejderforeningen (af 1853)« og Rimestad til Formand; den var for øvrigt ikke helt efter hans Hjerte; han havde forgæves søgt at skaffe den det for hans Ideer betegnende Navn »Foreningen for folkelig Dannelse« og klagede selv senere over, at den havde haft den »organiske Fejl« at have politisk Karakter. 1856 erobredes Foreningen af J. A. Hansen og hans Venner, der ønskede at skaffe sig Indflydelse i København; den opløstes derefter til Fordel for en af Sejerherrerne oprettet »Arbejderforening (af 1856)«. Dette Forsøg lykkedes dog ikke synderlig godt, og 1859 henvendte en Del af dens Medlemmer sig til Rimestad med Bøn om, at han vilde blive dens Formand; han blev det ogsaa, men kunde ikke sætte Liv i den, skønt han i Vinteren 1859—60 holdt 22 af i alt 24 Foredrag! Han foretrak da at grunde en ny Forening, »Arbejderforeningen af 1860«, der endnu eksisterer under Navnet »Foreningen af 1860«. Foreningen af 1856 vegeterede endnu et Par Aar.

I den nye Forenings Love fastsloges som Hovedformaalet »kraftig at fremme den arbejdende Klasses Oplysning og Dannelse som de nødvendige Betingelser for og de rette Bærere af denne Borgerklasses Velvære, ogsaa i materiel Henseende«. I Overensstemmelse med dette for Rimestad karakteristiske Program kom Arbejdet i de følgende Aar til i særlig Grad at gaa ud paa Afholdelsen af en Mangfoldighed af Oplæsninger og Foredrag, ofte ved udmærkede Kræfter, men ogsaa ofte — saaledes ikke mindst Rimestads egne Foredrag — om ret fjerntliggende Emner, paa Anskaffelsen af et efterhaanden anseligt Bibliotek og paa Udgivelsen af »Blad for Arbejderforeningen af 1860« (fra 1864 var Rimestad tillige Redaktør for »Dags-Telegraphen«). Medlemsantallet naaede i Løbet af et Aars Tid over 3000, men holdt sig i øvrigt med en Del Svingninger 60'erne igennem mellem 2000 og 3000. Den havde en vis Betydning, saaledes i 1864; men allerede nu prægedes den som *Arbejder*forening af den senere endnu mere fremtrædende Mangel, at den kun talte faa egentlige Arbejdere blandt sine Medlemmer; det var fra Smaaborgernes Kreds, den hovedsagentlig fandt Tilslutning. — Helt glemtes dog ikke den anførte Paragrafs Slutningstilføjelse om Omsorgen for Arbejderklassens materielle Velvære. Det var saaledes fortjenstfuldt, at Foreningen fra 1863 oprettede nogle billige Pantelaanerkontorer, der blev meget benyttede; fra 1865 deltog den i Kampen for bedre Arbejderboliger; 1866 fik den stiftet et Aktie-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

selskab, der endnu samme Aar begyndte Opførelsen af 84 Arbejderboliger ved Jagtvej. Alt i alt stod dog det faktisk udrettede ikke helt i Forhold til det Gny, der stod om Rimestads Navn som »Arbejderfører«. Det egentlige sociale Arbejde var og blev for ham en Biting; Hovedsagen i hans Øjne var Meddelelsen af Kundskaber gennem det levende Ord, som han selv med sin kraftige og velklingende Stemme i høj Grad havde i sin Magt; ved Foreningens Foredragsaftener og selskabelige Sammenkomster var han rigtig i sit Es; der kunde hans af en kraftig Fysik understøttede, livlige Temperament og naturlige Munterhed komme til sin Ret; der udvikledes og næredes hos ham en Overflade-Optimisme, der kunde give sig paafaldende naive Udtryk, som da han 1869 med følgende Ord omtalte Danmarks Repræsentation paa en saakaldt Arbejderudstilling i Amsterdam[1]): »Vor Udstilling er tilstrækkelig stor og tilstrækkelig fuldstændig til at vise det, den skulde vise, nemlig at den arbejdende Klasse hos os, Gud ske Lov, i Levevis, Klædedragt o. s. v. mere end maaske noget andet Sted staar de Borgerklasser nær, der tidligere var skilt fra den ved en sørgelig Kløft.« Tiden løb fra ham; overfor den kooperative Bevægelse sidst i 60'erne stillede han sig meget køligt, og paa det nordiske Industrimøde 1872 vidste han overfor den frembrydende Socialisme kun at gentage sine gamle Slagord om Oplysning og Dannelse, samtidig med at han fremsatte den noget dristige Paastand, at »der ikke existerer noget Arbejderspørgsmaal som saadant i vore Dage«[2]). Selv om Irritation over Socialisternes Konkurrence velsagtens har tilspidset Udtalelsen, forstaar man let Modstandernes Indignation over denne forbløffende Blindhed hos en Mand, der gav sig ud for at kende og tilbød sig til at anføre Arbejdere, selv om Rimestads Fejl ingenlunde forslaar til at retfærdiggøre den Flom af smaalig, hadefuld, ofte usigelig grovkornet Polemik, hvormed »Socialisten«s Spalter overdængede den faldne »Arbejderkonge«, der formodentlig — naar alt kommer til alt — kan karakteriseres som en velbegavet Popularisator og et ganske velmenende, men noget selvglad og overfladisk Menneske.

Mens der ved hele Rimestads Virke er noget, der minder een om Ordet »Viel Geschrei und wenig Wolle«, saa er det modsatte Tilfældet med to Bevægelser, der begyndte ganske stilfærdigt i 60'erne, men begge havde Fremtiden for sig: Bevægelserne for Arbejderboliger og for Forbrugsforeninger. Skønt disse Bestræbelser paa Grund af deres tiltalende Forening af Idealisme og solidt, praktisk Greb paa Tingene

[1]) »Blad for Arbejderforeningen af 1860« 31/7 1869.

[2]) Citeret efter »Dansk biografisk Leksikon« XIV 1900, S. 117.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

maa vække Sympati og Interesse, er deres Virksomhed efter Sagens Natur af begrænset Karakter, og de skal her kun omtales i al Korthed.

Bevægelsen for Opførelsen af bedre Arbejderboliger udgik fra en Kreds af socialt interesserede Læger, blandt hvilke maa fremhæves Kancelliraad Mürer i Lyngby, der udgav et Tidsskrift »For Almenvel«, Professor Claus Hornemann og navnlig Distriktslæge og (1867—73) Borgerrepræsentant F. F. Ulrik, der var den virksomste og bl. a. fra 1865 slog til Lyd for Sagen gennem Artikler i »Fædrelandet«[1]). I en Artikel fra 1867 ($^{17}/_{1}$) giver han en Oversigt over, hvad der er udrettet. Den første Begyndelse var nogle Arbejderboliger paa Kristianshavn 1852, derefter kommer Lægeforeningens Boliger paa Østerbro (i 50'-erne), nogle saakaldte Aktieboliger i Nyboder, Arbejderforeningens før omtalte Boliger ved Jagtvej og endelig Huse, bygget af det Classenske Fideikommis ved Godthaabsvej, i alt ca. 3—400 Smaalejligheder — ikke meget, men dog noget. Vigtigst var det, at Ulrik 1865 fik Burmeister og Wains Arbejdere til at stifte »Arbejdernes Byggeforening«[2]) — i Betragtning af dennes senere omfattende Virksomhed vel een af de mest betydningsfulde Begivenheder i den danske Arbejderstands Historie i 60'erne.

At den første danske Brugsforening stiftedes 1866 i Thisted af Stedets Sognepræst H. Chr. Sonne, er velkendt. Her skal kun mindes om, hvorledes Forbrugsforeningerne i deres første Tid — hvor de lige saa ofte kaldtes Husholdningsforeninger og ikke sjældent Arbejderforeninger — fuldt saa meget tog Sigte paa Bybefolkningen som paa Bønderne; af 63 Foreninger stiftet 1866—Juli 1871 laa ca. 25 i Byerne[3]); at det fra først af var Meningen at komme Arbejderklassen til Hjælp, derom vidner ogsaa Sonnes Piece fra 1867, »Om Arbeiderforeninger«. Han finder det her[4]) »vistnok urigtigt«, naar Thistedforeningens Vedtægter ganske nøgternt fastslaar som Foreningens Formaal at sætte Medlemmerne istand »til et fordelagtigere Indkjøb af Livsfornødenheder«. »Dette er egentlig ikke *Formaalet*, men *Middelet*; ..... nei, Formaalet er at hæve den i borgerlig Henseende lavere stillede, afhængige og trykkede Deel af Befolkningen til et høiere sædeligt, intellectuelt og socialt Trin og derved til en hæderligere Plads i Samfundet..., at som vi alle ere Mennesker *for Gud*, det saaledes ogsaa maa blive vitterligt i Samfundslivet, at Adskillelsen efter Stand og Klasser er en Tankeløshed, ...at der er en fornuftig og lovlig Fællesret

[1]) $^{2}/_{10}$ 1865, $^{2}/_{2}$, $^{24}/_{10}$, $^{25}/_{10}$, $^{6}/_{11}$, $^{7}/_{11}$, $^{8}/_{11}$ 1866, $^{15}/_{1}$, $^{16}/_{1}$, $^{17}/_{1}$ 1867.
[2]) »Fædrelandet« $^{2}/_{12}$ 1865.
[3]) »Arbeideren« 1871, S. 52 f.
[4]) S. 4 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

(Socialisme), der ligelig berettiger ethvert Menneske til ved alle redelige Midler at hjælpe sig selv og arbeide sig op, som han bedst forstaar og kan«. Disse Ord af Bevægelsens Stifter viser klart nok, at »Arbejderforeningerne«, som han kaldte dem, efter hans Hensigt skulde være et Led i den Hjælp til Selvhjælp, der for Datidens Reformvenner var Løsenet[1]). — Bevægelsen fandt ret hurtig Udbredelse; fra 1868 fik den sit særlige Organ i det af Foreningen »Associationen« udgivne Maanedsblad »for Selvhjælp og Samarbejde«, »Arbejderen«, hvis Indhold er meget oplysende for Stemningerne i disse Kredse, hvor dels de engelske Forbrugsforeninger, dels den tyske Bevægelse, der knytter sig til Schultze-Delitzsch, var de beundrede Forbilleder; karakteristisk er f. Eks. en Dialog mellem to Købstadmestre, en ung, der staar i Begreb med at stifte Byens »Arbejderforening«, og en gammel, Lavsmester af den gammeldags Slags; begge sympatisk skildret ender de, skønt fra først af uenige, med at finde hinanden i fælles Forstaaelse af Enighedens og det gode Sammenholds Værdi[2]). — Ved at prædike disse Dyder banede den kooperative Bevægelse — meget mod sin Vilje — Vejen for den politiske Socialisme.

Den københavnske Byggebevægelse og de kooperative Bestræbelser formaaede trods al god Vilje kun at skabe smaa Lyspunkter i det Mørke, der som Helhed hvilede over de danske Arbejderes Kaar og Udsigter. Fattigdommen var stor, Utilfredsheden levende. Baade Mestre og Svende følte med Bitterhed, at man ved Lavsvæsenets Opløsning havde frataget dem deres gamle Organisationer uden at skaffe dem noget ordentligt i Stedet; »de følte instinktmæssigt, at der laa en fornuftig Tanke til Grund for Lavene, medens det nuværende Klister ærgrede enhver Svend, der satte lidt Stolthed i sin Profession[3])« — en Udtalelse fra »Socialisten«, som Camillus Nyrop Gang paa Gang har citeret som slaaende rigtig.

Disse Stemninger havde lige siden de store Kampe omkring 1857 holdt sig i Live, ulmende som Gløder under Aske; ny Næring fik denne skjulte Ild, da fra 1870 Prisstigningens tiltagende Hastighed gjorde Fattigdommen endnu langt mere trykkende og utaalelig bitter; da endelig Dagspressens Telegrammer om Pariserkommunen og Pios socialistiske Agitation bragte Vindpust udefra, fængede Baalet i for alle synlige Luer.

Den danske Arbejderbevægelse var begyndt.

[1]) Nærmere Oplysning om Sonnes Standpunkt, bl. a. overfor Socialismen, giver en Tale, der er fyldigt referet i »Arbeideren« 1871, S. 61 ff.

[2]) »Arbeideren« 1870, S. 13 ff.

[3]) »Socialisten«, cit. efter Nyrop: »Meddelelser fra Industriens Omraade« S. 270.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ARBEJDERSPØRGSMAALETS REJSNING 1871.

Af

NIELS BANKE.

Danmarks første Socialist Frederik Dreier døde kun 25 Aar gammel (1853), men ogsaa andre Forhold var medvirkende til, at hans Ideer ikke skabte en Bevægelse og kun blev kendt i en lille Kreds af Studenter og Bohèmer; Fabriksarbejderen, det socialistiske Materiale, fandtes saa godt som ikke i 50'erne, og til at blive egentlig Fører som Pio havde Dreier vel for megen Forstand og for lidt Forfængelighed; men en udmærket Skribent var han. Georg Brandes skriver: »Hans Livsværk er et Fejdebrev mod al Teologi, et Krigsskrig mod Hykleri og Forsumpning. Og han har ypperlige Kampmidler til sin Raadighed: Sprogets Friskhed og Klarhed, overgiven Satire, et Skyts af udmærkede Kundskaber, Reformbegejstringens Ildvaaben og Viddets blanke Klinge....«. En saadan Mand kunde naturligvis ikke i Længden arbejde sammen med den Tids besindige Ledere af Arbejderforeningerne Lunde og Rimestad[1]), der aldrig vilde anerkende, at der forelaa et Arbejderspørgsmaal — i Betydning af Modsætning af Kapital og Arbejde — men dog hele deres Liv arbejdede paa at formindske denne Modsætning. Dreier forsøgte sig som Medlem af deres Foreninger, »Haandværkerdannelsesforeningen«, der blomstrede omkring 1848, og Foreningen til Arbejderklassens Vel, stiftet af Lunde 1851, men han maatte have sit eget Reformselskab, der i 1852 kunde konstatere en saa kraftig Tilslutning, at Reformerne kunde give sig praktisk Udslag i en Art Forbrugsforeningsbevægelse: Foreningen for billige Livsfornødenheder. Begge Foreninger opløstes imidlertid hurtigt, da Dreier Aaret efter begik Selvmord. De faa Socialister spredtes. Haandværkssvende og Arbejdere var ikke blevet sig deres Modsætning til Arbejdsgiverne bevidst.

[1]) Se ovenfor S. 22.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Men Aar for Aar blev denne Modsætning tydeligere navnlig i København, hvor de største af de Fabrikker kom til, der blev oprettet fra 1850—72; færre Svende blev Mestre. Flere blev Fabriksarbejdere — og disses Kaar var tilmed meget daarligere. Københavns stærkt stigende Befolkning betød Bolignød og stor Husleje. Da saa Prisstigningen tog Fart i Aaret 1870, blev Trangen til højere Løn stærkere — Jordbunden var beredt for Agitatoren.

I Maj 1871 udkom det første lille Skrift udgivet af en Arbejder i tvangfri Hæfter: »Socialistiske Blade« 1. Det handlede om Socialismen i dens Forhold til Historien og bar det latinske Motto: *audiatur et altera pars.* Det gaar tilbage til Middelalderen, hvor Borgere og Bønder kæmper mod Adelen, hvis Enevælde i 1789 afløstes af Kapitalens. I 1848 kæmpede Arbejderne for de radikale under Borgerskabets Familietvist om Valgreformen, men det var ikke Borgerskabets Mening, at den sociale Republik skulde opretholdes. I Juni blev Arbejderne slaaet ned efter tre Dages Kampe med Generalerne, og siden har de gode Borgere følt, at Arbejderne kunde blive farlige. Napoleon og Schulze-Delitzsch er blandt dem, der har gjort mest for at stoppe Munden paa Arbejderne. Den sidstes Selvhjælpsbestræbelser giver Forfatteren ikke meget for. Husholdningsforeningerne, som vil skaffe Arbejderne billigere Fødemidler, hjælper dem lidet. Lønnen vil synke til det nye Eksistensminimum, og Fordelen ved de billige Varer er Fabrikantens. At danne Spareforeninger, som Schulze-Delitzsch opfordrer Arbejderne til, er en Haan mod deres ringe Kaar, og det nødvendige Offer af deres Søndagsfornøjelse er alt for stort i Forhold til den ringe Rente, de kan opnaa. Om Arbejderoplysning hedder det: »De ulykkelige Tilhørerers Hoved bliver lavet om til et Pulterkammer, der fyldes med politiske Pjalter fra Rigsdagen, med rustne Slagsværd fra Kæmpehøjene, med forbavsende astronomiske Talstørrelser eller med Komediestumper, men blandt alt Skramlet findes ikke et ærligt helt Stykke, der kan bruges til at møblere et af de ubesatte Hjernekamre.« Efter at have kritiseret Udbyttedeling ender Pjecen: »Haaber vi saaledes nu at have vist, hvor utilfredsstillende de Midler er, som det liberale Parti hidtil har anvendt for at løse den gordiske Knude, saa skal vi næste Gang klart og tydeligt fremsætte, hvad det er, vi Arbejdere ønsker, og hvad vi vil sætte igennem sent eller tidligt med Loven eller uden den.« Denne Pjece vakte saa stor Opsigt, at Forlæggeren Rée ikke turde udgive Nr. 2. H. Brix afløste ham og traadte derved frem som Socialistfører. Han var født 25. August 1841, forsøgte sig som Officersaspirant, men dimitteredes paa Grund af mang-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lende Evner, deltog 1864 som frivillig. Senere var han en Tid i Boghandlerlære hos Plenge, forsøgte selv som Musikhandler, men gik fallit. Nu var han Forlægger til andet Nummer af »Socialistiske Blade«: »Hvad vi forlanger« (Motto: *union is strenght*). Kommunen har givet Forfatterens Stemme større Styrke: Selv om Kommunarderne afveg fra andre Socialister ved i særlig Grad at fremhæve Hovedstaden, har de lært den store Arbejderbefolkning, at der ad Fredens Vej ikke er noget at stille op mod deres troløse Fjender, og inden kort vil Arbejderne rejse sig og berede Vejen til Friheden, selv om den skal gaa over Trediestands Lig. Forfatteren tager derpaa en Række Spørgsmaal op og belyser Gavnligheden af en fælles Optræden for disses Løsning. 1) Arbejderne og Valgretten. Begynder med en Udredning af de politiske Forholds Udvikling i Danmark indtil 1870; nævner Rimestad, men ikke Dreier. Valgretten kunde give Arbejderne 11 Repræsentanter i København. Af de 21.000 Vælgere har $^2/_3$ mindre end 500 Rd. om Aaret og maa saaledes regnes til Arbejderklassen, hvis Flertal vilde blive endnu større, hvis Valgretsbegrænsningerne blev indskrænket til det mindst mulige. 2) Indirekte Skatter og Ejendomsskatter, der overvæltes, skal afløses af direkte Skat paa Formuen. 3) Fabriklovgivning, Normalarbejdsdag, Forbud mod Søndagsarbejde og Børns Arbejde, Indskrænkning af Kvindens Arbejde, Ansættelse af Fabriksinspektører. 4) Oprettelse af Arbejderforeninger. De engelske *trade unions* har forbedret Arbejdernes Kaar, selv om Arbejdsgiverne har sejret i de fleste Strejker. De danske Arbejdere bør slutte sig sammen. Paa sidste Side meddeles, at »Socialistiske Blade« i Fremtiden vil udgaa som Ugeblad.

»Socialistiske Blade« vakte Røre overalt i Pressen. Ploug ofrede en Leder[1]): »Giv Plads for den store Reformator! Han er kommet, han, hvem Aarhundreder have ventet paa, den nye Tids Messias, der vil omskabe hele Samfundet og sætte det Nederste øverst og det Øverste nederst, som *med* Loven eller *uden* Loven vil indføre den sande, menneskelige Lighed og den virkelige Frihed.« Ploug mener, at første Afdeling er forvrænget og løgnagtig. Programmet er umuligt at gennemføre. Skriftet er bygget paa løse Studier af franske og tyske Socialisters Skrifter — — de »er ikke gjort uden et vist Fremstillings- og Grupperingstalent, som tydeligt røber en højere Dannelse end »Arbejderens« — — farligt for Læsere, hvis uoplyste Forstand ikke kan skelne mellem sandt og falskt, og hvis Indbildningskraft af Misundelse eller en daarlig Samvittighed har faaet en skæv Retning —

[1]) »Fædrelandet« $^{26}/_7$ 1871.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Vi nærer imidlertid slet ingen Frygt for, at Forfatteren skal se nogen praktisk Følge af sin skamløse Letsindighed.«[1]).

I Provinsen blev »Bladene« citeret og kritiseret. I »Sorø Amtstidende«[2]) gør man nogle Indrømmelser og slutter med at opfordre de velstillede til at hjælpe Arbejderen til Selvhjælp. »Aalborg Stiftstidende« er mere kritisk: »De citerede Fraser tyder paa, at det hele Makværk er hentet fra udenlandske Kilder, hvor Forholdene er helt anderledes end her, hvorfor Ræsonnementet ikke passer paa vore sunde Forhold herhjemme, hvor enhver flittig og anset Arbejder indtager en hædret og anset Stilling i Samfundet.«

Ugebladet »Socialisten«s første Nummer udkom 21. Juli 1871. En Program-Artikel »til vore Brødre, Danmarks Arbejdere« fremhæver de vigtigste Socialreformer: fri fælles Folkeundervisning, fuldstændig Lighed i politiske Rettigheder, Opløsning af Hæren i dens nuværende Form, Kvindernes Frigørelse, Adskillelse mellem Stat og Kirke, Ophævelse af alle særegne Rettigheder, Politiets Omdannelse fra et politisk Parti til en sand Beskyttelse for alle Borgere, Udstedelse af Love, der sikrer Arbejderen lige overfor Kapitalisten, direkte Beskatning og større Uafhængighed for Kommunerne. Disse Programpunkter bliver udviklet gennem Lederne i de følgende Numre. Socialismen vilde løse det sociale Spørgsmaal[3]) ved, at Staten overtog al Kapital. Kapitalen i sig selv, Maskinerne var ikke Fjenden, det var Kapitalisterne. Denne Overtagelse kunde ikke ske straks. Arbejderne maatte foreløbig nøjes

[1]) Andre Artikler i »Fædrelandet« imødegik »Socialistiske Blade« mere sagligt. De blev samlet og udgivet af cand. Fr. Wolff i Slutningen af August 1871; herfra citeres: »at slutte sig sammen i Fagforeninger er fornuftigt, hvis det er til gensidig Hjælp, men er det for at gennemtvinge en højere Løn, maa det betragtes som organiseret Vold«.

[2]) $^{20}/_{7}$ 1871.

[3]) »Socialisten« 1871, Nr. 9. — Hvor Pios Teorier egentlig havde deres Rod, er vanskeligt at efterspore. Som Kilde til »Socialistiske Blade« nævner Pio en tysk Præst i Linz, der skulde have skrevet Bogen: »Zur Arbeiterfrage«. Klein paastaar ligefrem, at de er skrevet af, og mener ikke, at nogen har læst de tyske Forfattere før han. Det er muligt, at Brandes har Ret i, at Pio har læst Lassalle, der er hans egentlige Ideal. — Følgende Eksempel paa Pios Stilling i aandelige Spørgsmaal: »Derfor beder vi alle vore Læsere for Fremtiden erindre, at naar vi angriber Dommernes Personer, saa angriber vi derfor ikke Retfærdighedens Idé; naar vi viser Had mod Præsterne, afskyr vi derfor ikke Religionen, naar vi fraraader Krigen, afskyr vi derfor ikke Modet, etc. Kort sagt, vi opfordrer alle til stedse at holde fast paa, at der er Forskel paa den guddommelige Idé og de menneskelige Forsøg paa at realisere den praktisk, at man godt kan forkaste de sidste uden at fornærme den første, men saa vil det ogsaa gaa op for Folk, at den overdrevne Ærbødighed for de stakkels menneskelige Institutioner som Politik

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

med at slutte sig sammen, dels i Fagforeninger for at opnaa højere Løn, om nødvendigt ved Strejke — dels i politiske Partier, der skulde samle Arbejderne ved Folketingsvalgene. Da Rigsdagen traadte sammen i Okt. 1871, opfordredes Københavns Rigsdagsmænd til at nedlægge deres Mandater, for at Arbejderne kunde vælge nye, og der foreslaas udnævnt en Arbejdsminister, som ogsaa skal tage sig af Husmændenes Sag. Maaske er det i Anledning heraf, at Krieger i sin Dagbog (18. Novb. 1871) skriver: »De mener at kunne besætte 5 à 6 Valg, men have kun to brugbare, Bjørnbak og Winther.«

Allerede i det første Nummer vender »Socialisten« sig mod »Folkets Avis« — Erik Bøgh har sammenlignet de fattige med Droskeheste, hvorfor »Socialisten« anbefaler »Folkets Avis« at skifte Navn, da Erik Bøgh ellers bliver Staldkarl.

Brix stod som Udgiver af Bladet, men den øvrige Presse var klar over, at en anden stod bag ham. Rimestad beskyldte først J. Michaelsen[1]) for at være Ophavsmanden; men senere fik han bedre Underretning. — Krieger skriver i sine Dagbøger for den 4. August, at det er Louis Pio, der er Forfatter til »Socialistiske Blade«.

Ploug havde Ret. Det var ingen Arbejder, men en ung Løjtnant. Han var født i Roskilde 1841. Søn af Kaptajn Pio, der stammede fra Frankrig, og Anne Marie, født Brix (H. Brix var Pios Fætter). Senere flyttede Forældrene til København, hvor Pio blev sat i Metropolitanskolen. Herfra fortælles følgende: For at tilfredsstille sin Hang til Tobak havde Pio laant eller taget nogle Bøger fra en anden Dreng og solgt dem. Rektor straffede ham med Prygl og en Fordømmelsestale i hele Skolens Overværelse. »Hvor meget af hans Had til Samfundet der er banket ind i ham ved ovennævnte Lejlighed er vanskeligt at vide,« skriver P. Abrahams[2]), der selv har overværet Forestillingen. Paa anden Maade maa Pio dog have udmærket sig i sin Skoletid, ellers vilde vel næppe Overlærer, den kendte Højrepolitiker, F. C. B.

og Kongemagt, offentlig Mening og Statsreligion, eller med andre Ord Autoritetstroen i dette Ords egentlige Betydning er en Levning fra Fortidens Uvidenhed, som hurtigst muligt bør forsvinde for at give Plads for Tanker om Samfundets Reform.«

[1]) »Dags-Telegraphen« $^{26}/_{7}$ 1871 skriver: »Grundkomisk vilde det være, om det almindelige Rygte taler Sandhed, der som Forfatter til »Socialistiske Blade« og Redaktør af »Socialisten« betegner et Individ, der skal være Embedsmand. Redaktøren af »Socialistiske Blade« synes af vore Statsinstitutioner bedst at kende Postvæsenet.« Hermed kan lige saa godt menes Michaelsen som Pio. Alsing Andersen og Wiinblad lader det være et Tegn paa, at Pio er kendt.

[2]) »Mit Ungdomsliv« 1924, S. 54.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Dahl under Højesteretssagen have givet hans Defensor Nellemann det smukke Vidnesbyrd, at hvilken timelig Dom man end vilde fælde over Louis Pios politiske Optræden, saa vilde det ikke forrykke den Mening, hans gamle Lærer havde, at han altid havde handlet efter uegennyttige Hensigter. Pio blev Student fra Borgerdydskolen 1859 og begyndte paa Polyteknisk Læreanstalt, men opgav det til Fordel for Studiet af Folklore. Resultater af denne Interesse er »Sagnet om Holger Danske, dets Udbredelse og Forhold til Mytologien« og en Oversættelse af Cyprianus. Ligesom Brix deltog Pio i Krigen 1864 og blev Aaret efter Løjtnant. I 1869 var han Medarbejder og Redaktør af Fætterens Blad »Dagsavisen«. Ved den fransk-tyske Krigs Udbrud vilde han tage afsted for at deltage paa fransk Side, fordi han ikke havde andet at ernære sig af end Informationer; men da han fik en Stilling i Postvæsenet, blev han. Her fik han hurtig Forfremmelse paa Grund af en Artikel med Forslag til en ny Postkasse, men tog saa pludselig sin Afsked for at blive Huslærer for to Drenge hos den katolske Fru Berling paa Ordruphøj (da var »Socialistiske Blade« udkommet). Fru Berling havde desuden 3 Døtre, hvoraf den ældste Hedvig Carla var 15 Aar.

Om Dagen var Pio Huslærer, om Aftenen Redaktør af »Socialisten«. Nr. 4 indeholdt en Opfordring til at danne en dansk Afdeling af Internationale, og i Løbet af en Maaned blev der paa »Socialisten«s Kontor indmeldt 673 og 20 hemmelige Medlemmer ifølge »Socialisten«, der samtidig meddeler om Love for Foreningen: »I Forbindelse med flere andre, der tidligere har sysselsat sig med og overtænkt denne Sag, har vi i disse Dage faaet et Udkast færdigt.« Blandt disse andre er sikkert Købmand H. Mundberg, der aabenbart sammen med en ukendt L. Pedersen allerede i 1870 har søgt at danne en international Arbejderforening i Danmark. Fra Pedersen findes et Brev[1]) dateret 22. April 1870, hvori staar: »I Gaar Aftes har den første Sammenkomst af Socialister fundet Sted her. I sin Art er det overhovedet den første Sammenkomst i Kongeriget Danmarks Historie. Formaalet var at lægge Grunden til en Selektion af den internationale Arbejderassociation«. — Brevet anmoder om at faa Tryksager angaaende den internationale Arbejderforening sendt til Mundberg. Mere om dette første Forsøg kan ikke oplyses.

»Socialisten«s Nr. 10 indeholder Lovene for den danske Internationale af 1871. Foreningens Ledelse bestaar af en Centralkomité, Stor-

[1]) Trykt i Jaeckh: »Die internationale Leipzig« 1904; jfr. iøvrigt »Socialisten« 1921, S. 161 f. og »Fagforeningskundskab« 1929, S. 24.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mester, Sekretær og en Kasserer. Foreningen kan efter Fag deles i Sektioner, naar Fagene tæller mindst 50 Personer. Af saadanne var der allerede to. Sporvognsselskabets Funktionærer havde efter et Møde paa Konduktør Jacobsens Opfordring næsten alle indmeldt sig i Internationale. Cigarmagerne havde i September stiftet en Fagforening med Tilslutning til Internationale. Dens Ledere var Würtz, Giessing og Johnsen. Sektioner kunde ogsaa dannes i Provinsen. Deres Ledere kaldtes Kredsformænd. Mundberg var Kredsformand for København. Sektionerne kunde selv oprette Strejke- og Sygekasser. Kontingentoverskudet skulde gaa til et Fond til Oprettelse af Produktionsforeninger. Strejker skulde meldes til Centralkomitéen.

Paa dette Tidspunkt var Røret blandt Københavns Arbejdere begyndt. Man strejkede hos Burmeister & Wain paa Grund af, at en sædvanlig Fridag efter en Stabelafløbning var strøget, og et deraf følgende Sammenstød mellem en Kvarterformand og en Arbejder. For at tvinge de strejkende lockoutede Burmeister & Wain alle Afdelingens Arbejdere (300). Følgen var, at Formere, Svende og Arbejdsmænd ogsaa gik i Strejke. I den Anledning udsendtes et Ekstranummer af »Socialisten«, hvori der blev indbudt til almindeligt Arbejdermøde i Salonen Phønix i Lille Helliggeiststræde. Her talte Brix, og Arbejdernes Krav formuleredes: 1) Kvartermændene afskediges; 2) Forhøjelse af Lønnen med een Sk.; 3) Alle Arbejdere skulde antages igen. Missionær Sommer sluttede sig til Arbejderne paa dette Møde, medens en Ingeniør Rasmussen opfordrede til Forsoning mellem Parterne. Mødets Dirigent var Poul Geleff, der herved traadte ind i Bevægelsen. Han var født 1842, Lærer 1864—66, derpaa Journalist, først ved »Fyns Avis« og senere selv Redaktør af Bladet »Hejmdal« i Ribe. I København var han Redaktør af et Blad med samme Navn, hvorved han havde paadraget sig en Bøde for Fornærmelser mod den preussiske Konge. I Okt. slutter han sig til Internationale, men først i Dec. bliver han egentligt Medlem af Centralkomitéen.

Strejkemødet bragte Internationale Fremgang. Den 15. Okt. holdtes konstituerende Møde i Tømrerkroen, hvor der valgtes Sektionsformænd. Mundberg blev Formand for den blandede Sektion. Strejken hos Burmeister & Wain fulgtes af flere Smaastrejker, navnlig blandt Typografer og Snedkere; men Internationale havde forberedt sig ved Oprettelse af Strejkekasser, hvor man endog kunde være Medlem uden at være Medlem af Internationale. Selv om Arbejderne tabte de fleste af disse Konflikter, foraarsagede de dog Indrømmelser. Hos Burmeister & Wain, hvor Arbejderne var gaaet i Arbejde igen efter-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

haanden, kom der i Novb. en Lettelse i Arbejdsreglementet, men samtidig et Forbud mod Deltagelse i hemmelige Selskaber.

Internationale havde imidlertid bredt sig til Provinsen. Allerede i April 1871 frygter »Aalborg Stiftstidende« for, at Kommunarderne agiterer i Byen, og i Juli lader det samme Blad Rygtet fortælle, at Internationale i København allerede har ca. 3000 Medlemmer. 30. Okt. begynder Møderne i Aarhus, hvor Bjørnbak er til Stede og tilsiger Arbejderne Støtte[1]).

Geleff bliver af Internationale sendt paa Agitationsrejse til Provinsen (23. Oktober). I Aarhus dannes efter nogle Geleff-Møder en Sektion, hvor Karetmager Kruse blev den ledende (Kredsformand). Lignende Møder skaber Afdelinger i Randers (Schou), i Aalborg og i Horsens (Gronemann). I November var Geleff i Jylland, senere fulgt af en ung Mand, der kaldte sig Student Kornerup, men i Virkeligheden var Politispion og hed K. Korn.

Pio besøgte ogsaa Provinsen (Aarhus og Skanderborg), men under Navn af Løjtnant Jørgensen, og hans egentlige Ærinde var for Fru Berling. Til Trods for, at Politiinspektør Hertz gjorde hende opmærksom paa, at han var Internationales hemmelige Leder, havde hun beholdt ham som Huslærer og lod ham blive boende paa Ordruphøj, efter at hun med Børnene var rejst til Schweiz. Maaske skyldes denne Interesse Haabet om, at Louis Pio skulde omvende sig til Katolicismen. Ogsaa paa andre Omraader virkede Politiet. O. C. Olsen, der havde trykt Bladet, opsagde det den 18. Novb. efter en Samtale med Politidirektør Crone. Oettinger trykkede kun eet Nummer, saa havde han Konference med Politiet, Strandberg 2 Numre; Christiansen ved Vandkunsten beholdt Bladet til Nytaar (3 Numre).

I Begyndelsen var det ogsaa vanskeligt at skaffe Lokale, men i Sept. lejede man Kælderen i Phønixsalonen. Flere af de mærkelige Personer, som holdt til her, blev derved knyttet til den socialistiske Bevægelse. Navnlig Berg, Zimmermann og Sommer, tidligere Lægprædikanter, sluttede sig nu til Arbejderne.

Mange af »Socialisten«s Angreb var rettet mod den Rimestad'ske Arbejderforening. I »Blad for Arbejderforeningen af 1860« og i »Dags-Telegraphen« forsvarede Rimestad sig og søgte at fastslaa, at Arbejderne nu var bedre stillet end tidligere, og at store Forandringer i Samfundsordenen ikke tiltrængtes. Mere reformvenlig var den Bevægelse, der rejstes af Lucianus Kofod, om hvem Louis Pio siger, at han forsøgte at blive Redaktør ved »Socialisten«, men da Pio ikke fandt

[1]) Om Bjørnbak og Arbejderbevægelsen se Hans Jensen: »Lars Bjørnbak og den bjørnbakske Bevægelse« 1919, S. 118 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Grund til at give Hvervet fra sig, stiftede han en antisocialistisk Reformbevægelse Dansk Arbejdersamfund Okt. 1871. Det skulde være en Sammenslutning af alle Arbejderforeninger (ikke-socialistiske) med Formaal at fremme Arbejdernes personlige og borgerlige Vel gennem Forbedring af deres Kaar og Samfundsstilling. Foreningen vil have Arbejdslønnen noget forhøjet og kan ogsaa tænke sig Reformer som Udstykning af Jord paa Landet (Forslag om Fremhjælp af Husmandsbrug paa forskellig Maade havde Kofod fremsat i Rigsdagen). Foreningen fik straks 1700 Medlemmer, idet hele den broderlige Arbejderklasses Hjælpeforening, hvor Kofod var Formand, straks meldte sig ind. Senere fik den ogsaa Tilslutning fra Provinsen. Formandsforeningen (tidligere Forening for Oldgeseller og Ladesvende) opstiller ogsaa i Efteraaret 1871 et Reformprogram. De Foreninger, der forsøgte Reformer gennemført i Praksis, sluttede sig sammen i samme Aar, De samlede Husholdningsforeninger. Deres Blad »Arbeideren« skriver om »Socialistiske Blade«: »Sammenfatte vi i faa Ord Systemet, da er det Tilintetgørelse af det, der er os alle det kæreste af alt, Familien og Ejendommen kort sagt opløser alt i Madstræb og tilintetgør alle ædlere Drifter.« »Socialisten« følger i Stillingen til Forbrugskooperationen Linien fra »Socialistiske Blade«: Det kan ikke gavne Arbejderen. Om L. Kofod skriver »Socialisten«, at Konsekvensen af hans Reformer er en anden Samfundsorden, men mener tillige, at hans Virksomhed virker splittende, og det er derfor, den opfattes nogenlunde velvilligt af de borgerlige Blade.

Med Hensyn til Internationales Internationalisme og Sympati for Kommunen stod selv Bjørnbak som Modstander, og for andre var det Hovedanstødsstenen. Pio havde været Medlem af Internationale, før den danske Afdeling blev stiftet; men Ideen er udgaaet fra en Mand, som ikke var Medlem af Internationale. Først da Foreningen var stiftet, havde den midlertidige Bestyrelse sat sig i Forbindelse med Generalraadet i London. Anmeldelsen blev besvaret med en Skrivelse fra Karl Marx. Den fortsatte Forbindelse bestod kun i Udveksling af Blade. For at styrke denne agtede Pio at rejse til Udlandet.

Da Fru Berling sendte ham Penge[1]) til at foretage en Rejse i de katolske Lande, rejste han til Genf, der var et lige saa vigtigt Centrum for Internationale som London. Desuden var Fru Berling med Børn i Genf, og der er en Mulighed for, at Pio har friet til hendes Datter[2]). Han har i saa Tilfælde faaet Nej. I Genf afbrødes Forbin-

[1]) Pio i »Erindringer fra Redaktionskontoret og Fængslet«. Pengene i Genf, fortæller Pio, er sendt af hans Familie for at drage ham bort fra Socialismen.

[2]) Graae i »Tidens Strøm« 1894, S. 330. — Fru Sylvia Poulsen omtaler en Æske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

delsen mellem Fru Berling og Pio, og han holdt sig til Internationale. Han traf her navnlig sammen med en tysk Oprørskaptajn Becker, som han tidligere havde skrevet sammen med, og en kvindelig General hos Garibaldi. Pio fortæller, at han her beskæftigede sig med et Projekt, hvorved han i Sagens Interesse eventuelt kunde udrette mere end i Danmark, men rejste, paa Grund af Uenighed i København, hjem over Leipzig (Bebel og Liebknecht).

Pio var borte fra Slutningen af Dec. I den Tid sendte han kun een Artikel til Bladet om Kommunen i Paris. Brix havde vanskeligt ved at faa Bladet trykt. Han maatte søge til en Bogtrykker i Malmø.

Ved en Nytaarsfest blev Overbyes Sang »Nu dages det Brødre« for første Gang sunget.

Efter at Christiansen ved Vandkunsten atter havde trykt et Nummer af »Socialisten«, maatte Pio rejse til Hamborg for at faa Bladet trykt. Paa Hjemrejsen herfra var han sneet inde i Ringsted og blev her udsat for sine Medrejsendes Haan. Han var nu begyndt at optræde officielt. I Marts blev der foretaget Valg til Centralkomitéen. Louis Pio blev Stormester med 1548 Stemmer, Geleff Kasserer med 1555 St. og Brix Sekretær med 876 St., Suppleanter Mundberg med 730 St. og Berg, der paa Grund af Fængsling for Tale mod Kongemagten midlertidig afløstes af Würtz.

Det var bestemt, at Bladet skulde udgaa som Dagblad. Det lykkedes at fremskaffe Penge gennem en Grosserer Niels Jensen. Brix havde hidtil været Ejer og Ansvarshavende. Nu blev Pio Redaktør, og Bladet ejedes af et Konsortium bestaaende af Pio, Brix og Barnekov, Grosserer Niels Jensen (hver $^1/_4$). Fra 2. April 1872 udgik »Socialisten« som Dagblad, trykt paa et dertil oprettet Trykkeri, som Brix havde opfordret Typograf Henriksen til at starte.

Provinsen var ogsaa vakt. Uden Geleff drøftedes Arbejderspørgsmaalet paa Hindholm Højskole ved et stort Møde i Dec. mellem 6—800 Arbejdere og Arbejdsgivere. Problemerne var: forøget Beskæftigelse, højere Løn om Vinteren og større Oplysning. Om Foraaret agiterede Geleff igen i Provinsen.

I Begyndelsen af April begyndte Murerne at strejke. 1200 Murere og 600 Arbejdsmænd havde nedlagt Arbejdet for at faa Arbejdstiden nedsat en Time (til 10 T.). Internationale og »Socialisten« arbejdede

hun ikke maatte se som Barn; den har tilhørt Louis Pio, og heri gemte han sit eget og Frøken Berlings (Fru Næsers) Navnetræk udklippet i Papir. — Som Aarsag til Forbindelsens Afbrydelse nævner Pio, at Fru Berling var blevet truet med at miste nogle af sine Rettigheder ved Bladet.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ivrigt for Strejkens sejrrige Udgang, men mod Slutningen af Maaneden begyndte Murerne at give op. Centralkomitéen besluttede da at holde et vældigt Folkemøde paa Nørre Fælled. 2. Maj indeholdt »Socialisten« en kraftig Artikel: »Maalet er fuldt«. Herfra citeres: »— — Og hvor ypperligt forstaar vore Modstandere ikke at enes, naar det gælder en saadan Sag. Ministre, Magistrat, Politidirektør, Grundejere og Pengeposemænd — alle har de faaet travlt med at sammensværge dem mod Folket; alle føler de, at nu gælder det at kvæle Friheds-spiren, ligegyldigt om det skal ske »med eller uden Loven« — Skal vi da som Lam lade os føre til Kapitalens Slagtebænk? Skal vi taale, at vore Fjender maaske for flere Aar standser vor Fremgang? Nej, det kan Københavns Arbejdere ikke være bekendt. Lad os derfor samle os. Regeringerne plejer jo hvert Øjeblik at holde Revy over deres Undersaatter, som de ved første givne Lejlighed vil ofre paa Krigsgalskabens Alter for at tilfredsstille deres Ærgærrighed. Lad os da en Gang holde Mandtal over alle frie Arbejdere, over alle som vil hjælpe os i Kampen mod Kapitalen; vi vil da faa at kende vor egen Magt og vore Fjenders Svaghed; samlede i Tusinder vil vi stille vore Fordringer og staa Last og Brast, indtil Sejren er vor.« Foruden Ydelse af Pengebidrag til Murerne skulde disse Fordringer drøftes paa Mødet: »Bestyrelsen og nogle udvalgte skulde gaa til Kronprinsen og stille Forslag om A. En Arbejdsministers Udnævnelse. Om Ydelse af Fattighjælp uden Fattighjælps Virkning. B. Oprettelse af en Forligskommission. C. Det paalægges alle Autoriteter ikke at optræde til Fordel for Arbejdsgivere eller Arbejdere.«

De borgerlige Blade krævede, at Mødet skulde forbydes, og Krieger meddeler for den 2. Maj, at Crone kom med Indstilling om Forbud mod Mødets Afholdelse og Anholdelse af Pio, Geleff og Brix. Den 3. Maj »Crone svarer for intet, naar Mødet tilstedes« (Krieger). I Ministeriet holder Haffner igen af Frygt for Militærstyrkens Utilstrækkelighed; men Resultatet var, at det blev overdraget Crone at handle efter bedste Overbevisning. Skønt Crone kom i Tvivl, efter at han havde faaet Ansvaret, udstedte han Forbudet den 4. Maj Kl. 12, hvorved ethvert Møde under aaben Himmel, som Internationale sammenkaldte, blev forbudt. Geleff og Mundberg vilde hos Kronprinsen søge Forbudet hævet; men han henviste til Krieger, som igen henviste til Crone[1]). Det var haabløst. Ved et Møde om Aftenen i Phønix holdt Pio kraftigt paa, at Mødet skulde afholdes. Brix var enig med ham. Geleff

[1]) Se herom Kriegers Dagbøger og Povl Engelstoft i »Sorø Amtstidende« $^{20}/_{6}$ 1923.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

indtog først det modsatte Standpunkt, og Mundberg holdt fast paa, at det var klogest at adlyde. Ved dette Møde har der været Politi tilstede. Rygtet gik allerede, at Førerne skulde anholdes, og Pio blev fulgt hjem af ca. 100 Mand, som derefter skiltes. Kl. 2 blev Pio hentet af Politiet. Samme Vogn medtog Geleff. Senere ankom Brix til Arresten.

Dagen efter kom »Socialisten« ud med Opfordring til at møde; men ovenover Pios Artikel om Opfordring til at møde havde August Toucher sat en lille Notits, som lød: »Da de Hrr. Pio, Brix og Geleff er anholdte i Løbet af Natten, maa vi bede vore Venner om at holde sig Loven efterrettelig og ikke møde.« Mundberg og Sektionsformændene forsøgte ogsaa at hindre Folk i at møde ved at opslaa en Plakat paa Gadehjørnerne.

»Fædrelandet«[1]) er tilfreds med Forbudet og Førernes Arrestation, at lade Sagen gaa sin Gang vilde have været letsindigt og kortsynet. Videre: »Desuagtet samledes, som det da var at vente, en stor Mængde Mennesker paa de Fælleden omgivende Veje, hvoraf de fleste sikkert nok har været nysgerrige, men blandede med en Mængde af den værste Pøbel og navnlig af Gadedrenge. Indgangen til Fælleden spærredes af Politi, og en opbudt Afdeling af Husarer forhindrede enhver Sammenstimlen. Saaledes hengik Tiden fra 4—6, kun afbrudt af en og anden mere lystig end alvorlig Episode, som f. Eks. Synet af Murersvend Grøn med lange Støvler til Hest paa et Vognmandsøg. Men da Tiden led, og Mængden ikke vilde sprede sig efter Opfordring, blev det nødvendigt at rydde Blegdamsvejen med Magt, og saavel ved Nørrefælled som ved Trianglen ved Østerbro kom det, da Pøbelen kastede med Sten og Snavs, til Sammenstød. Husarerne maatte bruge den flade Klinge, og Politiet sine Stave. En Husarofficer fik en stor Sten i Nakken, saa han blødte og maatte køres hjem; en Officer fik en Sten i Brystet, men uden at den gjorde videre Skade. Maaske er enkelte af Pøblen blevet saarede, flere end en halv Snes Stykker blev fængslede. Nogle andre Uordener forefaldt samtidig. Saaledes kastede man Sten paa Sporvognene og knuste adskillige Ruder i dem. Herinde i Byen stimlede en Del Nysgerrige sammen om Hovedvagten, hvis Mandskab var forstærket med Artillerikonstabler, og foran Raadhuset, hvor der var sat Vagt af Marineartilleriet, men iøvrigt var det ganske roligt til henimod Kl. 9, da Mørket indtraadte. Efter den Tid forefaldt hist og her Opløb, og nogle Lygter og Ruder skulde være knuste; i Lille Kirkestræde ud for Internationales Lokale var der en større Sammenstimlen, saa at Gaden maatte ryddes af Politiet. Henimod Kl. 11 var

[1]) $^{6}/_{5}$ 1872.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

alt stille midt i Byen, og nogen Uorden af alvorligere Beskaffenhed synes ikke at være foregaaet. Af Spektakelmagerne blev efterhaanden en Snes Stykker tagne ved Vingebenet, men Halvdelen af dem er i Dag frigivne.« Først i April 1873 fik den anden Halvdel deres Dom, der lød paa fra 3—6 Gange 5 Dages Vand og Brød.

»Sorø Amtstidende« fandt Myndighedernes Optræden latterlig; men »Socialisten« maatte tage Sagen alvorligt: »Foreningen protesterer mod Autoriteternes voldsomme Fremgangsmaade, som velskikket til at fremkalde Uorden. Den anerkender paa det mest levende vor Styrelses mandige og djærve Holdning og vil vel vogte sig for at lade sig lede ind paa et fejlt Spor. Foreningen vil med Ro og Alvor iagttage Forholdene.« Man ventede hurtig Løsladelse eller Frifindelse af Førerne, fordi man ansaa det Grundlag, paa hvilket de var fængslet, for altfor løst. Politiets Motivering var, 1) at Internationale og »Socialisten« har stillet en Omstyrtning af det bestaaende i Udsigt som noget, der ikke kan undgaas, 2) at Bladet i Artiklen »Maalet fuldt« har motiveret Sammenkaldelsen af nævnte Møde paa en for det øvrige Samfund truende Maade.

Krieger, der først havde betvivlet, om Arrestationen kunde forsvares, holdt ikke Crone tilbage den 5. Maj. Dommeren, der havde Grundlovsprotokollen, havde Betænkeligheder, og Sagen gik derfor lige til Dommer Africanus Knudsen, der ogsaa savnede Materiale, men dog afsagde Arrestordre. Fra Varetægtsarresten (Tivoli) havde Førerne gennem lang Tid Forbindelse med Bladet og Internationale; men da Pios Pen sporedes, blev Bevogtningen af Fangerne gjort stærkere. Bladet, som redigeredes af Alfred Jørgensen, og hele Bevægelsen ramtes naturligvis ved Myndighedernes Fremfærd. Ved Henvendelse til Niels Jensen lykkedes det at holde Bladet i Live. Foreningen[1]) bevaredes ved Würtz', den foreløbige Formands kraftige Virke. Han overtog ogsaa senere Redaktionen, mens Louis og August Toucher stadig var Medarbejdere, men Tonen var svagere end Pios; ogsaa Talerne paa Grundlovsdagen var forsigtige. Foruden Würtz talte Weiss og Pihl. Her holdt man sig Politiets Forbud efterrettelig om ikke at udfolde den røde Fane.

Paa det nordiske Industrimøde 1872 indtog den sociale Side en bred Plads. Dr. Emil Hornemann rejser Kravet om en Fabriklov saaledes, at »Socialisten« takker ham. »Men ogsaa fordi han havde Mod nok til at fremhæve K. Marx, der mest fuldstændig og fyldestgørende havde

[1]) Medlemstal $^{3}/_{5}$ 4288, $^{19}/_{5}$ 5021 (»Socialisten« $^{19}/_{5}$ 1872).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

undersøgt Børns Forhold i England.« — M. G. G. Steenstrup advarer paa Mødet mod alt for megen Sentimentalitet i dette Forhold, for at der ikke skulde opvokse en Slægt, der langt anderledes end den nuværende skulde fordre at blive taget under Armene af Samfundet og derved blive en Støtte for den truende Socialisme. H. W. Scharling holdt Foredrag om Produktionsforeninger, de samme Betragtninger, hvormed han begyndte »Nationaløkonomisk Tidsskrift« 1873. Arbejdernes eneste paabegyndte Produktionsreform blev grundig kritiseret. Endvidere var der en Drøftelse med selve Arbejderspørgsmaalet som Program. Rimestad endte her med Forslag om følgende Resolutioner: »1) Historien kender ingen Tid, paa hvilken de Vilkaar, under hvilke Menneskeslægter, og særlig den arbejdende Klasse har levet, har været saa gode som nu. 2) Arbejdernes Vilkaar er de fleste Steder endnu saadanne, at de i væsentlige Retninger trænger til mere eller mindre omfattende Forbedringer. Det er Samfundets Pligt at afhjælpe denne Trang, dels ved Lovgivningen, hvor den i enkelte Tilfælde er mangelfuld i den Henseende, og dels ved alles og navnlig ogsaa Arbejdernes alvorlige og kraftige Bestræbelser. Men der eksisterer ikke noget almindeligt Arbejderspørgsmaal i den Forstand, at Udviklingen har stillet og fremdeles med Nødvendighed maa stille Arbejdernes Interesse i Modsætning til de arbejdsgivende og ejendomsbesiddende Borgeres. Erfaringerne har bekræftet, hvad Eftertanke maatte lede til at antage, at Hovedmidlet til at forbedre Arbejdernes Vilkaar — det som er uundværligt ved Brugen af ethvert af de andre, og paa hvis ikke Tilstedeværelse selv de bedste af dem er strandede og fremdeles ville strande — er Udbredelse af Oplysning og Dannelse blandt den arbejdende Klasse. Det er Betingelser ikke mindre for dens materielle end for dens aandelige Udvikling.« Winther, som ansaa Socialismen som Ødelægger af det fredelige Foreningsarbejde og Fremkalder af samfundsopløsende og derfor ulovlige Strejker, foreslaar Fremskaffelse af Industristatistik og Nedsættelse af en Kommission til Undersøgelse af Arbejderforhold. Denne og de Rimestad'ske Resolutioner blev vedtaget efter Omredaktion af Professor Scharling.

Paa dette Møde vilde Lunde[1]), som i en lille Pjece igen havde gjort sig til Talsmand for Arbejdernes Sag, gerne have optraadt. Hans Pjece hed »Kun i Ordningen af Arbejderforholdene er der Frelse for Samfundet«. Hans Ordning bestod navnlig i, at Lønnen reguleredes efter Forsørgerbyrden[2]).

[1]) »Socialisten« $^{16}/_{7}$ 1872: Aabent Brev til Bestyrelsen for det første nordiske Industrimøde fra Lunde.

[2]) Arbejderspørgsmaalet drøftedes i »Fædrelandet«, hvor der stilledes Forslag om Forligsmyndighed og Voldgiftsdomstol.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I 1872 kom Rosenbergs Bog om Internationale, en historisk Skildring i Serien »For Folkeoplysnings Fremme«. I Danmark skulde der være grundet en Afdeling af Internationale allerede 1865 (S. 44). Det er iøvrigt den europæiske Udvikling, der skildres. Internationale, »som slet ikke er andet end den ydre praktiske Form for vore Dages Hedenskab«, bør bekæmpes, og »Lægemidlet bestaar ene og alene deri, at Kristentro og Selvfornægtelse atter faar Magt over Sindene trindt om i Landene.«

Lunde fik en bedre Modtagelse i »Socialisten« end denne Bog, og han var ogsaa den eneste af de moderate Arbejderførere, som Socialisterne opfordrede til at støtte ved Valgene. Han skabte dog sin egen Bevægelse (1500 Mdl.) med et eget Ugeblad »Velfærdsforeningens Ugeblad«.

Internationales Valgpolitik blev fastlagt paa et Møde ved den slesvigske Sten: naar man ikke selv opstillede Kandidater, støttede man Venstre. Gronemann og Kruse var tilstede her. Stærkest var Tilknytningen til Jydsk Folkeforening. Til Trods for, at Bjørnbak havde meldt sig ud af Internationale kort efter Fælledmødet, blev Kruse endogsaa stillet af 2 bjørnbakske Gaardmænd, men trak sig selve Valgdagen tilbage til Fordel for Christiansen, Beder. Ellers opstilledes næsten kun i København. Dog fik Landarbejder Jens Hansen, der agiterede for Socialismen i Svinninge Kredsen, temmelig mange Stemmer.

Resultatet var iøvrigt, at Pio i 5. Kreds mod Bille fik flest Stemmer (199), og Geleff fik 26 mod Rimestad i 1. Kreds. De andre opstillede, P. C. Johnsen, Trelde, Christensen og Holst fik ganske faa Stemmer. »Socialisten« var, skønt lidt skuffet over Førernes ringe Stemmetal, tilfreds med Venstres store Sejr ved Valget.

I September deltager Danmark for første Gang i Internationales Kongres i Haag; det var Snedker Pihl, der var udsendt.

Paa dette Tidspunkt mærkes Savnet af Førerne ved en begyndende Splittelse af Internationale; — der dannes Den internationale Arbejderforenings provisoriske Afdeling (Leder C. Lamp), hvor der til det oprindelige Program er føjet det udtrykkelige Formaal at arbejde for Førernes Befrielse. Würtz hævder, at Foreningens Dannelse beror paa personlige Modsætninger, og at den oprindelige Forening vil arbejde lige saa kraftigt for de samme Formaal.

Nogle Resultater af Würtz' Agitation var der ogsaa. Skomagere, Vævere, Sadelmagere, Skrædere, Stolemagere og Snedkere dannede Sektioner i 1872. De sidste forsøgte i Juli en Strejke, hvorunder Internationale gjorde alt for at faa en Produktionsforening dannet. Det lyk-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

kedes senere for Væverne[1]) under deres Strejke i Dec. En Syge- og Begravelseskasse oprettedes ogsaa i denne Maaned. Et andet Programpunkt: Kvindernes Frigørelse skulde virkeliggøres gennem en Forening, hvor Frøken Augusta Jørgensen (Alfred Jørgensens Søster, senere Pios Hustru) var den ledende. I Forbindelse hermed: »Socialisten« var det eneste Dagblad, der opfattede Professor A. G. Drachmanns Afhandling i »Dansk Maanedsskrift« om Overbefolkning velvilligt. Teoretikerne staar ogsaa i andre Henseender paa klassisk Grund. De har sikkert endnu ikke faaet fat i Marx' Kritik, men kun læst Lassalle[2]).

Udenfor Socialisternes Kreds skete der ogsaa visse forsigtige Reformer: Købmændene i Slagelse holder Møde om mindre Arbejdstid for Handelsmedhjælpere. Brede Klædefabrik nedsætter Arbejdstiden en Time, og Carl Berg opretter en Sygekasse. Forbrugsforeninger har »Socialisten« ikke meget til overs for, men den, der blev stiftet i Slagelse paa Redaktør Taubers Initiativ, blev omtalt velvilligt. Derimod stemples Dansk Arbejderbank som et Finansforetagende. Regeringen følte sig ogsaa foranlediget til at gøre noget: 5000 Rd. blev bevilget til Arbejderskemaer. Denne Maade at skaffe sig Oplysning om Arbejdernes Kaar anser »Socialisten« for utilstrækkelig. Desuden er Skemaerne teknisk daarlige. Paa en lang Række Møder protesterer Arbejderne mod disse, selv Rimestad stiller sig uvillig. Som Modvægt mod Arbejdsgivernes Skemaer skulde, mente »Socialisten«, Arbejderne dog udfylde nogle.

Mod Slutningen af Aaret foretog Foreningen et Fremstød for de fængslede Førere. En Adresse til Folketinget blev sat i Gang. Den anmodede Tinget om en kritisk Gennemgang af Sagen mod Førerne og endte med et Skrabud for Venstre. Paa Pios Opfordring blev Adressen indgivet før end beregnet med 5000 Underskrifter. Paa Foranledning af Würtz frembar Bille den, men fralagde sig al Pligt til at tale for den. Internationales Ledelse forsøgte ogsaa at indgive et Andragende til Kongen med Klage over Crone. Kongen sendte det til Klein uden at tilstaa Audiens. Justitsministeriet tilbagesendte det til Crone med Anmodning om at anlægge Sag mod Underskriverne.

I Tilslutning til de 5000's Adresse kom der Adresser fra Vejleegnen, Horsens og Aarhus samt Hjørring. Disse Adresser indgik til et Folketingsudvalg. Spørgsmaalet var navnlig, om Grundlovens § 88 og § 87

[1]) I Løbet af 14 Dage haaber man at kunne beskæftige alle Svende, der strejker. Kapital 200 Rd. »Socialisten« $^{14}/_{12}$ 1872.

[2]) »Socialisten« $^{15}/_{6}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

var krænket ved Forbudet mod Internationales Møder og ved Beslaglæggelse af Bladet mellem den 4. og 5. Maj. Flertallet (Alberti, Berg, B. Christensen, Høgsbro og Zahle) mener, at Forbudet mod selve Mødet var lovligt, men som det var i Almindelighed, gældende alle Internationales Møder under aaben Himmel, var det grundlovsstridigt og burde ophæves. Med Hensyn til Beslaglæggelse af »Socialisten« anser Udvalget det ikke for givet, at den har fundet Sted; men Bogtrykkerne kan have haft Grund til at tro det. Nogle samtidigt behandlede Klager fra Pio over Fængselsforholdene henvises til Domstolene.

Hof- og Stadsretten tager i en Dom over Boghandler Loria Stilling til samme Spørgsmaal, men nærmer sig stærkt Mindretallet, Rimestads Opfattelse. Loria havde i Anledning af Pios Fødselsdag 14. Dec. 1872 udgivet en biografisk Skitse om ham, hvori han fremsatte Paastand om de to Grundlovsbrud fra Politiets Side, hvorfor Crone sagsøgte ham. Retten fastslog, at Forbudet var midlertidigt og udstedt under Hensyn til de særlige Omstændigheder og derfor ikke grundlovsstridigt, endvidere at Beslaglæggelse af Bladet ikke havde fundet Sted. Politiet havde kun bevogtet Pios Værelse, der laa lige overfor Trykkeriet. Loria dømtes til 200 Rd., subsidiært 60 Dages Fængsel. En lignende Dom fik Crone over de 6 Arbejdere, der havde underskrevet Anmodningen til Kongen (Maj 1873).

Inden da var den store Dom faldet ved Kriminal- og Politiretten (28. Marts). Pio fik 6, Geleff 5 og Brix 4 Aars Forbedringshus for Forbrydelse mod Statsforfatningen, Forbrydelse mod den offentlige Myndighed og Orden, i al Fald for Overtrædelse af Lov om Omordning af Københavns Politi m. m. 1. Februar 1869 § 9 samt for Forbrydelse med Hensyn til Religionen. Derimod frikendtes Geleff for Anklagen for Bedrageri. Forsvarerne[1]) (en privat og en beskikket) angreb, at Materialet var baseret paa alt, hvad der havde staaet i »Socialisten«. Det kunde Politiet have skredet ind imod for længe siden. Førerne forsvarede sig med, at de kun tilsigtede at reformere Samfundet ad Lovens Vej. Ved Højesteretsdommen af 6. August blev Straffen for de samme Forbrydelser for Pio 5, Geleff 3 og Brix 3 Aar. Krieger synes, at Dommen er haard, og Goos skal have udarbejdet

[1]) Uddrag af den i Socialistsagen befalede Defensors Indlæg for Arrestanterne Pio, Geleff og Brix. 1873. Heri anslaas Internationales Medlemstal til 7—9000, men ved Bestyrelsesvalgene stemte kun 1500—1700. — Pio fik Penge fra Internationale i Genf, hvad han selv skriver han ikke fik. — Førernes Forsvar findes i »Tvende Indlæg i Socialistsagen« 1873, Anklagen i Kringelbach: »Kriminal- og Politirettens Dom« 1873 og »Kendsgerningerne i Højesteretsdommen af 6. August 1873«.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

en Kritik af Dommen fra et juridisk Synspunkt. Derimod skriver »Dagens Nyheder«: »Den i Socialistsagen nysfældede Dom vil gøre en vis Opsigt til Gunst for os« (i Udlandet). Dette bevirkede en Leder i »Socialisten«: »Har Udlandet dikteret Dommen over vore Førere?«

En Følge af Dommen var, at der udstedtes et Forbud mod den internationale Arbejderforening. Herom mener J. A. Hansen, at det er for silde at kaste Brønden til, naar Barnet er druknet; men det maa føre til lettere Straf for Førerne, og Foreningen maa komme i et bedre Spor. »Aarhus Amtstidende« er overrasket over Forbudet og mener, at det kræver et Sagsanlæg.

Internationale var allerede svækket i Forvejen af indre Modsætninger. Würtz og Weiss var i April blevet udstødt (maaske paa Grund af Pengeafpresning til Fordel for Førerne). Typograf L. Hansen var blevet Redaktør (15. April). Han fik senere 8 Maaneders Fængsel for Majestætsfornærmelse og afløstes af Vilhelm Rasmussen. Johnsen afløste Würtz som Formand. Ved Grundlovsfesten samme Aar ved den slesvigske Sten skred Politiet og en Afdeling Husarer ind og forlangte den røde Fane foldet sammen. Det skete, og Roen opretholdtes.

Forbudet mod Internationale bevirkede Stiftelse af Den demokratiske Arbejderforening, hvor S. Pihl blev Formand. En halv Snes Dage efter Stiftelsen (16. August) holdt den et stort Arbejdermøde paa Fælleden, hvor man 1) beklagede sig over Straffelovgivningen, 2) anmodede om Benaadning for Førerne og 3) opfordrede til Tilslutning til Den demokratiske Arbejderforening[1]). Der var meget Politi og mange Mennesker.

Ifølge Krieger[2]) har Klein vaklet overfor Tanken om Benaadning, eller Formildelse til Landsforvisning eller Statsfængsel. Klein er dog atter gaaet bort fra Tanken, og Statsraadet afslaar Benaadning. I August paabegyndte Fangerne Afsoning paa Vridsløse.

For den faglige Bevægelse var Internationales Opløsning sikkert en Fordel. De faglige Sektioner i Internationale afløstes i 1873 af selvstændige Fagforeninger. Der oprettedes Fagforening blandt Malere, Skræddere, Skomagere, Bødkere, Gørtlere, Metalarbejdere, Murere, Blikkenslagere, Smede- og Maskinarbejdere, Billedskærere, Bogbin-

[1]) Det hedder i »Maanedsblad for den demokratiske Arbejderforening«: »Vi har til Ordet Arbejderforening føjet Ordet demokratisk, dels for at betegne, at vor Politik gaar ud paa at skaffe vort Parti den Magt og Selvstyrelse, der tilkommer det, og dels for at udskille Foreningen fra de svampeagtige Udvækster, som bag Arbejderspørgsmaalets Ryg kun tjener til Livsforsørgelsesanstalt for storborgerlige Usselrygge.«

[2]) Dagbøger V 1923.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dere, Arbejdsmænd og Formere. De Mænd, der her blev de ledende (Skrædder Holm, Snedker C. C. Andersen og Skomager Hørdum), skulde senere føre Socialismen i Danmark ind i et sikkert politisk Spor.

Under Strejkerne i 1873 frugtede Internationales Agitation for Produktionsforeninger. Murerne, Skrædderne, Snedkerne, Skomagerne, Bygningssnedkerne og Cigarmagerne forsøgte sig; men Foreningernes Levetid var kun kort.

I Sept.—Okt. klarlægger Venstre[1]) og Socialisterne deres Stilling til hinanden. J. A. Hansen udtalte paa et Møde i Skanderborg, at Det forenede Venstre saa lidet støtter Socialisterne, at det endogsaa ser det som sin Pligt at bekæmpe dem. Efter Bjørnbaks Casinomøde, hvor Pihl og flere Socialister talte, skriver »Socialisten«: »For nu i Korthed at fremstille de Hovedpunkter, hvori vi er uenige med Hr. Bjørnbak angaaende en heldig Løsning af Arbejderspørgsmaalet, da bemærker vi, at vi i Modsætning til ham lægger den største Vægt paa Arbejdernes Selvhjælp til ved Strejker og Produktionsforeninger at tilkæmpe sig en berettiget og uafhængig Stilling i Samfundet, at vi i Modsætning til ham ikke antager, at Junigrundloven væsentlig vil forbedre Arbejdernes politiske og sociale Stilling, og at vi i Modsætning til ham ikke nærer nogen Tillid til, at Arbejderne kan opnaa politisk Ligeberettigelse med Storborgerne, førend Grundlovsbestemmelsen med Hensyn til Fattighjælp er sat ud af Kraft.« Da Winther nogle Maaneder senere fremsatte nogle Forslag om Fattighjælp uden Fattighjælpsvirkning, høstede han Bifald fra »Socialisten«[2]).

Den 4. Novb.. havde Pihl foranstaltet et Arbejdermøde paa Kristiansborg Slotsplads, for at Kongen kunde forvisse sig om Arbejdernes Beklagelse af Dommen over deres Førere; men Politiet forbød det samme Dags Morgen ved Annonce i de borgerlige Blade, da »Socialisten« ikke kom om Mandagen. Følgen var, at mange mødte, og Politiet maatte rydde Pladsen. Pihl fik 8 Maaneders Fængsel, og Foreningen sygnede hen.

Socialisterne stod efter dette meget svagt ved Valget 1873. Pios Kandidatur var paa Tale, men blev opgivet igen, og man maatte nøjes med at følge Venstre. »Socialisten« slog dog paa Aarets sidste Dag

[1]) Monrad i »Politiske Breve« 1874, om Venstre: »Det lykkedes dem paa een Gang at faa Understøttelse af den store Klasse af Ejendomsbesiddere og dem, der ikke anerkende Ejendomsretten, men ønske den omstyrtet.«

[2]) Et Udtryk for det bjørnbakske Standpunkt har man i N. Jensen: »Arbejdersagen« 1873 og N. Pedersen: »En kort Vejledning for Arbejderne« 1874, begge trykt af »Aarhus Amtstidende«.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fast: »at vi som socialistisk Parti ikke kan sammensmeltes med noget som helst andet Parti; men vi maa som Parti stemme sammen med det eller de Partier, der i de enkelte foreliggende Spørgsmaal staar os nærmest.«

I Februar 1874 faldt Dommen om Opløsning af Internationale. Johnsen søgte for Retten at gøre gældende, at der intet lovstridigt var i Foreningens Vedtægter, og at Foreningen var noget andet end Bladet »Socialisten«.

En ny Forening »Broderbaandet« skulde afløse Internationales blandede Sektion. Et Forslag fra Toucher om, at »Broderbaandet«s Formand og Formanden for den kommende Centralbestyrelse skulde være samme Person, blev forkastet. I Juni holdt Centralbestyrelsen for Fagforeningerne sit første Møde. Barber Klein blev valgt til Formand og blev saaledes den egentlige Leder af Socialismen fra 1874—75. Det var først i Januar 1874, at Klein var traadt offentlig frem, tidligere havde han været anonym Medarbejder ved »Socialisten«. Fagforeninger formerede sig stadig: Bagere, Glarmestre, Hustømrere, Bryggere og Drejere stiftede Foreninger, og Væverne besluttede at forandre Navnet fra Velfærdsforening til Fagforening.

Det gik galt med »Socialisten«. Da Grosserer Niels Jensen gik fallit, blev (9. Maj 1874) den Halvdel, han ejede, solgt paa Auktion for 30 Kr. til Hertz, Formand for »Broderbaandet«, der bestemte, at denne Halvdel skulde tilhøre Pio, Geleff og Brix ved deres Frigivelse. Den anden Halvdel tilhørte Fagforeningerne, der nu helt overtog Bladet og udgav det under Navn af »Social-Demokraten« med Mundberg som Redaktør. Han afløstes af Karl Sacht, der havde været Medarbejder fra første Begyndelse.

Ikke bedre gik det med den moderate Arbejderbevægelse under Lucianus Kofod. I April kunde »Socialisten« erklære Dansk Arbejdersamfund for dødt, og det af Bevægelsen startede Ugeblad »Dansk Arbejdertidende« (udgivet af Lazarus) gik ind i Juni.

Klein fik hurtigt Opposition imod sig. Blandt andet fordi han vilde starte et Ugeblad (af teoretisk Art). Han henviste til, at Würtz havde udgivet det underholdende Ugeblad »Demokraten« i 1873; men det blev ikke til noget. I December blev Modstanden mod Barber Klein saa stærk, at man dannede sin egen Forening: Den socialborgerlige Forening. Den optog Medlemmer, der var udtraadt af Den blandede Fagforening, som i November havde afløst »Broderbaandet«.

Mod Slutningen af Aaret 1874 fik Socialisterne en Slags Anerken-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

delse fra en ganske uventet Side. Martensen udsendte en Bog om Socialismen og Kristendommen. Den saa det ideelle ved Socialismen i den Grad, at »Social-Demokraten« slutter sin Anmeldelse: »Arbejderne bør og vil længe med Tak mindes den første Mand i en fremragende Stilling, som tog Ordet for at vise, at ogsaa de fattige og undertrykte har Ret til at fordre deres Andel af Livets Goder, som hidtil har været uretfærdigt fordelt.«

Paa Kongens Fødselsdag 8. April 1875 blev de 3 Førere benaadede. De var syge og nedbrudte, da de kom ud, og sendtes af Partiet paa Rekreation. 5. Juni ved Grundlovsfesten traadte de første Gang offentligt frem. I Juli overtog Pio og Brix Bladets Redaktion, og Pio afløste Klein, som blev Sekretær. Førerne blev hilst med Begejstring. Fagforeningen overlod dem Indtægterne ogsaa af deres Halvdel af Bladet. Deres anden Ærа varede i knap 2 Aar. Brix, der udgav Vittighedsbladet »Ravnen« (fra 1876), blev atter i Januar 1877 dømt til Fængselsstraf i 4 Aar og 1500 Kr. i Bøde eller 2 Maaneders Fængsel, for private Søgsmaal. Den 23. Marts rejste Pio og Geleff til Amerika. De havde faaet Penge for at udvandre gennem Politiet. Mange Forhold var medvirkende til deres Bortrejse. Paa Kongressen i Gimle Juni 1876 var Pio ganske vist blevet valgt til Formand; men hans Forslag til Partiets Organisation var forkastet. Det vilde give ham ganske ukontrolleret Magt. Førernes Indtægter blev forringet gennem den stigende Arbejdsløshed og det dermed følgende faldende Abonnementtal. Stærke Angreb paa Førerne personlig i en Pjece af Klein[1]), som efter at være stødt bort af Pio forsøgte at rejse sin egen Bevægelse. L. Hansen angreb Førerne i »Flyvebladet«, og nogle tidligere Typografer ved »Social-Demokraten« i en lille Pjece: »D'Hrr. Pio, Geleff og Brix som Arbejdskøbere«. Overfor Bogtrykker Henriksen stod de i et spændt Forhold, efter at de selv havde oprettet et Trykkeri, Centraltrykkeriet. For Pios Vedkommende kom dertil hans Forhold til Baronesse Liljenkrantz[2]) og Augusta Jørgensen.

I Amerika blev Geleff og Brix uenige om de Penge, de skulde have for Bortrejsen, og skiltes. Geleff blev saa rasende paa Pio, at han ved sin Pjece: »Den rene, skære Sandhed om Louis Pio og mig selv« gjorde dem begge umulige blandt de skandinavisk-amerikanske Arbejdere. Pio anvendte sine Penge paa et Koloniforsøg i Kansas, som han paa Grund af Arbejdsløsheden havde fremsat allerede 1876 i »Social-Demokraten«. Efter at det var mislykkedes, forsøgte Pio uden Held

[1]) »Socialismen og dens Ledere i kritisk Belysning« 1876.
[2]) »Louis Pios Færd mod J. Liljenkrantz« 1877.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

en lang Række navnlig litterære Virksomheder. Han døde 1894. Graae, der har truffet ham i Amerika, skriver om ham: »— en veludrustet og mulighedsrig Personlighed, men en selvmodsigende og splittet Natur, der i sig selv indeholdt Spirer til Chancernes Fortabelse. En Mand, hvis Fremtræden ikke er gaaet sporløst hen over Danmark, og over hvis Virksomhed det er vanskeligt at fælde en retfærdig og upartisk Dom —«.

Ved Socialdemokratiets 50-Aars Jubilæum laa Geleff dødssyg efter et omstrejfende Liv, hvor han havde været lidt af hvert. Paa Foranledning af Wiinblad fik Pios Datter Sylvia det amerikanske Hospital opspurgt, og Geleff blev hentet tilbage. I Nyborg levede han som Socialdemokratiets Pensionist til 1927, da han døde paa en Rejse i Italien.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

FAGFORENINGSBEVÆGELSENS OPRINDELSE OG DE FØRSTE AARS ORGANISATION OG VIRKSOMHED.

Af

VERMUND G. LAUSTSEN.

Aarene fra 1862 til omkring 1870 var for Arbejderne i dansk Industri og Haandværk en Overgangsperiode, hvor det gamle var gaaet i Graven, og det nye endnu ikke kommet til Verden. Ved Næringslovens Ikrafttræden 1862 havde Liberalismen fejet Lavsvæsenet til Side og sat den fri Konkurrence i Stedet. De gamle Korporationer var forsvundne, og Arbejdernes faglige Interesser gjort hjemløse; den enkelte pengeløse Arbejder æsket til ulige Kamp med den kapitalbesiddende Mester eller Fabrikant.

Straks føltes dette ikke. Henimod en Fjerdedel af Danmarks Befolkning levede dengang af Industri og Haandværk, og deraf var Haandværket den absolut dominerende Faktor. De industrielle Virksomheder var meget faa, selv om der var begyndt en Opgang baade i deres Antal og Størrelse. Arbejdsforholdene var endnu, som de havde været i en Aarrække. Der var meget faa Svende paa hvert Værksted, og deres Levefod var den samme som deres Mesters, ved hvis Bord de spiste. Ad Aare kunde den dygtige Svend vente at blive Mester og Indehaver af sin egen Virksomhed.

Skønt Forholdene saaledes ikke syntes at gøre det bydende nødvendigt, træffer man dog i denne Tid de første Forsøg paa at udfylde det fagorganisationsmæssige Tomrum, der var opstaaet efter 1862: Dannelsen af nogle faa Fagforeninger. — Fagforeninger er Foreninger af Lønarbejdere med det Formaal at opretholde eller forbedre deres Arbejdsvilkaar[1]). Saadanne havde længe været kendte i Udlandet, og de første danske Forsøg skyldes da ogsaa Paavirkning udefra.

I 1864 flyttede J. P. Schmidts Cigarfabrik i Flensborg til Fredericia. Blandt de ca. 100 Arbejdere, der fulgte med, var mange paavirkede af Lassalles Agitation og af Organisationstanken i hans Aand. De tog

[1]) S. and B. Webb: »The History of Trade Unionism« 1894, S. 1.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1865 Initiativet til Oprettelsen af en »Rejse-, Syge- og Dødekasse«, der foruden de i Titlen angivne Formaal ogsaa forfulgte de rent faglige. Den havde endog Forbindelse med lignende Foreninger i Tyskland og Sverige[1]). Samme Aar stiftedes en Forening af Korkskærere, som varetog disses faglige Interesser. Korkskærerne holdt meget af at rejse; de fik fortrinsvis Arbejde i Tyskland og undgik derved ikke at stifte Bekendtskab med den tyske Arbejderbevægelse[2]). Endelig oprettedes 1867 et »Bogbinder Samfund«, der bl. a. udarbejdede en Priskurant, som dog ingen Betydning fik[3]). Ingen af de tre Foreninger kom til at spille nogen Rolle. Den første gik i 70'erne op i en af de nydannede Fagforeninger, og de andre sygnede stille hen. — Det kunde ogsaa hænde, at de gamle Foreninger fik et Præg af at være Fagforening. 1862 omdannedes Tømrernes Svendeselskab og blev til »Kjøbenhavns Hustømrerforening«. Det var denne Forenings Formaal at understøtte Medlemmerne i Tilfælde af Sygdom samt at fungere som Begravelseskasse, men alligevel blev den hurtigt Centrum for Svendenes faglige Interesser. Det var den, der i 1865 og 66 forhandlede med Mestrene om Lønforhold. Senere hen, i 70'erne, tog den Initiativet til Afholdelse af almindelige Tømrermøder (f. Eks. $^{15}/_{1}$ 1872), hvis Formaal det var at gennemtvinge højere Løn. I det hele taget blev denne Forenings Virksomhed den eneste af Betydning for Tømrerne lige op til 1880[4]).

12. Juni 1869 oprettedes den første levedygtige Fagforening, »Den typografiske Forening«, med Formaalet: Understøttelse og Oplysning. Foreningen var temmelig konservativ, Mestrene kunde blive Medlemmer, og det fortælles[5]), at Formanden indledede et Møde med at udbringe et Leve for Kongen. Der var kort i Forvejen oprettet et Blad af radikalt Tilsnit, »Skandinavisk Bogtrykker-Tidende«. Dette Blad kritiserede Foreningen, men Hovedstifteren, R. P. Jensen, erklærede, at det kun var muligt at faa Typograferne med i Foreningen paa det foreliggende Grundlag og at det derefter vilde være lettere at samle dem til Løsningen af de økonomiske Spørgsmaal. Først i 70'erne blev den en Fagforening i moderne Forstand[6]).

[1]) Th. Stauning: »Danske Tobaksarbejderes Organisation« 1921, S. 4 f.

[2]) »Korkskærernes og Sortererskernes Forbund 1874—1924« S. 7 f.

[3]) »Bogbinderforbundet. Kbh.s Afdeling 1873—1923«, S. 21.

[4]) C. From-Petersen: »Festskrift i Anledning af Dansk Tømrer-Forbunds 25 Aars Jubilæum« 1915, S. 126.

[5]) Martin Petersen: »Bygningssnedkernes Fagforening gennem 50 Aar«, 1922, S. 55 f.

[6]) »Danske Typografers Organisations Historie«, 1894, S. 109 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I 1870'erne begyndte de Faktorer at gøre sig gældende, der medførte det industrielle Gennembrud. Der var Højkonjunkturer overalt i Europa, og de kom ogsaa til at gøre sig gældende her i Landet. Den Opgangsperiode, som blev Tyskland til Del efter den fransk-tyske Krig, førte ogsaa til Kapitalrigelighed her i Danmark, idet en Del tyske Penge blev anbragte i danske Foretagender. Det betød opadgaaende Priser. For Arbejderne var denne Udvikling i Begyndelsen lidet gunstig, thi Lønnen fulgte kun langsomt efter Prisstigningen. Dette blev den økonomiske Baggrund for Oprindelsen til en Fagforeningsbevægelse herhjemme. Paa den ene Side satte de høje Priser Fabrikanterne i Stand til at betale en højere Løn, hvis de følte, det blev nødvendigt; paa den anden Side maatte de daarligere Tider for Arbejderne fremkalde et alvorligt Ønske om at finde et Vaaben, hvorved Arbejdsvilkaarene kunde forbedres.

Det blev af stor Betydning, at det netop var paa dette Tidspunkt, at Socialismen kom op herhjemme. Det var Louis Pio, der i 1871 rejste Bevægelsen, ved Udgivelsen af sine »Socialistiske Blade«, Numrene 1 og 2. I Nr. 2, der bærer Undertitlen »Hvad vi forlanger«, kræver han for Fabriksarbejderne »Fastsættelsen af en Normal-Arbejdstid, som ikke maa overskrides under nogetsomhelst Paaskud, Forbud imod Søndagsarbejde, Indskrænkning af Kvindernes og Ophør af Børnenes Arbejde i Fabriker og lignende Steder, samt endelig Indsættelse af Fabriksinspektører, der vælges af Arbejderne og lønnes af Staten for at paase, at ovennævnte Bestemmelser opretholdes« (Pag. 11), og Pag. 13 omtaler han de engelske Trades Unions' Kampe med Arbejdsgiverne for at opnaa højere Løn eller kortere Arbejdstid, og han viser, hvorledes Strejken, »Skruen«, er det fornemste Vaaben i de organiserede Arbejderes Hænder.

Hermed var Signalet til Samling givet. De velkendte Førere Brix og Geleff sluttede sig til Bevægelsen. Inden Aarets Udgang begyndte Ugebladet »Socialisten« at udkomme, og »Den internationale Arbejderforening« dannedes i Tilslutning til Internationale, der oprettedes i London 1862. — Organiseringen af den danske Afdeling viser, at Lederne havde Øjnene aabne for, at man gennem Fagbevægelsen havde den letteste Adgang til at samle Arbejderne. Man inddelte Foreningen i Sektioner, og Lovenes § 7 siger: »Skulde en Sektion i en Købstad komme til at indeholde mindst 50 Arbejdere i samme Fag, da udskilles de som særegen Sektion, hvis de tilbageblivende ogsaa udgør mindst 50.« Af § 16 fremgaar, at der af Overskuddet skal dannes »en Fond, der anvendes til Oprettelsen af Produktionsforeninger, til Understøt-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

telse af enkelte Sektioner i fælles Interesse o. s. v.«. Denne sidste Paragrafs Bestemmelse om Produktionsforeningerne, som ikke findes i Internationales Generalstatuter, viser, at man er paavirket af Lassalle, noget, som iøvrigt i høj Grad viste sig i Praksis i de følgende Aar. Nogen egentlig Formaalsparagraf indeholdt Lovene ikke, dog kan man i § 13 læse om Centralkomitéen: »Den skal ved alle Midler stræbe at ordne Medlemmernes Optræden saavel i politisk Retning som imod Kapitalisterne, og den skal, efterhaanden som Forholdene tillader det, virke hen til Oprettelsen af Produktionsforeninger, hvor alle Deltagerne kunne faa den fulde Værdi af deres Arbejde.«

Foreningen fik hurtigt mange Medlemmer. I Løbet af den første Maaned havde man 700 Medlemmer, og ved Nytaar 1872 ca. 9000, hvoraf 5000 i København[1]). Hertil havde en Lockout hos Burmeister & Wain sikkert virket. Den skabte Røre i Arbejderklassen og førte til det store Arbejdermøde i »Føniks« 4. Oktober 1871. — Det styrkede ogsaa kraftigt, at Sporvognspersonalet og Cigararbejderne gik samlede ind. De sidste traadte ind efter Opfordring. I den Anledning kan man i »Socialisten« $^{28}/_{10}$ 1871 læse følgende Brev fra Internationales Bestyrelse ved H. Brix til Cigararbejderforeningen »Enigheden«s Bestyrelse. Det hedder heri: »Deres Forening har ganske vist hovedsagelig de samme Grundsætninger som vor, men den gaar dog især ud paa *kun* at samle Penge til at understøtte Arbejdsløse og til et Strejke-Fond. Saa gavnligt nu end dette kan være, saa er det dog klart, at Arbejderne tillige maa søge at udøve et Tryk paa Staten, for at formaa denne til at understøtte Bestræbelserne før en Forbedring i Arbejderklassens Kaar. Dette tilsigter vor Forening, og den tilsigter det ved at forene alle Arbejderne i en fælles Anstrengelse.« Her kastes der et ganske godt Lys over Fagsektionernes dobbelte Formaal, som baade politiske og faglige Foreninger.

Allerede i 1871 og 72 dannedes der flere »frie« Fagforeninger uden om Sektionerne, men Bevægelsen tog først rigtig Fart i 1873, efter at Myndighederne havde ophævet Internationale. Da gik al Fagforeningsbevægelse over til de frie Foreninger, der samlede sig under en politisk Centralbestyrelse, saaledes at de derved blev Medlemmer af Social-Demokratiet. Fra 1874 til 1878 gik det stærkt tilbage med Foreningerne. Der oprettedes færre nye, og de gamle gik tilbage i Medlemstal og Indflydelse. Dette skyldes først og fremmest de daarlige Tider i Decenniets sidste Aar, da Reaktionen mod Højkonjunkturerne indtraadte, men ogsaa Pios og Geleffs Flugt til Amerika.

[1]) »Det danske Folks Historie« VIII 1929, S. 62.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I Tiden til og med 1873 dannedes der ifølge Undersøgelser af cand. mag. Henry Bruun ved »Institutet for Historie og Samfundsøkonomi« følgende Antal Foreninger:

1869	oprettedes	1	Fagforening.
1871	—	3	—
1872	—	5	—
1873	—	19	—

Disse var: 1869: Den typografiske Forening.
1871: Cigarmagerforeningen »Enigheden«,
Den første Pianofortearbejderforening,
Skibstømrerforeningen.
1872: Væver-Arbejderforeningen »Enighed og Broderskab«,
Hvidgarverforeningen,
Bygningssnedkernes Forening,
Sadelmagernes og Tapetserernes Fællesforening,
Snedker- og Stolemagerforeningen af 1872.
1873: Københavns Bybudeforening,
Tjenestetyendeforeningen i København,
Vævernes Velfærdsforening (der fra 1874 kaldtes Fagforening efter en særlig Beslutning),
Skrædernes Fagforening af 1873 (første Forening, der benytter Navnet Fagforening),
Malernes Fagforening af 1873,
Gørtlernes og Metalarbejdernes Fagforening,
Bødker-Foreningen af 1873,
Skomagernes Fagforening af 1873,
Mursvendenes Fagforening af $^{29}/_{7}$ 1873.
Pianofortearbejderforeningen af 1873,
Blikkenslagernes Fagforening af 1873,
Smedenes og Maskinarbejdernes Fagforening,
Grovsmedeforeningen af 1873,
Den kvindelige Forening »Unionen« (Væversker),
Billedhugger- og Billedskærer-Foreningen af 1873,
Bogbinderfagforeningen af 1873,
Arbejdsmændenes Fagforening,
Formerfagforeningen af 1873,
Bagersvendenes Fagforening.

Ifølge Jensen og Olsen: »Fagforeningsbevægelsen i Danmark« dannedes der i Tiden 1874 til 1878 inkl. følgende Antal Fagforeninger:

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1874	oprettedes	7	Fagforeninger,	med	ialt	368	Medlemmer,
1875	—	4	—	-	—	229	—
1876	—	1	—	-	—	50	—
1877	—	1	—	-	—	28	—
1878	—	0	—	-	—	0	—

Af disse var de mest kendte:

1874: Sadelmagernes og Tapetserernes Fagforening af 1874 og Korkskærernes Fagforening,
1875: Savværksarbejdernes og Maskinsnedkernes Fagforening, Brolæggernes faglige Afdeling, Gas- og Vandarbejdernes Fagforening.

At give alle disse Fagforeningers Historie vil føre alt for vidt, og nogle faa Eksempler vil være nok til at give et Indtryk af, hvordan de henlevede deres første Aar. Skibstømrerforeningens Udvikling er særdeles oplysende.

Den stiftedes 28. Oktober 1871 og begyndte straks at arbejde paa at bedre Medlemmernes Kaar. Paa en Generalforsamling bemyndigedes Bestyrelsen til at forhandle med Arbejdsgiverne om en Lønforhøjelse og en Forkortelse af Arbejdstiden. Man opnaaede uden Kamp det ønskede ved en Overenskomst af 27. December. Arbejdstiden forkortedes med 1 Time daglig, saaledes at den blev 11 Timer om Sommeren, 10 Timer For- og Efteraar og 9 Timer om Vinteren. Arbejdslønnen sættes 8 Skilling op pr. Dag ifølge Overenskomst af 15. Januar 1872.

Foreningen trivedes godt; i Løbet af de første 3—4 Maaneder kom Medlemstallet op paa 217, og man demonstrerede sine socialistiske Tendenser ved at deltage i Grundlovstoget med fuld Musik og i Socialisternes Fest i Dyrehaven 1872. Dette sidste var imidlertid nogle Bestyrelsesmedlemmer for socialistisk, de nedlagde deres Mandater, og man maatte vælge nogle andre. Oktober 1872 krævede man 1 Mk. mere om Dagen og opnaaede 8 Sk., og i 1873 følte man sig stærk nok til yderligere at forlange en Lønforhøjelse paa 1 Mark om Dagen. Forhandlingerne med Arbejdsgiverne herom var langvarige, og først ved Trusel om Strejke opnaaedes den nye Forhøjelse. Dette Aar var det, at Burmeister & Wains Skibsværft grundlagdes. Og her skulde Foreningen komme til at føre sin første Strejke. Det viste sig nemlig, at Firmaet ikke vilde give saa meget som de andre Skibsværfter, og Arbejderne svarede da med Arbejdsnedlæggelse. Det viser sig her, at Solidariteten i Foreningen ikke var alt for stærk. Da der var gaaet nogle

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Uger, brød 6 Mand ud af Foreningen og genoptog Arbejdet efter at have faaet Løfte om Funktionærstillinger. Dette Brud paa Sammenholdet svækkede Stillingen saa stærkt, at man vedtog at gaa i Arbejde igen.

Mere heldigt forløb den store Strejke i 1875. Nogle Arbejdere, der reparerede Fregatten »Havfruen«, kunde ikke faa den Løn, de ønskede, og 200 Tømrere nedlagde Arbejdet den 3. Maj hos »De Forenede Oplagspladser«. 4. Maj afholdtes en Generalforsamling, hvor Slagplanen blev lagt. Og det lykkedes at udføre den. Af de 200 Mand blev det kun nødvendigt at understøtte 20; de andre fik Pladser paa andre Værfter i København eller Provinsen eller fik Arbejde som Hustømrere eller Snedkere. Der valgtes en Strejkebestyrelse og udskreves Ekstraafgifter af Medlemmerne efter en Skala paa fra 8 til 25 %. Endelig havde Foreningen i Forvejen faaet Borgerskab som Produktionsforening, og derved kunde der gives Svendene Arbejde, saafremt saadant ellers kunde faas.

Saaledes saa alt godt ud i Begyndelsen. Da lykkedes det Arbejdsgiverne ved Læredrenges Hjælp at faa Fregatten tættet i Bunden og faa den ført til Helsingør, hvor man ventede at faa den repareret. Naturligvis sendtes der straks to Københavnere til denne By for at bevæge Svendene der til at nedlægge Arbejdet. Det lykkedes ikke. Paa et Møde vedtog Svendene, at de vilde fuldføre Arbejdet og stene Københavnerne ud af Byen. Disse undslap kun med Nød og næppe. — Imidlertid fortsattes Strejken i København. Arbejdsgiverne gjorde Forsøg paa at skaffe Skruebrækkere, men det lykkedes kun i ringe Omfang. Først da man henvendte sig til Svenskerne, syntes der at være en Udvej. En skønne Dag i Juli kom 22 Svenskere til Byen. De kom om Mandagen, men de rejste igen om Onsdagen, thi Fagforeningen fik dem til at fortrække mod at faa Rejsen betalt, i alt 50 Kr. pr. Mand. Dette var Strejkens Hovedbegivenhed. 5. Oktober opgav Arbejdsgiverne Ævred, og Freden sluttedes ved, at Daglønnen sattes 33 Øre op. For Skibstømrerforeningen havde Strejken oven i Købet været en betydelig økonomisk Vinding, idet Formuen før Strejken var paa ca. 400, mens man efter Strejken talte en Kassebeholdning paa 1500 Kr. Efter Strejken blev dens Ledere blokerede af Arbejdsgiverne, og Foreningen fandt sig deri uden ny Arbejdsnedlæggelse. — Saaledes gik det godt i de gode Aar. Da Tiderne blev daarligere, var det heller ikke længere muligt at holde Lønnen oppe; i 1878 maatte Svendene uden Kamp akceptere en Lønnedsættelse paa 33 Øre pr. Dag. Dermed var man nede i den Bølgedal, hvor alle Fagforeninger var i disse Aar[1]).

[1]) Festskrift for Skibstømrernes Fagforening 1921, S. 27—38.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

En særlig mønsterværdig Forening var Tobaksarbejderforbundet »Enigheden«, stiftet 1. September 1871. Formaalet var: »Ved Samvirken, saavel med Fagets, som med andre Arbejdere, at arbejde hen til at opnaa en Forbedring i Arbejderstandens Stilling i materiel og aandelig Henseende.« En kort Oversigt over Foreningens Virksomhed viser, hvorledes man i Praksis søgte Formaalet realiseret. Foreningen talte 1873 269 Medlemmer, og der indgik i Kontingenter 259 Daler. Heraf brugtes 31 Mk. 4 Sk. til Strejker. Af Regnskabet fremgaar det desuden, at man under den bekendte Murerstrejke 1872 støttede med Pengebidrag. Dette Aar fandtes der 57 Medlemmer i Filialen i Fredericia.

I 1875 var der 477 Medlemmer og følgende Filialer: Fredericia 53, Malmø 200, Aarhus 25, Horsens 16, Svendborg 10, Næstved 9; i alt 790. Der udbetaltes 4230 Kr. til Strejker og 880 Kr. i Rejseunderstøttelser. Til Strejkerne, der fandt Sted i Malmø, Næstved og Fredericia, modtog man mange Bidrag fra Udlandet, nemlig fra Malmø, Hamborg, Hanau, Hannover, Harburg, Brunsvig, Flensborg, Mannheim, Stockholm og Kristiania[1]). Som man ser, var det ikke faa internationale Forbindelser, denne Forening havde. Indadtil havde Tobaksarbejderne i hele Landet i 1875 organiseret sig i et Landsforbund, hvis enkelte Afdelinger var ret selvstændigt stillede, naar undtages, at de var pligtige at anmelde Strejker samt at betale samme Kontingent som »Enigheden«. Desuden førte Foreningen flere store Strejker i København og opnaaede Lønforhøjelser. Den mest kendte var Strejken i 1875. Den begyndte med, at Arbejderne hos A. M. Hirschsprung & Sønner forlangte at faa Lønnen forhøjet med 2 Kr. pr. 1000 Stk. Dette resulterede i, at Firmaerne Hirschsprung & Sønner, Alex. Rasmussen og Julius Adler sluttede sig sammen (den første kendte Arbejdsgiversammenslutning udenfor Lavene) og truede med Lockout. Det kom til Kamp, og 300 Mand var uden Arbejde. Det blev en haard Tid for Organisationen. For at gennemføre Konflikten maatte man ikke alene understøtte sine egne Medlemmer, men ogsaa de uorganiserede. Sejren blev dog vundet. Med Strejkens og Lockoutens Slutning fik Arbejderne $1^1/_2$ Kr. mere pr. 1000 og 2 Kr. for et enkelt Mærke. De daarlige Tider sidst i 70'erne kom ogsaa til at gaa ud over Tobaksarbejderne. Medlemsantallet sank til at være 235 i 1877, og 1878 var alle Filialer opløste. Ikke alle Fagforeninger udfoldede saa stærk en Virksomhed som de her omtalte, men alt i alt er de nævnte Eksempler typiske for de Foreninger, der havde nogen Betydning.

[1]) Stauning anf. St. S. 92 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Blandt de mindre heldige Fagforeninger kan nævnes Skandinavisk Sadelmager- og Tapetsererforbunds danske Afdeling, Skotøjsarbejdernes Fagforening og Bødkernes Fagforening af 1873. Det lykkedes denne sidste Forening at gennemføre en Priskurant med en Dagløn af 9 Mark, men mere opnaaedes ikke. Der kom kun faa Medlemmer, og Sammenholdet var daarligt paa Grund af Stridighederne mellem Medlemmer om de nye socialistiske Ideer. Tilmed dannedes der Kliker paa de enkelte Værksteder, hvor Svendene støttede Mestrene i Konkurrencen for at faa saa meget Arbejde som muligt uden Hensyn til Prisen. Herved gjordes Priskuranten værdiløs. Først i Begyndelsen af 80'erne kom Foreningen paa Fode[1]). Kun ganske enkelte naaede at danne Forbund omfattende hele Landet: Tobaksarbejderne, Typograferne og Skræderne var her de førende.

Om Foreningernes Indretning og Styrelse er det tilstrækkeligt at lade nogle Lovparagrafer tale. Snedker- og Stolemagerforeningens Love fra 1872 siger:

§ 10. Den højeste Magt i Foreningens Anliggender har Generalforsamlingen . . . § 12. Der afholdes 4 ordinære Generalforsamlinger om Aaret . . . § 16. Paa hver af de halvaarlige ordinære Generalforsamlinger i April og Oktober vælges en Formand, en Viceformand, en Kasserer og 8 Repræsentanter.

Om Foreningernes Formaal kan man ogsaa læse i Lovene. Det fremgaar af dem alle, at man ved Organisation af alle Fagets Arbejdere og fælles Optræden overfor Arbejdsgiverne vil opnaa bedre Løn og kortere Arbejdstid, og i mange Tilfælde vil man ogsaa ved Oprettelse af Produktionsforeninger forberede Produktionsmidlernes Overgang til Samfundsejendom. Det er i Reglen kun de rent faglige Interesser, man læser om. Den politiske Farve maa man i det væsentlige slutte sig til fra helt andre Ting.

Formaalet for Tømrernes Fagforening (1873) angives at være den »At danne en Forening, som skulde virke for Priskurantens Overholdelse og de andre Faginteresser«[2]). I Love for Snedker- og Stolemagerforeningen af 1872 hedder det: »I Kraft af nedenstaaende Love dannes herved en Forening af Snedkere og Stolemagere, som har til Formaal at samle samtlige Snedkere og Stolemagere til ved en fælles Samvirken, dels ved ugentligt Kontingent at sammenspare et Fond til Understøttelse ved paakommende Arbejdsnedlæggelse, og om muligt Oprettelse af Produktionsforeninger, og dels ved Diskussioner og sta-

[1]) »Bødkerforbundet i Danmark 1890—1915«, S. 5 f.

[2]) C. From-Petersen anf. St. S. 128.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dige Sammenkomster i et eget dertil passende Lokale at opnaa Enighed og en bedre Existens.« I samme Forenings Love fra 1875 opstilles Kravet om »Opretholdelsen af en normal Arbejdsdag«. — Bogbinderfagforeningen formulerer sit Formaal saaledes: »Foreningens Formaal er at samle alle Bogbinderarbejdere for ved Diskussionsmøder at udarbejde en tidssvarende Priskurant, hævde samme, og ved ugentlige Sammenkomster i et dertil lejet Lokale i Byen, søge at opnaa en Enighed, som er nødvendig i saa Henseende«[1]). Sadelmagernes og Tapetserernes Fagforening sætter sig det Maal at »arbejde hen til, at enhver Kollega faar det størst mulige Udbytte af sit Arbejde, ... at tilvejebringe en bedre Eksistens samt paase, at de engang indvundne Fordele ikke gaar tabte, ... tillige at støtte Arbejderpartiet i sin Helhed«. Denne sidste Passus er ikke mindst interessant. Skræddernes Fagforening har kort og godt det Formaal at oprette en Produktionsforening[2]).

Om Produktionsforeningerne, der som tidligere nævnt, viser en tydelig Paavirkning fra Lassalle, vides meget lidt. Der oprettedes saadanne indenfor flere Foreninger, men de maatte atter ophæves, og da med Tab for Arbejderne. Grunden var vel nok nærmest den, at Arbejderne endnu ikke var tilstrækkeligt skolede til selv at lede en Bedrift, og fik man endelig en dygtig Leder, var det ofte en, der saa mere paa egen Fordel end paa Foreningens. Det kunde ske, at en saadan Bestyrer forlod Foreningen og tog de Kunder med, han havde skaffet den. De daarlige Kreditforhold har sikkert ogsaa trykket Virksomheden meget. Driftslaan paa nogenlunde favorable Vilkaar var det umuligt at faa. Arbejderne maatte selv spare Pengene sammen. Snedkernes og Stolemagernes Fagforenings Love fra 1875 fortæller herom: § 8 »For at sikre Oprettelsen af et Produktionsværksted betaler ethvert Medlem 4 Kr. i Indskud....« § 10 »For snarest mulig at faa en til en Produktionsforening tilstrækkelig Kapital, gives der Medlemmerne Adgang til særlig at indskyde Summer fra 33 Øre og indtil saa store Summer, som Bestyrelsen finder det tjenligt for Foreningen«. — For denne Forenings Vedkommende blev det ikke til mere end Snakken. Derimod realiserede Skræderne Tanken i 1875 og gjorde den senere saa bekendte P. Holm til Bestyrer. Forretningen var imidlertid ikke rentabel, og i 1879 maatte den ophøre med Tab for Foreningen[3]). Bygningssnedkernes og de øvrige Foreninger led samme Skæbne. Mere

[1]) »Bogbinderforbundet. Kbh.s Afd. 1873—1923«, S. 26.
[2]) »Skrædernes Fagforening af 1873 gennem 50 Aar« 1923, S. 9.
[3]) »Skrædernes Fagforening af 1873 gennem 50 Aar« S. 11 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

heldige var man med at gennemføre Kravene om højere Løn og kortere Arbejdstid. Her anvendte man Strejken baade i Tide og Utide. Strejker var jo kendte længe før Socialismen naaede Landet og brugtes baade af organiserede og uorganiserede Folk, og Resultaterne var ikke altid lige glimrende. Socialdemokraternes Bestræbelser gik da ogsaa ud paa fra første Færd af at bringe mere System i Arbejdsnedlæggelserne. Man læse blot »Socialisten« Nr. 3 Septbr. 1871, hvor der opstilles 3 Betingelser for, at en Strejke kan føre til Sejr: »For det første maa den største Del af Arbejderne være Medlemmer, direkte eller indirekte, af Foreningen (d. v. s. Internationale). For det andet maa der ved Arbejdernes Tilskud i længere Tid være dannet et Fond.... For det tredie maa der ikke paa nogen Maade begyndes Strejker i flere Fag paa een Gang....«. I »Den internationale Arbejderforening«s Love hedder det: »Det bliver Sektionens private Sag at bestemme, hvorvidt de ville oprette Syge- og Strejkekasser, men Lovene maa indsendes til Centralkomiteen til Bekræftelse. Paatænkes der Strejke, maa dette i god Tid meldes til Centralkomiteen«.

For at bringe den finansielle Side af Sagen i Orden oprettede man sidst i 1872 en fælles Strejkekasse, som Fagsektionerne kunde slutte sig til. Det gjorde de ogsaa, men i det lange Løb viste Kassens Betydning sig at være ringe, da Kontingenterne ikke indgik tilstrækkelig rigeligt. Det blev de enkelte Foreningers egne Kasser, der maatte bære Byrden ved Strejkerne, støttet af private Indsamlinger og undertiden af Bidrag fra Udlandet og andre danske Fagforeninger. For at hindre, at der under Strejker kom Skruebrækkere, »Hædersmænd«, fra Udlandet, især Sverige og Tyskland, satte man sig ofte straks i Forbindelse med disse Landes Fagorganisationer for at opnaa deres Støtte. Af Strejkerne i 70'erne er de mest kendte: I 1872 Murernes Skrue, som førtes af uorganiserede Folk og tabtes, hvilket anvendtes som Argument for Sammenslutning, 1873 Møbelsnedkernes, Bagernes og Gasværksarbejdernes Strejke, 1874 Skomagernes, Rebslagernes og Karetmagernes, 1875 Skibstømrernes, Cigarmagernes og Blikkenslagernes Strejke. De blev ikke alle sammen vundne, men de havde en ikke ringe psykologisk Virkning paa Arbejdsgiverne. Disse saa, at Arbejderne ikke var længe om at omsætte Trusler i Handlinger, og det er derfor ret almindeligt, at Arbejderne opnaaede Opfyldelse af deres Krav uden Kamp. At Arbejdernes Selvbevidsthed hævedes af samme Grund, er klart. Naar saa mange Strejker kunde vindes, skyldtes det naturligvis i høj Grad Arbejdsgivernes Mangel paa Organisation. Strejkerne førtes kun i et Fag ad Gangen, og Arbejderne kunde

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

vente Støtte fra deres organiserede Kolleger i andre Fag, mens de enkelte Arbejdsgivere i det væsentlige var henviste til at ride Stormen af ved egen Hjælp. Overfor Skruebrækkere eller andre, der gik Mestrenes Ærinde, var man haardhændet. De blev omgaaende sat paa Foreningernes sorte Tavler og forfulgtes af Kammeraternes Foragt.

Arbejdsgivernes Modstand var særlig stærk mod Arbejdstidens Nedsættelse, mindre mod Lønforhøjelsen. Værst var det, at Arbejderne overhovedet organiserede sig og vilde forhandle in corpore; Arbejdsgiverne vilde forhandle med de enkelte.

Den Lønpolitik, der førte til Strejkerne, gik ud paa at komme bort fra de usikre og stærkt varierende Akkorder, som fandtes i mange Fag, og naa frem til faste Lønninger. Til den Ende ser man, at Svendene samlede sig om at udarbejde Priskuranter, hvor man kan fastsætte en bestemt Betaling, som skulde være ens for det samme Arbejde for alle Værksteder. Ofte nedsattes der efter Forhandlinger Fællesudvalg af Mestre og Svende til Udarbejdelse af Priskuranter. Hvor de saakaldte »Slumpaccorder« ikke kunde undgaas, som f. Eks. hos Møbelsnedkere, sørgede man for, at Daglønnen ikke gik under en fastsat Grænse. I Bygningssnedkernes Priskurant af 4. Juni 1875 fastsattes 25 % Lønforhøjelse for Opsætning af maskintilvirkede Ting. Det er tydeligt, at denne Bestemmelse er dikteret af Angsten for at faa indført Maskiner[1]). — Forsøg paa at højne Lønnen ved at standse Tilgangen til Fagene, f. Eks. ved Bestemmelse om Antagelse af færre Læredrenge, har man tilsyneladende ikke indladt sig paa.

Nedsættelse af Arbejdstiden lykkedes det ogsaa at opnaa i nogen Udstrækning. Først gik man ned til 11 Timers Arbejdstid, og senere undertiden til 10 Timer[2]).

Om Voldgiftsretter melder Kilderne ikke meget. »Social-Demokraten« $^{25}/_{5}$ 1875 fortæller om en Generalforsamling i den typografiske Forening: »Endvidere valgtes to Afsendinge til en typografisk Voldgiftsret heri Landet, det første Forsøg i denne Retning....« Endvidere oplyses det, at Cigarmagerne og Fabrikanterne oprettede en saadan, men om dens Skæbne vides intet. — Paa Centralbestyrelsens ordinære Møde[3]) vedtoges en Resolution: »Centralbestyrelsen vedtager at anbefale Indførelsen af Voldgiftsretter i de forskellige Fag, og forventer, at de dannede Voldgiftsretter vil sætte sig i Forbindelse med Central-

[1]) Gran anf. St. S. 66.

[2]) Se f. Eks. A. C. Meyer: »Blikkenslagerforeningen af 1873« 1923, S. 20 f.

[3]) »Soc.-Dem.« $^{14}/_{11}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bestyrelsens Strejkekomité.« I Praksis fik disse Tanker ingen Betydning.

En anden, men ganske vist sekundær, Side af Fagforeningernes Virksomhed var Oprettelsen af Syge- og Begravelseskasser. I Pios Indlæg for Kriminalretten nævnes kort som Arbejderbevægelsens Resultater bl. a. »Oprettelsen af en Mængde Syge-, Hjælpe-, Laane- og Alderdomsforsørgelseskasser, Dannelsen af Arbejderforeninger i Købstæderne....«[1]).

Disse rent faglige Formaal: Højnelsen af det materielle Velvære var uden al Tvivl det ledende Motiv til, at man overhovedet dannede Fagforeninger og fik Arbejderne til at følge Trop, men dette forhindrede naturligvis ikke, at man ogsaa optog andre Opgaver til Løsning. I mange Foreninger samledes man ugentlig til Drøftelse af brændende Spørgsmaal vedrørende Arbejderbevægelsen, og det er sikkert igennem hele Oplysningsarbejdet, at Socialismen er trængt ned til Menigmand i Fagforeningen. I de fleste Foreninger er dette tilsyneladende gaaet hurtigt, i andre først efter mange Stridigheder.

Sadelmagernes og Tapetserernes Fagforening har allerede fra Begyndelsen af været under socialistisk Indflydelse, saaledes som den tidligere citerede Formaalsparagraf viser. — Mange Fagforeninger viste deres røde Farve ved at gøre Pio, Brix og Geleff til Æresmedlemmer. Skrædderne købte 1874 10 Andele i »Social-Demokraten«, og Bygningssnedkerne bevilgede 1875 1000 Kr. til det samme Formaal. Samme Forening vedtog 1876 en Bevilling paa 3000 Kr. til Arbejdernes Forsamlingsbygning. Blikkenslagerne derimod havde ikke socialistisk Flertal indenfor Foreningen, eftersom de forkastede at gaa ind under Centralbestyrelsen — Pengemangel fik Skylden, men havde der været Vilje, havde der vel ogsaa været Udvej.

Fra de ledende Mænds Side førtes der en overordentlig energisk Agitation for at gøre de politiske Formaal, Socialismen havde, til Fagforeningernes. Talrige Udtalelser ved de mange Diskussionsmøder vidner herom. Klein, Pihl, Holm, Hørdum med flere blev ikke trætte af at hævde, at de faglige og politiske Formaal naturligt hører sammen. Særlig paa eet Punkt satte man ind: Mildnelse af Bestemmelserne om Fortabelse af Valgret paa Grund af Fattighjælp. Der agiteredes meget herfor, og til sidst skred man til en politisk Aktion. Paa et Møde for Fagforeningernes Formænd[2]) tilraadede Louis Toucher, at »Fagforeningerne gennem deres Formænd vilde opfordre« Gert Winther

[1]) »Socialisten« $^{20}/_{4}$ 1873.

[2]) »Socialisten« $^{30}/_{12}$ 1873.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til en Udvidelse af sit Lovforslag herom, og dette vedtoges paa senere Møder af alle de enkelte Fagforeninger undtagen af Malerne, der »en Gang for alle har vedtaget, udelukkende at befatte sig med de fagligt og økonomiske Spørgsmaal, uden at maatte indlade sig paa politiske Materier«[1]). Saaledes viser de socialistiske Strømninger indenfor Foreningerne sig stærkt, men man har vel Lov til at slutte, at Socialisterne var de mest højttalende og derfor dem, Historikeren lettest bliver opmærksom paa.

Det har ikke altid været let at føre Politiken ind i Fagforeningerne. Ikke sjældent læser man, at Lederne ved Starten af en Forening omhyggeligt undgaar at snakke Socialisme, for ikke at støde Svendene fra sig. Ja undertiden vilde man end ikke akceptere Ordet »Fagforening«, det er derfor, man træffer Navne som »Vævernes Velfærdsforening« eller »Snedker- og Stolemager-Foreningen« uden Fag-. Det anføres, at Ordet Fagforening vilde være odiøst overfor Arbejdsgiveren.

Men hvorom alting er, saa er det næppe forkert at hævde, at der i hver Forening var et anseligt Antal Medlemmer, der mere eller mindre bevidst var Tilhængere af Socialismen.

Om Forholdet til de gamle Organisationer træffes kun spredte Udtalelser, der i det højeste fordømmer Laugsaanden som utidssvarende. Alt i alt bevares der herom en Tavshed, der maaske kan tages som Tegn paa, at Forholdet hverken var ondt eller godt.

I hvor høj Grad havde Fagforeningsbevægelsen naaet at drage Arbejderne til sig? Dette Spørgsmaal er det meget vanskeligt at besvare. Der findes saa godt som ingen Opgivelser herom. Man maa lade sig nøje med, hvad der spredtvis kommer frem. De største Fagforeninger har sikkert i deres Velmagt omkring 1874—75 haft næsten alle deres Fags Arbejdere i Organisationen. Saaledes meddeles det under Forhandlinger paa den almindelige danske Bogtrykkerdag 1876, at ca. 80 % af samtlige Danmarks Typografer paa dette Tidspunkt var organiseret. Ligeledes synes Antallet af Medlemmer af Cigarmagernes Forening i 1875 at have været meget højt i Forhold til det Antal Cigarmagere, der paa den Tid antagelig fandtes her i Landet. Eet kan man dog sikkert fastslaa: Af de ca. 100 forskellige Fag, som »Statistisk Tabelværk« 1880 opregner, var det kun godt en Trediedel, som overhovedet havde faglig Organisation. — Hurtigt gik Medlemstallet tilbage, og omkring 1878 var det efter alt at dømme yderst ringe.

Spørger man, om der har været positive Resultater af denne Fag-

[1]) »Socialisten« $^{6}/_{1}$ 1874.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

foreningernes Barndomstid, bliver Svaret bejaende. I den forløbne Tid var Lønnen blevet hævet, og Arbejdstiden forkortet, og man tager næppe fejl i at tilskrive Fagforeningerne en stor Del af Æren herfor. Men det vigtigste er, at 70'erne var Bevægelsens Læreaar, hvor Lederne høstede deres første Erfaringer, opnaaede deres første Sejre og led deres første Nederlag. Det var en Tid, hvor Illusionerne om en nær forestaaende Retfærdighedens Æra brast, men det var ogsaa en Tid, hvor man lærte at tage de Spørgsmaal op, som kunde løses ved Dagens Gerning.

Derfor blev den følgende Tid, den, som fulgte efter Bølgedalen i 70'ernes sidste Aar, den uafbrudte Fremgangs Tid.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

STATENS STILLING TIL ARBEJDERSPØRGSMAALET I HALVFJERDSERNE. ARBEJDERKOMMISSIONEN AF 1875.

Af

G. WARMDAHL.

En Undersøgelse af Statens Stilling til Arbejderspørgsmaalet i Perioden lige efter dets Rejsning maa omfatte dels Stillingen til Arbejderbevægelsen og dels den begyndende Sociallovgivning. Paa det sidste Omraade maa Oprindelsen imidlertid i mange Tilfælde søges tidligere end 1870, og den følgende Skildring gaar derfor noget længere tilbage end angivet i Titlen. — Centralpunktet maa nødvendigvis blive Arbejderkommissionen af 1875, hvis Overvejelser og Forslag fik Indflydelse paa mange af Eftertidens mest betydningsfulde Love.

A. Udviklingen indtil Afgivelsen af Arbejderkommissionens Betænkning.

1. Retsforholdet mellem Arbejder og Arbejdsgiver. Den faglige Arbejderbevægelse.

Ved Lavsystemets Ophævelse var Forholdet mellem Arbejder og Arbejdsgiver blevet rent individuelt. De alene var Parter i de frie Kontraktsforhold, ingen Institution eller Organisation var *i Kraft af Loven* berettiget til at træde imellem den enkelte Mester og den enkelte Svend. Paa den anden Side var der heller ikke nogen retlig Hindring for saadanne Sammenslutningers Dannelse og Optræden, noget Forbud mod Dannelsen af Fagforeninger fandtes ikke. — Angaaende Arbejdsnedlæggelsers Lovlighed forholdt det sig saaledes: Frd. $^{21}/_{3}$ 1800, der ved Pl. $^{3}/_{11}$ 1832 var udvidet til Købstæderne, fastsætter i sin § 11, Stk. 8—11, Straffe for Arbejdsnedlæggelse, og disse Bestemmelser er formelt set *ikke* ophævede ved Næringsloven. Men allerede før den Tid maa de betragtes som praktisk talt bortfaldne. Det praktiske

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bevis derfor fik man, da der i Januar 1851 udbrød en Murerstrejke, som gav Anledning til en Prøvelse af Anvendeligheden af Frd. 1800. Efter at tre Svende var arresterede, gjordes Sagen til Genstand for Interpellation i Folketinget; den offentlige Mening udtalte sig gennem Dagspressen til Gunst for Svendene, og da selve Murerlavet anmodede om at faa Sagen hævet, ophørte Øvrighedens Indblanding. Næringslovens § 65 ophæver Bestemmelserne i Frd. 1800 § 1 om 14 Dages Opsigelse, og Kontraktsforholdet kunde altsaa, medmindre andet var aftalt, ophøre uden Varsel.

I 70'erne vedblev dette Retsforhold i det store og hele at bestaa. Kun paa enkelte Omraader gjordes der Tilløb til Fastsættelsen af særlige Regler. Lov $^{12}/_{5}$ 1871 om Forhyring af Søfolk giver saaledes for sit specielle Omraade ret indgaaende Bestemmelser om Arbejdskontrakten. De forskellige Reglementer for Overholdelsen af Orden og Sikkerhed under Bygningen af Jernbaner indeholder specielle Bestemmelser om Retsforholdet, hovedsagelig enslydende med tilsvarende Reglementer før 1870. Selve Hovedomraadet, Industri- og Landarbejdernes Kontraktforhold, rørtes der ikke ved. Om end Strejker ikke kunde anses for ulovlige i den Forstand, at de var strafbare, saa det offentlige dog ikke paa dem med venlige Øjne. Da de københavnske Gasværksarbejdere strejkede i 1873, udstedtes der Forbud mod, at de var Medlemmer af en Fagforening, og dette Forbud bestod indtil 90'erne[1]). Efter Lovene for de forenede Kommuners Alderdomsforsørgelseskasse (herom senere) medførte Deltagelse i en Arbejdsnedlæggelse Bortfald af Kommunens Tilskud[2]).

2. Arbejdernes Uddannelse.

Med Lavstvangens Ophør var Lærlingeinstitutionen kommet i Forfald. Ganske vist var der ved Næringsloven givet Tilladelse til at aflægge frivillige Svendeprøver, og disse Prøver var ordnede ved Regulativer af $^{6}/_{8}$ 1862 og $^{20}/_{8}$ 1864, men der klagedes stadig over, at flere og flere sprang den ikke absolut nødvendige Læretid over.

3. Syge- og Begravelseskasserne.

Da Lavstvangen bortfaldt, søgte Regeringen at føre de tvungne Svendelader hen til at blive frivillige Understøttelseskasser og at formaa disse til en fælles Samvirken. I 1860 ($^{30}/_{11}$) nedsattes en Kom-

[1]) Jensen og Olsen: »Fagforeningsbevægelsen«, S. 16.

[2]) Trap: »Statens Stilling til ubemidledes Alderdomsforsørgelse i flere europ. Lande«, S. 224.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mission med dette Formaal, men paa Grund af haardnakket Modstand fra Lavsbestyrelsernes Side maatte den i sin Betænkning ($^4/_3$ 1861) tilraade at stille Sagen i Bero. — Da Indenrigsministeren iflg. Næringslovens § 69 kunde approbere Vedtægter for Sygekasser o. l. af Svende og Fabriksarbejdere, nedsattes der $^{18}/_{11}$ 1861 en Kommission med den dobbelte Opgave at udarbejde Udkast til Normalvedtægter for saadanne Kasser og at overveje Midler til at øge Tilgangen til dem. Indtil Kommissionen kunde fuldende sit Arbejde, approberedes de (28) indsendte Vedtægter, foreløbigt for et Aar. $^{29}/_{11}$ 1862 kom Betænkningen, og i Henhold til den forlængedes Approbationen for 5 Aar, uanset om Vedtægterne var i Overensstemmelse med det udarbejdede Normaludkast. Det statistiske Bureau skulde hvert Aar til Vejledning for Sygekasserne bearbejde og offentliggøre Kassernes Regnskaber, der blev indsamlede gennem Øvrighederne (Cirkulære $^{16}/_2$ 1863). Ligeledes paa Foranledning af Betænkningen fik de approberede Kassers Medlemmer fra 1863 Moderation i Betalingen paa Københavns Kommunehospital samt under visse Omstændigheder fri Kur og Pleje for Kone og Børn. 1866 udvidedes disse Rettigheder til St. Hans Hospital, men gjordes samtidig afhængige af Trangsvidnesbyrd fra en Mand *udenfor* Sygekassen. Pr. $^{31}/_{12}$ 1865 havde 37 Kasser opnaaet disse Begunstigelser.

$^{13}/_9$ 1865 udsatte Finansministeriet en Prisbelønning for et populært Oplysnings- og Propagandaskrift om Sygekasser og Alderdomsforsørgelseskasser. $^{10}/_2$ 1866 nedsattes en Kommission, der dels skulde bedømme de indkomne Besvarelser, dels selvstændigt anvise de Veje, Regeringen burde gaa for at fremme Foreninger til indbyrdes Understøttelse i Tilfælde af Sygdom, Alderdom og Dødsfald. Kommissionen kom til at bestaa af *C. N. David*, *Emil Rosenørn*, *J. Chr. Jessen*, *L. H. F. Oppermann* og Dr. med. *Brandes*. Der var Enighed om, at man burde undgaa tvungen Sygeforsikring, men i Spørgsmaalet om, hvad man *da* burde gøre, delte Kommissionen sig. *Rosenørn* og *Brandes* hævdede, at Staten som hidtil burde indskrænke sig til en opmuntrende og vejledende Virksomhed og kun træde mere effektivt op, naar Kasserne selv anmodede derom. Flertallet derimod vilde gøre Vedtægternes Stadfæstelse betinget og ledsage den med visse Begunstigelser. Statutterne kunde stadfæstes, saafremt de godkendtes af et særligt Tilsyn, og saafremt Kasserne paatog sig Pligt til Regnskabsføring i skematiske Bøger og til aarlig Indsendelse af Regnskabet. Til Gengæld var Approbationen forbundet med en Række Fordele: 1) frit Mødelokale til Generalforsamlinger, 2) gratis Regnskabsbøger,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

3) Stempelfrihed, 4) Moderation paa offentlige Hospitaler og Sygehuse, 5) Tilskud fra Staten under Epidemier, 6) Udpantningsret for forfaldne Bidrag samt 7) i Landkommunerne Fribefordring for Lægen. — Det særlige Tilsyn, der skulde være en permanent Institution, skulde efter Oppermann føres af en enkelt Mand, efter David og Jessen af en Kommission.

Betænkningen, der afgaves $^{20}/_{8}$ 1866, kom først i 1870 til at øve nogen Indflydelse paa Lovgivningen. Ved Lov $^{2}/_{2}$ 1870 tillodes det Finansministeren at give visse Stempelbegunstigelser for Foreninger, hvis Hovedformaal var at fremme Arbejderklassens og andre ubemidlede Kassers Velvære, hvad enten de var velgørende Foreninger eller Foreninger til gensidig Understøttelse, og efter denne Lov blev der i Tiaaret 1870—80 givet en Række Sygekasser Stempelfrihed. Som Betingelse var opstillet, at den paagældende Forening aarligt i den paagældende Stiftsavis skulde offentliggøre en Beretning om sin Virksomhed og Status og til Finansministeriet indsende en tilsvarende Beretning. — Af positive Foranstaltninger paa Sygekassernes Omraade kan iøvrigt kun nævnes, at de tidligere omtalte Ordensreglementer for Bygning af Jernbaner alle oprettede frivillige Sygekasser for Arbejderne.

Med Hensyn til Begravelseskasser havde Kommissionen af 1861 i et og alt regnet dem sammen med Sygekasserne og tilraadet, at de to Arter af Kasser altid knyttedes sammen. Kommissionen af 1866 tilraadede enstemmigt Regeringen at oprette en almindelig Begravelseskasse (Livsforsikring) med Statens Garanti. Dette skete ved Lov $^{18}/_{6}$ 1870 om Livsforsikrings- og Forsørgelsesanstalten af 1871 (om denne nærmere i det følgende).

4. Alderdomsforsørgelse.

Lavene havde støttet deres Medlemmer, naar de blev for gamle til at klare sig selv, men denne Støtte havde ikke været tilstrækkelig, og der var derfor allerede inden Lavstvangens Ophør fremkommet forskellige Planer til Ordning af en Alderdomsunderstøttelse for Arbejdere, men noget Resultat naaedes ikke. Den Mulighed, der gennem Livrente- og Forsørgelsesanstalten af 1842 var aabnet for Sikringen af en Indtægt i Alderdommen, benyttedes kun i ringe Grad af den egentlige Arbejderklasse, fordi det var vanskeligt for Arbejderen at betale Præmierne, der opkrævedes aarligt. De egentlige Sygekasser kunde kun vanskeligt paatage sig Alderdomsforsørgelse, og der fandtes saaledes ikke nogen Mulighed for Arbejderne til at sikre deres Alderdom.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kommissionen af 10. Febr. 1866 foreslog Regeringen at oprette en statsgaranteret Anstalt, som gennem et lavt Minimum og lempelige Betalingsvilkaar kunde give Arbejderklassen Lejlighed til en Alderdomsforsikring (Livrente). Rosenørn og Brandes foreslog desuden Oprettelsen af en Fond til Støtte for Invalider, d. v. s. Arbejdere, der enten paa Grund af Alderdomssvaghed eller som Følge af langvarig eller uhelbredelig Sygdom var ude af Stand til at tjene deres Ophold ved deres sædvanlige Arbejde. For at komme i Betragtning skulde vedkommende have vist virksomme Selvhjælpsbestræbelser ved i 10 Aar at have været Medlem af en Sygekasse, og han maatte ikke have modtaget Fattighjælp. Fondets Indtægter skulde være Bidrag fra Sygekasserne, frivillige Kommunebidrag, Statstilskud og Renter af Reservefonden. *David*, *Jessen* og *Oppermann* sluttede sig ikke til Forslaget, fordi de ansaa det for praktisk uigennemførligt.

Ved Lov 1870 om Livsforsikrings- og Forsørgelsesanstalten af 1871 imødekom Lovgivningsmagten Flertalsindstillingen, idet der i den nye Anstalt ikke fandtes noget Minimum for Forsikringen, Præmiebetalingen kunde ske maanedligt, og der blev lettere Adgang til at faa Forsikringen udbetalt. Endelig søgte man gennem et Agentsystem og ved Benyttelse af Postvæsenet at øge Anvendelsen. Men nogen større Udbredelse i Arbejderklassen fik Anstalten dog ikke.

26. Sept. 1872 stiftede en Række Landkommuner »De forenede Kommuners Alderdomsforsørgelseskasse«. Ubemidlede i en af de deltagende Kommuner fik ved Indtrædelse i Kassen Ret til Tilskud fra Kommunen af samme Størrelse som det af ham selv indbetalte Beløb. Pengene benyttedes til en med det 60. Aar indtrædende og stadig stigende Understøttelse. I 1876 sattes Maksimum for Kommunens Tilskud til 15 Kr. Fuldt Tilskud ydedes kun, naar Interessenten var mellem 40 og 60 Aar; var han yngre, betaltes kun en Brøkdel af det egne Tilskud. De indestaaende Midler opbevaredes og forrentedes af Kassen (2 % halvaarligt). En Del større Godsejere og Arbejdsgivere lovede at støtte Sagen ved Tilskud. — Heller ikke denne Kasse synes at have faaet stor Tilslutning[1])

I Rigsdagssamlingen 1874—75 indgaves i Folketinget to Forslag til Ordningen af en Alderdomsforsørgelse. De kom begge til Behandling i et Udvalg, der afgav Betænkning $^1/_2$ 1875. Flertallet samlede sig om et Forslag, hvis Grundlag var det af Holstein-Ledreborg m. fl. indgivne. Efter dette skulde der i hver Kommune oprettes en Understøttelseskasse til Afløsning af »De Fattiges Kasse«. Denne Kasse

[1]) Trap anf. St.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skulde til enhver af Kommunens Beboere udbetale et Tilskud lige stort med den Indtægt, han gennem Forsikring havde skaffet sig fra en stats- eller kommunegaranteret Kasse, dog kun til ubemidlede og kun efter et Aars fast Ophold i Kommunen. Desuden skulde Understøttelseskassen varetage de samme Opgaver som den tidligere »Fattiges Kasse«, d. v. s. yde Hjælp til værdige trængende samt Kur og Pleje i Sygdomstilfælde. Kriteriet for Værdighed var Selvhjælpsbestræbelser. Midlerne til disse Formaal skulde komme fra meget forskellige Kilder: »De Fattiges Kasse«s tidligere Indtægter, visse Næringsafgifter (Brændevin), Legater, Gaver o. s. v. Stat og Kommune skulde dels yde bestemte Tilskud, dels staa halv Skade om de manglende Beløb. Dette sidste Punkt blev stærkt angrebet af Mindretallet, der samlede sig om det af Ingerslev og Thorup stillede Forslag. Efter dette skulde den nye Understøttelseskasse have mere almindelige Understøttelsesformaal. Dens Indtægter skulde være som efter Flertallets Forslag, dog at Kommunetilskuddet blev fast begrænset og Statstilskud ikke kunde gives. Det lykkedes hverken i denne eller den følgende Samling at gennemføre noget af de to Forslag.

5. *Arbejderbeskyttelse.*

Ser man bort fra Lovgivningen om Dampkedler og Dampmaskiner, var det ikke meget, der ved 70'ernes Begyndelse fandtes af Arbejderbeskyttelse. En Bestemmelse af 1860 ($^{21}/_{3}$) forbød Læremestrene i København at anvende deres Lærlinge til Arbejde, der oversteg deres Kræfter. Ved Lov $^{12}/_{1}$ 1858 om Tilvejebringelsen af Sundhedsvedtægter var der givet de lokale Sundhedskommissioner Myndighed til at føre Tilsyn med industrielle Virksomheder og paabyde sundhedsgavnlige Foranstaltninger. Ved Lov $^{10}/_{3}$ 1852 om visse for Sundheden skadelige Næringsveje § 5 var en Række Fabrikationer, f. Eks. af Friktionssvovlstikker, af Cikorie og af Belysningsgas undergivet Sundhedskommissionens Bestemmelser, og i Henhold hertil fastsatte Københavns Sundhedskommission $^{17}/_{11}$ 1866 Regler for Tændstikfabrikkers Anlæg og Drift med Bestemmelser bl. a. om Lokalerne og deres Rengøring og om Arbejdernes Renlighed.

Paa det nordiske Industrimøde i København Sommeren 1872 vedtoges en Opfordring til Regeringen om at udarbejde et Forslag til en Fabriklov. Dette gav Anledning til, at hele Spørgsmaalet om Arbejderklassens Vilkaar toges op til Undersøgelse. Der begyndtes med Udsendelsen af de saakaldte Arbejdsskemaer, som skal omtales senere. Endnu samme Aar forelagde Indenrigsminister Fonnesbech det For-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

slag, der efter Behandling paa Rigsdagen blev til Fabrikloven af $^{23}/_{5}$ 1873. Denne Lov omfatter Virksomheder af fabriksmæssig Karakter, der beskæftiger Personer under 18 Aar. Lavalderen for Arbejde i saadanne Virksomheder sattes til 10 Aar, og for Børn mellem 10 og 14 Aar fastsattes en Nettoarbejdstid paa 6 Timer ($^{1}/_{2}$ Times Hvilepavse), og Natarbejde og Søndagsarbejde forbødes. I Alderen 14—18 Aar var Natarbejde ligeledes forbudt, og Maksimalarbejdstiden var for denne Aldersklasse 10 Timer netto med 2 Timers Hvilepavser. Tilsynet med disse Bestemmelser henlagdes til 2 Fabriksinspektører, der tillige skulde paase, at farligt Maskineri var tilstrækkeligt beskyttet. Derimod blev Kontrollen med de rent sundhedsmæssige Forhold (Rengøring, Ventilation m. v.) henlagt til de lokale Sundhedskommissioner.

De lokale Autoriteter udfoldede ikke nogen overvældende Energi paa de Omraader, der ved Loven var tildelt dem, men der naaedes dog ét Resultat af Betydning. I 1874 foretog Fabriksinspektørerne en Undersøgelse af den københavnske Cigar- og Tobaksindustri, og foranlediget derved vedtog Magistraten et Tillæg til Københavns Sundhedsvedtægt, der $^{7}/_{11}$ 1876 stadfæstedes af Ministeriet. Dette Tillæg fastsætter for Cigar- og Tobaksfabrikker med over 5 Arbejdere en Række Bestemmelser om Luftrummet i Arbejdslokalerne, om Opvarmning og Ventilation, om særlige Lokaler til Ophold og Spisning, om Arbejdslokalernes Rengøring, om Behandlingen af Materialet, særlig m. H. t. Støvet, og om Tørringen. Paa Ministeriets Initiativ udvidedes disse Bestemmelser i de nærmest følgende Aar til en Række Provinsbyer.

6. Boliglovgivning.

Københavns Byggelov af $^{17}/_{3}$ 1856 indeholdt m. H. t. egentlig Boliglovgivning Bestemmelser om Kælder- og Loftslejligheder, om Anbringelsen af Latriner, Møddinger og Stalde, om Vandafløb og om Etagernes indre Højde. Heri skete der ingen Ændring ved den nye Byggelov for København af $^{21}/_{11}$ 1871. De samme Bestemmelser gaar igen i Byggeloven for Købstæderne af $^{30}/_{12}$ 1858. Loven af $^{2}/_{3}$ 1861 om Brandpolitiet paa Landet, hvis Kap. I er en Art Byggelov for Landdistrikterne, har ingen egentlige Boligbestemmelser. Ved Loven af $^{19}/_{4}$ 1864 om Tilvejebringelse af Bygningsreglementer for Handels-, Lade- og Lossepladser gaves Adgang til at afhjælpe denne Mangel, hvor det var mest nødvendigt, og i 70'ernes første 5-Aar udvidedes i Henhold hertil de i Byerne gældende Bestemmelser til nogle Handelspladser. Ved Lov $^{11}/_{2}$ 1876 blev det muligt at skaffe Bygningsregle-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

menter for de egentlige Landdistriker, og denne Adgang benyttedes i de nærmest følgende Aar særlig for Københavns nuværende Forstæder. — Det er imidlertid i Sundhedsvedtægterne, man finder den stærkeste Udvikling i Retning af en Boliglovgivning. Ganske vist indeholdt de tidligste Vedtægter fra omkring 1860 kun yderst knappe Bestemmelser om Lejeboliger, eventuelt kun om Logis'er. Men ved Tillæg til Københavns Sundhedsvedtægt af $^{19}/_{3}$ 1870 stilledes overbefolkede Lejligheder under Sundhedskommissionens stadige Tilsyn. Overbefolkningskriteriet var Luftrummet pr. Beboer; var dette under et vist Minimum, skulde Lejligheden undersøges. Var den ikke tilstrækkelig tør og velholdt, og var Kakkelovn og Vinduer ikke ordentlige, kunde Sundhedskommissionen paalægge Ejeren at afhjælpe disse Mangler. Ogsaa mod selve Overbefolkningen kunde der skrides ind, dersom den skyldtes, at Lejligheden rummede Personer udenfor den egentlige Husstand. Udbrød der en farlig Epidemi i en saadan Lejlighed, kunde der blive Tale om paa Kommunens Bekostning at rømme den eller endog hele Ejendommen. Disse Bestemmelser udvidedes i Løbet af Tiaaret til en Række Provinsbyer.

7. *Fattiglovgivningen og den frie Fattighjælp.*

Den sociale Lovgivnings Opgaver opfyldtes før 1870 som Hovedregel af Fattigvæsenet. For København gjaldt Planen af $^{1}/_{7}$ 1799 med forskellige Ændringer. Den anerkendte Retten til Forsørgelse for dem, der ikke kunde tjene til Livets Ophold for sig selv og Familie, og straffede Betleri med Tvangsarbejde. Fattigvæsenet var kommunalt, baade økonomisk og administrativt, idet det fik sine væsentligste Indtægter gennem Arealskatten og styredes af Magistraten. Der ydedes dels *vedvarende Forsørgelse* og dels *midlertidig Hjælp under Sygdom.*

Den *vedvarende Forsørgelse* kunde ske enten ved Almisse eller ved Arbejde. Almisse ydedes til dem, som ikke var i Stand til at ernære sig ved Arbejde, og da enten paa særlige Fattiggaarde eller ude i Staden, alt efter Almisselemmernes Evne til at klare sig selv. Drejede det sig om en arbejdsfør Mand, der ikke kunde skaffe sig et Arbejde, han kunde leve af, skulde Fattigvæsenet enten selv beskæftige ham eller anvise ham Arbejde. Før Fattigvæsenet traadte til, skulde der ske en Undersøgelse af Ansøgerens Trang, og Byen var derfor inddelt i 12 Hoveddistrikter, der igen var inddelt i et stort Antal mindre Distrikter. Indtil 1871 var Forstanderne for Hoved- og Underdistrikterne alle ulønnede, frivillige Hjælpere, men i 1871 ind-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

førte man for at øge Undersøgelsens Effektivitet i deres Sted 12 lønnede Distriktsforstandere.

Sygehjælpen var lettere at opnaa og medførte ikke saa stærkt Tilsyn som den egentlige Understøttelse. I hvert Distrikt var der ansat en Fattiglæge, som skulde benyttes.

Ordningen i Provinserne, der hvilede paa to Forordninger af $^{5}/_{7}$ 1803, var i Hovedtrækkene som i København. Fra Slutningen af 60'erne var Bestyrelsen rent verdslig, medens Kirken tidligere havde medvirket.

Ved Lov $^{8}/_{3}$ 1856 om Tilvejebringelse af Midler til fri Fattigunderstøttelse og om disse Midlers Bestyrelse oprettedes i Provinsen i hver Kommune en fri Fattigkasse, hvis Formaal var at hjælpe Folk til at undgaa Fattigvæsenet. Disse Kassers Midler bestod dels af de i Kirkens Bøsser o. l. nedlagte Gaver, dels af andre Gaver, Legater o. l. Ved senere Love fik de tillagt en Del Bøder m. m., og endelig gaves der i 1867 Kommunerne Adgang til med Amtsraadets eller Indenrigsministeriets Samtykke at give Tilskud til dem. Naar der ikke oprettedes nogen tilsvarende Institution i København, skyldtes det en langvarig Strid mellem Magistraten og Biskoppen om Ophøret af den saakaldte Tavleombæring i de københavnske Kirker. I Stedet dannedes der Sogneunderstøttelsesforeninger, som i 1872 gik op i Københavns Understøttelsesforening.

$^{28}/_{5}$ 1869 nedsattes en Kommission til at overveje en Omordning af Fattigvæsenet. I sin Betænkning (afg. 1871) hævdede den, at der burde sondres mellem uforskyldt og selvforskyldt Trang. Den førstnævnte burde afhjælpes ved en organiseret frivillig Understøttelse, og Kommissionen foreslog derfor en Lov om fri Fattigforsørgelse, der skulde gælde udenfor København, og som nægtede Kommunerne Ret til at give Tilskud. Den offentlige Fattigforsorg skulde tage sig af den selvforskyldte Trang og af de uarbejdsdygtige paa Grund af Ungdom eller høj Alder, som den frivillige Forsorg ikke kunde overkomme at understøtte. Al offentlig Fattigforsørgelse skulde for Fremtiden foregaa i Arbejdsanstalter. — Regeringen ønskede ikke at gribe regulerende ind i den fri Fattigforsørgelse og nøjedes derfor med i Samlingen 1872—73 at forelægge et Forslag til Lov om det offentlige Fattigvæsen, men dette Forslag blev ikke gennemført, skønt det forelagdes igen i Samlingerne 1873—74 og 1874—75. Der skete altsaa ikke nogen gennemgribende Ændring i vor Fattiglovgivning i 70'erne.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

8. *Andre Sider af Arbejderspørgsmaalet.*

Statsmagternes Forhold til den *politiske* Arbejderbevægelse kommer kun frem i Aarene 1871—73 og er allerede behandlet i Forbindelse med Arbejderspørgsmaalets Rejsning.

Overfor Arbejderklassens Selvhjælpsbestræbelser i Retning af Forbrugsforeninger viste Staten sig velvillig ved Lov $^{2}/_{2}$ 1870 om Stempelbegunstigelser. Foreningerne havde i deres første Aar Sagsanlæg for uberettiget Næringsbrug. To hinanden modstridende Overretsdomme gav Anledning til, at Sagen indankedes for Højesteret, der 28. Jan. 1870 gav Foreningerne Medhold i, at de var berettigede til at fordele Varer til Medlemmerne uden Næringsbevis, og dette blev senere fastslaaet ved Lov $^{23}/_{5}$ 1873 om Tillæg til Næringsloven. — Da det ved Lov $^{2}/_{7}$ 1870 blev paabudt Foreningerne at løse Næringsbevis til Fordeling af Brændevin blandt Medlemmerne, blev dette nægtet en Forening, der laa indenfor et Købstadsbælte. Ved Højesteretsdommen af $^{31}/_{7}$ 1876 fik Foreningerne anerkendt deres Ret til at faa det omtalte Næringsbevis uanset Beliggenheden.

Loven $^{2}/_{2}$ 1870 begunstigede ogsaa Bestræbelserne for at skaffe Arbejderne gode og billige Boliger, og denne Bevægelse fik endnu en Begunstigelse ved Lov $^{16}/_{4}$ 1873 om Frihed for Bygningsafgift. Samtidig med, at det afgiftsfrie Areal øgedes fra 64 til 80 □ Alen, blev der givet Ministeriet Adgang til at give Afgiftsfrihed indtil 90 □ Alen for Boliger opført af Foreninger for billige Arbejderboliger, saafremt Foreningen ikke tog mere end 4 $^{0}/_{0}$ p. a. Rente af sin Kapital.

Det kan endelig nævnes, at Sundhedsvedtægten $^{20}/_{6}$ 1872 for Store-hedinge giver Sundhedspolitiet Ret til at føre Tilsyn med Plejebørn, der ikke er anbragt ved Fattigvæsenets Foranstaltning.

9. *Arbejderkommissionens Forhistorie og Sammensætning.*

Som tidligere nævnt, gav det nordiske Industrimøde Anledning til, at hele Arbejderspørgsmaalet blev taget op til Undersøgelse. Begyndelsen blev gjort ved et indenrigsministerielt Cirkulære af $^{11}/_{10}$ 1872, hvormed udsendtes 3 Skemaer med Spørgsmaal om en Række af Arbejderklassens Forhold, særlig de økonomiske. Skemaerne skulde besvares dels af Kommunalraadene, dels af større Arbejdsgivere Landet over. Besvarelserne fra Arbejdsgiverne indløb yderst sparsomt, Kommunalraadene havde i hvert Fald den gode Vilje, men manglede desværre ofte Evnerne til at give en fyldestgørende Besvarelse. Alligevel foretog Ministeriet en Bearbejdelse af Materialet og offentliggjorde

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Resultaterne i 1874. Paalideligheden af de Tal, man var naaet til, blev stærkt betvivlet, saaledes angreb Odense Arbejderforening under Ledelse af Stiftsfysikus Krebs de lokale Opgivelser. — Meningen var fra Begyndelsen, at hele Materialet skulde behandles i en sagkyndig Kommission, der tillige skulde overveje, hvad der kunde gøres for at forbedre Arbejderklassens Kaar. Men da Kommissionen endelig blev nedsat $^{20}/_{9}$ 1875, havde man opgivet det første Formaal og holdt sig nu alene til Overvejelserne af eventuelle Foranstaltninger.

Kommissionens Medlemmer blev Kammerherre, Overpræsident Rosenørn (Formand), Kammerherre, Borgmester v. Jessen, Kammerherre, Baron Zytphen-Adeler, Stiftsfysikus Krebs, Borgmester H. N. Hansen, Redaktør Rimestad, Fabrikant Fraenckel, Snedkermester A. Jensen, Bankbogholder Faber, Posementmagersvend J. Chr. J. Andersen samt Bureauchef Falbe-Hansen.

Til den forberedende Behandling af de forskellige Grupper af Spørgsmaal nedsatte Kommissionen en Række Udvalg. Endelig behandledes alle Spørgsmaal i den samlede Kommission. I denne afsluttende Behandling kom Zytphen-Adeler og til Dels Rimestad ikke til at deltage paa Grund af Sygdom.

25. Okt. 1878 afgav Kommissionen sin Betænkning.

B. Arbejderkommissionens Betænkning.

1. Kommissionens Stilling til Arbejdssystemerne.

Kommissionen søger at gøre sig klart, hvilket industrielt System den skal lægge til Grund for sine Overvejelser. *Faber* og *Jessen* mener, at man bør søge at naa hen til en Organisation paa Grundlag af Produktionsforeninger. Jessen anser det dog ikke for sandsynligt, at Betingelserne for en saadan Organisation vil foreligge i en overskuelig Fremtid, men mener, at Andelssystemet (Udbyttedelingen) vil kunne danne et heldigt Overgangsled. *Hansen*, *Falbe-Hansen*, *Rimestad* og *Jensen* mener, at det rent kapitalistiske Princip bør lægges til Grund, baade fordi det er det bedste, og fordi det i meget lang Fremtid ganske sikkert vil være det faktiske. De er alle 6 Modstandere af Statens Indgriben i Næringslivets Organisation og adskiller sig derved fra *Formanden*, *Krebs*, *Fraenckel* og *Andersen*, der netop er afgjorte Tilhængere af Statens Indgriben. Disse fire Medlemmer er i det hele Tilhængere af det organiserede Næringsliv under Øvrighedens Kontrol.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

2. Kontraktforholdet mellem Arbejder og Arbejdsgiver.

Medens Kommissionen principielt hævder Kontraktfriheden, mener den dog, at det vil være formaalstjenligt at binde Kontraktens Form til særlige Arbejdskontraktbøger, der skal kunne tjene som Legitimation og ved deres Paategninger om Indgaaelse og Ophør forhindre en Arbejder i at faa Antagelse hos en ny Arbejdsgiver, inden det bestaaende Forhold er lovligt ophørt. *Faber* er imod Indførelsen af saadanne Bøger, fordi han frygter, at der til Arbejdernes Skade skal indføres Skudsmaal i dem, selv om det er forbudt. — Kommissionen ønsker at vende tilbage til en deklaratorisk Opsigelsesfrist paa 8 Dage. I Spørgsmaalet om Arbejdstidens Længde er Kommissionens Flertal imod Lovgivning, medens *Formanden*, *Krebs*, *Fraenckel* og *Andersen* godt kunde tænke sig, at der fastsattes en Maksimalarbejdsdag, indenfor hvis Rammer det enkelte Fag selv kan fastsætte sine Regler. Spørgsmaalet om Søndagsarbejde bør afgøres under Hensyntagen til Arbejdergruppernes særlige Forhold. Fabriksarbejde om Søndagen bør efter alle Medlemmers Mening forbydes. Alle Handlende og Haandværkere bør holde lukket hele Søndagen fra Kl. 9 (daværende Søndagslukning 9—4). Søndagsarbejde paa Værksteder, Kontorer o. l. bør ikke være pligtigt, men bør paa den anden Side heller ikke forbydes. Kommissionen tør ikke foreslaa at forbyde Søndagsarbejde for de egentlige Daglejere. Tyende bør ikke om Søndagen sættes til noget opsætteligt Arbejde.

Kommissionen har overvejet Muligheden af et Paabud om, at Lønnen altid skal udbetales i Penge, men har ikke fundet det praktisk at gaa saa vidt. I Stedet foreslaar den en deklaratorisk Bestemmelse om, at Lønnen skal betales ugevis bagud.

3. Fabriklovgivningen.

Kommissionen mener, at Fabriklovens Lavalder for Børnearbejde bør sættes op fra det 10. til det 12. Aar. Børn, der ikke er lovligt udskrevet af Skolen, maa ikke anvendes til Arbejde i Skoletiden. Endelig bør Fabriklovens Bestemmelser om Arbejdslokalernes Indretning o. s. v. udstrækkes til *samtlige* Fabrikker.

Formanden, *Krebs*, *Fraenckel*, *Andersen* og *Faber* foreslaar, at Fabriklovens Arbejdstilsyn udstrækkes til alle Steder, hvor der arbejder Personer under 18 Aar, altsaa ogsaa Værksteder, Butikker m. v.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

4. Uddannelsesspørgsmaalet.

Med Hensyn til *Lærlingeuddannelsen* foreslaar Kommissionen, at Lærlingeforhold kun skal kunne stiftes ved skriftlig Aftale. Den, der vil være Læremester, skal opfylde forskellige borgerlige og fagmæssige Fordringer. Der skal gives bestemte Forskrifter om Mesterens Forpligtelser og Ansvar overfor Lærlingen. *Formanden*, *Krebs*, *Fraenckel* og *Andersen* anser et kraftigt Tilsyn med Lærlingeforholdet for nødvendigt og ønsker det henlagt til Lavene, som dette Mindretal ønsker genoprettede. (Se nærmere Afsnit 5.)

Skoleuddannelsen for Arbejderklassens Børn bør forbedres, dels gennem Fortsættelsesskoler af frivillig Karakter, dels gennem Undervisningens Udstrækning til Heldagsundervisning og dels endelig ved Bestemmelser i Fabrikloven (se ovenfor Afsnit 3).

5. Organisationen af Mester- og Svendeforeninger.

Kommissionen i sin Helhed anser det for vigtigt, at der finder en fast af det offentlige anerkendt Forbindelse Sted mellem Svendene i de enkelte Fag. Disse Foreninger skal i alle Spørgsmaal varetage Svendenes Interesser, dog hævder Kommissionen, at de ikke bør give sig af med Arbejdsnedlæggelser. *Formanden*, *Krebs*, *Fraenckel* og *Andersen* udgør et lavsvenligt Mindretal, som mener, at Indtrædelsen i Svendeforeningerne bør være pligtig; og »Mindretallet lægger saa stor Vægt paa dette Punkt, at det i det hele maa anse alt, hvad der forøvrigt er bragt og kan bringes i Forslag til Ordningen og Ophjælpningen af Haandværkernes Forhold, for temmelig betydningsløst, naar denne Forpligtelse fremdeles skal mangle.« De tvungne Foreninger bør være undergivet Øvrighedens Kontrol. — Flertallet er Modstander af tvungne Foreninger og af en egentlig Kontrol fra Øvrighedens Side.

Hvad Mesterforeninger angaar, deler Kommissionen sig i de samme Grupper, en lavsvenlig og en liberal. *Mindretallet* ønsker saaledes helt igennem Lavene genoprettede. Ved deres Bestyrelser skal alle Interessestridigheder mellem Mestre og Svende afgøres under Kontrol fra Øvrighedens Side. — *Flertallet* er ogsaa paa dette Punkt Tilhænger af Frivillighed, de stridende Parter maa selv ved frivillige Voldgiftsnævn søge Sagerne afgjort sig imellem.

6. Afgørelsen af Retsstridigheder mellem Arbejder og Arbejdsgiver.

Formanden, *Jessen*, *Krebs*, *Fraenckel* og *Jensen* stiller Forslag om Dannelsen af særlige Arbejdsretter ved at tilføje et sagkyndigt Element

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til de almindelige Politiretter. Kommissionens øvrige Medlemmer anser et saadant Lægmandselement for unødvendigt.

7. *Landarbejderspørgsmaalet.*

Til Forbedring af Landarbejdernes Kaar foreslaar Kommissionen i første Række Bestræbelser for at forbedre Husmandsjordens Dyrkning, saaledes at de jordbesiddende Husmænd trækkes bort fra Arbejdsmarkedet. Forbedringen skal fremmes ved en Række Foranstaltninger: Oprettelse af særlige Husmandsskoler, Udbredelse af Kendskab til Jordens Dyrkning som Havejord eller med Hornkvæg, Oprettelse af særlige Husmandslaaneforeninger, der efter nogle Medlemmers Mening skulde faa deres Midler paa det frie Laanemarked, efter andres formidle Laan fra Statskassen. Men desuden bør man søge direkte at udvide Landarbejdernes Arbejdsomraade. Staten bør saaledes paa forskellig Maade søge at fremme Bosættelse paa Hederne, hvor der med forholdsvis smaa Midler kan opnaas Selvstændighed. Endvidere vil en Del Arbejdskraft kunne beskæftiges ved en Udvidelse særlig af Havfiskeriet (»Dette vil utvivlsomt kunne faa langt større Betydning end det nu har« — saaledes hed det ogsaa den Gang).

8. *Forbrugsforeninger.*

Kommissionen anser »Husholdningsforeningerne« for at være af stor Betydning for Arbejderklassen. Staten bør derfor støtte dem paa forskellige Maader: 1) ved at fritage dem for den i Lov $^2/_2$ 1870 stillede Betingelse, at de aarligt skal offentliggøre deres Regnskab i Stiftsavisen, 2) ved at fritage dem for Afgiften ved Firmaanmeldelse, 3) ved at fritage dem for Bygningsafgift. Til Gengæld skal Foreningerne fremlægge deres Regnskaber paa et offentlig tilgængeligt Sted, og de skal indsende deres Love til Regeringen.

9. *Syge- og Begravelseskasser.*

Det lavsvenlige Mindretal foreslaar, at de tvungne Svendelader snarest muligt genoprettes, og at alle Personer af Arbejderklassen i det hele taget skal tilhøre en tvungen Syge- og Begravelseskasse. Et saadant Skridt vil fjerne de værste Mangler ved disse Institutioner og er i Virkeligheden en *conditio sine qua non* for direkte offentlig Understøttelse.

Flertallet frygter, at Tvangen vil tage det opdragende Moment bort fra Kasserne, og ønsker derfor at bevare Frivilligheden som

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Princip. End ikke tvungne Normallove for Foreningerne anser Flertallet for heldige. Statens Støtte til Sagen bør hverken antage Form af en Garanti eller af en Statssygekasse. Man bør ikke, som i Frankrig, gøre Foreningernes Retsevne afhængig af en offentlig Anerkendelse, men derimod kan man nok tænke sig at paalægge dem Pligt til at indsende deres Regnskaber.

Flertallets positive Forslag, der subsidiært tiltrædes af Mindretallet, gaar ud paa følgende:

Alle gensidige Understøttelsesforeninger skal indsende deres Love og aarlige Regnskaber til Regeringen. Der oprettes en særlig Regeringsinstitution til at føre Tilsyn med Foreningerne og offentliggøre Beretninger derom. Foreningerne kan selv afgøre, om de vil søge Anerkendelse hos Tilsynsinstitutionen.

Betingelserne for Anerkendelse er 1) Regeringens Approbation af Lovene, der kun maa ydes, naar de opfylder visse nærmere Betingelser, 2) Statusopgørelse mindst hvert 5. Aar ved Tilsynet, 3) særlige Bestemmelser i Foreningens Love om Formuens Anbringelse og Frugtbargørelse.

De af Anerkendelsen flydende Begunstigelser er: 1) Stempelbegunstigelser i videste Omfang, 2) Kur og Pleje for Medlemmer paa Kommunens Regning efter Ophøret af Kassens Ydelser og i lige saa lang Tid som disse, 3) Fortrinsret til Moderation paa offentlige Sygehuse, 4) i Landsognene paa visse Betingelser Befordring af Lægen paa Kommunens Regning.

Krebs foreslaar yderligere følgende Begunstigelser: 5) hvis Kassen kun optager ubemidlede Medlemmer, refunderer Stat eller Kommunen $^2/_3$ af Udgifterne til Lægehonorar og evtl. Medicin, 6) paa samme Betingelser ydes der fri Lægehjælp og Medicin til Medlemmers Børn under 10 Aar.

10. Alderdomsforsørgelseskasser.

Formanden, *Krebs*, *Fraenckel* og *Andersen* er Tilhængere af en tvungen Alderdomsforsikring; kun ved Tvangen vil det lykkes at faa dem med, der trænger mest til det. Tvangen skulde dog kun være foreløbig, et Middel til at opdrage Folk til Sparsommelighed.

Flertallet er derimod stemt for Forsikringsfrihed som Princip, men indrømmer, at det offentlige maa træde hjælpende til. Staten bør oprette en Alderdomsforsørgelsesanstalt for ubemidlede. Indtrædelse skulde være mulig fra 15 Aars Alderen. En vis Tvang skal gælde for Arbejdere, Lærlinge og Tyende i Alderen 15—20 Aar, idet deres Arbejds-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

givere skal indbetale mindst 2 Øre pr. Dag i Præmie. Interessentens Indskud skal øges med et lige saa stort Tilskud fra det offentlige ($^3/_4$ fra Staten og $^1/_4$ fra Opholdskommunen), dog højst 20 Kr. aarlig. Mellem 25 og 60 Aar skal den forsikrede kunne udtage sine egne Indskud, og det offentlige Bidrag skal i saa Fald tilbagebetales. Udenfor disse Grænser er Indskuddene bundne. Ved 60 Aars Alderen anvendes Indskud + Bidrag til Køb af en Livrente.

11. Arbejdsgivernes Erstatningspligt.

Kommissionen mener, at Arbejdsgiveren skal have Pligt til at betale Erstatning ved Arbejdsulykker, der skyldes hans Forsømmelse, derunder Undladelse af at træffe alle tidssvarende Sikringsforanstaltninger. Derimod kan der ikke paahvile ham Pligt til at erstatte den hændelige Skade. Ganske vist har Kommissionen været inde paa Tanken om en udvidet Erstatningspligt i særlig farlige Erhverv, saaledes at Fagets Risiko maa bæres af Bedriften som en regulær Omkostning. Man har imidlertid ikke fremsat Forslag derom, fordi den ufuldkomne Statistik over Ulykkestilfælde umuliggør en rationel Forsikring.

Jessen, *Falbe-Hansen* og *Faber* vil yderligere skærpe Arbejdsgiverens Pligt ved at paalægge ham Bevisbyrden, naar det er tvivlsomt, om der foreligger nogen Forsømmelse fra hans Side.

12. Andre Spørgsmaal.

M. H. t. Boliglovgivningen foreslaar Kommissionen, at der gennemføres Lovbestemmelser om Indretningen af Lejehuse paa Landet. — For Byernes Vedkommende kritiserer Kommissionen Loven om Frihed for Bygningsafgift, der snarere har været til Skade end til Gavn. Den foreslaar, at Lejlighederne for at opnaa Afgiftsfrihed skal opfylde visse minimale Fordringer m. H. t. Indretning, i Stedet for som hidtil en maksimal Størrelse. — Yderligere kan der være Grund til at give Beboerne af gode Arbejderboliger Moderation i Gasprisen og fri Vandindlægning.

For at fremme Anvendelsen af Sparekasser foreslaar Kommissionen, at Postvæsenet skal kunne fungere som Indbetalingssted for de af Staten anerkendte Sparekasser. — Der bør oprettes et virksomt Tilsyn med Sparekasserne. Endelig maa man bestræbe sig for Oprettelsen af Skolesparekasser.

Det kan sluttelig nævnes, at Kommissionen foreslaar Oprettelsen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af et særligt Tilsyn med uægte Børns og Plejebørns Opfostring, at den har Opmærksomheden henvendt paa Nødvendigheden af en Aktieselskabslovgivning, at den anser en udbredt Anvendelse af smaa Kraftmaskiner blandt Haandværkerne for ønskelig, og at den med Bekymring betragter det store Brændevinsforbrug.

En samlet Betragtning af Arbejderkommissionens Betænkning viser, at der næppe er nogen Del af Arbejderspørgsmaalet, særlig i Forhold til den sociale Lovgivning, som er ladet urørt. Betænkningen er et grundlæggende Arbejde af høj Rang, og man maa beundre de Mænd, der har været i Stand til at bryde Banerne for saa meget af vor senere Lovgivning.

C. Udviklingen i 70'ernes sidste Aar.

1. Arbejdsløshedsunderstøttelsen i 1879.

Den mest bemærkelsesværdige Lov, der kom til inden 70'ernes Udgang, er Lov $^{10}/_{3}$ 1879 om midlertidige Foranstaltninger mod den ved Arbejdsløshed og Vinterens Strenghed indtraadte Nød. Ved den bemyndiges de Kommuner, der maatte ønske det, til uden Amtsraadets, resp. Indenrigsministeriets Samtykke at yde Bidrag til »De Fattiges Kasse« for derved at hjælpe dem, der ellers vilde blive trængende til Understøttelse af Fattigvæsenet af de nævnte Aarsager. Skulde det blive nødvendigt for dette Formaal, kunde Kommunalbestyrelserne paa egen Haand forhøje Skatterne. For København bestemtes det, at Magistraten kunde optage Laan i det Øjemed at hjælpe Understøttelsesforeningerne. Endelig kunde Finansministeren give rentefri Laan indtil et samlet Beløb af 500.000 Kr. til de Kommuner, der ellers ikke vilde være i Stand til at yde Understøttelsen.

2. Husmandskreditforeningerne.

Ved Lov $^{28}/_{5}$ 1880 oprettedes to Kreditforeninger for Ejere af mindre Ejendomme paa Landet, en paa Øerne og en i Jylland. Disse Kreditforeninger fik en Række Begunstigelser: Stempelfrihed for Kasseobligationer, Refusion fra Statskassen af Taksationsudgifterne, Dispensation fra Bestemmelserne om lovlig Rente, Statsgaranti for 4 % Rente og endelig til Dækning af Stiftelsesomkostningerne hver 10.000 Kr. af Statskassen.

3. Andre Spørgsmaal.

I Tilknytning til Arbejderkommissionens Betænkning maa det nævnes, at der $^{28}/_{5}$ 1880 kom en Lov om Spare- og Laanekasser, der oprettede det i Betænkningen foreslaaede Tilsyn.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Endelig kan anføres, at et Par Sundhedsvedtægter for Købstæder i disse Aar optager Bestemmelsen fra Storehedinges Sundhedsvedtægt fra 1872 om Tilsyn med Plejebørn, nu udvidet med Sundhedskommissionens Ret til at ophæve Plejeforholdet.

Litteratur.

Rigsdagstidende.
Lovsamling og Lovtidende.
»Danmarks Sociallovgivning« I—V. 1918—20.
Burmeister: »Om Syge- og Alderdomsforsørgelseskasser. En Konkurrenceafhandling«. 1867.
»Arbejdernes økonomiske Vilkaar i 1872«. 1874.
Jensen og Olsen: »Fagforeningsbevægelsen 1871—1900«. 1901.
Warming: »Haandbog i Danmarks Statistik«. 1913.
»Arbejdernes Fortjeneste i Odense«, ved den danske Arbejderforening i Odense. 1873.
»Betænkning fra Arbejderkommissionen af 1875«. 1878.
Trap: »Statens Stilling til ubemidledes Alderdomsforsørgelse i flere europæiske Lande«. 1892.
Ulrik: »Ved hvilke Midler bør Fattigdommen modarbejdes«. 1869.
»Betænkning fra Kommissionen til Fattigvæsenets Omordning«. Ministerialtidende 1871, B. S. 653—721.
»Betænkning fra Kommissionen af $^{10}/_{2}$ 1866«. Departementstidende 1867, S. 558 o. flg.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

FAGFORENINGSBEVÆGELSEN 1878—90.

Af

KRISTEN PEDERSEN.

Den økonomiske Udvikling i Danmark i denne Periode viser en Bølgebevægelse, der naar sine Minima i Aarene 1877—78 og 1886—87. Denne Bevægelse viser sig ogsaa i den danske Fagforeningsbevægelse.

De forholdsvis gode Aar, der havde indledet den unge Arbejderbevægelses Tid, og som for største Delen skyldtes de almindelige europæiske Konjunkturer, var nu til Ende. I 70'ernes sidste Femaar indtraf Krisen for Arbejderne, en ringere Beskæftigelse, en vaklende Ledelse og en ret haardhændet Behandling fra Myndighedernes Side — alt bevirkede, at Fagbevægelsen maatte stagnere. Det dobbelte Slag for Arbejderne i 1877: Pios og Geleffs Flugt og den almindelige Krise lammede næsten ganske den indtil da voksende Bevægelse. 1877 og de nærmest følgende Aar blev trange for Fagbevægelsen. 1877 blev der kun stiftet een Fagforening, 1878 slet ingen, og det samtidig med, at de da bestaaende Foreninger stagnerede eller døde hen. I 70'ernes gode Aar var Arbejdslønnen steget ret stærkt, f. Eks. var Lønnen i 1873 omtrent 30 % højere end i Tiden 1867—70, samtidig med at Livsfornødenhederne fra 1870—73 var steget 10 %. Men nu, da de daarlige Forhold satte ind, havde Fagforeningerne ikke i alle Virksomheder Magt til at modstaa det naturlige Pres, de dalende Konjunkturer øvede paa Lønnen, og denne viste da en tilbagegaaende Tendens. Selv ikke i Fag, hvor der var oprettet Løntariffer, mægtede Fagforeningerne at opretholde de engang vundne Resultater. I Provinsen forsvandt Foreningerne næsten sporløst; i København fortsatte nogle faa Foreninger, men kun med meget faa Medlemmer. Som det var gaaet i Fredericia, gik det hele Landet over: en stærk, kortvarig Begejstring omkring 1872 med en derpaa følgende Hensygnen,

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

en kort Genopblussen ca. 1875 og endelig en omtrent fuldstændig Hendøen.

Men fra nu af begyndte Opgangen. Efter »Førerne«s Flugt til Amerika var det Arbejderne selv, der tog fat paa Reorganisationen. De Mænd, der nu greb ind, var for største Delen de samme, som siden blev Arbejdernes Tillidsmænd, baade paa det faglige og det politiske Omraade. Arbejdet med at reorganisere Arbejderbevægelsen var overmaade vanskeligt. De ældste havde tabt Modet, og de yngre var for unge til at tage kraftigt fat[1]). Der var endnu hos mange Arbejdere en Skræk for alt, hvad der havde Forbindelse med Socialismen og de derfra udgaaede Fagforeninger, en Skræk, der vel var dem indpodet af Højrepressen.

Blandt de Tillidsmænd, Arbejderne nu førte frem i første Linie, er særlig fire at nævne: P. Holm, Hørdum, C. C. Andersen og P. Knudsen.

Da Pio og Geleff var forsvundet til Amerika, arbejdede P. Holm sig efterhaanden op til at blive Socialdemokratiets mest ansete Mand. Efter at være blevet uddannet til Skrædder kom han fra Falster til København, hvor han blev Formand for Skræddernes Fagforening. Mærkeligt nok blev han efterhaanden Partiets Helt, til Trods for, at han maaske var Periodens mest borgerlige Socialistfører, jævn og skikkelig, langt fra saa revolutionær som de fleste andre.

Omvendt med P. Knudsen, der vel sad inde med den største saglige Viden, men manglede Holms repræsentative Evne og hans Veltalenhed; han var i Partiet anset som en dygtig og paalidelig Socialdemokrat; men Massens Begejstring var hans Fremtræden ikke egnet til at vække. Som uddannet Handskemagersvend kom han efter nogle Aars Ophold i Göteborg til København, hvor han 1875 var med til at stifte Handskemagerforbundet, hvis Formand han var til 1903.

Mens Holm helligede sig Agitationen, var Hørdum den omhyggelige Forretningsfører for »Social-Demokraten«. Straks han kom til København, sluttede han sig til de socialistiske Ideer. Han blev Formand for Skomagernes Fagforening og ledede dennes Produktionsforening fra 1872 til 1876, da Forretningen maatte standse.

C. C. Andersen var uddannet til Snedker. Som »født Socialist«[2]) var han Medlem af Internationales Snedkersektion og var senere med til at danne Snedkernes Fagforening, hvis Formand han var 1873—84. Sin administrative Dygtighed, sin Indsigtsfuldhed, sin Ro og Koldblodighed skyldte han, at han saa at sige altid overtog Dirigenthvervet ved Komitéer, Kongresser o. l.

[1]) Jensen og Olsen: »Fagforeningsbevægelsen«. S. 20.

[2]) Jensen og Borgbjerg: »Socialdemokratiets Aarh.« II, S. 314.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Trængselsperioden varede 3—4 Aar; da begyndte Genrejsningen. En Opgørelse fra 1901[1]) meddeler Navne og Tal for de da bestaaende Foreninger, stiftet i Tidsrummet 1879—91.

1879	stiftedes	1	Fagforening	med	66	Medlemmer.
1880	—	13	—	—	1925	—
1881	—	24	—	—	523	—
1882	—	3	—	—	12	—
1883	—	18	—	—	783	—
1884	—	24	—	—	2481	—
1885	—	28	—	—	964	—
1886	—	7	—	—	140	—
1887	—	28	—	—	733	—
1888	—	16	—	—	501	—
1889	—	27	—	—	990	—
1890	—	76	—	—	1478	—
1891	—	53	—	—	1006	—

Det Program, hvorpaa Fagforeningerne nu dannedes, var med forskellige Variationer udtrykt i følgende Punkter: 1) at søge Lønnen hævet til en saadan Højde, at den svarede til Livsfornødenhedernes Krav, ved Fastsættelse af Priskuranter (Løntariffer). 2) Indførelsen af en Normalarbejdsdag. 3) Understøttelse af rejsende og arbejdsløse Medlemmer. 4) At skaffe berettigede Fordringer og Overenskomster respekteret. 5) Oprettelse af Voldgiftsretter til at bilægge Stridigheder mellem Arbejdere og Arbejdsgivere. 6) Dannelse af Reserver til Understøttelse i Tilfælde af Strejker eller Lock-out'er. 7) Anvisning af Arbejde til Medlemmer. Foruden disse Formaal, der synes at være fælles for alle Fagforeninger, var der enkelte, der opstillede yderligere Punkter paa Programmet, f. Eks. Smede og Maskinarbejdernes, der som Formaal opstillede at virke hen til Indskrænkning i Lærlingenes Antal, Indførelse af tvungne Svendeprøver. — Undertiden er i Lovene indført, at man skal søge Opgaverne løst »paa rolig og besindig Maade«.

Ser man paa Foreningernes Medlemstal, vil man se, at der af og til fremkommer Svingninger. Naar der var en opadgaaende Lønningsbevægelse, steg Medlemstallet, idet Arbejderne saa deres Fordel ved at indmelde sig. Derimod — hvis en Fagforening tabte en Strejke eller Lock-out, medførte det, at Fagforeningen svandt ind. Jensen og

[1]) Jensen og Olsen anf. St. S. 166. Disse Tal er sikkert for lave, idet en Del Foreninger, stiftet i samme Tidsrum, men senere ophævet, ikke er talt med.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Olsen anfører (S. 170) en Tabel — ganske vist kun over Medlemstallet i 22 københavnske Fagforeninger for Tiaaret 1881—90 — i den Formening, at den giver et nogenlunde troværdigt Billede.

1881: 4301; 1882: 5432; 1883: 7471; 1884: 9412; 1885: 9491
1886: 8201; 1887: 7551; 1888: 8074; 1889: 9165; 1890: 10257

Undersøger man enkelte Fags Medlemstal, vil disse illustrere de overfor angivne Forhold.

F. Eks. Bødkerfaget (81) 15, (82) 46, (83) 190, (84) 300, (85) 30, (86) 20, (87) 40, (88) 35, (89) 55, (90) 90.

Ca. 1881 indtraf Opgangsperioden, hvad der for Bødkerne resulterede i Forøgelse af Fagforeningernes Medlemstal. 1884 kom Lockouten — derfor Tilbagegang fra 300 til 30. — Det samme gentager sig i andre Fag; Tobaksarbejdernes Fagforening, der 1883 talte 750, var efter Strejken svundet ind til 400 Medlemmer.

Allerede ved Gimlekongressen 1876 var man klar over det uheldige Forhold, der laa i den Kendsgerning, at Fagforeningerne var baade politiske og faglige Organisationer. Derfor havde man der vedtaget at dele Arbejdet saaledes, at en »Hovedbestyrelse« tog sig af den politiske Del, mens en »Lokalbestyrelse« skulde lede det faglige Arbejde. Denne Spaltning kom imidlertid ikke til at spille nogen større Rolle, da allerede Aaret efter de uheldige Forhold indtraadte.

Febr. 1878 var der blevet oprettet et »Socialdemokratisk Forbund«, hvis Formaal var: »Ved alle lovlige Midler at virke for de socialdemokratiske Ideers Udbredelse og Anerkendelse, at bidrage til Udryddelse af enhver Fordom og Overtro, at hævde alle Menneskers naturlige Lighed, at organisere Modstanden mod det om sig gribende Rigmandsherredømme o. s. v.«

Men foreløbig fandtes der ikke noget fagligt Sidestykke hertil. Indtil videre hjalp man sig paa den Maade, at Bestyrelsen for »Socialdemokratisk Forbund« sammenkaldte til et Møde, naar der var Spørgsmaal af almen Arbejderinteresse at forhandle.

1880 havde Tobaksarbejderforbundet efter en Diskussion over Emnet: »Den for Tiden værende Bevægelse i de forskællige Fag og Organisation af Samme« vedtaget en Billigelse af Ideen om Centralisation og nedsatte et Udvalg til at arbejde for Sagen[1]).

1883 blev der gjort Forsøg paa at danne en Foreningscentralisation ved at oprette en Forening, hvis Medlemmer skulde være Fagfor-

[1]) »Social-Demokraten« $^{29}/_{2}$ 1880.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

eningernes Formænd. Dette og andre Forsøg blev imidlertid lagt hen, vel af Frygt for, at saadanne Organisationer maaske kunde skade Arbejderbevægelsens Enhed.

Dog var man begyndt paa en Art Centralisation i de saakaldte Lokalforbund eller Fællesforeninger, d. v. s. Sammenslutninger indenfor samme By eller Egn af Fagforeninger, uanset hvilke Fag de repræsenterede. Disse Fællesforeninger havde et vidtfavnende Program: »Formaalet er at fremme Arbejdernes Interesser paa alle Omraader«. Først og fremmest havde de den Opgave at fremhæve Arbejdernes Fællesinteresser og Solidaritetsfølelsens Betydning overfor de specielt faglige Interesser. Deres Virksomhed kom saaledes til at vise sig i Afholdelse af Fester, Demonstrationer, Foredrag, Opførelse af Forsamlingsbygninger o. s. v. I Perioden 1883—90 oprettedes 13 saadanne Fællesforeninger omfattende i alt (ved Oprettelsen) 122 Foreninger.

Langt den betydeligste af disse lokale Sammenslutninger blev den københavnske Afdeling, idet den ved Starten talte 59 Foreninger med 10.963 Medlemmer. Ledelsen af denne Organisation, der blev gennemført i Oktober 1886, overdroges til et Udvalg paa 7 Medlemmer, hvoraf de 2 skulde vælges af »Socialdemokratisk Forbund«, medens de 5 skulde vælges af Bestyrelserne i de sammensluttede Fagforeninger — altsaa blev her Adskillelsen mellem det faglige og politiske ikke ganske fuldbyrdet — ved Optagelse af de to fra »Socialdemokratisk Forbund« markerede man, at man ønskede, at Enheden indenfor Arbejderpartiet blev bevaret. Dette Udvalg skulde hver Maaned afholde et Møde, hvor der skulde tages Beslutninger angaaende Fagforeningens Interesser. Vilde en Forening indenfor »De samvirkende« føre en Strejke, skulde Ønsket herom forelægges Udvalget, hvis Foreningen ønskede »nogen moralsk eller pekuniær Støtte fra Arbejderpartiets Side«.

Formand for dette Udvalg blev Jens Jensen, der da var Formand for Malernes Fagforening i København. Han var Typen paa den beregnende og nøgterne Socialdemokrat. Bransager og Rosenkrantz siger om ham: »Den Mand skal vistnok stille sin Fælde fint, der skal faa Jensen til at gaa i den«[1]).

I et Manifest November 1886 udtalte Udvalget det som sin Opgave 1) at skaffe en for Arbejderne formaalstjenlig Regulering af Strejkebevægelsen, 2) at gøre de i de forskellige Fagforeninger indvundne Erfaringer frugtbringende for andre Foreninger og 3) at tilvejebringe statistiske Oplysninger om Arbejderforhold.

[1]) Bransager og Rosenkrantz: »Den danske Rigsdag«. S. 232.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Endvidere udtalte Udvalget sig for Tilvejebringelse af Lønregulativer, Timebetaling som Basis for Lønarbejdet, for Understøttelseskasser. Med Hensyn til Strejkeunderstøttelser bestemtes det her, at de som hidtil skulde være en frivillig Sag. Bemærkelsesværdigt er her, at der ikke blev indført en obligatorisk gensidig Understøttelse; man har vel ment, at Tiderne endnu ikke var Fagforeningerne gunstige nok hertil. Iøvrigt udtalte Udvalget sig for Indførelsen af 8 Timers Arbejdsdagen og for Voldgiftsretter.

Straks i Begyndelsen af 80'erne saa det ud til, at Arbejdsgiverne ikke alle var absolut imod Fagforeningstanken. De forstod, at brugt med Maade kunde Organisationen ogsaa være dem til Gavn. Men det varede ikke længe, før Mestrene fik den Anskuelse, at den voksende Fagforeningsbevægelse kunde være en Fare, og under den Kamp, der nu fulgte, greb Arbejdsgiverne (og Højre) til Midler, der ikke altid var lige fine (f. Eks. Goos' Bladaffære) for om muligt at sprænge Sammenholdet mellem Arbejderne. Der blev ogsaa gjort Forsøg paa at drage Arbejderbefolkningen bort fra de socialdemokratiske Fagforeninger ved at danne andre Fagforeninger. Som det betydeligste af disse Forsøg kan nævnes det, der blev foranstaltet i 1885 under den store Smedekonflikt — »Arbejdernes Værn«, der oprettedes med det Formaal »at beskytte Arbejderne mod det social-demokratiske Tryk og at fremme Udviklingen af en ikke-socialistisk Bevægelse«. Denne Forening blev hurtig ret stor, idet den 1887 talte 800 overordentlige (d. v. s. bidragydende) og 2600 »almindelige« Medlemmer. Men mange Aar varede det ikke, før denne Forening ganske havde udspillet sin Rolle.

Centralisationen blev i 80'erne gennemført i endnu en Form, saa at den nu blev dobbeltsidig — derved, at der dannedes Sammenslutninger af Fagforeninger i samme Fag for hele Landet. Denne Centralisationsform blev af endnu større Vigtighed end den førnævnte. Allerede i 1876 havde Typograferne haft et saadant Landsforbund med 48 Lokalforeninger og 635 Medlemmer, men Forbundet sprængtes ved en Strejke i 1877. 1881 blev der i Aarhus oprettet et nyt Forbund, som ganske vist indskrænkede sig til at forestaa Understøttelsesarbejdet og ikke skulde blande sig i Forholdet mellem Mester og Arbejder. Selve Lønningsspørgsmaalet optog Forbundet først paa sit Program 1890.

Fra 1885 fulgte andre Fag f. Eks. Snedkerne, Smedene, Malerne, Skrædderne, Tømrerne, Tekstilarbejderne, Tobaksarbejderne. Et af de betydeligste Forbund, Smede- og Maskinarbejdernes, talte ved Starten 6 Foreninger og 826 Medlemmer.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Udviklingen ses af følgende Oversigt. Der oprettedes:

1885	3	Forbund	bestaaende	af	8	Lokalforeninger	med 2677 Medlemmer
1887	3	—	—	-	20	—	- 3467 —
1888	1	—	—	-	6	—	- 826 —
1889	1	—	—	-	3	—	- 81 —
1890	4	—	—	-	37	—	- 2354 —

Betragter man Fagforeningernes økonomiske Forhold og undersøger først Kontingentet, vil man se, at det enkelte Medlems Bidrag er steget ret betydeligt i denne Periode — en simpel Følge af, at Fagforeningerne efterhaanden tog flere og større Opgaver op til Gunst for Medlemmerne. Strejkerne og Lock-out'erne viste nemlig Arbejderne Nødvendigheden af at ligge inde med gode Reserver, for at de kunde faa Held til at gennemføre deres Ønsker.

Jensen og Olsen har en Undersøgelse af Aarskontingentet i 39 københavnske Fagforeninger for Aarene 1881, 1885 og 1890.

De angivne Tal er Procenter af Fagforeningernes samlede Medlemstal.

	1881	1885	1890
Under 5,20 Kr.	25,8	14,6	14,5
5,21— 7,80 —	43,5	42,1	32,2
7,81—10,40 —	18,4	33,0	21,1
10,41—13,00 —	8,3	5,3	..
13,01—15,60 —	..	2,7	25,9
15,61—18,20 —	4,0	2,3	3,3
18,21—24,00 —	..	..	3,0

For Perioden 1881—85 er Stigningen altsaa ret ringe — ca. 10 %, derimod for det følgende Femaar ca. 25 %.

Disse Satser var, som nævnt, kun for København. Gaar man til Provinsen, vil man finde, at Kontingentet i det hele og store er en Del lavere.

For at faa gennemført de ønskede Ændringer i Arbejdsforhold, hvad enten det nu gjaldt Lønning, Arbejdstid el. a., greb Arbejderne ofte til det Vaaben at erklære Strejke overfor Arbejdsgiverne, der paa deres Side undertiden lock-outede Arbejderne. — Det var da under saadanne Arbejdsstandsninger Fagforeningernes Opgave at støtte de udelukkede Medlemmer. Imidlertid foreligger der ikke nogen

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

samlet Opgørelse af Strejkeunderstøttelserne. Jensen og Olsen har S. 39 en Beregning med Materiale fra 39 københavnske Fagforeninger med ca. 12.000 Medlemmer. Efter denne Beregning var der i Tiaaret 1881—90 af 29 Foreninger ført 211 Strejker (Lock-outer), Antallet af Personer, der derved var blevet udelukket, beløb sig til 7652, der i Understøttelse havde faaet udbetalt ialt 576.720 Kr. fordelt i Aarene saaledes:

1881: 2.609 — 1882: 786 — 1883: 88.587
1884: 34.333 — 1885: 251.642 — 1886: 20.092
1887: 11.138 — 1888: 18.415 — 1889: 53.253 1890: 95.865

De største Poster var tildelt Fagene saaledes:

1883: Hustømrerne ca. 35.000, Tobaksarbejderne ca. 49.000 Kr.
1884: Bødkerne ca. 24.000 Kr.
1885: Smede og Maskinarbejdere ca. 238.000 Kr.
1890: Murere ca. 78.000 Kr.[1])

Fagforeningernes Formaal: at Akkordbetalingen skulde afløses af fast Løn, Forkortelse af Arbejdstid, Regulering af Markedet, Fordeling af Arbejdskraften, Forhindring af Overproduktion — søgte de gennemført ved Forhandlinger eller ved Strejker.

De første Aar af Perioden mærkede man ikke meget til Fagforeningernes Virksomhed. Vel strejkede enkelte Fag, f. Eks. Bygningssnedkerne i København 1879 for at faa Lønningstariffen respekteret; dette Krav førte de igennem ved at strejke snart hos en, snart hos en anden Mester. — Ellers døde de fleste Strejker hen uden at have givet Resultat.

Først fra Begyndelsen af 80'erne begynder der at ligge Alvor og Magt bag Arbejdernes Trusler om Strejker. Saaledes truede Møbelsnedkerne og Stolemagerne 1880 med Strejke. Grunden hertil var, at Lønnen siden 1875 var nedsat med en 30—40 % — den gennemsnitlige Løn for Møbelsnedkerne laa omkring 12—14 Kr. i Ugen. Svendene fordrede nu en Lønningsforhøjelse paa 20 %. Efterhaanden gik flere og flere af Mestrene ind paa den krævede Lønningsforhøjelse. Den gamle Lønsats naaedes først 1882.

Paa samme Maade som Møbelsnedkerne havde Bygningssnedkerne fundet Arbejdslønnen for ringe; man ønskede Gennemførelsen af den

[1]) Jensen og Olsen anf. St. S. 305.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

en Gang af Mestre og Svende vedtagne Prisfortegnelse. For at give Kravene saa megen Vægt som muligt, vedtog Foreningen at ville gribe til det sidste Middel, Strejken, dersom Arbejdsgiverne nægtede Forhøjelsen. Mestrenes Svar herpaa blev, at »en lille Kreds af Mestre sekunderet af en Flok Skygge-Mestre har sluttet en Ring, hvis Formaal er at lukke Værkstederne, hvis nogen Strejke fra Arbejdernes Side begynder«[1]). Altsaa en »Lock-out-Forening«.

Ogsaa indenfor Cigararbejderne herskede Utilfredshed med, at Lønnen var nedsat i de senere Aar. Ugelønnen beløb sig i Gennemsnit til 11,85 Kr. i Ugen. Derfor erklærede Fagforeningen »Enigheden« Strejke hos nogle Fabrikanter. En af disse, Lichtinger, havde erklæret, at vel var Lønnen for lille, og at han ikke havde noget imod, at den blev forhøjet; blot vilde han ikke gaa med til en Forhøjelse, inden de andre Fabrikanter ogsaa var gaaet ind herpaa.

Den Lønningsforhøjelse, Cigarmagerne gjorde Krav paa, beløb sig til ca. 20 %[2]), saaledes at Lønnen kom op paa 14—15 Kr.

Hen paa Sommeren ophørte Strejkerne imidlertid, uden at Arbejderne havde vundet stort derved[3].

Overfor Højrepressens Paastand, at der i Strejketilfælde forelaa Kontraktbrud fra Arbejdernes Side, hævdede Fagforeningerne, at det var Arbejdsgiverne, der var Kontraktbryderne. Disse Strejker var fremstaaet derved, at Arbejdsgiverne havde omgaaet eller ganske brudt de Prisaftaler, som de tidligere var gaaet ind paa.

Vinteren 1880—81 var usædvanlig haard, en af Grundene til, at Arbejdsløsheden naaede et lignende Antal som i 1876—77.

Den heftigste Strid i 1881 stod mellem Skibstømrerne og De forenede Oplagspladser. Udviklingen var denne: En Formand paa Værftet havde tirret en Arbejder saa længe, at denne havde taget til Genmæle, hvorpaa prompte hans Afsked fulgte (7. Juli). De øvrige Skibstømrere erklærede sig imidlertid solidariske med den afskedigede. En Henvendelse til Selskabet om Formandens Afskedigelse eller Flytning blev afvist; tværtimod skulde alle af de 150 strejkende Tømrere, som ønskede Arbejde igen, henvende sig til denne Formand herom, selv om denne kun havde haft 26 Mand under sig. Der blev nu erklæret Strejke. Arbejderne vilde have Lov til at »protestere mod en Formands vilkaarlige og uretfærdige Behandling af en af deres Kammerater«[4]).

[1]) »Social-Demokraten« $^{2}/_{4}$ 1880.
[2]) »Social-Demokraten« $^{23}/_{5}$ 1880.
[3]) »Social-Demokraten« $^{27}/_{7}$ 1880.
[4]) »Social-Demokraten« $^{6}/_{8}$ 1881.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Der blev nu af en Kreds af Fagforeningsformænd nedsat en Komité, der skulde organisere Støtte af Strejken. Blandt disse Komitémedlemmer var C. Hørdum, C. C. Andersen og P. Knudsen. — Selv Dele af Venstrepressen deltog i Indsamlingen af Bidrag »til de for en Æressag strejkende Skibstømrere«[1]). Bestyrelsen for Værftet bekendtgjorde, at Arbejderne gerne maatte vende tilbage til deres Arbejdsplads, men at Selskabet kunde og vilde ikke gaa med til at begaa en »Uretfærdighed ved at afskedige en Formand, der havde Retten paa sin Side. Arbejderne kunde ikke forlange, at Firmaet skulde antage eller afskedige Folk, efter deres politiske eller socialistiske Anskuelser«[2]).

Efter et Par Maaneders Strejke kunde »Social-Demokraten« bringe den Meddelelse, at Tømrerne havde sejret: den omtalte Formand havde nedlagt sin Stilling »efter med Bekymring at have været Vidne til hvilken Vending den paa Værfterne udbrudte Strejke har taget«[3]). Det ligger nær at antage, at denne »Nedlæggelse af Stillingen« ikke har været ganske frivillig; men nu var der altsaa ikke noget i Vejen for, at Arbejdet kunde genoptages.

Her havde Arbejderne altsaa vundet Sejr — den første siden Pios Tid.

1882 udbrød de første Strejker i Provinserne siden Midten af 70'erne. En Del af dem lykkedes for Arbejderne; f. Eks. blev en Lokalstrejke i Hjørring blandt Murere og Tømrere i det væsentligste vundet af disse, idet de gennemførte den ene Fordring: Arbejdstidens Afkortning med en halv Time (fra Kl. 6—6).

Tobaksarbejderforbundet »Enigheden« havde i den Periode, hvor Konjunkturerne var daarlige, ikke kunnet hindre Fabrikanterne i at reducere Arbejdslønningerne. Dets Anmodning til Fabrikanterne om Forhandling om Lønningsforholdenes Ordning og Dannelsen af en Voldgiftsret var (1882) blevet mødt med Afvisning.

Sommeren 1883 kom det da til en ret omfattende Strejke for at gennemføre et Lønningstillæg paa 2 Kr. pr. 1000 Cigarer. En saadan Forhøjelse havde Arbejderne opnaaet i 1875, men 1877 havde Fabrikanterne kunnet nedsætte det indvundne Tillæg. Den gennemsnitlige Arbejdsløn var nu ca. 11 Kr. i Ugen — mange Arbejdere tjente kun 8 à 9 Kr.

Strejken blev erklæret paa 8 Fabrikker, der beskæftigede 300 organiserede Arbejdere. For at kunne gaa en saa omfattende Strejke

[1]) »Morgenbladet« $^{18}/_{8}$ 1881.
[2]) »Berl. Tid.« $^{23}/_{8}$ 1881.
[3]) »Social-Demokraten« $^{4}/_{9}$ 1881.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

i Møde med nogenlunde Ro henvendte Cigararbejderne sig til de øvrige Fag om Støtte. Udgifterne til Opretholdelsen af Strejken beløb sig til ca. 2000 Kr. om Ugen[1]).

Efterhaanden udvidedes Strejken til at gælde 16 Fabrikker. Interessen for Strejken var stor; fra hele Landet, ja fra Udlandet kom Bidrag. — Forbundets Indbydelse til Drøftelse af Arbejdernes Krav forblev uænset, idet Fabrikanterne svarede, at man ansaa enhver Drøftelse for overflødig. I Oktober—November gav flere og flere af Fabrikanterne imidlertid op og indrømmede Arbejderne en Lønningsforhøjelse af 1 Kr. paa 1000 Cigarer. Resultatet blev altsaa ikke det tilsigtede, men Arbejderbevægelsen fik dog fastslaaet, at Mestrene kunde blive tvunget til at tage Hensyn til Arbejdernes Krav. -- Strejken havde omfattet 25 Fabrikker og ca. 500 Arbejdere og kostede ca. 50.000 Kr., hvoraf største Delen indkom ved frivillige Bidrag.

Hustømrerne optraadte ogsaa meget energisk under en Strejke i København. Anledningen til denne Strejke var, at Mestrene vilde have gennemført en Række Bestemmelser, som Arbejderne mente vilde stille dem i et tvungent Afhængighedsforhold til Mestrene. Samtidig med at Svendene forlangte, at disse Bestemmelser skulde udgaa, forlangte de en Forhøjelse af Daglønnen til 4 Kr. Resultatet af den 4 Uger lange Strejke, som havde kostet ca. 35.000 Kr., blev et Forlig. Mestrene tog Bestemmelserne tilbage, mens Arbejderne maatte modificere Forlangendet om Lønforhøjelse.

Bygningssnedkerne og Snedker- og Stolemagernes Fagforening udarbejdede et Andragende om Indførelsen af en Normalarbejdsdag. Efter at det var vedtaget af de øvrige Fagforeninger, blev det overdraget »Socialdemokratisk Forbund« at føre Sagen videre. Indenrigsministeren lod det fra Folketingets Udvalg gaa over til Behandling i Fællesrepræsentationen for dansk Haandværk og Industri, og paa Foranledning af dennes Betænkning erklærede han, at han ikke fandt Anledning til at foretage videre i Sagen.

Da man naaede til 1884, kunde Socialdemokratiet med Stolthed pege paa den Kendsgerning, at kun ganske enkelte ret ubetydelige Fag endnu stod uorganiseret, ligesom de fleste Fagforeninger nu omfattede — i hvert Fald for de største Fags Vedkommende -- en ret stor Del af Fagenes Arbejdere.

I Typografernes Forening kom det i 1884 til stærk Spænding; Oprindelsen dertil stammede fra Spørgsmaalet, om Foreningen skulde slutte sig til det socialdemokratiske Arbejderparti eller ikke. Allerede

[1]) »Social-Demokraten« $^{20}/_{6}$ 1883.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

i 1876 havde der været en Oppositionsfløj i Foreningen, som var socialistisk orienteret. Nu i 1884 vedtoges Tilslutning til Socialdemokratiet, »som ved at opstille og støtte Arbejderkandidater gjorde det største Skridt hen til, at Arbejderforholdene blev ordnede«[1]).

Dette bevirkede, at en Del mere konservative af Typograferne meldte sig ud og dannede »Ny typografisk Forening« med den Motivering, at der ved den af den gamle Forening vedtagne Beslutning »blandedes uvedkommende Spørgsmaal ind i Foreningen og lagdes et Tryk paa Medlemmernes politiske Overbevisning«[2]). Ligesom den største Part af Typograferne sluttede Murerne sig nu til Socialdemokratiet.

Tre af de mest bemærkelsesværdige Lønkampe i 1884 førtes af Garverne, Væverne og Bødkerne.

19. Februar erklærede Garverne Strejke paa et enkelt Garveri for at opnaa en Lønningsforhøjelse paa 10 %, senere udvidedes Strejken til at gælde samtlige Garverier i København. Strejken, der varede godt 4 Maaneder, endte med nogen Indrømmelse til Arbejderne.

Væverfaget var Genstand for en haard Konkurrence (Tugthus, Ladegaard) og havde derfor vanskeligt ved at kunne byde ordentlige Lønninger. For at kunne bedre paa Forholdet — for en daglig Arbejdstid paa 14—18 Timer gaves en Løn af 8—10 Kr. om Ugen[3]) — havde Væverne haft Ønsket om at kunne organisere; men det er forstaaeligt, at Organisation under saadanne Omstændigheder har været meget vanskelig, og Væverne maatte, da de i Januar strejkede, anmode de øvrige Fagforeninger om Hjælp. Trods Strejkens Langvarighed holdt Mestrene Stand, og Strejken endte næsten uden Resultat for Arbejderne.

Bødkerne havde ved Forhandlinger opnaaet en Priskurant, som imidlertid kun var gældende for Lavets Medlemmer. Mestrene fandt imidlertid Anledning til at lock-oute Arbejderne, og da Mestrene fik en Del Arbejdere fra Udlandet, samtidig med at der var en Del Skruebrækkere, maatte Bødkerne opgive Kampen uden at have faaet gennemført deres Krav.

Smede- og Maskinarbejderne havde 1883 paabegyndt Dannelsen af et Forbund. 1884 fik dette Forbund Held til at gennemføre en Lønningsforbedring (fra 18—20 Øre til 27 Øre i Timen) ved en Strejke i Februar—Marts.

[1]) »Social-Demokraten« $^{20}/_{11}$ 1884.
[2]) »Social-Demokraten« $^{2}/_{12}$ 1884.
[3]) »Social-Demokraten« $^{27}/_{1}$ 1884.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Malernes Priskurant af 1873 var nu næsten uden Betydning, idet Arbejdslønnen var gaaet ned med 13—14 %. Ved Forhandling (Jens Jensen) lykkedes det Malerne at bringe de fleste Mestre til at betale efter Priskuranten.

I 1885 forekom der en Række Strejketilfælde, hvor Hensigten var Forhøjelse af Lønningerne (f. Eks. Arbejdsmændene ved Voldsløjfningen) og Opretholdelse af de gamle Priskuranter (Havnearbejderne i Aarhus). Nogle af disse Smaastrejker vandt Arbejderne, andre tabte de.

Det mest betydelige i Fagforeningsbevægelsen for dette Aar er imidlertid Lock-outen i Smede- og Maskinarbejderfaget.

Midt i Juni Maaned blev Arbejdet nedlagt paa en bestemt Fabrik for at gennemtvinge en Forhøjelse af Timelønnen til 27 Øre. Imidlertid var der nu i Forsommeren dannet en Fabrikantforening med det Formaal at skabe en regulerende Modvægt mod Arbejdernes Organisation. — Indtil nu havde den fremherskende Mening blandt Arbejdsgivere været den, at Forholdet mellem Arbejdsgiver og Arbejder skulde være frit, at Mestre kunde tage Arbejdere paa de Betingelser, han selv tilbød. Med Dannelsen af denne Arbejdsgiverforening erkendte man det nødvendige i at have en Modvægt overfor Fagorganisationerne og tilkendegav, at man nu, om end nødigt, var nødt til at regne med Fagforeningerne.

Gennemførelsen af en saadan Arbejdsgiversammenslutning var absolut ikke Fagbevægelsen ubehagelig. »Social-Demokraten« udtaler Haabet om, at Fællesforeningen vil »anerkende Fagforeningerne som en med sig sideordnet Organisation, med hvilken den skal forhandle, og med hvilken den saa vidt mulig skal søge at komme overens«[1]). En tilsvarende Anskuelse forekom ogsaa i en Resolution paa Kongressen i Göteborg (1886), »fordi man derigennem lettere kan føre Underhandlinger mellem Parterne og naa til et godt Resultat«[2]).

Denne nystiftede Arbejdsgiverforening svarede Anmodningen om en Lønforhøjelse med Trusel om Lock-out med det Forlangende, at Arbejdet skulde være genoptaget inden den 14. Juli, og at Arbejderne skulde melde sig ud af Fagforeningerne. Arbejdsstandsningen kom foruden 865 Smede og Maskinarbejdere til at omfatte et Par Hundrede Formere og Arbejdsmænd altsaa ialt ca. 1000 Mand. Foreningen laa kun inde med faa Reserver, og endnu var der jo ikke Tale om nogen planmæssig Strejkeunderstøttelse mellem de forskellige Fag. Derfor foretog man Henvendelser til alle Sider om økonomisk Støtte mod

[1]) »Social-Demokraten« $^{30}/_{8}$ 1885.

[2]) Jensen og Olsen anf. St. S. 31.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det »brutale Angreb«, der gik ud paa »Forbundets Ødelæggelse«, for derefter, naar det var lykkedes i dette Fag, da at paabegynde en almindelig Ødelæggelse af de øvrige Fagforeninger. Man var altsaa henvist til Indsamling af frivillige Bidrag. Det var ikke alene til Understøttelse af de lock-outede, man skulde bruge Penge; der skulde ogsaa bruges en Del til at sende Skruebrækkere bort, der kom fra omliggende Lande, til Strejkevagter rundt omkring i Landet og i de svenske Havnebyer. — Alt i alt kostede Strejken ca. 250.000 Kr. — gennemsnitlig 13.000 Kr. om Ugen. Arbejdernes Sag havde paa Forhaand været tabt, dersom de ikke havde fundet Forsvarere i Venstres Ledere og Presse. For Venstre stod det nemlig klart, at en Arbejdersejr vilde være en Demokratiets Sejr, og saaledes blev Lock-outen et Led i Provisorietidens Forfatningskamp. Paa Pressens Anbefaling blev der blandt Landboerne indsamlet betydelige Bidrag saavel i Penge som i Naturalier. — For Venstre var det ikke afgørende, om Arbejderne skulde have 27 eller 30 Øre. Men Højre angreb Socialdemokratiet, der var en Del af Oppositionen. Derfor gik Venstre med Arbejderne. Enkelte Blade gik saa vidt, at de begyndte at opfordre til at tage Represalier overfor »Provisoristerne« paa Landet — de opfordrede Venstres Landboere til at blokere Højres Forretningsfolk, Haandværkere og Industri.

Højrepressen stod lige saa afgjort paa Fabrikanternes Side. »Danevirke« skrev, at et ringe Antal af Københavns Rigmænd ved at ofre eller tilvejebringe en eller to Millioner Kr. fuldstændig kunde kaste Arbejderne i Støvet[1]). Den samme Tanke kom frem i en Udtalelse af »Avisen«'s Redaktør Fr. Hansen — at alle Mestre i København af alle Fag skulde arrangere en Lock-out; »thi under en saadan vilde Socialisterne være nødte til at falde tilføje, thi Hjælpekilderne vil mangle, naar alle Fag lukkes til«[2]).

Da Lock-outen havde varet en Maaned, kom det til Forhandlinger, men disse førte ikke til noget. Karakteristisk nok er den Kendsgerning, at begge Parter senere bestemt protesterede imod at have været den, der gjorde det første Skridt til Forhandling.

For at faa konstateret, om der blandt de udelukkede skulde være Stemning for at opgive Kravet om Minimalløn og Priskurant, blev der foretaget en hemmelig Afstemning blandt de arbejdsløse. Afstemningen viste afgjort, at man ønskede Kampen fortsat (691 Stemmer mod 35). Tietgens Mæglingsforslag, at Svendene skulde opgive Kravet om Minimalløn, mens Fabrikanterne skulde udarbejde Priskuranter, blev forkastet.

[1]) »Danevirke« $^{16}/_{7}$ 1885. [2]) »Kjøge Avis« $^{1}/_{8}$ 1885.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Resultatet af Lock-outen blev — da der var gaaet 4 Mdr., og Fagforeningens Kræfter var udtømt — nærmest et Nederlag for Arbejderne, idet deres Krav om Mindstelønnen, for hvis Skyld de havde ført Kampen, ikke blev taget til Følge.

Fagforeningen selv gik stærkt oprevet ud af Kampen og kunde i den følgende Tid ikke opretholde sit Medlemstal, som i 1884 havde været godt 1000, i Foraaret var det svundet ind til knap 300.

I faglig Henseende blev 1886 lige saa stille, som det foregaaende havde været stormfuldt. Af nye Foreninger oprettedes kun faa, og de gamle havde Besvær nok med Arbejdsløsheden. Een Strejke er dog at bemærke, nemlig den første Kvindestrejke i Danmark. Den 3. Juli nedlagde ca. 150 Kvinder Arbejdet paa Rubens Dampvæverier. Anledningen hertil var, at Ejeren havde foretaget en Del Nedsættelser i den i Forvejen sparsomme Lønning — 5—5$^1/_2$ Kr. om Ugen[1]). Efter en Maaneds Strejke kom det ved V. Falbe-Hansens og M. Rubins Mellemkomst til Forlig, hvorved der indrømmedes Arbejderne en Lønningsforhøjelse, ganske vist mindre end den tilsigtede.

Hovedbegivenheden i 1886 blev Kongressen (Aug.) i Göteborg. Ved Diskussionen her om Fagforeningernes politiske Program foreslog P. Knudsen en Resolution, hvorved betonedes Fagforeningernes Interesse i Lovgivningsarbejdet, og Socialismen anerkendtes som Program for Arbejderbevægelsen. Efter en varm Debat vedtoges Resolutionen (40 Stemmer mod 17).

Den danske Ordfører J. Jensen indledede Diskussionen om det økonomiske Program. En Resolution fastslog, at det maatte være Fagforeningernes Hovedopgave at tilvejebringe Lønregulativer, Timebetaling som Basis for Lønarbejdet, Understøttelseskasser o. s. v. Ligeledes anbefalede Kongressen Centralisation af Fagforeningerne, Indførelse af 8 Timers Dagen samt Oprettelse af Voldgiftsretter.

Ogsaa 1887 blev for Bevægelsen et ret fredeligt Aar. Fagforeningerne laa omtrent stille hen — dog Arbejdsmændene begyndte at røre paa sig og havde Held med sig ved nogle Arbejdsnedlæggelser.

Bagersvendene førte en 3 Mdr.s Kamp for at faa afskaffet det forhadte Kost- og Logis-System, som bl. a. berøvede dem Valgretten, idet de maatte betragtes som Tyende. Svendene maatte nøjes med en delvis Sejr, idet Mestrene kun gik ind paa en Ugeløn af 25—22—18 Kr., hvor de før havde givet (18—20) — 12 — (8—10) Kr. En af Grundene til, at Strejken maatte opgives, var, at der fra Provinsen var kommet saa mange Svende til København, at en Fortsættelse vilde være haabløs.

[1]) »Social-Demokraten« $^4/_7$ 1886.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Da man var naaet til 1888, var Fagorganisationerne efterhaanden blevet saa stærke, at de i Kraft heraf kunde hævde deres Stilling overfor Arbejdsgiverne. Dette viser Bygningssnedkernes Organisation. Et Fællesudvalg var blevet nedsat for at bringe Priskuranten i en mere tidssvarende Tilstand, og man var her ogsaa blevet enig om de Forandringer, der skulde foretages. Mens Fagforeningen erklærede sig tilfreds med Indstillingen, blev denne forkastet i Mesterorganisationen, samtidig med at Mestrene opsagde den gældende Priskurant. Paa Fagforeningernes Anmodning om at faa Forhandlinger i Gang svarede Mestrene afvisende. Arbejderne mente det nu nødvendigt at foretage — i hvert Fald partiel — Arbejdsnedlæggelse. Denne Strejke varede imidlertid kun i to Dage (1.—3. November). Saa indgik Mestrene paa Opretholdelsen af Priskuranten uden nogen Lønningsnedsættelse. — Fagorganisationen havde altsaa her vist sig i Stand til paa fyldestgørende Maade at hævde Arbejdernes Interesser. En tilsvarende Indflydelse paa Arbejdsforholdene havde Skomagernes Organisation, idet denne tvang en Del Mestre til at gaa ind paa en Minimumspriskurant.

Samme Aar blev der i København afholdt en Del Kongresser, der viser, at der ogsaa i Provinsen var Grøde i Fagbevægelsen, f. Eks. ved en Murer- og Tømrerstrejke i Aarhus. En Voldgiftsret med Borgmesteren som Opmand bestemte, at Arbejdernes Krav om Middagstidens Forlængelse, 25 % Tillæg for Søndags- og Overarbejde, skulde indrømmes.

I Foraaret 1889 kom det til en Lock-out — en tilsvarende til den i 1885.

To Aar i Forvejen havde et Fællesudvalg i Snedkerfaget omarbejdet den gamle Priskurant med det Formaal, »at den menneskelige Kraft blev sat i Stand til at tage Kampen op med den alt oversvømmende Maskinproduktion«[1]). Indstillingen, der vilde forsøge en Beskatning af Maskinsnedkeriet, blev imidlertid forkastet af Mestrene. I de to følgende Aar forblev Svendenes Anmodninger om et bestemt Svar i Spørgsmaalet om Prislisten uænset. Snedkerne nedlagde da Arbejdet paa 7 Værksteder for at tvinge Lavet til at give bestemt Besked. Lavet svarede imidlertid, at man nu var ked af det »Vrøvl«[2]), man havde med Prislisterne, og lock-outede 11. Juni samtlige Bygningssnedkere og 1. Juli ogsaa Møbelsnedkerne. Arbejdsgiverne havde egentlig paatænkt en alm. Lock-out i alle Bygningsfag for at umuliggøre Arbejderne at støtte Snedkerne; men Mestrene nægtede at

[1]) »Social-Demokraten« $^{5}/_{6}$ 1889.

[2]) Sst. $^{15}/_{6}$ 1889.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

følge Trop. — »Lockoutforeningen sprængt,« skriver »Social-Demokraten« 24. Juli. 13. Juli sluttedes Lock-outen med en delvis Sejr for Arbejderne. Konflikten havde varet ca. 3 Mdr. og gjort ca. 1000 Mand arbejdsløse.

Navnlig i dette Aar blev Fagforeningerne Genstand for Forfølgelse af en særlig Art, nemlig Fogedforbud mod Offentliggørelse af Strejkemeddelelser i Bladene. I Provinsen gjorde Fagbevægelsen sin Indflydelse gældende f. Eks. ved Strejken i Helsingør, hvor Arbejderne gennemtvang en Lønforhøjelse ved Akkordarbejde.

Den 12. Maj 1890 begyndte den store Murerstrejke; Anledningen hertil var den, at Murerne fordrede gennemført en 9 Timers Arbejdsdag. Strejken sluttede uden Resultat den 20. Juli — varede altsaa ca. $2^1/_2$ Maaned.

Det var den største Strejke, der indtil da var ført i Danmark, idet Antallet af strejkende beløb sig til ca. 1200, foruden de ved Strejken ledigblevne Arbejdsmænd ca. 800 — altsaa ialt ca. 2000 Mand. At Svendene ikke kunde gennemføre Strejken skyldtes, at der mod Arbejderne dannedes en Ring af Mestre, Vognmænd, Leverandører, Pengeinstituter o. s. v.

En anden stor Strejke førtes samme Aar af Sømændene — deres første Forsøg paa ved Hjælp af Organisationerne at forbedre deres Stilling. — Situationen var den, at Fagforeningen først anmodede Rederierne om et Lønningstillæg for Matroser og Fyrbødere — en Forhøjelse af den maanedlige Løn fra 50 til 60 Kr. Da denne Anmodning forblev virkningsløs, opsagde Søfolkene Hyren 22. Maj, saa til sidst Antallet af strejkende var oppe paa 6—700 Mand. Forbundet fik nu de engelske Havnearbejdere til at nægte at losse de danske Skibe, der var bemandet med Skruebrækkere, hvoraf en Del var hentet fra Udlandet. Paa Grund af Englændernes Indgriben kom en Forhandling i Gang, og Rederiernes Repræsentant sluttede 22. August i Newcastle et Forlig: Folkene, der var under Strejken, skulde atter antages saa snart som muligt; Rederierne skulde saa snart som muligt indrømme Lønningsforhøjelse[1]). Paa Grundlag heraf vedtog Forbundet Afblæsning af Strejken. Men da Overenskomsten kom hertil fra England, nægtedes der den Approbation, og man var nu lige vidt. Forbundet kunde ikke paabegynde Strejken igen — Slaget var tabt.

Alt i alt bragte 1890 Arbejderbevægelsen Tab. De to store omtalte Strejker fik — til Trods for at de kostede ca. 100.000 Kr. — ikke noget positivt Resultat. Ganske vist havde Bevægelsen nogle Smaa-

[1]) »Social-Demokraten« $^{31}/_{8}$ 1890.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sejre at notere som f. Eks. for Trædrejere og Cigarmagere; men i det store og hele havde Arbejderbevægelsen dette Aar tabt.

Da Strejken jo var et tveægget Vaaben, søgte man at begrænse dens Anvendelse ved Indførelsen af Voldgiftsretter. Tanken blev først fremsat fra Arbejdernes Side, og der gik ogsaa lang Tid, inden Arbejdsgiverne kunde gaa med til Oprettelse af en saadan Institution — vel ikke fordi Tanken om Voldgiftsretter som saadanne var dem imod; men fordi de saa maatte anerkende Arbejdernes Organisationsret.

Paa Lønningsspørgsmaalets Omraade var Fagforeningernes Opgave en dobbelt — dels under opadgaaende Konjunkturer at søge Lønnen forhøjet — dels under nedadgaaende-eller daarlige Konjunkturer at bevirke, at Arbejderne i saa ringe Grad som muligt kom til at bære Byrderne af de nedadgaaende Priser — ved i saa stort Omfang som muligt at forhindre Lønnens Nedsættelse.

At det er Fagforeningernes Virksomhed, der i nogle Fag har holdt Lønnen oppe og undertiden hævet den, er vel hævet over enhver Tvivl. Om det samme er Tilfældet med det *reale* Lønniveau i Almindelighed, er maaske usikkert; i hvert Fald taler Sandsynligheden for, at Lønnen paa Grund af de stigende Konjunkturer i denne Periode af sig selv vilde have fortsat den Stigning, den havde paabegyndt, inden Fagbevægelsen kom til at spille en betydende Rolle. Hvor stor Betydning Fagforeningerne har haft, naar Talen er om Forhøjelsen af det almindelige reale Lønniveau, er det imidlertid umuligt at konstatere. Paa andre Omraader har Fagforeningerne gjort en paaviselig positiv Indsats, idet de har faaet Arbejdstiden forkortet, ligesom de har fremmet en mere retfærdig og human Lovgivning.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ARBEJDERSPØRGSMAALET I FIRSERNE.

Af

GEORG NØRREGAARD.

Arbejderspørgsmaalet er Betegnelsen for alle de Bestræbelser, der gaar ud paa at forbedre Arbejderklassens sociale og økonomiske Stilling, og udgør Hovedbestanddelen af det saakaldte sociale Spørgsmaal. Saa længe der har været Arbejdere og Arbejdsgivere, har der naturligvis været Forudsætninger for Spørgsmaalet; men Bevidstheden om dets Eksistens har ikke til enhver Tid været lige paatrængende. I forrige Aarhundrede blev det efterhaanden meget aktuelt; men her i Landet maa 80'erne dog betegnes som en roligere Periode, fordi den offentlige Mening var stærkere optaget af andre, politiske Fænomener.

Idet nu først Arbejdernes Levevilkaar omtales, kommer Problemerne til at staa klart, og Samtidens Stilling overfor dem belyses ved en Oversigt, dels over Socialismens Udvikling, dels over de Bestræbelser, der paa anden Maade blev gjort for at forbedre Tilstanden. Da Fagforeningerne er behandlet foran, vil de ikke nærmere blive omtalt her.

Landarbejdernes Kaar.

Landarbejdernes *Tal* kan ikke opgøres. P. Knudsen sætter i sin Statistik 1888 Tallet til ca. 133.000[1]), hvad der ikke er for lavt; andetsteds regnes der samme Aar med 100.000[2]). Ud fra Folketællingerne 1880 og 1890 kommer man til det Resultat, at der er ca. 60.000 jordløse Arbejdere, og 1885 er der 115.097 Landejendomme paa 1 Fdk. — 1 Td. Hartk.[3]); men det er et Spørgsmaal, hvor mange af Beboerne paa disse Ejendomme der har maattet supplere Indtægten af deres

[1]) P. Knudsen: »Sygeforsikring og Alderdomsforsørgelse« 1888, S. 189. [2]) »Ugeskrift f. Landmænd« 1888 I, S. 219. [3]) »Stat. Medd.« 4 R. 24 Bd. 2 H. 1907, S. 88—89.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Jord med Dagløn. Tallet har næppe svinget stærkt; i Tiaarets Begyndelse er der dog vist nok sket en lille Nedgang i de jordløse Arbejderes Tal; men til Gengæld er Jordhusmændene blevet flere.

Befolkningsoverskuddet *vandrer bort.* Udvandringen til U.S.A. voksede meget stærkt op til 1882 og kulminerede da med 11.614; Flertallet var Arbejdsmænd og Tyende eller Haandværkere[1]). Dette vakte megen Betænkelighed[2]); men »Social-Demokraten« mener, at Udvandringen vil nok vare ved, til Europa kun har »sine Konger og Kejsere tilbage med alle Grever, Kammerherrer og Staldkarle«[3]). Men det var nu gode Aar herhjemme, og faldende Lønninger i Amerika fører til den Konklusion, at Landarbejdernes gyldne Dage nu er forbi derovre[4]); 1885 er Udvandringen nede paa 4346 og stiger kun langsomt igen[5]). 1890 er Halvdelen af de udvandrede Arbejdsmænd og Tyende[6]).

Indvandringen til Byerne naar meget højt i 80'erne. Fødselsoverskuddet er størst i Jylland, og fra ca. 1880 bliver Indvandringen ogsaa stærkest fra Jylland[7]). Aarsag til Bortvandringen er vistnok især Chancerne for andetsteds at komme op i mere velstaaende Samfundslag.

Til Gengæld, om end i ringere Grad, indvandrer Tyskere og især Svenskere, der trykker Lønnen, fordi de er ukendte med Forholdene og ikke har Familie at forsørge[8]). De indfødte ser ikke med Velvilje herpaa — et Sted kaldes Svenskerne Nordens Kinesere[9]), og »Social-Demokraten« er meget forarget over, at man spekulerer paa at indføre Polakker og Preussere til Malkning[10]). Man spekulerede endog paa at indføre rigtige Kinesere[11]).

Arbejdslønnen var ringe. Hele den Frihedsbevægelse, der kulminerede ca. 1788 og blev fortsat af Lovgivningen efter 1848, havde kun løftet Gaardfolkene op fra den undertrykte Stilling, som hele Landbrugsbefolkningen med Undtagelse af Herremændene levede under ca. 1750. Endnu ved de Undersøgelser af Landarbejdernes Løn, som blev foretaget af Falbe-Hansen 1871—72[12]) og af Indenrigsministeriet 1872—74, var Pengelønnen saa lav, at den slet ikke, undtagen i Københavns Amt, kunde dække de allernødvendigste Udgifter. Ganske vist kom der hertil »halvt som Gave, halvt som Løn«[13]) en hel Del Naturalier, f. Eks. gratis Mælk, Græsning til en Ko, lidt Uld etc.; men Kaa-

[1]) »Danmarks Statistik« Suppl. 1891, S. 93 f. [2]) »Tidsskrift f. Landøkonomi« 1882, S. 37. [3]) Soc. $^{13}/_{11}$ 1881. [4]) UfL. 1885 II, S. 152. [5]) »Danm. Statist.« Suppl. 1891. S. 93 f. [6]) »Statist. Aarb.« 1896, S. 29. [7]) Warming: »Haandbog i Danm. Stat.« S. 74—75. [8]) Soc. $^{12}/_{2}$ 1882. [9]) UfL. 1888 I, S. 231. [10]) Soc. $^{2}/_{3}$ 1884. [11]) UfL. 1883 II, S. 296 f. [12]) UfL. 1872. [13]) UfL. 1884 II, S. 282; 1885 II, S. 40.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

rene har dog været fattige. Det er imidlertid vanskeligt at danne sig et samlet Indtryk af Tilstanden, fordi Løn og Lønningsmaader varierer temmelig stærkt i de forskellige Dele af Landet. Stor Betydning for de Arbejdere, der ikke har fast Beskæftigelse, har ogsaa den Forskel, der kan være paa de enkelte Aar, og som især beror paa Vejrforholdene, thi Vejret spiller en stor Rolle for Landbruget; især betinger det jo, at der i Vintertiden kun er lidet at gøre udendørs.

Alt hvad der saaledes kan faa Indflydelse, mærkes tydeligt i de Oversigter og Udpluk af Indberetninger, som la Cour hvert Aar gav over Landbruget i »Tidsskrift for Landøkonomi«. Her findes adskillige Lønangivelser, men man faar ogsaa gennem Arbejdsgivernes Beretninger Indtryk af Forholdene i Arbejderkredse. Ofte siges kun, at Arbejdsforholdene er gode; men dette skal sikkert udlægges derhen, at der er Folk nok til rimelige Priser, og at raske, arbejdsvillige, paalidelige Daglejere stadig har noget at gøre, medens de andre kun bruges paa de travle Tider og saaledes har ringe Fortjeneste.

1876—77 bragte Landbruget en brat Nedgang, der blev fulgt af langsom Fremgang. Ca. 1880 er Forholdene i det store og hele rolige; »Ro og Tilfredshed er atter vendt tilbage i mange af de Arbejderkredse, hvor tidligere Aars Bevægelser havde fostret en urolig Aand, parret med svækket Ansvarsfølelse for indgangne Forpligtelser«[1]). Lønnen er gaaet noget ned, saa Landmændene ser fortrøstningsfuldt paa Fremtiden[2]), og Vintrene er i Tiaarets Begyndelse milde, saa Mad og Brændsel slaar godt til[3]).

Alligevel skaber visse Forhold Uro, idet Vinterarbejdsløsheden tiltager, dels fordi Merglingen aftager, men navnlig fordi Tærskning med Plejl afløses af den hurtige Maskintærskning i Efteraaret, og Skovarbejde og Snekastning formaar kun delvis at beskæftige de ledige[4]). Der klages over Drikkeri og Upaalidelighed[5]), og enkelte Steder begynder der at mangle Folk, særlig hvor Baneanlæg tager Mandskabet[6]). Fra Hobroegnen klages over, »at Egnens Folk er ej yngelsom, at en stor Mængde Børn dø, og at Brystsygen bortriver en stor Del af Ungdommen«[7]). Mest foruroliger dog Bortvandringen, og det er vistnok den, der er Aarsag til en lille Opgang i Lønnen, som hist og her spores[8]). Mange Steder er Daglønnen ganske uændret hele Perioden, saaledes paa Borreby; men f. Eks. paa Giesegaard stiger den 1882 fra 1,20 Kr.

[1]) TfL. 1881, S. 19. [2]) TfL. 1880, S. 178, 355. [3]) TfL. 1882, S. 292; 1883, S. 300; 1884, S. 321; 1885, S. 402. [4]) TfL. 1881, S. 157, 159, 372. [5]) TfL. 1881, S. 21. [6]) TfL. 1883, S. 808. [7]) TfL. 1881, S. 511. [8]) TfL. 1883, S. 808.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til 1,32 Kr. paa egen Kost, og paa lignende Maade gaar det paa Fladsaa[1]).

Dette er saa meget bemærkelsesværdigere, som Priserne ellers er faldende i alle disse Aar, og her ligger saaledes en reel Forbedring i Pengelønnen. 1871 kunde en Landarbejder for sin Aarsløn købe 25 Tdr. Rug, 1883 31 Tdr.[2]); men hertil kommer, at Landmanden er blevet mere kneben med Naturalieydelserne. »Om end Arbejdernes Stilling absolut set er forbedret, er den dog relativt set sikkert forringet, m. a. O. Landarbejdernes Kaar er ikke forbedrede i samme Grad som de andre Samfundsklassers Kaar«[3]).

Trods Bedringen er der dog en vis Uro i Arbejderkredse[4]), og efterhaanden begynder de lave Priser paa Landbrugsprodukter at trykke Landmændene[5]). Udvandringen omkring 80'ernes Midte er ringe; det politiske Uføre gør sit[6]), og da der saa til alt andet kommer den strenge Vinter 1885—86[7]), indtræder der Arbejdsløshed med alle paafølgende Skavanker. Nogle Arbejdere vender hjem fra Byerne, Fattigudgifterne stiger[8]); de arbejdsløse fristes til Drikkeri. Man søger at hjælpe sig ved Aalestangning[9]), Snekastning etc. — en enkelt Station udbetaler saaledes 10.000 Kr. for Snekastning[10]), men Lønfald kan ikke alle Steder undgaas[11]). Karakteristisk nok fik man i Sommeren 1886 ikke Brug for de daarlige Kræfter i Høsten[12]).

Den næste Vinter var mild[13]), og Lønfaldet virkede heller ikke alle Steder, men var dog indtil 1888 meget almindeligt[14]), og paa sine Steder gaar det op til 25%[15]); hertil kommer, »at Daglejerne vistnok nu har et betydeligt mindre Antal Arbejdsdage Aaret rundt end tidligere; men paa den anden Side er da ogsaa deres vigtigste Livsfornødenheder dalet stærkt i Pris«[16]).

Vinteren 1887—88 var atter ganske usædvanlig haard; men Snekastningen tog megen Arbejdskraft og vakte bitre Klager; en Bondegaard maatte stille 2—3 Md. daglig i 25—30 Dage, saa de fleste fik noget at gøre[17]). Forholdene føles ogsaa som roligere; Arbejderne bliver nøjsomme og medgørlige[18]), og den voksende Frygt for socialistiske Optøjer i Høsten er endnu ikke begrundet[19]). Lejlighedsvis hører man ogsaa om gode Virkninger af Afholdsbevægelsen[20]).

[1]) Velvilligst meddelt af cand. polit. Jørgen Pedersen. [2]) »Danm. Statist.« II, S. 245. [3]) UfL. 1884 II, S. 282. [4]) TfL. 1884, S. 450; 1885, S. 111, 404. [5]) TfL. 1885, S. 127, 544; 1886, S. 162. [6]) TfL. 1885, S. 729. [7]) TfL. 1886, S. 575. [8]) TfL. 1887, S. 21. [9]) TfL. 1886, S. 575. [10]) TfL. 1886, S. 581. [11]) TfL. 1886, S. 706; UfL. 1887, S. 138. [12]) TfL. 1887, S. 21. [13]) TfL. 1887, S. 358. [14]) TfL. 1889, S. 24. [15]) TfL. 1888, S. 239. [16]) UfL. 1887 I, S. 38. [17]) TfL. 1888, S. 231. [18]) TfL. 1888, S. 232, 239, 243. [19]) TfL. 1888, S. 440; 1889, S. 24. [20]) TfL. 1890, S. 238.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Imidlertid er der alligevel i Aarene o. 1890 Stof nok til at skabe Bekymringer hos Arbejdsgiverne. De nye Driftsmetoder kræver særlig samvittighedsfulde og rolige Folk[1]). Udvandringen tager igen betænkeligt til og bevirker Folkemangel; men især frygter man Socialismens »hadefulde Agitation«[2]), og disse Forhold bliver da ogsaa Aarsag til, at der allerede fra 1889 enkelte Steder begynder en ny, men meget langsom Lønstigning[3]), som fortsættes og udbredes i 90'erne.

Fra 1888 haves to Lønopgørelser. Den ene blev foretaget af Falbe-Hansen og gav en Gennemsnitsdagløn for hele Landet paa 1,34 Kr. paa egen Kost og med 10 % Tillæg for Akkord en Aarsfortjeneste paa 443½ Kr. (Sjæll. 432½, andre Øer 450⅓, Jyll. 446¾); men Lønnen er i de tre vestjyske Amter betydelig højere end i den øvrige Del af Landet[4]). Den anden Undersøgelse, der modsat Falbe-Hansens hviler paa Opgivelser fra Arbejdere, og som vel nok giver rigtigere Resultater, skyldes P. Knudsen og giver i Gennemsnitsaarsfortjeneste:

	hos Bønder	paa Herregaarde
med stadig Kost.....	200—250 Kr.	200—300 Kr.
paa egen Kost.....	300—400 -	335—450 -

Hertil kommer Hustruers og Børns Fortjeneste, en 30—40 Kr. i Gennemsnit; Udbyttet af eventuelle Jordlodder anslaas til ca. 40 Kr. pr. Td. Ld. De Husmænd, der arbejder hos Bønder, har en gennemsnitlig Vinterarbejdsløshed paa 2—3 Maaneder[5]).

Efterhaanden som Samfærdselsmidlerne bedres, udjævnes naturligvis Lønforskellen mellem Landsdelene. Som Helhed tør man nok antage, at selv om Naturalietillæggene svandt ind, er Reallønnen dog forbedret noget i Tiaarets Løb, fordi Pengelønnen kun ændredes lidet, medens Konjunkturerne ellers var dalende.

Om *Arbejdstiden* findes ingen større Undersøgelser fra 80'erne. Den officielle Statistik angiver den i Timer[6]):

	Sommer		Vinter	
	1872	1897	1872	1897
Øer.....	10,9	10,5—11	8,6	9
Jylland	11,3	11	8,5	9

[1]) TfL. 1889, S. 230. [2]) TfL. 1890, S. 688, 690; 1891, S. 24 f. [3]) TfL. 1889, S. 395. [4]) V. Falbe-Hansen: »Stavnsbaands-Løsningen og Landboreformerne set fra Nationaløkonomiens Standpunkt« II 1889, S. 109 ff. [5]) P. Knudsen anf. St. S. 181 ff. [6]) »Opl. om Arbejdernes Vilkaar i Kongeriget Danmark i Aaret 1872«. Udg. af Indenrigsministeriet 1874, S. 65. — »Stat. Medd.« 4 R. 20 Bd. 2 H., S. 33.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

En hel Del Landarbejdere bor i *Fæste- eller Lejehuse*. Der foregaar Forskydning, dels fra Fæste til Selveje, dels fra Fæste til Leje[1]). Afgiften for jordløse Huse er almindeligt 20—40 Kr., og Afgifterne erlægges i Penge, Naturalier eller Arbejdsdage. Iøvrigt var disse Husmænds Forhold ordnet ved en særlig Forordning af $^{27}/_{5}$ 1848, men det er et Spørgsmaal, hvorvidt denne Lov blev overholdt. Undertiden havde Arbejderen sit Hus som Tjenestehus for intet eller ringe Vederlag, og det kunde endda hænde, at han foruden Løn og Hus fik gratis Brændsel, Græsning etc.[2]). Flere Steder fandtes dog ifølge »Social-Demokraten« ublu Udnyttelse af Fæstere og Lejere[3]).

Den ringe Løn gør, at Livet for Husmandsstanden som Helhed bliver yderst tarveligt. *Husene* er i Reglen klinede eller af Bindingsværk med 1 eller 2 Stuer og Køkken; der er lavt til Loftet og ofte Lergulv. Møblerne er faa: Seng, Bord, Træbænke, et Par Træstole, højst en Kiste og nogle Skilderier.

Læger og Statistikere regner forgæves ud, hvor lidt der skal til at skaffe et Menneske den nødvendige *Føde*, næsten al Indtægten gaar jo til Føden; men de kommer altid til det Resultat, at der skal mange flere Penge til, end Arbejderne tjener. Arbejderen selv faar jo ofte Føden hos Arbejdsgiveren; den regnes i Reglen til 50—65 Øre, saa Lønnen bliver væsentlig mindre derved; »Social-Demokraten« ivrer ved enhver Lejlighed mod dette System, idet Familien saa, i hvert Fald naar der er en Del Børn, maa leve af Rugbrød med Margarine, Kartofler med Meldyppelse, tynd, sort Kaffe, sjældent Kød eller Ost. I mange Tilfælde tigges, men det blev ikke regnet for nogen egentlig Skam.

Klæder bliver der i Reglen slet ingen Penge til. Fra Ungdommen var Folk bedre forsynet i saa Henseende end nu; hvad man havde, var solidt. Hvis man endelig fik nye Klæder, var de oftest hjemmelavede eller Foræringer[4]).

Kun et blev der ikke sparet paa: *Brændevin*. Danskerne kaldes »det tredjeliderligste og mest fordrukne Folk blandt de civiliserede Nationer«[5]). $^{1}/_{4}$ af Separationerne begrundes med Drik[6]). Arbejdsgiverne klager stadigt over det tiltagende Fylderi; de smaa Lønforbedringer synes for en stor Del at være gaaet hertil. Bajersk Øl begynder ogsaa at florere paa denne Tid[7]).

[1]) »Stat. Medd.« 4 R. 24 Bd. 2 H. [2]) Jordebøger, Lejekontrakter etc. Landsarkivet. [3]) Soc. $^{25}/_{6}$ og $^{13}/_{10}$ 1883; $^{22}/_{10}$ 1886. [4]) Levevis skildres i adskillige folkloristiske Skrifter og i datidige Avisartikler. Grelle, ensidige Eksempler: Soc. $^{12}/_{2}$ 1885, $^{14}/_{9}$ 1890 etc. [5]) UfL. 1889 I, S. 265. [6]) »Stat. Medd.« 3 R. 4 Bd. 1882. [7]) TfL. 1886, S. 124; 1888, S. 212.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Ulykken kan ogsaa komme uden egen Skyld, naar der sker Ulykkestilfælde ved Løbskkørsel, ved Behandling af en Le eller ved Omgang med de nye, farlige Maskiner. Maskinerne bidrager desuden til Arbejdsløshed, især Tærskeværkerne. Oftest kommer dog Sygdom, Resultatet af Mangel paa tilstrækkelig Næring eller Gigt som Følge af de tynde Klæder og Udendørsarbejdet. Endelig er der Alderdom. Overfor disse triste Ting, som gør *Tilværelsen ganske usikker*, kan der kun søges Hjælp hos den private Godgørenhed, som lidet forslaar, ved Forsikring, som er for kostbar, og hos *Fattigvæsenet.* Dette er Arbejderstandens største Ulykke; det gør ingen Forskel paa værdige og uværdige trængende, og det medfører Tab af politiske Rettigheder og, hvad værre er, i mange Tilfælde Mishandling. Naar Fattigfolk har opholdt sig 3—4 Aar i en Kommune, nægter man dem ofte Arbejde for at fordrive dem, før de bliver forsørgelsesberettiget[1]). En Kommune sendte en 60aarig Mand til Amerika for at blive af med ham[2]). Bording Sogn giver en Skræder 100 Kr. for at ægte en forsørgelsesberettiget Kvinde — Indenrigsministeriet lagde sig imellem[3]). Samtiden er stærkt optaget af at opføre Fattiggaarde og Arbejdsanstalter, og her maa Børn leve mellem Vagabonder og Drukkenbolte. Ofte er der Masser af Utøj. $^{19}/_{8}$ 1887 begynder »Social-Demokraten« en opsigtvækkende Omtale af Fattiganstalter. Bekendt er Stykket om, hvorledes et Sogneraad lejede en fattig Mand til at rive Liget af en Kone, der var død af Utøj i et Fattighus, ud af Sengen med en Hage og støve det af med en Kost[4]). Man forstaar, at »blandt Mændene har Arbejdsfolk og Indsiddere de fleste Selvmord at opvise.... og derefter Husmandsklassen .... Hvad Kvinderne angaar, da henhørte de fleste Selvmordere til Tyendeklassen, derefter fulgte Husmandsklassen«[5]).

I Almindelighed er Landarbejdernes Leveforhold vel ikke blevet forværret i Tiaaret, snarest er de blevet noget bedre; men de saakaldte patriarkalske Forhold svinder bort. Klasseforskellen mellem Gaardmænd og Husmænd har næppe nogensinde været større; for de sidste er Livet en Kamp for Brødet, og de aandelige Interesser er faa eller ingen. Landarbejderstanden er endnu for det meste umyndig, uvidende og ubehjælpsom i alle offentlige og forretningsmæssige Affærer; men Socialismen i Forbindelse med Rigsdagens Virksomhed gør, at hen paa Slutningen af 80'erne bliver der Opmærksomhed om Forholdene,

[1]) Folketingets Forhandl. 1888—89, Sp. 1466. [2]) Soc. $^{10}/_{2}$ 1880. [3]) Soc. $^{26}/_{5}$ 1880. [4]) Soc. $^{3}/_{11}$ 1887. F. F. 1881—82, Sp. 1214. [5]) »Stat. Medd.« 3 R. 10 Bd., 2 H. S. 174.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

og fra alle Sider diskuteres det, hvad der kan gøres. Arbejdsgiverne ser gerne Arbejdernes Stilling forbedret, naar de blot ikke selv skal miste noget derved.

Byarbejdernes Kaar.

Byarbejdernes *Tal* er meget sikrere end Landarbejdernes. Af Forsørgere var der:

	København		København + Købstæder	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
1880.....	ca. 37.500	ca. 16.000	ca. 67.500	ca. 22.000
1890.....	- 52.500	- 20.000	- 100.000	- 29.000

Ogsaa i Byerne spiller Aarstid og Vejrlig en Rolle for *Arbejdernes Indkomster*. Siden Nedgangen begyndte midt i 70'erne, var der jævnlig Arbejdsløshed, i alt Fald om Vinteren. »Social-Demokraten« er meget forarget, da det 1880 er blevet sagt i Landstinget, at der ingen Arbejdsløshed var den Vinter[1]), og noget lignende gentager sig næste Aar[2]). Vinteren »er Arbejderne en haard Læremester. Den tager Brødet af Munden og Dynerne af det fattige Leje«[3]). Men jævne Folk er resignerede: »Det kan ikke være anderledes«[4]), og Ejendelene vandrer til Pantelaaneren. Forgæves beder man 1881 om offentlig Hjælp til Panternes Indløsning[5]). 1882 var Vinteren saa mild, at man kunde fortsætte Byggeriet hele Tiden; men saa blev der til Gengæld Arbejdsløshed hen paa Foraaret[6]).

1882 opgør Rubin Lønnen i København; gennemsnitlig var Daglønnen for Svende 3,04 Kr., for Arbejdsmænd 2,37, for Kvinder 1,37. I 24 Haandværksfag er Aarsindtægten 500—850 Kr., i 42: 850—1040 Kr.[7]). Ved samme Tid finder man paa Grundlag af Kammerassessor I. T. Bayers Undersøgelser, at en voksen Mands Løn i Provinsindustrien gennemsnitlig er 694 Kr. aarlig, hvad der dog antageligt er for højt, idet der kun er Opgivelser fra større Bedrifter og fra Arbejdsgivere[8]). Ligesom paa Landet har Tidlønnen været i svag Opgang; Københavns Vejvæsen betaler 1880: 2,00 Kr., 1881: 2,20 Kr., Frederiksværk Krudtværk 1881: 1,90 Kr., 1882: 2,00 Kr. i Dagløn[9]).

Som Helhed var Begyndelsen af 80'erne vistnok en ret god Tid,

[1]) Soc. $^{23}/_{4}$ 1880. [2]) Soc. $^{27}/_{1}$ 1881. [3]) Soc. $^{6}/_{3}$ 1881. [4]) Soc. $^{2}/_{3}$ 1881. [5]) Soc. $^{1}/_{4}$ 1881. [6]) Soc. $^{27}/_{4}$, $^{5}/_{2}$ 1882; TfL. 1882, S. 292. [7]) »Tabelværk til Københavns Statistik« Nr. 7. [8]) Dalgaard: »Arbejderklassens økonomiske Kaar i Danmark i de sidste 50 Aar« 1926, S. 111—113. [9]) Velvilligst meddelt af cand. polit. Jørgen Pedersen.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Lønnen dalede jo ikke sammen med de øvrige Priser; men i København er 1883 10.000 Md. uden Valgret som Følge af Fattigvæsensbestemmelserne[1]); 1884 nævnes der endda 13.000[2]), og af Arbejdsmænd og Daglejere har hver tredje modtaget Fattigvæsenets Sygehjælp[3]), saa man har altsaa levet af Haanden i Munden.

Fra Slutningen af 1884 bliver Forholdene daarligere. 1885 kommer den store Smedelockout, og fra Efteraaret 1885 er der i lang Tid permanent Arbejdsløshed. Det begynder med den haarde Vinter 1885—86; henved Halvdelen af Arbejderne gik ledige[4]), thi Vandene frøs til, Tilførslerne stoppede, og Fabrikkerne maatte standse. Rigsdagen debatterer Hjælpelove. I København indgaar Arbejderne med 5 Andragender om Hjælp af Kommunen; de blev alle afslaaede[5]). Fra Stadens Politistationer uddeles milde Gaver; men Folk venter timevis i Frosten udenfor paa at faa dem[6]). Socialisterne samler ind[7]).

I de følgende Vintre blev det vel ikke saa slemt; men allerede i Okt. 1886 er 28 % arbejdsløse[8]). I Marts 1887 giver Jernbanen ved Hellerup kun 20 Øre i Timen til Snekasterne; men man ser alligevel med Misundelse og Vrede Ladegaardslemmerne blive brugt til at kaste Sne paa Københavns Gader[9]). Næste Vinter har nogle af de fattige allerede sat alt ud ved Begyndelsen af September[10]), og 1888 maa »Højres Arbejder- og Vælgerforening« opfordre Estrup til ikke at glemme Arbejderne[11]). Dec. 1888 er der 7—8000 ledige[12]).

1888 regner P. Knudsen Gennemsnitslønnen i København for Haandværkere paa Dagløn til 754 Kr. aarlig, paa Akkord: 884 Kr., for Arbejdsmænd i Industrien: 711 Kr. og for ugifte Kvinder: 385 Kr.; for Provinsbyerne sætter han Lønnen til ca. 600 Kr.[13]). Der gives dog mange Eksempler paa aldeles usle Lønninger; 1887 faar de daarligst stillede Bagersvende kun 8—10 Kr. ugentlig, men opnaar ved Kamp 18 Kr.[14]); værst er det i Hjemmeindustrien[15]), særlig er Morescos Lønninger berygtede, idet f. Eks. Syløn for en Kaabe er 1,15—2,50 Kr. (0,50—1,00 Kr. mindre end hos Vett & Wessel)[16]).

Selv om Tidlønnen sjældent er faldet, har Aarsfortjenesten i de daarlige Aar fra 1885 sandsynligt været noget lavere end forhen. Først efter 1888 bedres Forholdene igen. P. Knudsen mener, at som Helhed er Købstadarbejderne bedre stillet end Landarbejderne, og

[1]) Soc. $^{28}/_{1}$ 1883. [2]) Soc. $^{20}/_{4}$ 1884. [3]) Soc. $^{25}/_{1}$ 1883. [4]) Soc. $^{19}/_{12}$ 1888. [5]) Soc. $^{28}/_{3}$, $^{30}/_{3}$ 1886; $^{1}/_{1}$ 1887. [6]) Soc. $^{13}/_{3}$ 1886. [7]) Soc. $^{1}/_{1}$ 1887. [8]) Soc. $^{23}/_{10}$ 1886; F. F. 1886—87, Sp. 203. [9]) Soc. $^{13}/_{3}$ 1887. [10]) Soc. $^{16}/_{12}$ 1887. [11]) Soc. $^{8}/_{7}$ 1888. [12]) Soc. $^{19}/_{12}$ 1888. [13]) P. Knudsen anf. St., S. 56 ff. [14]) Jensen og Borgbjerg: »Socialdemokratiets Aarh.« II 1904, S. 447. [15]) Soc. $^{10}/_{7}$, $^{15}/_{7}$ 1887. [16]) Soc. $^{16}/_{10}$ 1888.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Københavnerne bedre end Købstadfolkene. Jordbrugende Markarbejdere lever omtrent som faste Daglejere i Købstæderne. Jordløse Markarbejdere, hvor Manden spiser hjemme, lever omtrent som de løse Daglejere i Købstæderne. Jordløse Markarbejdere, hvor Manden faar Kosten hos Arbejdsgiveren, staar endnu et Trin lavere, og disses Familjer lever daarligst af alle Arbejdere[1]). Det er dog meget tvivlsomt, om alt dette er rigtigt.

Arbejdstiden var meget lang, ofte ca. 12 Timer. I Hjemmeindustrierne kommer den op paa 16—18 Timer. Konduktørerne ved Dampsporvejsselskabet havde 14—18 Timer (Løn: 60—80 Kr. mdl.), hvorimod Selskabets Maskinmestre kun maatte køre 9—10 Timer[2]).

De fleste Arbejdere i København boede i 1—2 Værelsers *Lejligheder*. 1880 bor 8323 Familjer i 1-Værelses Lejligheder, 16.314 i 2-Værelsers. Ofte er Beboelsen forfærdelig, f. Eks. i »Jødens Buler«, »Loppekroen« og »Kræmmerhuset« paa Kristianshavn, og Sammenstuvningen kan være hartad utrolig; hos 7 Familier i Adelgade deles 1-Værelses Lejligheder med Logerende. Alligevel er der en Slags Bolignød; skønt 1400 Lejligheder staar tomme 1883, er 136 Familjer indlagt paa Ladegaarden, hvor 30 Familjer paa en af Husvildeafdelingens Sale har hver sin Baas og fælles Kakkelovn. Huslejen er nok lav; et Sted i en 1-Værelses Lejlighed bor Familje med 6 Børn for 8 Kr., men i Reglen er Lejen paa Kvist og i Baghus langt højere pr. Kvadratalen Gulv end i de gode Lejligheder, op til 2—3 Kr. pr. Kvadratalen[3]).

Mange Arbejderbørn har det elendigt, maa slide sig op. Af 8500 Børn i en københavnsk Skole fik de 3000 ingen Middagsmad i Vinteren 1882[4]).

Forholdene paa Fabrikkerne *kritiseres* ofte. Det siges, at Statens Tilsyn godt kunde undværes; Inspektøren kommer 1 à 2 Gange om Aaret paa Arbejdsgivernes Kontor, og han er ikke Arbejder; men Inspektørembederne gives til udtjente Militære[5]). Mange Virksomheder er højst sundhedsfarlige[6]), Behandlingen er ikke altid god, og da Arbejderne saa ofte skal konkurrere med Maskinerne, faar de lav Løn[7]).

I Handelsstanden klages der over Damernes Konkurrence; de lønnes meget lavt, fordi Principalerne regner med, at Forældrene føder dem[8]). Hos Haandværkerne klages der fra alle Sider over, at Lærlingenes Forhold siden 1857 ikke er lovordnet[9]). Ligeledes er der jævn-

[1]) P. Knudsen anf. St. S. 208. [2]) Soc. $^{16}/_{5}$ 1890. [3]) Soc. $^{4}/_{2}$, $^{7}/_{2}$, $^{11}/_{2}$, $^{21}/_{2}$ 1883. [4]) Soc. $^{23}/_{2}$ 1887. [5]) Soc. $^{5}/_{11}$ 1881. [6]) Artiklerne »Arbejder-Mord«. Soc. $^{6}/_{10}$ 1889 etc. [7]) Soc. $^{4}/_{4}$ 1884. [8]) Soc. $^{2}/_{3}$ 1882. [9]) Soc. $^{17}/_{10}$ og $^{15}/_{12}$ 1880.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lig Diskussion om de rejsende Haandværkssvende, som Politiet ikke ser venligt til.

For de syge og gamle er Udsigterne ligesom paa Landet: *Fattigvæsen*. Kun enkelte Steder gives Pension; Københavns Gasvæsen giver f. Eks. 100 Kr. aarlig, som dog fortabes, hvis vedkommende søger til Fattigvæsenet[1]). Jævnlig klages der over Fattigforsørgelsen, især paa Alm. Hospital, hvor Lemmerne lever uhygiejnisk og utilstrækkeligt ernæret[2]); Kødet dér er saa sejgt, at en Hund vilde have vanskeligt ved at slide det i Stykker[3]). Ofte bortliciteres Fattiglemmer til de lavestbydende[4]). Paa visse Fattiganstalter er Bestyrerne ligefrem tjenlige til Straf[5]), og Fattigforstanderne kan være meget ubehagelige[6]). St. Johannes Stiftelsen i København fremhæves dog som et Eksempel paa Humanitet[7]).

Flertallet af Arbejderne har vel Perioden igennem haft det nødvendige til Livets Ophold eller lidt mere; men hele Standens Kaar blev usikre, fordi saa stor en Brøkdel blev ramt af Sygdom, Arbejdsløshed og Nød; ingen tør stole paa Hjælp; men de, som det saaledes gaar ud over, raaber nu om Hjælp fra det offentlige, medens Landboerne stadig forsøger at taale og spare.

Tyendeforhold.

Antallet er relativt i Tilbagegang, paa Landet endog i absolut Tilbagegang:

	København		Kbhvn.+Købstæder		Landdistrikter	
	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder	Mænd	Kvinder
1880.....	2.074	14.425	6.574	30.696	95.967	90.487
1890.....	1.372	16.491	5.291	34.166	89.898	87.877

Ligesom for Daglejerne kommer *Lønnen* for Tyendet stadig mere til at bestaa i rede Penge, selv om Tjenestefolkene dog stadig faar Kost og Logi hos Husbonden. I 70'ernes Slutning var Karlelønnen faldende, og modsat før bliver Lønnen paa Bondegaarde højere end paa Herregaarde[8]); endnu ca. 1880 hører man om Lønfald paa Randersegnen og paa Samsø[9]); men ellers er Lønnen i 80'ernes Begyndelse nogenlunde konstant eller snarere opadgaaende, varierende for Karle mellem 120 og 200 Kr., for Piger mellem 70 og 120 Kr. 1885 begynder et ret stort Fald i Karlelønnen, der i Løbet af et Par Aar virker over

[1]) Soc. $^{13}/_{5}$ 1880. [2]) Soc. især Foraaret 1882. [3]) Soc. $^{23}/_{8}$ 1882. [4]) Soc. $^{25}/_{12}$ 1885. [5]) Soc. $^{27}/_{12}$ 1885; $^{5}/_{5}$ 1888. [6]) Soc. $^{23}/_{2}$ 1889. [7]) Soc. $^{15}/_{10}$ 1887. [8]) UfL. 1879 I, S. 218 ff. [9]) TfL. 1880, S. 178; 1881, S. 513.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

hele Landet og paa Steder gaar op til 25 %; Lønnen bliver næppe noget Sted højere end 180 Kr., de fleste faar 150—160 Kr.[1]). Pigelønnen falder som Regel ikke; man hører endog, at den gaar op[2]). Først fra 1890 begynder en ny almindelig Lønstigning, fremkaldt af stor Folkemangel. Naar man fra tidligere Tid hører om Folkemangel, er det enten et lokalt Fænomen som paa Bornholm eller Fyn, eller ogsaa skyldes det kun, at man ikke kan faa Folk til den Løn, man kan eller vil give.

Kun paa et Omraade er der en virkelig konstant Mangel paa Arbejdskraft i 80'erne, idet nemlig Kvægavlens Forøgelse krævede mange flere *Malkepiger*, og disse er derfor særlig kostbare, i 1887 faar de f. Eks. op til 130 Kr. i Løn[3]). Samtiden forstaar godt, at de danske Piger ikke vil malke, saa foragtet som Bestillingen er. I Stedet indføres svenske Piger. Mændene kunde man ikke faa til at malke, fordi det skaffede dem saa megen Spot og Drilleri[4]).

I det hele taget var der mange Ting, som bidrog til at vække en *usædvanlig Uro* om Tyendeforholdet. Modsat før begynder Tjenestefolk nu at skifte Plads meget oftere, og de ændrede Driftsmetoder stiller større Krav til Intelligens og Lærenemhed; samtidig hermed stilles der i Overensstemmelse med Kulturens Udvikling stigende Krav til Løn og Behandling, i modsat Fald truer Tyendet med Udvandring.

Et Forhold, der ustandseligt vækker alles Kritik, er *Fæstemandsvæsenet*[5]). Fæstemændene er ukontrollerede og ser deres Fordel ved, at Tyendet skifter saa ofte som muligt. Derfor lover de gode Pladser, og det er almindeligt fra dem at modtage Røgtere, der er fæstede som Fodermestre. Det skal endog være sket, at Piger var fæstet som Lærerinder, men ved nærmere Eftersyn var det til Malkepladser[6]). Fæstemænd faar Skyld for at lokke unge Piger til udenlandske Bordeller eller hjemlige Værtshuse[7]). I Sverige taler »Smålandsposten« om »Slavehandelen paa Danmark«[8]).

Iøvrigt kommer der en lang Serie af *Klager* fra Tyende saavel som fra Herskaber. De Steder, hvor alt gaar godt, hører man naturligvis intet om. Det sker, at en Pige jævnlig tituleres Taske, og at hun bliver jaget hjem Helligdage uden Mad[9]). Paa Landet hænder det, at Folkene fodres af med Rugbrød og Fedt, medens Bonden ved den anden Bordende spiser Æg og Kød; eller der klages over, at Tyendet i Fritiden tvinges til at sidde i Ørkesløshed i Bondens Stue[10]). Værst behandles

[1]) TfL. 1886, S. 135 ff.; 1888, S. 191 ff., 212. [2]) TfL. 1888, S. 192. [3]) TfL. 1888, S. 234. [4]) TfL. 1882, S. 391 f. [5]) UfL. 1880 I, S. 282; TfL. 1885, S. 22; 1887, S. 141; Soc. $^2/_4$ 1888. [6]) UfL. 1890 I, S. 156. [7]) Soc. $^9/_1$ 1881; $^6/_9$ 1890. [8]) Soc. $^2/_4$ 1885. [9]) Soc. $^{29}/_{12}$ 1880. [10]) Soc. $^{23}/_5$ 1883.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

dog de svenske Piger. Fra alle Steder høres der om utilfredsstillende Kamre, særlig for Karle og Malkepiger; Kamrene er utætte og snavsede, nærmest en Del af Stalden[1]). Ogsaa i Byerne er der Pigekamre under al Kritik[2]).

I »Social-Demokraten« betegnes Tyendeforholdet som Slaveri. Folkemarkederne lignes ved Slavemarkeder[3]). Tyendeloven af 1856 omtaler nok nogen Beskyttelse; men der defineres ikke, hvad der forstaas ved »Mishandling« eller ved »vedblivende« »slet og utilstrækkelig Kost«[4]). Heldigvis er Herskaberne dog humanere overfor Tyendet, end Loven fordrer[5]).

Her overfor staar nu Herskabernes Opfattelse. Ogsaa hos dem vækker Tyendeloven Utilfredshed, fordi den kun bestemmer Bødestraf for dem, der render af Tjenesten, og det flygtige Tyende har sjældent Ejendele, saa Bøden kan inddrives[6]). Paa Landet ser Gaardfolkene surt til, at Karle, der har tjent godt om Sommeren, ikke vil arbejde for den ringe Løn, der bydes for Vinteren[7]), eller at de foretrækker at gaa fra Gaard til Gaard fremfor at have fast Tjeneste[8]). Tyendet vil heller ikke mere om Søndagen gøre Arbejde for Smaafolk for et Maaltid Mad[9]). Kritikken af Tyendet udvikler sig til en ligefrem Nedrakken og Angreb paa dets moralske Vandel. Der sladres om »dovne og næsvise Stuepiger«, »svinagtige Kokkepiger« og »uforsigtige Barnepiger«, der har det som Blommen i et Æg og aldrig er tilfredse[10]). Forholdene bliver løsere og løsere, »Karle og Piger er traadt i Trækfugles Sted«[11]). Samtidig beskyldes Tyendet ligefrem for tiltagende Upaalidelighed[12]). Karlene holder til i Høkerier og Smugkroer. Drik, Svir,. Kortspil og Slagsmaal grasserer. »Ofte opføres der store Bakkanalier, som ender med Slagsmaal og Lemlæstelser. De vanvittigste Væddemaal om at drikke Snapse snesevis har endog medført Døden«[13]).

Værst gaar det dog ud over Pigerne. Piger, der har været paa Højskole, er i Reglen sædelige, men forfinede og blødagtige; men ellers overbebyrdes Fattigvæsenet af Piger med uægte Børn[14]). Pigerne vil hellere til København og lejlighedsvis komme hjem og forbavse Landsbyens indfødte for at vække Drømme hos dem om at naa en lignende Herlighed[15]).

[1]) TfL. 1884, S. 298, 322. [2]) Soc. $^4/_9$ 1881; $^{19}/_1$ 1882; $^{12}/_2$ 1885. Elfride Fibiger: »Vore Tjenestefolk« 1881. [3]) Soc. $^8/_5$ 1880. [4]) Soc. $^{17}/_6$ 1880. [5]) Soc. $^6/_9$ 1890. [6]) TfL. 1882, S. 192; 1883, S. 301; 1886, S. 125. [7]) TfL. 1880, S. 356. [8]) TfL. 1889, S. 777. [9]) TfL. 1884, S. 450. [10]) Soc. $^{11}/_8$ 1883. [11]) TfL. 1884, S. 292. [12]) TfL. 1885, S. 23. [13]) TfL. 1883, S. 193. [14]) TfL. 1881, S. 513—514. [15]) TfL. 1885, S. 403.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Medens Tyendets økonomiske Stilling saaledes er bedre end de gifte Arbejderes, foraarsager Tidens hele Udvikling, at der stilles mange Slags Krav til det. At dets Klager ikke var ubegrundede ses f. Eks. af nogle Artikler om Tyendeforhold af Forp. Abel, Glorup, der lægger stærk Vægt paa, at Tyendet skal behandles humant; ligesaa karakteristisk er det, at han anser Fritid for unødvendig[1]). I hvert Fald er det tydeligt, at den Retsstilling, man har søgt at skabe for Tjenestefolkene, ikke dækker dem tilstrækkelig; Forligsmægler eller Dommer var vel ofte selv Husbond, og for unge Folk er det jo vanskeligt at træde op overfor den ærværdige, ældre Alder.

Socialdemokratiet.[2])

Socialisterne hævder, at Arbejderspørgsmaalene skal løses af Pligt, ikke af Naade og Barmhjertighed. Derfor: Vær utilfredse! Modtag ikke noget uden med en Følelse af, at I har fortjent det og meget mere! Arbejdernes Kaar skal ikke forbedres ved Selvhjælp, men ved Statens Indgriben; dette kunde saa meget lettere forlanges, som Statskassen i 80'erne var ganske fed.

Til en Begyndelse er Partiet dog mest optaget af at bygge sig selv op. *Stemningen ca. 1880* var trykket; ved Valget 1879 var Stemmetallet gaaet tilbage, og det hele saa saa smaat og siden Pios Bortrejse saa fantasiforladt ud. Gang paa Gang klages der over Arbejdernes passive Ligegyldighed[3]) — de finder sig i alt, »endog kysser Riset, hvormed de piskes«[4]). Siden 1877 holder de sig til Selvhjælp og mangler politisk Interesse; de maa opdrages hertil fra Grunden[5]).

Dette sker ved Agitation, især gennem »*Social-Demokraten*«; ganske vist kæmpede den en Tid med store Vanskeligheder; men fra 1881, da Wiinblad kom til, gik den godt frem. Dens Oplag var 1876: 7000, 1877: 3000, 1883: 10.000, 1884: 18.000, $^{26}/_{7}$ 1885: 20.000, $^{1}/_{1}$ 1886: 22.000 og 1887: 20.000. Dens Opgave er »at rejse en almindelig Forbitrelse mod alt, hvad der er brutalt og gement i Samfundet«[6]) — herved paadrog den sig ofte Retssager; men Bladets Kritik blev ikke sjældent taget til Følge. Ligesaa vigtig er Bladets anden Opgave: at udføre det nødvendige Oplysningsarbejde; dette sker oftest i Lederne under sensationelle Titler som »Arbejder-Mord«, »De Fattiges Synder«, »Krig«, »De Riges Vellevned« og »De tobenede Rovdyr«; men f. Eks.

[1]) Soc. $^{15}/_{1}$ 1889. [2]) En hel Del faktiske Oplysninger til dette Kapitel er hentet fra Jensen og Borgbjerg anf. St. [3]) Soc. $^{1}/_{1}$ og $^{4}/_{7}$ 1880; $^{1}/_{1}$ 1881. [4]) Soc. $^{9}/_{6}$ 1880. [5]) Soc. $^{23}/_{7}$ og $^{21}/_{1}$ 1880. [6]) Soc. $^{29}/_{9}$ 1889.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1881 og 1889—90 forklarer man i en Række Numre direkte Partiets Program.

Hvad nu angaar *Organisation og politisk Virksomhed*, saa havde Fagforeningerne paa Gimlekongressen 1876 dannet en Centralledelse, delt i 2 Grupper: en for København og en for Provinsen. Paa Købmagergadekongressen 1877 var de blevet slaaet sammen, og her formuleredes Partiets praktiske Ønsker: en Forsamlingsbygning, en socialistisk Skole, Opretholdelse af Partipressen, Agitation, Fagforeningsdannelse og Deltagelse i det politiske Liv. Løsningen af det sociale Spørgsmaal saa man i Produktionsforeningerne[1]). 1878 blev faglig og politisk Bevægelse adskilt, idet man fik dannet det politiske »Socialdemokratisk Forbund«.

Med Hensyn til Ønskerne, saa fik man Bygningen allerede 1879 i Rømersgade; men de andre Punkter krævede Taalmodighed, især Deltagelsen i det politiske Liv. Ved et Udfyldningsvalg 1880 i 5. Kreds, der omfattede omtrent den nordlige Halvdel af København, opstilledes Mundberg paa Krav om Revision af Valglov, Næringslov, Skolelov, Retsplejelove, Toldlov, Sundhedspleje og Arbejderrisiko samt Nedbringelse af Militærudgifter; derimod vil man bevare Grundloven og den rolige Udvikling[2]); man er ikke revolutionær, prædiker ikke Had til Personer, men til Institutioner[3]). Alligevel er det nødvendigt at forsvare, at Partiet er alvorligt og ikke et Balladeparti; Folks utopiske Forestillinger om det hæmmer dets Virksomhed[4]). Endnu udrettes der dog saa lidt; 1880 androg man Rigsdagen om Ændring i Sundhedsplejen og holdt den aarlige Grundlovsfest; men udenbys afholdtes kun 5 Møder[5]).

Paa Partiprogrammet ved Valgene 1881 findes bl. a. Krav om progressiv Skat, Normalarbejdsdag og Statsforsorg for syge, gamle og Invalider[6]). Man opstillede Holm og Holst; men Socialdemokratiet betød endnu intet; paa Valgdagen modtog Slagelse Arbejderforening Højrevælgerne med Fane ved Banen[7]).

Partiet har heller ikke endnu fundet sin egen Plads; man finder det rimeligt, at Arbejderne støtter Venstre, fordi den politiske Strid er for eller imod Estrup[8]); men man opfordrer Folk til at holde sig fra »Aarhus Amtstidende«[9]). Ved Landstingsvalget i Efteraaret 1882 delte man Rollerne, saa Socialisterne opstillede i 5. Kreds, og Venstre

[1]) Wiinblad og Alsing Andersen: »Det danske Socialdemokratis Hist.« 1921, I, S. 59—60, 95. [2]) Soc. $^{29}/_{9}$ 1880. [3]) Soc. $^{25}/_{12}$ 1880; $^{21}/_{5}$ og $^{28}/_{6}$ 1881. [4]) Soc. $^{15}/_{1}$ 1881. [5]) Soc. $^{1}/_{1}$ 1881. [6]) Soc. $^{14}/_{6}$ 1881. [7]) Soc. $^{5}/_{6}$ 1881. [8]) Soc. $^{20}/_{5}$ 1883. [9]) Soc. $^{23}/_{1}$ 1880.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

i de andre Hovedstadskredse, og i 5. Kreds manglede der kun 37 Stemmer. At der i hvert Fald ingen Mulighed var for Venskab med Højre, bekræftedes, da et Andragende til Folketinget fra »Socialdemokratisk Forbund« og 25 Fagforeninger om 8 Timers Arbejdsdag 1883 blev henvist til en Arbejdsgiverorganisation, »Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Haandværk«.

1883 holdt tyske Socialdemokrater i dyb Stilhed Kongres i Rømersgade.

Som Valgene 1881—82 viste, var der imidlertid begyndt en god Fremgang. Maj 1883 slutter »Demokratisk Samfund« i Aarhus sig til »Socialdemokratisk Forbund«[1]), og 1884 interesserer man sig første Gang for Valgene til Borgerrepræsentationen. Samme Aar fik man endelig den første store Sejr i Hænde, da Holm og Hørdum $^{25}/_{6}$ blev valgt ind i Folketinget, henholdsvis for 5. Kreds og Kristianshavn. Fremgangen foraarsagede fra nu af en stærk Partibegejstring, og Indtrykket paa Omgivelserne belyses nok bedst ved Alfr. Schmidts Tegning af den utrolige Masse Vælgere ved Rosenborg, hvor 5. Kreds havde sit Valgsted.

Indflydelsen paa den politiske Udvikling blev dog naturligvis ringe. Overfor Provisoriet 1885 vil man ikke gøre Opstand, fordi Højre venter det[2]). Skattenægtelse anbefales, men Udpantning bør taales[3]). Derefter kommer Smedelockouten og den paafølgende haarde Vinter. Partiet samler ind; Arbejderne indser, at det er sikrest at bygge paa egne Kræfter[4]). Mens Venstre foreløbig stiller sig velvillig, forfølger Højre ligefrem Socialisterne. Pastor Henning Jensen afskediges, fordi han har forsvaret Oprør mod Øvrigheden. Bladangreb og Pressedomme florerer. En Lejehusmand, Jens Hansen, under Bregentved bliver sagt op; men »Demokratisk Forening for Ringsted og Omegn« hjælper ham til et nyt Hus. Partiet glæder sig over, at den store Berg anerkender det, da han hyldes paa Marienlyst efter sit Fængselsophold. Tilliden til egen Styrke er dog det afgørende; paa den skandinaviske Fagforeningskongres i Göteborg 1886 vedtages nok Tilslutning til Socialdemokratiet; men J. Jensen ønsker, at Fagforeningerne skal støtte syge og gamle, altsaa Selvhjælp.

Efteraaret 1886 blev i Rigsdagen forelagt de 4 saakaldte »Socialistlove«: 1) om Laan til Byggeri, 2) om Laan til kommunale Arbejder og Hjælp til de frie Fattigkasser, 3) Helligdagslov og 4) om Eftergivelse af Fattighjælp; kun den første gik igennem.

[1]) Wiinblad og Alsing Andersen anf. St., S. 83. [2]) Soc. $^{4}/_{4}$ 1885. [3]) Soc. $^{8}/_{4}$ 1885. [4]) Soc. $^{20}/_{6}$ 1886.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det var nu daarlige Tider for Partiet; nok agiteres der; 1885 begynder »Socialistisk Bibliothek«, og 1886 stifter A. C. Meyer Diskussionsklubben »Karl Marx«, hvor oppositionslystne unge samles; men Fremgangen er ringe, og ved Valget Januar 1887 opnaaede kun Holm Genvalg. Modløsheden dukker op.

Imidlertid, 1887 organiseres den jyske Provinspresse, og fra 1888 begynder ny Fremgang. Det Aar opstiller man Lister til Byraads- og Borgerrepræsentationsvalg; i København maatte man først agitere for at faa Folk til at betale Skat, saa de fik Valgret. Programmet angik Skole-, Fattig- og Næringsvæsen, Beskatningsforhold etc. og gik i det hele taget ikke særlig vidt. Det Aar holdtes ogsaa den 3. Kongres, den første rent politiske; Hovedbestyrelsen kom nu til at bestaa af Partiets Rigsdagsmænd, Redaktøren af »Social-Demokraten«, 5 delegerede fra København og 7 som Provinstilhængerne valgte blandt Folk, der boede i København. Partiet fik i det hele taget mere Form og Disciplin; den jyske Presse centraliseredes om »Demokraten« i Aarhus, og i Programmet opgav man Produktionsforeningerne (Lassalle), i Stedet henvistes til Ekspropriation af Arbejdsmulighederne (Marx-Engels). Bl. a. kræves ogsaa Voldgift. Samme Aar sendtes 2 Repræsentanter til Londonkongressen, og den 2. skandinaviske Fagkongres holdtes i København; de første Socialister vælges ind i jyske Sogneraad, og Jysk Husmandskreditforening vælger 2 Socialdemokrater til Repræsentanter; endelig samler en Adresse om Alderdomsforsørgelse m. m. 53.000 Underskrifter.

1889 stredes man om, hvorvidt man skulde repræsenteres paa Possibilist- eller Marxistkongressen; det endte med Repræsentation begge Steder.

Ved Folketingsvalget 1890 fik man Oprejsning; Holm og Hørdum blev begge valgt; takket være Venstres Splid tog Harald Jensen Skjoldelevkredsen, en ren Landkreds, og Stemmetallet gik godt frem, skønt Godsejerne udøvede Valgtryk. 1. Maj fejredes med storartet Demonstration paa Fælleden for 8 Timers Arbejdsdag, og i Juni holdtes den 4. Kongres; Landet deltes i Agitationskredse, hvis Foreninger vælger stedlige Repræsentanter til Hovedbestyrelsen, og i Programmet anerkendtes Interesseforskel i Samfundslag udenfor Arbejderne. Ved Valgene i September fik man P. Knudsen og C. C. Andersen ind i Landstinget, og endelig holdtes ogsaa i 1890 den 3. skandinaviske Kongres i Kristiania med stærkere revolutionært Præg, end de fleste danske Socialdemokrater besad.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fra at betyde intet havde Partiet saaledes i Tiaarets Løb hævet sig til at blive velorganiseret, talrigt og frygtet[1]).

Flere Gange stod *Partiet splittet for kortere Tid.* Saaledes angreb Brix efter sin Løsladelse af Fængslet 1880 Ledelsen og udgav »Herolden«, der snart efter blev til »Den radicale Socialist«, men gik ind inden et Aar. Ved Valget 1884 optraadte et Stridens Organ »Den nye Socialist«, der viste sig at være en underkøbt Valgavis for Prof. Goos. 1887 forsøgte man et andet Splittelsens Organ »Piraten«, og 1889 var det galt med Ugebladet »Arbejderen«, som tog Marx for bogstaveligt og var for revolutionært. Intet af alt dette fik dog varig Betydning.

Naar *Produktionsforeningerne* blev opgivet i Programmet, skyldtes det, at de ikke var blevet til meget i Praksis. 1887 oprettede Skomagersvendene to anselige Værksteder[2]), og 1888 oprettede Arbejdsmændene et Arbejdskontor for at omgaa Entreprenørerne[3]). Arbejdernes Fællesbageri blev derimod et Aktieselskab; og dets Mission var at trykke Brødpriserne, hvad det ogsaa naaede[4]).

Fagforeningernes Virksomhed var betydelig. 1881—90 skal 29 Fagforeninger have oplevet 211 Strejker eller Lockouter, hvoraf 158 blev vundet, 27 delvis vundet, 23 tabt og 2 afgjort ved Voldgift; men flere af de store Konflikter var tabt, og det svækkede Indtrykket. I 66 Tilfælde vilde man opnaa højere Løn, i 114 hindre Nedsættelse og i 10 forkorte Arbejdstiden. 1890 var der godt 100 Foreninger med 14.000 Medlemmer.

Paa Landet havde man allerede 1872 forsøgt at opstille en Kandidat ved Valget; men først 1883 tog Agitationen rigtig fat, idet Marott og Harald Jensen begyndte paa Aarhusegnen, og først 1884 kom der Gang i den, fordi alle nu vilde høre Holm og Hørdum. A. C. Meyer foretog da et Agitationsfelttog[5]), og det har aabenbart virket præcist,

[1]) Resultaterne ved Folketingsvalgene ser saaledes ud:

Valg	Opstillede	Stemmetal	Valgte
1872	9	1570	0
1873	1	152	0
1876	6	1643	0
1879	1	761	0
$^{24}/_{5}$ 1881	1	1295	0
$^{26}/_{7}$ 1881	4	1953	0
1884	3	6805	2
1887	4	8408	1
1890	10	17232	3

[2]) Soc. $^{25}/_{6}$ og $^{16}/_{8}$ 1887. [3]) Soc. $^{27}/_{4}$ 1888. [4]) Wiinblad og Alsing Andersen anf. St. II, S. 304—305; Soc. $^{19}/_{11}$ 1887. [5]) Wiinblad og Alsing Andersen anf. St. I, S. 81.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

for allerede i Oversigten over 1884 konstaterer la Cour, at Socialismen fremmes[1]). I de følgende Aar breder Bevægelsen sig særlig omkring Aarhus og Randers[2]).

Kongressen 1888 fandt sig beføjet til at nedsætte et Udvalg angaaende Landarbejderspørgsmaalet, hvis Krav gik ud paa, at Staten skulde inddrage Fideikommisgodser og Præstegaardsjorder, opkøbe Jord, der ellers er til Salg, opdyrke Heder og stille Jorden til Raadighed for Landarbejdere mod 2 % p. a. af Værdien, støtte Indkøb af Maskiner og Oprettelsen af Landbrugsskoler samt drive sine Ejendomme ved Fællesdrift[3]). Paa dette Grundlag udvikler Partiets Landboprogram sig.

Samme Aar holdt de sjællandske Landarbejderforeninger et Møde i Rømersgade; men her kom det til Brud, idet 23 Md. under Ledelse af Fernando Linderberg skilte sig ud og oprettede et særligt »Dansk Arbejderforbund«. Grunden hertil var især, at Linderberg og hans Venner var stærkt religiøst-kristeligt præget og derfor ikke mente at kunne bøje sig under Partidisciplinen. Forbundet fik snart sit eget Blad »Programmet«, og dets Ønsker laa nær op til Socialisternes; det fik ca. 2000 Medl., men i 90'erne sygnede det hen.

1890 skriver en Bondestudent d. v. s. Borgbjerg om Socialismen paa Landet, hvorved han nærmest forstaar Andelsbevægelsen, som han ønsker yderligere udviklet[4]). Paa Kongressen 1890 mærkes det forøgede Tal af Tilhængere paa Landet, skønt adskillige Foreninger ikke var repræsenteret, fordi de »ikke følte sig modne nok dertil«[5]). Ved denne Tid var der 64 Foreninger paa Landet med ca. 3000 Medlemmer; men i det følgende Aar skal Medlemstallet være blevet fordoblet, og P. Knudsen antager, at kun Halvdelen af Tilhængerne stod i Foreningerne[6]).

Arbejdsgiverne paa Landet finder efterhaanden Bevægelsen truende. Den maa mødes med »Fasthed og Humanitet«[7]). Landboerne har ikke Raad til at forhøje Lønnen, men sætte den ned gaar ikke, for saa jager man da Folk lige i Socialismens Klør[8]). Navnlig finder man det infamt, at der under en Havnearbejderkonflikt 1890 trues med Boycotting af danske Varer i England[9]). Under Ledelse af Howden-Rønnenkamp forsøger man fra $^1/_7$ 1890 at danne en Landarbejdsgiverforening i Næstved, særlig rettet mod Socialismen[10]).

[1]) TfL. 1885; jfr. »Landbovennen« 1884—85, S. 25. [2]) TfL. 1889, S. 246; 1890, S. 239, 688, 690. [3]) Soc. $^{17}/_7$ 1888. [4]) Soc. $^{13}/_2$ og $^{26}/_2$ 1890. [5]) Soc. $^{20}/_6$ 1890. [6]) P. Knudsen: »Die Landarbeiter« 1891, S. 37. [7]) UfL. 1890 I, S. 198; 1891 I, S. 320. [8]) Soc. $^{25}/_1$ og $^{17}/_{11}$ 1889. [9]) UfL. 1890 II, S. 81. [10]) UfL. 1891 I, S. 123; II, S. 209; Soc. $^{16}/_5$ 1890.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Socialismen finder *liden Forstaaelse hos udenforstaaende*, hvad der er Vidnesbyrd nok om. »Skanderborg Amtstidende« mener, Husmændene har Interesser fælles med Bønderne, saa de bliver ikke Socialister[1]), og dette Synspunkt findes mange Steder. »Roskilde Avis« siger, at Socialistførerne passer kun for Samfundets Bærme[2]). »Dannevirke« omtaler »den socialistiske Lære om den frie Kærlighed samt om det umoralske ved Ægteskabet«, og »Fra Bethesda« skriver: »De værste Fanger er de, hvis aandelige Liv er nedbrudt af Liderlighed, Forlystelsessyge og Socialisme«[3]). Mest Besvær har Socialisterne dog af Højre. Højre ynder at udgive sig for at have mere Tanke for de sociale Reformer end Venstre; men Socialisterne ved nok, at Højre kun bruger Arbejdernes Navn til Fiskeri[4]); ustandseligt kritiserer de »Arbejdernes Byggeforening«, fordi Boligerne ikke gaar til Arbejdere, og »Arbejderforeningen af 1860«, som man forøvrigt søgte at erobre 1885, men forgæves[5]).

1885 opretter Højre »Arbejdernes Værn«, et Skruebrækkerforetagende, der støttes af »Avisen«, hvis Redaktør Fr. Hansen iflg. »Social-Demokraten« repræsenterer det brutale og gemene i Højre[6]). I hans Blad og i »Berlingske Tidende« skriver et vist Z, der er Højesteretsadvokat Hindenburg[7]), og som kalder Socialismen »Liderlighedens, Nydelsessygens, Misundelsens Religion«, som har »sine paalideligste Tilhængere blandt Forbrydere«[8]). Et Par andre Foreninger er »Det nationale Arbejderforbund«, som støttes af Ferslewerne[9]), og »Højres Arbejder-(!) og Vælgerforening«, som »Social-Demokraten« aldrig nævner uden Udraabstegnet. »Smede- og Maskinarbejderforeningen af 1885« blev stiftet af Skruebrækkere[10]), men fik kun et kort Liv. Endnu 1889—90 blev Folk afskediget paa Orlogsværftet, fordi de var Socialister, hvad der foraarsagede en Interpellation af Hørdum i Rigsdagen[11]).

Det er under idelige Forfølgelser, Socialismen i 80'erne genrejses og grundfæstes; og dog er det ikke Martyriet, der skaber Bevægelsens Fremgang; men denne kommer, fordi man lader Fantasteriet fare og tager Arbejdere til Ledere, modereres og prøver sig frem, agiterer og organiserer sig.

[1]) Soc. $^{29}/_{9}$ 1889. [2]) Soc. $^{20}/_{2}$ 1886. [3]) Soc. $^{4}/_{8}$ 1887. [4]) Soc. $^{21}/_{8}$ og $^{26}/_{11}$ 1886; $^{1}/_{2}$ 1890. [5]) Soc. $^{15}/_{2}$ 1885. [6]) Soc. $^{11}/_{3}$ 1886. [7]) Soc. $^{9}/_{1}$ 1885; $^{17}/_{2}$ 1889. [8]) Jensen og Borgbjerg anf. St. S. 459. [9]) Soc. $^{24}/_{8}$ 1886. [10]) Soc. $^{9}/_{6}$ 1886. [11]) F.F. 1889—90, Sp. 4134 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Privat og offentlig Hjælp.

Socialismens praktiske Resultater var endnu meget begrænsede, i Byerne vel en Del Lønforbedringer, men paa Landet næsten intet, og Arbejdernes Kaar frembød derfor saa mange sørgelige Fakta, at der var Brug for al den Hjælp, der kunde skaffes.

Den private *Velgørenhed* var ikke ringe. Den organiseredes i Understøttelsesforeninger. Københavns Understøttelsesforening dannedes 1874 ved Sammenslutning af Sogneforeningerne; den hjælper kun dem, der ikke er nær ved at maatte gaa til Fattigvæsenet. 1879—80 gav den 4255 Trængende 111.800 Kr.[1]). 1880—81 budgetterer den 141.650 Kr.[2]). »Fattiges Juleglæde« vil 1880 uddele 200 Tikroner[3]). Iøvrigt træffer man Bespisningsanstalter, og 1887 er en omfattende privat Bespisning af Skolebørn i Gang[4]).

Fra Landet kendes Forholdene paa Løvenborg, hvor Baroniet snart tildeler en Hjælpeforening 100 Kr., snart tillader de fattige at tage Brænde, saa foretager de aarlige Uddelinger af Julegaver i Penge og Brænde, snart giver Hjælp til Istandsættelse af Lejehuse, snart godtgør Arbejderen Læge og Medicin, saa betaler en Skovfogedsøns Uddannelse til Lærer[5]).

»Nationaltidende« har beregnet, at 4 % af Befolkningen aarligt maatte understøttes med 4 Mill. Kr. for at holdes borte fra Fattigvæsenet. »Social-Demokraten« mener, at Nøden er meget større[6]). Dette Blad trættes aldrig af at hævde, at Velgørenheden efter vort Samfunds Forhold er Pligt, og det kritiserer skaanselsløst de riges Velgørenhedsbasseraller (Bazarerne)[7]); man samler med Held ind til Mindesmærker; thi dér elsker Kongen en glad Giver og betaler med Ordener; men det betaler sig ikke (med Ordener) at hjælpe en Enke med 3 Børn[8]). Den private Velgørenhed er for de trængende, »hvad Kongens Fødselsdag er for Ladegaarden: en Dags Risengrød med Steg«[9]).

Velgørenheden sluger sikkert kun en mindre Part af de sociale Interesser. For det første blev *Tyendeforholdene* Genstand for megen Opmærksomhed, især paa Landet. Allerede tidligere havde man oprettet Foreninger til Præmiering for lang og tro Tjeneste eller til at vække Sparsommelighed hos Tyendet, og ligeledes havde man foreslaaet Tyendeloven revideret. Alt dette fortsattes, og 1882—83 fore-

[1]) Soc. $^{17}/_{7}$ 1881. [2]) Soc. $^{6}/_{5}$ 1881. [3]) Soc. $^{27}/_{11}$ 1880. [4]) Soc. $^{23}/_{2}$ 1887. [5]) Løvenborg Brevjournal og Forhandlingsprotokol for Administrationskommissionen. Landsarkivet. [6]) Soc. $^{8}/_{2}$ og $^{10}/_{2}$ 1882. [7]) Soc. $^{23}/_{3}$ 1884. [8]) Soc. $^{2}/_{10}$ 1881. [9]) Soc. $^{22}/_{12}$ 1885.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

slog Nellemann i Landstinget Tillæg til Tyendeloven, hvorefter Fæstemænd skulde autoriseres i København og kunde blive det i Provinsen[1]); men Loven gik i Udvalg, og ligesaa gik det, da den blev forelagt igen det næste Aar og 1886—87.

Men samtidig optoges nu en Diskussion om, hvad der i det hele taget kunde gøres for at forbedre Landbrugets Arbejderstab. Betænkninger over Tyendeforhold afgives af de jyske Landboforeninger, Fyens Stifts patriotiske Selskab, Københavns Amts Landboforening og Holbæk og Sorø Amters økonomiske Selskaber[2]). Man mener f. Eks. at kunne modvirke Bortvandringen ved at skaffe Alderdomsforsørgelse og Sygehjælp, ved at begrænse Drikkeriet og ved en bedre Ordning af Tyendelov og Fæstemandsvæsen[3]). Fra Fyn anbefales Ynglingeforeninger, Værneforeninger, Tjenestepigemøder og Husflidsforeninger samt Omsorg for Plejebørn og Interesse for Skolevæsenet. Rundt om foreslaas Oprettelsen af Børnehjem, og der oprettes f. Eks. et i Hammerum Herred[4]). Man erkender, at den liberale Manchesterlære ikke mere slaar til, men at Staten maa gribe ind[5]).

Efterhaanden som Udvandringen tynder Arbejdernes Kreds, saa man maa konkurrere med Byerne og de oversøiske Lande om Arbejdskraften, bliver det et almindeligt Problem for Arbejdsgiverne paa Landet, hvorledes de skal fastholde deres Folk. Som det bedste Middel hertil finder man snart paa at anvende bosiddende Arbejdere i Stedet for Karle[6]). Medens man f. Eks. paa Borreby før i Tiden havde haft omtrent lige mange Karle og Husmænd, havde man i 1890 næsten udelukkende Husmænd[7]). For yderligere at binde Arbejderen skulde der gives ham en *lille Jordlod*, som man saa antog, han nødig vilde forlade, naar han først havde lagt noget Arbejde deri, og Jordlodden kunde ogsaa skaffe ham en Del Indtægt, saa man ikke behøvede at give saa høj Løn. Arbejderen kunde herved komme til at udnytte sin Fritid, og hans Kone og Børn kunde arbejde hjemme fremfor ude. Endelig tvang Systemet, hvis Jordlodden skulde være Selveje, Tyendet til Flid og Sparsommelighed. Om disse Ting førtes der, navnlig hen paa Tiaarets Slutning en ivrig Diskussion i »Ugeskrift for Landmænd«, og her ligger Spiren til Husmandsloven 1899[8]). Allerede i 80'erne

[1]) Landstingets Forhandl. 1882—83, Sp. 45; Tillæg A, Sp. 1445 ff. [2]) henholdsvis 1883, 1885, 1886, 1888, 1891. [3]) UfL. 1883 II, S. 294—296. [4]) »Hammerum Herreds Børnehjem 1887-$^{7}/_{11}$-1912«. Herning 1912. [5]) UfL. 1885 II, S. 39 ff.; 1886 I, S. 58. [6]) UfL. 1884 I, S. 89—91; TfL. 1884, S. 17. [7]) Borreby Daglejerjournaler. Landsarkivet. [8]) Se herom Hans Jensen: »Statshusmandsloven af 1899«. Festskrift til Erslev, 1927.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

diskuterer man, hvor megen Jord der rettelig bør høre til en Huslod; de fleste holder paa et Par Tønder Land.

For at fremhjælpe den bestaaende *Husmandsstand* blev der udrettet vigtige Ting. Før i Tiden blev Huslodderne drevet meget daarligt. I Sorø Amt begyndte man med Præmiering af veldyrkede Husmandslodder og af Husmandskøer allerede 1870. Paa Finansloven 1872—73 optages første Gang Statstilskud til Præmieringen; dette System blev stadig fortsat, man diskuterede ivrigt, hvorledes Fordelingen skulde foregaa[1]), og Beretninger udkom om de præmierede Lodder. Ved Udstillingen 1888 vil man opsøge og præmiere praktiske Redskaber[2]), og paa Udstillingen var der en Afdeling for Husflid[3]). Paa Finansloven for 1890—91 foreslaar man 8000 Kr. til Husmandsrejser[4]). Medens det de første Aar er vanskeligt at finde Husmandslodder, der er værdige til Præmie, har man i 1889 for faa Præmier til alle dem, der fortjener det[5]). Husjordens Dyrkning er saaledes gaaet stærkt frem; men Aarsagen hertil er dog sikkert ikke saa meget Præmierne som Andelsbevægelsen, der muliggjorde, at Husmanden kunde faa sine Produkter ligesaa godt betalt som Gaardmanden.

Efter at flere Blade af samme Beskaffenhed var sultet ihjel, begynder 1884 »Husmandsbladet« med det Formaal at sprede Oplysning ud om Smaalodders Dyrkning. Paa Løvenborg abonneres paa 30 Ekspl. til Uddeling blandt Godsets Husmænd[6]). Redaktøren, Oehlerich, havde ogsaa Planer om Dannelsen af Husmandsforeninger[7]). 1882 var der dannet en Understøttelsesforening for trængende jyske Husmænd, Fæstere og Indsiddere og deres Efterladte. »Ethvert Middel, der kan bidrage til Dannelsen af en kraftig, selvstændig Husmandsstand, er priseligt«[8]).

Husmandskreditforeningerne af 1880 slog godt an. »Social-Demokraten« mener, at Husmændenes Kaar maa være slette, saadan som de halser af Sted efter Laan[9]). I de 8 første Aar steg Laanenes Antal i Jyske Husmandskreditforening til 14.835 og Beløbet til 18.944.150 Kr.[10]). 1885—86 og 1887—88 blev der paa Rigsdagen foreslaaet Ændringer, der gik ud paa Seriedeling, Amortisationstidens Forlængelse m. m.; men Forslagene naaede ikke igennem. Sidste Gang vedtog Landstinget Loven $^{31}/_{3}$ 1888 lidt anderledes, end Folketinget havde gjort det $^{27}/_{3}$

[1]) UfL. 1881 II, S. 271; 1882 I, S. 63, 261; 1883 I, S. 66; 1886 I, S. 45. [2]) UfL. 1887 I, S. 321. [3]) UfL. 1888 II, S. 145. [4]) UfL. 1889 II, S. 210. [5]) TfL. 1889, S. 799. [6]) Løvenborg Brevjournal $^{22}/_{9}$ 1885. Landsarkivet. [7]) TfL. 1885, S. 117. [8]) TfL. 1883, S. 21. [9]) Soc. $^{29}/_{6}$ 1880. [10]) Soc. $^{18}/_{9}$ 1888.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

1888[1]). 1890 foreslog Harald Jensen Tilskud for at hjælpe Foreningerne ud over Vanskelighederne ved Konverteringen af deres Obligationer[2]).

1880—81 og følgende Aar og 1886—87 og 3 følgende Aar foreslaas i Folketinget Forbedringer i Fæste- og Lejehusmænds Kaar, idet man ønsker, at der, naar Brugeren fratræder, skal ydes ham Vederlag for foretagne Forbedringer, i alt Fald naar de var sket ifølge Kontrakt med Ejeren, saaledes som det længe havde været Tilfældet for Fæstegaardes Vedkommende; men Loven gik ikke igennem. 1886—87 kom den i Udvalg, hvor Flertallet ønskede Fæstetvang for lidt større Huse, for at man kunde komme bort fra Lejemaal paa kort Tid[3]); men dette Forsøg paa at udvide Loven forkludrede kun Sagen.

Hvad Byerhvervene angaar, tog man sig særligt af *Lærlingenes Forhold.* I 1874 havde man nok stiftet Lærlingeforeningen til de unges Uddannelse i Haandværk og Industri[4]); men mange Steder udnyttedes Lærlingene som en næsten gratis Arbejdskraft. 1880—81 og følgende Aar foreslog nu Skeel en Lærlingelov, hvorefter der skulde oprettes skriftlig Kontrakt, og Lærlingene have bestemt Arbejdstid, men gaa i Teknisk Skole og kun arbejde med Faget[5]). 1887—88 og følgende Aar forelagde Ingerslev den igen, og $^{30}/_{8}$ 1889 blev den Lov; der skal oprettes Kontrakt, som paategnes af Øvrigheden, og hvori gensidige Forpligtelser noteres; ved Udløbet af Læretiden skal aflægges Svendeprøve eller erholdes Lærebrev[6]).

Ellers beskæftigede man sig mest med de store sociale Reformer, der kunde blive til Gavn for hele Nationen. Hvad der her vakte nogen Opmærksomhed, var *P. F. Lundes* Plan, der gik ud paa, at Staten skulde tilsikre Arbejderne en Livrente fra deres 30. Aar[7]). En »Almindelig dansk Velfærdsforening« fra 1872 støttede hans Bestræbelser[8]); men Planen fik ingen Betydning.

Blandt Problemerne var nu først *Ulykkestilfældene.* Det vakte saaledes Opsigt, da nogle Arbejdere blev knust under nedstyrtende Jordmasser ved Voldsløjfningen[9]). Men navnlig i Fabrikkerne og ved Landbrugsmaskinerne var der Fare paa Færde[10]). For det første foreslog Nellemann 1885—86 en Lov om Foranstaltninger til Forebyggelse af Ulykkestilfælde ved Brug af Maskiner m. m.[11]); en Kommission, nedsat

[1]) F. F. 1887—88, Sp. 5258; L. F. 1887—88, Sp. 1715. [2]) F. F. 1889—90, Sp. 2520. [3]) Tillæg B, 1886—87, Sp. 1839. [4]) Soc. $^{29}/_{9}$ 1888. [5]) L. F. 1880—81, Sp. 1886 ff. [6]) F. F. 1887—88, Sp. 1829; Tillæg C, 1888—89, Sp. 673 ff. [7]) P. F. Lunde: »Kun i Ordningen af Arbejderforholdene er der Frelse for Samfundet«. 7 Blade. 1872. [8]) Soc. $^{8}/_{2}$ 1881; $^{26}/_{8}$ 1882. [9]) Soc. Sept. 1880. [10]) UfL. 1883 II, S. 137; Soc. $^{7}/_{6}$ 1882; statistiske Skrifter af Th. Sørensen. [11]) L. F. 1885—86, Sp. 27.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

$^{26}/_{5}$ 1883, havde afgivet Betænkning $^{26}/_{9}$ 1884[1]). Loven blev siden foreslaaet aarligt og stadfæstet $^{12}/_{4}$ 1889. Foruden Regler om Skærme ved Maskiner etc. bestemtes det f. Eks., at Børn under 16 Aar ikke maa passe Dampkedler.

For det andet blev der $^{4}/_{7}$ 1885 nedsat en Kommission angaaende Arbejdernes Sikring mod Følgerne af Ulykkestilfælde under Arbejdet, en Slags ny Arbejderkommission. Dens Betænkning var færdig $^{31}/_{10}$ 1887 (trykt 1887, udsendt 1888). Ingerslev foreslog derpaa i Landstinget 1888—89 en Lov, hvorefter der skulde oprettes en Anstalt, som fik sine Midler ved Paaligning af Arbejdsgiverne for By- og Sønæringsvejene og af Hartkornet paa Landet[2]); men Loven blev hverken gennemført i denne eller den følgende Samling. I en Udvalgsbetænkning 1889—90 er Mindretallet mod en nær Tilknytning til Sygekasserne, der jo ikke støttedes af Arbejdsgiverne — de fattigste vilde derved udelukkes[3]).

Den samme Kommission 1885—87 fik nemlig ogsaa *Sygekassernes* Forhold til Overvejelse. Medens der ca. 1866 var 26.000 Sygekassemedlemmer i 300 Kasser, var der 1874: 87.000 Sygekassemedlemmer, 1885: 120.000 og 1890: 130.000 Medlemmer i ca. 1000 Kasser[4]). Mange Sygekasser var oprindelig opstaaet af Levninger fra Lavstiden og derfor styret af Mestrene; men dette Præg gik tabt; adskillige industrielle Foretagender oprettede Kasser for deres Arbejdere[5]), og fra Landet ved vi, at Løvenborg aarlig gav de lokale Smaakasser 50—100 Kr.[6]). Ofte søgte Højre ved at støtte den Slags Kasser at holde Arbejderne borte fra Socialismen[7]).

1883 holdt Sygekasserne et Fællesmøde, der blev præget af Socialdemokratiet. Et Udvalg blev nedsat, og med P. Knudsen som Formand udsendte det 1888 en fyldig statistisk Betænkning; paa Grundlag af Materiale fra hele Landet fandt man, at i København var Halvdelen, i Provinsen godt Tredjedelen af de daarligtstillede optaget i Sygekasser[8]). 1885 dannes paa privat Initiativ »De samvirkende Sygekassers Fællesrepræsentation«, der skal virke for Ordning af Apotekerforhold, for Hospitalsudvidelser og Lægestationer[9]). Om Sommeren holdtes Landsmøde i Odense, og man fastholder stadig, at Arbejderne ikke kan klare sig ved Selvhjælp. Staten maa gribe ind[10]).

[1]) Tillæg A, 1885—86, Sp. 1477. [2]) Tillæg C, 1888—89, Sp. 1611. [3]) Tillæg B, 1889—90, Sp. 625. [4]) F. F. 1889—90, Sp. 2561. [5]) Soc. $^{1}/_{2}$ 1884. [6]) Løvenborg Brevjournal. Landsarkivet. [7]) Soc. $^{1}/_{1}$ 1886; UfL. 1891 I, S. 123. [8]) P. Knudsen: »Sygeforsikring og Alderdomsforsørgelse« 1888, S. 211. [9]) Soc. $^{21}/_{1}$ 1885. [10]) Soc. $^{15}/_{9}$ 1885.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Paa Grundlag af Kommissionsbetænkningen 1887 forelagde Ingerslev 1888—89 i Landstinget en Lov om anerkendte Sygekasser[1]), hvorefter enhver Kasse med 50 Medlemmer kan blive anerkendt; det offentlige tilskyder da en Sum lig 50 % af Medlemsbidragene, Staten betaler de 2 første Aar, derefter gaar Byrden gradvis over paa Kommunerne[2]). Princippet er altsaa Hjælp til Selvhjælp; da Forslaget kommer op igen i næste Samling, understreger Scharling, at medens man i 70'erne kun vilde give Lettelser, vil man nu give Tilskud[3]). Heller ikke denne Lov naaede Vejs Ende i 80'erne.

Det største Problem var maaske *Alderdomsforsørgelsen*. Paa dette Omraade eksisterede et rent Projektmageri. Siden 1872 fandtes »De forenede Kommuners Alderdomsforsørgelseskasse«, ledet af den stærkt socialt interesserede Godsejer Grüner til Ravnstrup. Præstø Amt f. Eks. støtter i dette Foretagende Kommunerne med Halvdelen[4]). Men ellers er der kun rundt omkring nogle Smaakasser, støttet af Arbejdsgiverne[5]).

Navnlig i Rigsdagen florerer Opfindsomheden. Forslaget fra 1875 om Understøttelseskasser i Stedet for »De Fattiges Kasse« af 1856 prøves igen 1880—81, 1886—87 og 1887—88 af forskellige Venstremænd. Da Regeringen ikke reflekterede paa Kommissionsbetænkningen af 1878, indgav Juel o. fl. efter en Interpellation[6]) Forslag om ubemidledes Alderdomsforsørgelse paa Grundlag af Tvangsforsikring[7]); det forsøgtes igen 1881—82 og 1883—84 og diskuteredes hver Gang grundigt; der skulde tilskydes 2 Øre daglig, og det offentlige skulde hjælpe de fleste dermed; men Flertallet var mod Tvangen[8]).

Videre foreslaar Estrup 1883 en Anstalt for billig Alderdomsforsørgelse. Statskassen skal straks tilskyde 2 Mill. og senere betale Administrationen og 50 % Tilskud, og her kan Arbejdere saa billigt købe sig Livrente fra 55 Aars Alderen[9]). Selv Falbe-Hansen ved, at Arbejderne nødigt benytter slige Anstalter[10]). Næste Aar kom Forslaget igen, men uheldigvis behandlet lige efter, at Tinget $^{19}/_{11}$ havde konkluderet, »at en Forhandling om Reformer med dette Ministerium er ørkesløs«[11]). »Social-Demokraten« gennemhaanede Forslagene som et af de »sædvanlige Humbugsforetagender«, »Højres mislykkede Fiskeri« eller »nyeste Fiskeriforsøg«[12]); Arbejderne kan umuligt faa Raad til at betale til saadanne Foretagender[13]).

[1]) L.F. 1888—89, Sp. 18. [2]) Tillæg A, 1888—89, Sp. 1567 ff. [3]) F.F. 1889—90, Sp. 2561 ff. [4]) Tillæg A, 1885—86, Sp. 1634. [5]) Soc. $^{1}/_{4}$ 1884; $^{21}/_{3}$, $^{3}/_{5}$, $^{5}/_{7}$ 1885; UfL. 1890 I, S. 66. [6]) F.F. 1880—81, Sp. 59. [7]) F.F. 1880—81, Sp. 4334. [8]) F.F. 1883—84, Sp. 616; Tillæg B, 1883—84, Sp. 1398 ff. [9]) F.F. 1883—84, Sp. 581; Tillæg A, 1883—84, Sp. 1853 ff. [10]) F.F. 1883—84, Sp. 632. [11]) F.F. 1884—85, Sp. 54, 192. [12]) Soc. $^{7}/_{11}$, $^{18}/_{11}$ 1883; $^{6}/_{3}$ 1885. [13]) Soc. $^{22}/_{2}$ 1882; $^{22}/_{11}$ 1884; $^{24}/_{3}$ 1887.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Endelig foreslaar Leth 1885 Nedsættelse af en 9 Mands Kommission angaaende Alderdomsforsørgelsen, men derudaf kom intet[1]). Indtil Sommeren 1890 var saaledes intet naaet.

Ligesaa godt gik det alle Forslag til *Fattig-*, *Understøttelses- og Hjælpekasselove*. 1880—81 foreslaar Tauber en Lov om midlertidige Foranstaltninger mod Nød i Vintertiden (lignende foreslaaet 1879—80) og en Lov om Eftergivelse af Fattigunderstøttelse, naar vedkommende ikke havde faaet Hjælp i 2 paa hinanden følgende Kalenderaar[2]). 1885—86 og følgende Aar er det Estrup, der foreslaar Foranstaltninger til at modvirke Arbejdsløsheden, idet Staten dels direkte skulde anvende 2 Mill. til Nødhjælpsarbejder, dels skulde kunne laane Kommunerne 1 Mill. rentefrit[3]). Monrad sagde hertil: En Del af Finansloven kommer her til os forklædt i Arbejdsløshedens Kappe[4]). Oppositionen vilde i Stedet give 1 Mill. i direkte Tilskud. »Social-Demokraten« var utaalmodig, fordi Estrup ikke benyttede Provisoriet af $^{10}/_{2}$ 1886 til at lade udføre Arbejder paa Statens Regning[5]). 1886—87 foreslog ogsaa Trier en Lov til Værn mod Arbejdsløshed, men forgæves[6]).

Det var sjældent, Kommunerne ydede nogen Ekstrahjælp; 1886 gav dog f. Eks. Aalborg Byraad 2000 Kr. til den frie Fattigkasse[7]).

1886—87 og siden aarligt foreslaar Socialdemokraterne Hjælp af det offentlige udenfor det almindelige Fattigvæsen og Regler for Eftergivelse af Fattigunderstøttelse — stadig forgæves. En Udvalgsbetænkning herover forlanger hele vor Fattiglovgivning ændret[8]). Siden Fattigkommissionen 1869—71 havde der 1872—73 og de 2 følgende Aar været forelagt en Kodifikation af Fattiglovgivningen, der skal have været repræsenteret af 39 Love, 24 Plakater og 640 Kancelli- og Ministerieskrivelser. 1888—89 foreslaar Thorup igen en saadan Lov[9]). 1889—90 foreslaar Ingerslev en Lov om Det offentlige Fattigvæsen[10]).

Ligesaa lidt som med disse Forslag blev det til noget med Nellemanns Aagerlov 1886—87, med Forslag om Valgret til »De Fattiges Kasse«s Bestyrelse og til Sogneraadene 1887—88 og om Hjælpekasser 1888—89 samt med den socialdemokratiske Helligdagslov 1886—87 og følgende Aar. Ligesaa med Ølskatten 1881—84, 1886—87 og 1889—90, der oprindelig blev ført frem af Estrup, fordi Toldintraderne var gaaet ned.

[1]) F.F. 1885—86, Sp. 209. [2]) F.F. 1880—81, Sp. 1225, 1749, 1956. [3]) F.F. 1885—86, Sp. 194 og 1886—87, Sp. 654; Tillæg A, 1885—86, Sp. 1517 ff. [4]) F.F. 1885—86, Sp. 230. [5]) Soc. $^{28}/_{2}$ 1886. [6]) F.F. 1886—87, Sp. 37. [7]) Soc. $^{26}/_{1}$ 1886. [8]) Tillæg B, 1886—87, Sp. 1733. [9]) F.F. 1867—68, Sp. 6538—39; 1888—89, Sp. 1463. [10]) F.F. 1889—90, Sp. 685, 1888.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Derimod gik Nellemanns *Bygningslov* for København igennem. Den blev taalmodigt forelagt hvert Aar undtagen 1884—85 og følgende Aar, og den stadfæstedes $^{12}/_{4}$ 1889. 1886—87 blev af Trier m. fl. foreslaaet Laan til Københavns Kommune til Regulering af Bebyggelsesforholdene og Opførelse af Arbejderboliger. Ændret saadan, at den kom til at gælde alle Byerne, blev den stadfæstet $^{29}/_{3}$ 1887.

Altsaa: Lærlingelov, Maskinlov og 2 Byggelove er Resultatet af al 80'ernes Umage. Goos finder, at den store Arbejderkommissions Forslag, der jo i alt Fald ligger bag de 2 første Love, har haft en krank Skæbne, f. Eks. sammenlignet med Landbokommissionens[1]). De fleste Forhold blev det jo overladt til Eftertiden at ordne.

Mange af de omtumlede Projekter er interessante, nogle derved, at i dem ligger Spiren til vor Tids Love, til vor Tids indviklede sociale Administration, andre, som blev forkastet, derved, at der dog endnu hæver sig Røster til Forsvar for deres Ideer, saaledes Folkeforsikringen. Forslagene blev til ud fra vidt forskellige Synspunkter, nogle ud fra Liberalismen, Tanken om Selvhjælp, andre ud fra Socialismen, Tanken om Statshjælp, atter andre ud fra en Blanding af disse to: Hjælp til Selvhjælp; nogle kom maaske frem af Trang til at dæmme op mod Socialismen; men alle forfølges de Tiaaret ud af en tragisk Skæbne, den Tragik, som Visnepolitikken førte med sig. Ingen havde Held til at lægge Socialismen nogen alvorlig Hindring i Vejen, i Stedet medførte det stærke politiske Røre, at de laveste Samfundslag vaktes til Interesse for politiske og sociale Fænomener.

Men bortset fra dette er det et stort Problem, om ikke Visnepolitikken overfor det sociale Spørgsmaal som Helhed har paadraget sig Ansvaret for store Ulykker. Ganske vist skaffede den Tid til at diskutere Sagerne grundigt; men i Øjeblikket forhalede den Bedringen af den sociale Tilstand; og de, der levede i 80'erne, led under Tidens Tryk, uden Vished for, at Problemerne vilde blive løst eller bedre løst ved Udsættelsen.

[1]) F. F. 1883—84, Sp. 645

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

DEN NYE DRØFTELSE AF SOCIALE SPØRGSMAAL 1890—94.

Af

HOLGER HANSEN.

A. Kilderne til Spørgsmaalet og Ordningen af Stoffet.

Det samtidige Kildestof, der angaar de sociale Problemer i 1880'erne og 90'erne, er, hvad Kvantiteten angaar, ikke helt ringe, naar man sammenligner det med det Stof, der foreligger fra Tiden umiddelbart før. Interessen for Forbedringen af de sociale Tilstande vokser stærkt og dermed naturligvis Antallet af de Skrifter, der behandler disse Spørgsmaal. Det er imidlertid tvivlsomt, om det Materiale, der foreligger fra denne Tid, i Kvaliteten er væsentligt bedre end det, der hører til de forudgaaende 10 Aar. I hvert Fald er det givet, at Kilderne i de fleste Tilfælde maa behandles med stor Varsomhed. Man maa være forsigtig med almene Slutninger ud fra Oplysninger om Enkelttilfælde. Dette gælder ikke mindst Avisstoffet — her navnlig »Social-Demokraten« og »Politiken«, der i denne Tid saa at sige er ene om at drøfte Arbejderforholdene. Man kan roligt gaa ud fra — i Særdeleshed gælder dette »Social-Demokraten« — at Oplysningerne her er »farvede« i Arbejderklassens Favør. Men det betyder langtfra, at Stoffet er ubrugeligt. I mange Enkelttilfælde vil man være i Stand til i Artiklerne at skelne imellem de faktiske Kendsgerninger og Overdrivelserne. Det vigtigste Middel hertil er Sammenligning med det Stof, man iøvrigt har. Og det er ikke saa helt lidt; men det gælder for flere Hovedkilder, at Stoffet, der angaar de sociale Spørgsmaal, er vanskeligt tilgængeligt. F. Eks. findes der i »Rigsdagstidende«, Borgerrepræsentationens Forhandlinger og Kommunalprotokollerne et ganske udmærket Materiale. Gang paa Gang hører man her om de bestaaende Tilstande, men undertiden i Forhandlinger, der som Hovedemne slet ikke behandler Sociallovgivningen i Almindelighed. Ved en egentlig grundig Benyttelse af disse Kilder bør alt gennemgaas, men

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det har den praktiske Vanskelighed, at det vil kræve en ganske uforholdsmæssig lang Tid.

Det vil føre for vidt her at komme ind paa en Vurdering af hver enkelt samtidig Beretning. Her skal blot nævnes de vigtigste, og Vurderingen vil da komme som Led i selve Opgaven.

V. Falbe-Hansen og Wilh. Scharling: »Danmarks Statistik« 1885—1891.
Statistisk Departements forskellige Meddelelser 1889—95.
»Arbejdslønnen i København i Aaret 1892« udgivet af Marcus Rubin 1893.
Michael Koefoed: »Arbejdslønnen paa Landet i Danmark« (»Tidsskrift for Landøkonomi« 1893).
P. Knudsen: »Betænkning om Sygeforsikring og Alderdomsforsørgelse«. 1888.
Poul Hertz: »Arbejderstandens Boliger i Kbhvn.« (»Maanedsskrift for Sygepleje«. 1904).
F. Bojsen: »Lovgivningsværket 1890—95«. (Trykt som Manuskript). 1898.
Oluf Bertolt: »Tre danske Arbejderes Livserindringer«. 1925.
Sofus Høgsbro: »Breve og Dagbøger«. II. Udg. ved H. Lund. 1925.
N. P. Madsen-Mygdal: »Politiske Oplevelser«. 1912.
»V. Hørup i Skrift og Tale« 1902—04.
H. N. Andersen: »Tilbageblik«. 1914.

Vi kommer derefter til de senere Fremstillinger af disse Forhold, idet vi naturligvis kun holder os til de vigtigste. Der findes ikke en enkelt Fremstilling, der udelukkende eller blot hovedsagelig beskæftiger sig med de sociale Problemer fra 1890—94. I nedennævnte Skrifter vil man enten finde en enkelt Side af Spørgsmaalet pillet ud og set i Sammenhæng med Forholdene før og senere, saaledes at Fremstillingerne bliver at betragte som Længdesnit gennem en længere Periode, eller man vil finde enkelte dybtgaaende Punktundersøgelser.

Adolph Jensen: »Arbejdslønnen i Danmark« (»Nationaløk. Tidsskrift« XXXI). 1893.
Frantz Pio: »Økonomiske Depressioner«. 1903.
H. O. Larsen: »Landbrugets Historie og Statistik«. 1921.
R. Berg: »De danske Haandværks Historie«. 1919.
Jensen og Olsen: »Oversigt over Fagforeningsbevægelsen 1871—1900«. 1901.
Gustav Bang: »Arbejderklassens Liv og dennes Kamp«. 1915.
L. V. Birck: »Et Rids over den sidste Menneskealders økonomiske Svingninger«. 1903.
Max Kjær Hansen: »Industriens Udvikling i Danmark«. 1925.
K. Dalgaard: »Arbejderklassens økonomiske Kaar«. 1926.
Johs. Dalhoff: »Danmarks sociale Lovgivning«. 1906.
Jensen og Borgbjerg: »Socialdemokratiets Aarhundrede« II. 1904.
P. Munch i »Det danske Folks Historie« VII. 1927.

Drøftelsen af de sociale Problemer 1890—94 maa selvfølgelig ses paa Baggrund af de daværende Samfundsforhold og politiske Til-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

stande. Jeg har ment at maatte tage Hensyn til det ved Ordningen af Stoffet, idet der først gives et Billede af de øjeblikkelige Tilstande 1890. Paa Grundlag af det vil man langt sikrere kunne udrede Aarsagsammenhængen i de følgende Aars sociale Udvikling, og man vil til Slut klarere kunne pointere de vundne Resultater. Ordningen har ydermere den Fordel, at Spørgsmaalet ved denne af sig selv vil begrænses. Alle Punkter kan ikke tages med, men langt vigtigere er det ogsaa, at de Hovedproblemer, der omtales, føres igennem og ikke opgives paa Halvvejen. Derved vil man kunne naa til et anskueligt Billede af Danmarks sociale Udvikling 1890—94; og det er det, der er forsøgt i den følgende Fremstilling.

B. Arbejderforhold ved Aar 1889—90.

I. Landarbejderne.

Lønninger og Arbejdsforhold. Danmarks samlede Befolkning udgør i 1890 2.185.159 Indbyggere; heraf er 66 % Landboere. Sammenlignet med Tallene for 1880 ser man tydelig Tendensen til en procentvis større Bybefolkning (1880: 28,6 %, 1890: 34 %)[1]), men Antallet af de Mennesker, der direkte ernærer sig udenfor Købstæderne, er dog stadig i en absolut Overvægt. Det samlede Antal mandlige Landarbejdere, der enten fuldstændig eller hovedsagelig ernærer sig ved Daglønsarbejde for Gaardmændene og de større Jordbesiddere, er ca. 133.000 — en ikke ringe Del af det samlede Antal[2]). Det er vel nok givet, at denne Landarbejderstand ikke paa den Tid har staaet som en Klasse, hvis Krav man maatte tage Hensyn til, og som var i Stand til ved egen Hjælp at forbedre sine Kaar. Den Kendsgerning, at Landarbejderne aldrig optraadte samlet, er Grund nok hertil. Men det er paa den anden Side utvivlsomt, at Landarbejderen — iøvrigt Arbejderen overhovedet — har det bedre i Begyndelsen af 90'erne, end han havde haft det i 70'erne og 80'erne. Dels er Priserne faldet en Del, og dels er Reallønnen steget stærkt fra ca. 1886[3]). Dette gjaldt vel nok i mindre Grad Landarbejderne og de ufaglærte, men de følger dog med i den almindelige Opgang og staar altsaa i 1890 i Kaar, der maa siges at være bedre end i de foregaaende Aartier. Men Spørgsmaalet bliver nu, hvorledes de faktiske Forhold da var. Man kan her sikkert roligt gaa ud fra, at der gennemgaaende findes en stor Afstand mellem de besiddende Gaardmænd og deres Arbejdere og Tjenestefolk. Al Humanitet og Venlighed til Trods: Arbejderen *var* ikke ligestillet med Gaardmanden, hverken i politisk, kommunal, økonomisk eller anden Henseende.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Man kan paa dette Tidspunkt dele Landarbejderklassen i tre Dele. Naar det før er nævnt, at Antallet er ca. 133.000, er disse tre Dele og kun de talt med; men iøvrigt vil det til en vis Grad komme til at bero paa et Skøn, hvad man vil forstaa ved en Landarbejder og hvad ikke. Der er for det første Indsidderne, egentlige Daglejere, der sidder til Leje i et Hus, der vel som Regel tilhører Arbejdsgiveren. Deres Kaar er de sletteste. Der er dernæst de jordløse Husejere, og der er for det tredie de Husejere, som har Jord (Selveje eller Fæste) paa indtil 5—6 Tdr. Land. Den Stigning i disse Landbrugshuses Tal, der kommer i Tiden før 1914, var allerede begyndt, saaledes at adskillige af de tidligere Daglejere var blevet selvstændige Husmænd. Men det betyder foreløbig mindre; først i Slutningen af 90'erne stiger Tallene særlig stærkt.

Om disse Landarbejderes Løn har vi adskillige samtidige Beretninger, som det dog er vanskeligt at bygge altfor meget paa, fordi Grundlaget for Oplysningerne ofte er tilfældige, daarligt valgte Eksempler. Det vil dog sikkert være muligt ved Sammenligninger at komme til et Resultat.

Den flittige og solide Læge Th. Sørensen fortæller for Landarbejdernes Vedkommende, at

Mandens Indtægt ved Hovederhverv er	391 Kr.
Mandens Indtægt ved Bierhverv er	10 -
Hustruens Indtægt	39 -
Børnenes Indtægt	3 -
Indtægt ved Jordbrug	7 -
Tilsammen...	450 Kr.

Tager man Hensyn til Reallønnens Stigning, og gaar man ud fra, at disse Resultater er tilnærmelsesvis rigtige, bliver en Arbejderfamilies samlede Løn i 1890 godt og vel 500 Kr. Et nogen højere Resultat kommer Max Kjær Hansen til i »Industriens Udvikling« (S. 41), hvor han skriver, at en Landarbejders Aarsløn i Aaret 1888 er opgjort til 486 Kr. Heri er altsaa ikke medregnet Hustruens og Børnenes Indtægt, og en yderligere Grund til, at Tallet er højere er, at Kjær-Hansen fortrinsvis tager Hensyn til de industrielle Landarbejdere.

Andre Oplysninger giver Falbe-Hansen, der i 1888 finder en Gennemsnitsløn for Daglejere paa egen Kost af 404 Kr. aarlig. Der er her regnet med 300 Arbejdsdage (at dette ikke kan gøres, naar man vil beregne Gennemsnittet, skal senere berøres) og en større Dagløn

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

i Høsttiden. Med 10 % ved Akkord og eventuelt Naturalieydelser naar Tallet 444 Kr. aarlig. Paa samme Maade fandt Koefoed i 1892, at Aarslønnen for faste Landbrugsarbejdere paa egen Kost udgjorde 485 Kr. Disse sidste Resultater er imidlertid skønsmæssige. Tallene er baseret paa Materiale hidrørende fra Arbejdsgiverne, saa der er ingen Tvivl om, at de er noget for høje. Knud Dalgaard mener, at man roligt kan trække 8 % fra i de Tal, man faar ved Arbejdsgivernes Materiale. Han grunder det paa senere Undersøgelser angaaende Forholdet mellem skønsmæssige Angivelser af Lønnen og Lønnen ifølge Udbetalingerne[4]).

Betydelig mere troværdige er de Resultater, P. Knudsen er kommet til i »Betænkning om Sygeforsikring og Alderdomsforsørgelse«[5]). Efter dette skulde Landarbejderen have i Gennemsnit — naar Hensyn tages til Arbejdsløsheden:

	Hos Bønder	Paa Herregaarde
med Kosten hos Arbejdsgiveren . . .	224 Kr.	238 Kr.
paa egen Kost	371 -	400 -

Dette Resultat er naaet paa Grundlag af Landarbejdernes egne Opgivelser, og det er i god Overensstemmelse med Th. Sørensens Oplysninger. I »Social-Demokraten« fra den Tid findes mange Oplysninger om Lønforhold, men Spørgsmaalet er, om man kan stole paa dem. Ved en Undersøgelse af en Række Artikler, der hedder »Vandring blandt Landarbejdere«, maa man komme til det Resultat, at mange af Eksemplerne er Undtagelser, men ingenlunde utrolige Overdrivelser. At vi har beregnet Gennemsnitsindtægten for Manden alene til 400 Kr., forhindrer ikke, at adskillige Landarbejdere kan være nede paa en Indtægt af 300 Kr. og mindre. Eksemplerne, som »Social-Demokraten« nævner og anker over, er fortrinsvis Aarsindtægter paa mellem 3 og 400 Kr., nogle mindre, ingen højere[6]).

Det er et Spørgsmaal, hvor megen Fordel der er ved at bibeholde en saadan Opgivelse af Gennemsnitslønnen. Det dækker ikke Billedet fuldstændig, fordi nogle har mere, andre mindre. Desuden er der et andet Moment, der spiller ind. Foruden med Penge lønnes Landarbejderen undertiden med Naturalier. Pengeværdien af disse er forskellig for hver enkelt Tilfælde, og det vil være umuligt at tage Hensyn dertil.

Til Gengæld virker et andet Forhold — Arbejdsløsheden — den modsatte Vej, og i 1890 ret stærkt. Som tidligere nævnt kan man ikke regne med en aarlig Arbejdstid paa 300 Dage. Det er vel snarere en Regel end en Undtagelse, at en Landarbejder gennemsnitlig er

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

arbejdsløs 1—1$^1/_2$ Maaned om Aaret. Sikkert er det i hvert Fald, at Arbejdsløsheden har været betydelig, og man kan her — ligesaa lidt som ved Beregningerne af Gennemsnitslønnen — ikke sætte et skarpt Skel mellem de kronisk arbejdsløse og dem, der til Stadighed har Arbejde. Utallige Overgangstilfælde findes.

Ernærings- og Boligforhold. Undersøgelser, der er gjort af Professor Falbe-Hansen, har givet det Resultat, at en Arbejderfamilie paa Landet, der bestaar af Mand, Kone og 2 Børn, til et tarveligt, men nødvendigt Livsophold kræver 500 Kr. om Aaret. Hvis dette er rigtigt — og det er det vel — giver det unægteligt et mørkt Billede at fremstille Arbejderens Ernæringsforhold.

Priserne var i denne Periode nogenlunde konstante. Et godt Billede af Detailprisniveauet giver følgende Skema (efter Dalgaard), hvor 100 er Tallet for 1914:

	Føde-varer	Beklæd-ning	Bolig	Brændsel og Belysning	Skatter o. l.	Pristal
1888.....	86	81	71	106	17	76
1889.....	87	81	71	111	18	77
1890.....	90	80	70	110	19	78
1891.....	94	81	70	110	20	81
1892.....	96	82	71	101	21	82
1893.....	94	83	71	104	23	81
1894.....	89	83	72	103	25	79
1895.....	84	82	72	104	27	76

Der maa ved Benyttelsen af disse Statistikker tages Hensyn til, at der er dyrest i Hovedstaden, dernæst i Provinsbyerne og billigst paa Landet. Med alt muligt Forbehold kan man gaa frem efter Skemaet: Land 100 %, Provinsby 110 %, København 120 %.

Det er dog trods alt klart, at langt den største Del af Familiens Indtægt maa gaa til Føden. I et Udgiftsbudget fra 1909 er Føden over 60 %, og der er ingen Grund til at tro, at den i 1890 skulde have udgjort en mindre Procentdel — snarere en større. I anden Række kommer Udgifterne til Klæder, Brændsel og Belysning og — for manges Vedkommende — til Husleje. P. Munch fortæller i »Det danske Folks Historie«, at i 1909 viste det sig ved en Opgørelse, der omfattede 65 Familier, at ca. Halvdelen af dem kun havde 2 Værelser og Halvdelen 3. Ikke desto mindre er den almindelige Leje om Aaret mellem

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

20 og 30 Kr., og det maa anses for at være en nødvendig Udgift for en Daglejerfamilie. Til Trods for den forholdsvis høje Leje var Værelserne smaa og usunde, og det var vel en af de vægtigste Grunde til, at Børnedødeligheden blandt Arbejderne var uforholdsmæssig stor.

Politisk og faglig Stilling. Det er allerede nævnt, at Landarbejderklassen ikke i 1890 var sig bevidst som Klasse. Socialdemokratiet var endnu nyt og mange Steder ukendt, og den Opgang, der foreløbig er i Socialdemokraternes Stemmetal paa Landet, er lille. En af Grundene til den almindelige Overvurdering af Socialdemokraternes Styrke i 1890 er, at Harald Jensen valgtes til Folketingsmand. Resultatet er dog knap saa imponerende, naar man ved, at der netop i det Aar opstilledes to Venstremænd — en radikal og en moderat, der paa det kraftigste bekæmpede hinanden og splittede Stemmerne.

Socialdemokratiet har imidlertid agiteret godt paa Landet. Man ser det af Venstrebladene, der endnu af og til forbløffes i den Grad over Socialdemokratiets Stilling, at de ikke selv tager noget bestemt Standpunkt for eller imod, men stiller sig afvisende. I »Ugeskrift for Landmænd« fortæller Godsejer, Kaptajn Schroll, at en vigtig Grund til Landarbejdernes Flugt til Byen er Socialdemokratiets »politiske Agitations Leflen for Flertallet«. Til Trods for denne Agitation har Landarbejderne dog for Størstedelen været Stemmekvæg og — uden nogen egentlig Interesse — givet deres Stemme, alene af den Grund, at de paa Valgdagen fik en Fridag og gratis Kørsel med Gaardmanden til Valgstedet. Hvem vilde udsætte sig for Arbejdsgiverens Vrede ved at stemme for en fuldkommen fremmed Socialist, der rimeligvis ikke engang kunde holde, hvad han lovede af Guld og grønne Skove? Efter en Opgørelse i »Social-Demokraten« har Tallet af Medlemmer i socialdemokratiske politiske Foreninger paa Landet været i alt 3000.

Havde Landarbejderne endnu ikke sluttet sig til Socialdemokratiet, saa forstod de vist endnu mindre den faglige Sammenslutnings Tanker og Fordele. Saa vidt man kan se, var der i 1890 godt og vel 6000 Medlemmer i de landlige Fagforeninger, og det er rimeligt at antage, at Landets faglærte Arbejdere har udgjort den altovervældende Del deraf. Maaske skyldes den ringe Tilslutning ogsaa den Omstændighed, at Daglejere har kunnet faa Arbejde i langt den største Del af Aaret, og at Fagforeningerne derfor her ikke saa let har vundet Hævd i Arbejderkredse som et nødvendigt Lod til Lønforhøjelse, bedre Arbejdsforhold o. s. v. Først i det nye Aarhundrede er Landarbejderorganisationerne begyndt at spille en Rolle sidestillet med de øvrige Fagforeninger.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tyendet. Tyendets Antal er det vanskeligt at beregne, men det er sikkert ikke for højt at ansætte det til ca. 150.000 — indbefattet baade Mænd og Kvinder. Tyendet havde den Fordel fremfor Arbejderne, at de fik Kosten paa Arbejdsstedet og derfor — i hvert Fald i Bøndergaardene — gennemgaaende god Kost. Paa Herregaardene, hvor Herskabet og Folkene spiste hver for sig, har den selvfølgelig været mindre god, men dog gennemgaaende taalelig. Værre var det med de Værelser, der overlodes Tyendet til Beboelse.

Lønnen ligger for Karlenes Vedkommende mellem 150 og 200 Kr. og for Pigerne mellem 100 og 130 Kr. aarlig[7]). Netop i denne Tid stiger Tyendelønningerne stærkt, hvad der naturligvis til Dels hænger sammen med den almindelige Opgang, men dog maaske kunde tyde paa, at Antallet paa Landet ikke har været større end det, der behøvedes. Udvandringen og Indflytningen til Byerne er Skyld heri. Sidst i 90'erne er det ikke ualmindeligt, at en Karl faar 250 Kr. og en Pige 150 Kr. i Løn om Aaret.

Naturligvis kommer Størsteparten af Tyendet fra Arbejder- og Husmandsklassen, men ogsaa Gaardmandsbørnene maa — før de sætter Bo — ud at tjene, og de er derfor medregnet i de 150.000.

II. Byarbejderne.

Lønninger og Arbejdsforhold. Max Kjær Hansen fortæller i »Industriens Udvikling i Danmark« (S. 41), at det er Landbrugets Industrialisering, der gør, at det ikke længere kan ernære Fødselsoverskuddet, saa at Byerne maa overtage det. Det er sikkert ikke helt rigtigt. Aarsagerne til Vandringen til Byerne er ovenfor omtalt. Men maaske kan Industrialiseringen være medvirkende til, at Sæsonarbejdsløsheden blev større. Indførelsen af de store Damptærskeværker f. Eks. bevirker naturligvis, at Tærskningen ikke trækker saa længe ud, og Plejltærskerne maa da søge andet Steds hen.

Det er imidlertid et Faktum, at Antallet af Byarbejdere stiger stærkt. I 1890 kan man regne med, at der i København og Købstæderne findes henimod 150.000 mandlige og kvindelige Forsørgere af den egentlige Arbejderklasse. Medtages alle de Smaahaandværkere, der næppe tjente stort mere end Arbejderne selv, vilde Tallet blive en Del større. Kvindernes Deltagelse i industrielt Arbejde har lige siden Industriens Opsving i 70'erne procentvis været i Stigning. Omkring 1890 kan man regne, at 20 % af de industrielle Arbejdere er Kvinder. Børnearbejdet spiller vel endnu nogen Rolle, men langt fra i den Grad

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som i de forrige Aartier. Aarsagen hertil er vel først og fremmest, at Beskyttelsen ved Lovgivning efterhaanden bliver mere effektiv.

Hvad Lønnen angaar, udregner Falbe-Hansen og Scharling, at den i København gennemsnitlig er som følger:

Mestersvende	1.300 Kr. aarlig.	
Svende.....	Dagløn 900 Kr.	Akkord 1.040 Kr. aarlig.
Lærlinge	260 -	
Arbejdsmænd..	700 -	
Kvinder.....	400 -	

Der er imidlertid ingen Tvivl om, at disse Tal ligger langt over de virkelige, og Grunden er den, at Resultaterne for det første er naaet paa Grundlag af Arbejdsgivernes Angivelse og for det andet ved at regne med 300 aarlige Arbejdsdage. Langt sandsynligere er de Resultater, P. Knudsen kommer til[9]). Uden Kost og Logis er Lønnen i København:

Arbejdsmændenes Dagløn ca. 2,25 Kr.
Svendenes Ugeløn fra 12—30 Kr. efter Fag (Gnsnt. ca. 20 Kr.).
Kvindernes Ugefortjeneste fra 7—12 Kr. (Gennemsnit ca. 10 Kr.)

I Provinsbyerne ligger Lønningerne noget lavere. Knud Dalgaard har udregnet et Skema, der tilnærmelsesvis skulde passe. Efter det skulde en faglært Arbejder i en Provinsby tjene 83 Kr., naar han i København tjener 100 Kr. En ufaglært 95 Kr. mod 100 Kr. i København. Der er ved Beregningen af disse Tal taget Hensyn til Prisniveauet.

Om Arbejdstidens Længde skal der her blot ganske kort nævnes, at den laa mellem 10 og 11 Timer daglig. Heri er naturligvis ikke indbefattet Spise- og Hviletider. Det bør her bemærkes, at Udviklingen i 80'erne og 90'erne sikkert gik i Retning af større Anvendelse af Akkord. Af en Undersøgelse i 1898 fremgaar det, at 53 % af Svendene arbejdede paa Akkord.

Arbejdsløsheden er det vanskeligt at konstatere noget bestemt om, fordi tilstrækkelige Oplysninger mangler for Tiden før Aarhundredeskiftet. Det er givet, at Sæsonarbejdsløsheden har været betydelig. A. Jensen mener (»Nationaløk. Tidsskr.« XXXI), at en Arbejdsledighed af 6 Uger i Gennemsnit næppe er for højt regnet, og Knud Dalgaard slutter sig hertil, da han for Aaret 1892 med de nedadgaaende Konjunkturer beregner Arbejdsløsheden til at ligge omkring 10 %[10]). De sikreste Oplysninger har man dog fra P. Knudsen, der paa Grundlag

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

af Fagforeningsopgivelser og Opgivelser fra Mestre kommer til det Resultat, at 23 % af Arbejderne er arbejdsløse i 4 Uger aarlig. Dertil kommer Sygdom o. l., som naturligvis ikke er medregnet. Denne Beregning gælder for Slutningen af 80'erne, og der er Grund til at antage, at Arbejdsløsheden i Begyndelsen af 90'erne har været noget større.

Ernærings- og Boligforhold. Prof. Scharling har beregnet, at en Arbejderfamilie med 3 Børn for at kunne leve tarveligt maatte have en Minimumsindtægt af 1250 Kr. aarlig. Heri er indbefattet Udgifter til Føde, Klæder, Husleje, Belysning, Brændsel, Vask og Rengøring. Da Byarbejderne faktisk ikke har en saa stor Indtægt, som Scharling angiver, kan man konstatere, at de har levet betydelig tarveligere og daarligere, end Professoren mener, man kan, men det er da ogsaa en given Sag, at Forholdene i mange Tilfælde mildest talt har været fortvivlede. Daarlig Mad, daarlige Klæder, usunde Boligforhold, Mangel paa Sollys og ingenting tilovers til Brændsel har været almindeligt. Et godt Billede af disse Forhold giver en Undersøgelse af Børnedødeligheden. Gustav Bang har beregnet, at for hver 10 Arbejderbørn, der dør i Lejligheder med 3 eller flere Værelser, dør der 13 i Toværelseslejligheder og 18 i Etværelseslejligheder[11]). Da Dødelighedsprocenten stadig er dalende og disse Beregninger stammer fra Aarene 1900—1910, har Tallene i 1890 i hvert Fald ikke været mindre.

Et Lyspunkt, hvad denne Tid angaar, har det dog været, at Fødevarepriserne ifølge en Opgørelse fra Københavns Hospitalsvæsen er dalende fra 1891 til 1896. Det samme gælder for Brændsel og Belysning, medens Huslejen har været nogenlunde konstant og Klæderne er blevet en Smule dyrere.

Naar man desuden tager Hensyn til Udgifter til Læger, Fagforeninger, Forsikringer, Skatter o. l., vil man forstaa, at der i hvert Fald ikke kunde blive meget til overs til Adspredelser.

Maaske har de usunde Beboelsesforhold været mest iøjnefaldende for Samtiden. I hvert Tilfælde ser man, at Staten ved Lov af 29. Marts 1887 forpligter sig til at yde Købstadskommunerne Laan til Ombygning af usunde Bydele og til Nyopførelse af Arbejderboliger. Det samlede Beløb maa dog ikke overstige 3 Millioner Kr.

Politisk og faglig Stilling. Som for Landarbejderne gælder det her, at langt den største Del har været ganske uden Interesse for de politiske Forhold. Men for Byarbejdernes Vedkommende er det dog netop i denne Tid, at Ændringen foregaar, og Arbejderne slutter sig da i stedse større Tal til Socialdemokratiet som det Parti, der bedst og

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

mest direkte talte deres Sag. Ved Borgerrepræsentationsvalgene i København i 1888 opnaaede den socialdemokratiske Kandidatliste ca. 1200 Stemmer[12]), men det giver kun et Billede af de faktiske Forhold, naar man samtidig tager Hensyn til, at langt den største Del af Socialisterne var uden Stemmeret. I de følgende Aar gaar Partiet paa Grund af den energiske Agitation stadig frem. Et virksomt Middel for Arbejderklassens politiske Vaagnen har været Demonstrationerne for 8-Timers Arbejdsdagen. De begynder 1. Maj 1890 i Overensstemmelse med internationale Aftaler.

Men det er ogsaa klart, at Socialismens stærke Vækst i denne Tid maa ses paa Baggrund af den politiske Situation. At den radikaleste Venstregruppe — Hørupfløjen — saa med milde Øjne paa Socialdemokratiet, efter at dette benyttede den Taktik at samarbejde med Venstre i den praktiske Politik, betyder, at Folk i Almindelighed hurtigt fik en anden — og mere positiv — Opfattelse af Socialismen. Et Par Udtalelser af Hørup er typiske: »Den saakaldte Socialisme var simpelthen Arbejderne, der begyndte at tænke paa deres egne Sager, ligesom Venstre i sin Oprindelse var Bønderne, der fik Øjnene op for, at der i Politikken var noget, der vedkom dem.« »I denne Modgang saa Arbejderne sig om efter Støtte og opdagede for første Gang Venstre. Den naturlige Udvikling har ført med sig, at de efterhaanden har fundet deres Plads i det almindelige Demokrati, hvor de holder en Post yderst til Venstre med visse Arbejderspørgsmaal i deres Program.«[13])

Denne Stilling er — om ikke en Forudsætning for, saa dog en Understøttelse af Socialdemokratiets Fremgang, og med dettes Fremgang hænger det stigende Fagforeningsmedlemstal sammen; men selv om det utvivlsomt er rigtigt, at efterhaanden langt den største Del af Fagforeningernes Medlemmer sluttede sig til Socialdemokratiet, saa er det dog ikke alle. Men Arbejderne faar efterhaanden Øjnene op for Fordelene ved faglig Sammenslutning, og til Trods for, at mange Arbejdsgivere endnu opfattede Fagforeningerne som lovstridige og modarbejdede dem af al Kraft, saa gaar de dog i Løbet af 90'erne stærkt frem, og for hver vunden Strejke styrkes Positionen yderligere. Et Maal naaedes 1898, da »De samvirkende Fagforbund« dannes. Hovedmanden herfor var Jens Jensen. Man kan regne med, at der paa det Tidspunkt har været op imod 80.000 Medlemmer, medens det 10 Aar før maaske ikke engang var det halve.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

C. Drøftelsen af de sociale Problemer 1890—94.

I. Den europæiske og politiske Baggrund.

Den Iver for og Trang til sociale Reformer, der herhjemme giver sig Udslag først i 90'erne, er naturligvis ikke noget, der i Verdenshistorien er specielt for Danmark. Overalt i de europæiske Lande tages Sociallovgivningen op til Behandling, og det er givet, at Danmark baade direkte og indirekte paavirkes heraf.

I England begyndte de socialistiske Fagforeninger (Ny-Unionismen) i 1880'erne og 90'erne at spille en stor Rolle. Et uafhængigt Arbejderparti dannes, som vel ikke direkte bekender sig til Socialismen, men som paa sit Program har f. Eks. Hjælp til Arbejdsløse, Alderdomsforsørgelse, 8-Timers Arbejdsdag o. s. v. Regeringen bliver efterhaanden nødt til at tage de sociale Spørgsmaal op, og selv om Hovedspørgsmaalene i denne Tid er andre (Home-rule, Kolonierne), saa bliver der dog Tid til adskillige Arbejderbeskyttelseslove af forskellig Art.

I Frankrig kommer den demokratiske Sociallovgivning allerede først i 80'erne under Gambetta's og Ferry's Regeringer. Der skal her blot nævnes den enkelte Ting, at Fagforeningerne tillades ved Lov. Fra ca. 1885 staar Reformlovgivningen vel i Stampe, men fra visse Sider kræves Arbejdet genoptaget. Og i 1895 bliver denne Fløj saa stærk, at den kan danne et social-radikalt Ministerium under Léon Bourgeois.

For Udviklingen i Danmark spiller disse to Lande dog mindre Rolle end den tilsvarende Udvikling i Tyskland. Trods alle daarlige Sammenligninger mellem Estrup og Bismarck er der dog den betydningsfulde Forskel, at medens Estrups Program udelukkende var negativt, saa kunde Bismarck undertiden være ivrig efter Gennemførelsen af visse positive Foranstaltninger, naar han indsaa deres Nødvendighed og Berettigelse. Derfor kommer den store socialpolitiske Reformperiode i Tyskland i 1880'erne. Det lykkedes da Bismarck at gennemføre adskillige betydningsfulde Love: Alderdomsforsørgelse, Invalidehjælp, Sygekasser, Ulykkesforsikring o. a. Bismarcks store Tanke ved disse Reformer var at vinde Arbejderne for sin Politik. At det naturligvis ikke lykkedes ham, formindsker ikke den store Betydning, Bismarck har haft for Sociallovgivningen i Europa.

Først ca. 10 Aar senere dukker den fuldt ud op i Danmark. Først da Kravet fra den danske Arbejderklasses Side mødes med Indtrykket af den tyske Regerings Foranstaltninger, bliver Lovene til noget. At

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

det kommer saa meget senere, skyldes dog ogsaa for en stor Del de øjeblikkelige politiske Tilstande (Visnepolitikperioden).

Som bekendt var Berg og Hørup allerede i 1889 af taktiske Grunde begyndt at arbejde sammen; og Resultatet af Valget den 21. Jan. 1890 bliver da det, at Højre og Moderate svækkes i væsentlig Grad. Efter Valget anslaar Bojsen i et Brev til Høgsbro Stillingen i Folketinget til at være saaledes: Bojsens Gruppe 24, Hørups 24, Bergs 17. Af Løsgængere sluttede 4 sig nærmest til Bojsen, 2 til Hørup og 1 til Berg. Endvidere var der Hage, Trier, Klein, Højre: 23, og Socialister: 3.

I Løbet af de næste Par Aar udvikler Situationen sig dog til Bojsens Forhandlingspolitiks Fordel. Holstein-Ledreborg, der i 1890 havde modtaget Genvalg, nedlægger sit Mandat, inden Rigsdagen træder sammen, idet han siger, at »Forudsætningerne for min Politik er bristede nu og i al Fremtid«. »Morgenbladet« skriver om ham: »Han ønskede og troede paa den storpolitiske Overenskomst, medens vi andre ikke delte denne Tro og dette Ønske, men mente, at Vejen fremad gik over det rent saglige Reformarbejde, navnlig paa de socialøkonomiske Omraader.«[14])

I Slutningen af 1891 dør Berg; og selv om det rene Venstre vedbliver at bestaa, svækkes dets Indflydelse stærkt de første Par Aar, til J. C. Christensen kom i Forgrunden. I Sommeren 1891 var der yderligere sket det, at Scavenius, der havde vist Uvilje mod sidste Vinters Forhandlingspolitik, og som stod nærmere Hørup-Brandes end Bojsen, trak sig tilbage fra Ministerposten.

Da saa Valgalliancen i April 1892 mellem Højre og de Moderate førte til, at Alberti i Køgekredsen sejrede over Hørup med 65 Stemmers Overvægt, ja, saa havde Bojsen frit Spil i sin Politik. Han indleder Gang paa Gang Forhandlinger med Højre; og den eneste af Venstres Førere, der misbilliger dette, er den gamle Høgsbro[15]). Det i Sept. 1892 stiftede »Dannebrog«, der i Forhandlingsbestræbelserne tydeligt staar endog til Højre for Bojsen, er Høgsbro i allerhøjeste Grad utilfreds med. »Dannebrog«s Stilling ses af følgende Citat: »Siden Samlingen 1886—87 er der da heller ikke nogen Politiker her i Landet, som har været i Tvivl om, at en Forhandlingspolitik var den eneste mulige Politik.«[16])

I 1893 ser det ud til, at Forliget lykkes. Bojsen forhandler med Estrup; men denne vil ikke gøre tilstrækkelige Indrømmelser. Han er ganske vist træt af at være Minister, men han mener, at hans Afgang af politiske Grunde er umulig. Desuden vil Bahnson ikke gaa med

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

til nogen Nedsættelse af de militære Udgifter; og Bojsen maa i et Partimøde i Marts 1893 meddele, at »Forliget« var bristet.

Aaret efter lykkes det, idet Finanslovforslaget den 30. Marts vedtoges i Fællesudvalget. Men Bojsen havde ogsaa brugt de sidste 5 Aar til at berede Jordbunden for Forliget; og Lovgivningsarbejdet i den Tid maa ses i Sammenhæng hermed. Alle Partier søger at tiltage sig Æren for disse Love, og det er ogsaa meget typisk, at de ikke i egentlig Forstand bliver til i Udvalgene, men at de afgørende Forhandlinger førtes derudenfor og ofte af Mænd, der ikke engang havde Sæde i Udvalget. N. P. Madsen-Mygdal fortæller, hvordan han i 1891 faar Besked om, at en Lov var blevet vedtaget i Landstingets Ministerværelse, og saa først faar Udvalgene travlt med Formaliteterne.

En anden Ting spiller paa Rigsdagen en Rolle ved Behandlingen af de sociale Love, nemlig Socialistforskrækkelsen. Hørdum fremhævede i Rigsdagen, at »Regeringen burde vogte sig for at spænde Buen for højt. Befolkningen vil ikke i Længden finde sig i, at dens Rettigheder undertrykkes, og det turde hænde, at Regeringen regnede fejl, dersom den mente at kunne støtte sig til Militærmagten. Muligvis vilde Bajonetterne og Geværløbene pege en anden Vej end den, Regeringen ønskede«. At Faren for Socialisterne spillede en Rolle, indrømmer Bojsen selv, da han senere sagde: ». . . det var heller ikke tilfældigt, at man søgte først at tage fat, hvor Nøden var størst, mellem den arbejdende Landbefolkning, som endnu ikke var hjemfalden til den socialistiske Agitation.«

II. De forskellige Love[17]).

Maaske er denne pludselige Interesse for Landarbejderen det vigtigste i den nye Drøftelse af disse Problemer. Interessen var ganske vist i og for sig ikke ny, men var aldrig før blevet gjort gældende i samme Udstrækning. Bojsen er den, der klarest siger det. »Jeg har nævnt de økonomiske og sociale Reformer, som ligger alle paa Læberne. Maa det være mig tilladt at fremhæve en Side deraf, nemlig Landarbejderens Kaar. Jeg tror, at vi alle har saa meget Kendskab dertil, at vi er enige om, at for ingen er Livets Vilkaar saa tarvelige som for Landarbejderen.«

Det er givet, at denne Interesse virkelig har været et Vaaben imod Socialdemokratiet, og dette har selv følt det. P. Holms Udtalelse er tydelig nok: »Fra alle Sider, ligegyldigt hvilket Parti Vedkommende tilhører, summer det om Ørene i denne Tid: Arbejdervenlighed, Interesse for Arbejderne og Lovgivning for Arbejderne ønsker man overalt.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Man fremstiller de sociale Forslag, som om Regeringen har taget Initiativet dertil, Regeringens Venner lovpriser dem og søger at paavise det gode deri, medens man fra anden Side ikke undlader at kritisere disse Lovforslag, fordi der er det mærkelige derved, at Arbejderne næsten altid er skudte ud deraf, naar de skulle have nogen Fordel.«

Det er derfor ikke nogen unaturlig Alliance for Socialdemokratiet at slutte sig sammen med Hørupfløjen, der ogsaa som Regel af nogenlunde samme Grunde bekæmpede Regeringsforslagene.

Fattiglovgivningen ændredes i 1891. Spørgsmaalet toges op i Rigsdagssamlingen 1888—89 af Thorup, der forelægger et Lovforslag til Behandling. Det indeholder en Anerkendelse af det Offentliges Pligt til Forsørgelse af Samfundsborgerne og fastsætter iøvrigt Regler for Forsørgelsessted, Understøttelse i Hjemmet, Arbejdsanstalter, Fattigunderstøttelsens Virkning paa den Trængendes retslige Stilling m. m.; men det lykkes kun at faa Forslaget i et Udvalg, hvor det begraves.

Meget bedre gik det ikke i Samlingen 1889—90, men der er dog nu sket den Ændring, at det er Indenrigsminister Ingerslev, der har taget Sagen op. I næste Samling, 9. April 1891, lykkes det Ingerslev at faa sit Forslag vedtaget. Dets Grundprincipper er: 1) Humanitet, 2) det kommunale Selvstyre paa Fattigvæsenets Omraade og 3) Loven skal først og fremmest samle alle Bestemmelser angaaende Fattigvæsenet. I den Betænkning, der 12. Jan. 1891 blev afgivet, har Udvalget delt sig i to Dele. Flertallet (heriblandt C. Ravn og Kl. Berntsen) tilkendegav sin Tilfredshed med Forslaget og mente, at det ikke for Tiden var muligt at udarbejde en Lov paa andre Grundprincipper end de, hvorpaa det nuværende System hviler. Mindretallet (P. Holm og Henning Jensen) bemærker, »at dette kun for saa vidt er rigtigt, som Erkendelsen af, at Forsørgelsen af de Trængende er en Samfundssag, endnu ikke er til Stede i tilstrækkeligt Omfang.« Det Maal, Mindretallet mener der bør stræbes hen til, er, at Forsørgelsen i sin Helhed overtages af Staten i Stedet for, at den som nu paahviler Kommunerne. Disse Bemærkninger gav Anledning til en ret ophidset Pressekampagne. Typisk er en Udtalelse af en anonym Forfatter (E. B.) i en samtidig Pjece: »Arbejderreformernes sande og falske Venner« »Socialisterne søgte i Forening med de Radikale at hindre Lovens Tilblivelse ved allehaande Forslag, der dels kom paa tværs af de bestaaende Love, dels fuldstændig brød med Principperne for al Fattiglovgivning.« Den almindelige samtidige Dom over Fattigloven har dog vistnok været den, at det — som Madsen-Mygdal skriver —

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

»i og for sig er en god Lov, navnlig forsaavidt den gaar ud paa at samle de gældende Lovbestemmelser om Fattigvæsenet«[18]). Herfra maa dog undtages Socialdemokratiet, der kritiserer Loven skarpt. Hovedindvendingen er, at Forslagets Princip er dette: »Fattighjælp skal aldrig eftergives.«

Alderdomsforsørgelsen. Anderledes lød den samtidige Dom over Alderdomsforsørgelsesloven, der førtes igennem samtidig med Fattigloven. Det skal her blot nævnes, at Forslag til en saadan Lov var fremme allerede i 1870'erne, og at Estrups Forslag i 1883—84 og det følgende Aar betyder, at Spørgsmaalets store Betydning for Samfundet derved er blevet officielt anerkendt fra Regeringens Side, ligesom det ogsaa indeholder en Bekræftelse paa, at Regeringen selv anser Statens Hjælp for at være nødvendig paa dette Omraade. Da Forslaget tages op i Samlingen 1890—91, sker det ved Fremlæggelse af ikke mindre end 3 forskellige Forslag, hvoraf det sidste førte til Lov af 9. April 1891. Bergs og Hørups Forslag opnaar kun een Behandling. Det betoner Samfundets Forsørgelsespligt; og denne burde opfyldes ved Oprettelse af en Statsanstalt til Alderdomsforsørgelse for ubemidlede over 62 Aar. Understøttelserne skulde ydes kvartalsvis og aarlig have følgende Størrelse:

	København.			Købstæderne.			Landet.		
	Mænd	Kvinder	Ægtepar	Mænd	Kvinder	Ægtepar	Mænd	Kvinder	Ægtep.
Kr.	200	150	300	150	120	240	120	100	200

Udgifterne til denne Understøttelse skulde dækkes ved en Ølskat, der paa samme Tid behandledes i Folketinget.

Senere i samme Samling forsøgte L. Larsen at faa Forslaget ført igennem ved at optage Bestemmelser om Selvhjælp (fra 2—4 Kr. aarlig i Alderen mellem 18 og 50 Aar), men ogsaa dette Forslag opnaaede kun een Behandling.

Imidlertid enedes det moderate Venstre og Højre om det Forslag, der fører til Lov (Ordfører er C. Ravn). Det sætter Grænsen til 60 Aar og har iøvrigt adskillige andre Bestemmelser for Opnaaelsen af Understøttelse. Hjælpen skal udredes af Opholdskommunen, men Forsørgelseskommunen skal refundere tre Fjerdedele. Statskassen tilskyder Halvdelen af Kommunens Udgifter. Der bliver især ved 2. Behandling stillet en Række Ændringsforslag, navnlig af Berg, Hørup og Henning Jensen. Hørup siger dog, at selv om hans Ændringsforslag vedtoges, er det ingenlunde en god Lov. For at den skulde blive det, »maatte

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Loven undergives en helt anden Behandling, navnlig m. H. t. hele sit Grundlag og sine Grundprincipper undergives en Overvejelse og Omredaktion«. Da Loven vedtoges i Folketinget 16. Marts 1891, splittedes Venstre. For Loven stemte foruden Højre især Bojsen, Berntsen, Pingel og Trier. Imod den stemte navnlig Berg, Brandes, J. C. Christensen, Hørup, Henning Jensen og desuden P. Holm og Hørdum. Den vedtoges med 58 Stemmer mod 29. Forliget var paa dette Punkt allerede fuldbyrdet.

Sygekasserne. Loven af 12. April 1892 om Statstilskud til anerkendte Sygekasser skal her kun behandles kort, fordi den vigtigste Del af Lovens Historie ligger i 80'erne. Endnu i 1890 var Tilslutningen til Sygekasser ikke overvældende. Maaske skyldes det for en Del, at Arbejderne var ude af Stand til at betale det fornødne Kontingent. I hvert Tilfælde er ca. 130.000 Medlemmer i mellem 8 og 900 Kasser ikke overvældende.

Da Loven behandledes paa Rigsdagen, mødte den en hel Del Modstand fra Socialdemokratiet og den radikale Fløj af Venstre. Deres Ordfører Edv. Brandes betegnede f. Eks. Loven som »barok, ufornuftig og urimelig«[19]). Grunden var, at Forslaget efter deres Mening ikke tog tilstrækkeligt Hensyn til Sygekassebetænkningen af 1887, der kræver, at alle direkte Helbredelsesmidler, saasom Lægehjælp, Medicin, Hospitalspleje o. l. ydes gratis af Staten til alle ubemidlede Syge, uden at denne Hjælp betragtes som Fattigunderstøttelse. Princippet i Loven af 1892 var ikke Statsunderstøttelse, men Hjælp til Selvhjælp. At det ikke var alle Sygekasser, der anerkendtes af Staten og altsaa fik Tilskud, som gradvis skulde gaa over til Kommunen, ses af, at Antallet af Sygekasser og Medlemmer i de første Par Aar gaar tilbage, før de igen begynder at stige — og da stærkt. Grænsen var dog sat saa højt, at den allerstørste Del af Middelstanden kunde faa Hjælp i Sygekasser.

Disse tre Love: Fattigloven, Alderdomsforsørgelsesloven og Sygekasseloven lykkedes det at føre igennem. Derimod ikke adskillige andre Forslag, som var fremme. *Ulykkesforsikringsloven* blev saaledes først gennemført i 1898, men Forberedelserne blev gjort i denne Periode. I Forslagene fra 1891 og følgende Samlinger skulde Loven gaa ud paa at paalægge enhver Arbejdsgiver i By og paa Land Pligt til at have sine Folk ulykkesforsikret, hvis han ikke ønsker selv at betale en Erstatning til Arbejderen ved et eventuelt Ulykkestilfælde.

Det vigtigste af disse ugennemførte Lovforslag er maaske det om

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Havelodder til Landarbejderne, der er fremsat af den moderate Venstregruppe. Det var paa visse Punkter meget vidtgaaende, idet det f. Eks. ikke veg tilbage for Ekspropriation af Jorden ved Tilvejebringelsen af Lodderne. Forslaget druknede; og det har mest Interesse, fordi Angrebene paa Forslaget fra radikal og socialdemokratisk Side gaaende ud paa, at de foreslaaede Lodder var alt for smaa, førte til, at Statshusmandstanken kom frem. Tanken var allerede fremme først i 90'erne. Saaledes taler L. Larsen om, at Staten burde oprette Husmandsbrug omkring i Landet, som samtidig skulde kunne bruges som Mønsterbrug. Lovforslaget om Havelodder har vel ogsaa haft sin Del i den praktiske Udførelse af Kolonihavetanken i Byerne.

I Samlingen 1890—91 og hele denne Periode igennem forelægger Socialdemokraterne *Forslag til Lov om Arbejdsløn og Arbejdstid*, uden at det fører til noget positivt Resultat. Det naar aldrig videre end til 1. Behandling. Forslaget gaar ud paa at fastsætte Arbejdstiden til 8 Timer uden Spise- og Hviletid, og dette skal gælde for alle Arbejdere over 14 Aar (Børnene er beskyttede i saa Henseende ved Lærlingeloven af 1889). Overtrædelser skal straffes med Bøder og Sagen behandles som en offentlig Politisag. Det viser sig haabløst at faa Sagen ført igennem. I 1892 faar man at vide: »Udvalget slutter sine Arbejder, fordi det paa dette Tidspunkt vil være umuligt at føre Sagen videre.«

Et Par andre Love, der forsøger at skaffe Arbejderne bedre Kaar, og som gennemføres, skal her blot nævnes. Det gælder *Fæstemandsloven*, *Helligdagsloven*, der skaffer mange Arbejdere Søndagsfrihed, *Snekastningsloven*, *Loven om Plejebørn* og endelig *Loven om smitsomme Sygdomme*.

Arbejdet paa Rigsdagen har saaledes ikke været helt ringe. P. Munch bedømmer Resultaterne af 90'ernes Lovgivning ved at sige: »I det hele og store kan det vistnok siges, at de forskellige Arter af sociale Understøttelser bragte Arbejderbefolkningen et lignende Beløb, som de tabte ved Arbejdsløshed, men heller ikke mere.«[20])

III. Pressens Stilling.

Ulige vanskeligere end at bedømme den Rolle, Hensynet til Socialovgivningen spillede paa Rigsdagen, er det at værdsætte Betydningen af det Arbejde, der utvivlsomt blev gjort udenfor den lovgivende Forsamling; men afgjort er det, at det ikke har været saa helt ringe, og det skal her forsøges at pege paa det vigtigste Punkt.

Den allerstørste Rolle spillede Pressen. Vi vil her holde os til de

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

to Hovedstadsblade »Social-Demokraten« og »Politiken«, for det første, fordi andre Hovedstadsaviser kun beskæftiger sig med de sociale Spørgsmaal, for saa vidt som de refererer Forhandlingerne paa Rigsdagen, og for det andet, fordi disse to Blade er de to førende henholdsvis socialdemokratiske og radikale Organer i Landet.

I »Social-Demokraten« tages i disse Aar det ene Spørgsmaal af social Karakter op efter det andet; og da det netop er fra 1889, at Abonnenttallet stiger særlig stærkt, betyder Bladet altsaa mere. I et Par Ledere »Moderne Torturkamre« diskuteres en eventuel Ændring af vore formentlig fortvivlede Fængselsforhold[21]); i en lang Række Artikler, »Vandring blandt Landarbejderne«, behandles de øjeblikkelige Samfundstilstande paa Landet og det ønskelige i at ændre dem. I andre Artikler behandles adskillige andre Spørgsmaal: Lærlingeforhold, kvindelige Arbejdere, i Artikelrækken »De sidste Slaver« Tyendeforholdene, 8-Timersarbejdsdagen, »Nøden i København«, Arbejdsløsheden, Fagforhold o. m. m. Der er her ingen Grund til at komme nærmere ind paa de Synspunkter, der ligger til Grund for »Social-Demokraten«s Opfattelse, da de er almindelig kendte. Der skal her blot nævnes, at da Socialdemokratiet i 1889 ved Byraadsvalgene henvender sig til »Arbejder- og Middelstanden« i et Opraab, er dets vigtigste Programpunkter de sociale Love: Fattighjælpens Eftergivelse, Næringsdrivendes Ligestillelse, Forbedring af Hospitalsforhold og Skoleforhold m. m. De samme Punkter kom frem ved den Kongres, som Socialdemokratiet i Juni 1890 holdt i København, og hvor der iøvrigt — i Parentes bemærket — var store Stridigheder mellem Revolutionære og Reformister[22]); men det er her af Betydning at se, at Landarbejderspørgsmaalet udgjorde et af de væsentlige Hovedpunkter i Kongressens Forhandlinger. Det er fortrinsvis paa Landet, at Socialdemokratiet mener, det kan ramme Højre og det moderate Venstre. Det samme gælder ved Socialdemokratiets store Landsmøder i de følgende Aar (f. Eks. Skanderborg, Kolding o. m. a. Steder) og dets Demonstrationsmøder af forskellig Art. Landarbejderne bliver ikke glemt.

At »Politiken« ofte beskæftiger sig med sociale Problemer skyldes vistnok i væsentlig Grad, at Pastor Henning Jensen var Medlem af den hørupske Rigsdagsgruppe og altsaa havde fri Adgang til Bladet. Han skriver den ene Artikel efter den anden og behandler altid sine Emner grundigt og energisk. Alene af Titlerne kan man faa et Indtryk af hans Virksomhed: »Venstre og Socialdemokraterne«, »Landarbejderne«, »Frivillig eller tvungen Fattighjælp« o. s. v.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

I en Artikelrække »Arbejdskonflikt« belyser »Politiken« dette Spørgsmaal og tager Stilling imod Arbejdsgiverne; i andre Artikler behandles »Ledige Lejligheder i København«, »Fængselsselskaberne«, »Arbejdernes Foreningsret«, »Lærlingeforholdene« og flere andre Emner, med andre Ord alle de Spørgsmaal, der i den Tid var brændende og i Kraft af Forholdene trængte sig paa til Diskussion.

I Forening med Pressen bør det omtales, at i Blade som »Tidsskrift for Landøkonomi«, »Nationaløkonomisk Tidsskrift«, »Maanedsskrift for Sygepleje« og adskillige andre behandles Spørgsmaal af social Art; og der overvejes alvorligt, hvad der kan gøres for at forbedre Forholdene. Det er i det hele taget uden for al Tvivl, at netop fordi der her i saa ringe Grad findes politiske eller andre Bagtanker og Formaal, bliver Drøftelsen mere uhildet, objektiv og utilsløret; og det er da ogsaa herfra, vi henter nogle af vore bedste Oplysninger fra Samtiden.

D. Resultaterne.

Det er allerede nævnt, at hvis man ser rent lønningsmæssigt paa det, saa har Arbejderklassen først i 90'erne kun opnaaet den forholdsvis ringe Fordel, at den offentlige eller mere private Hjælp nogenlunde dækker de Tab, som Arbejderen lider ved Arbejdsløshed o. l. Til Gengæld er Udgifterne blevet flere. Mange, der ikke før havde betalt noget saadant, maa nu af med Kontingenter til Sygekasse, Forsikringer, Fagforeninger o. l., saa det er vist tvivlsomt, om Arbejdernes Lønninger i 1895 har kunnet slaa bedre til end før 1890.

Den i 90'erne saa omfattende Sociallovgivnings Betydning ligger altsaa ikke i nogen særlig Grad — i hvert Fald ret indirekte — paa det rent økonomiske Omraade. Men hvor ligger da Betydningen? Er der ingen, og er hele det store Arbejde spildt? Nej, Betydningen ligger paa helt andre Omraader. Det er saaledes givet, at man ved disse Love var naaet et Skridt henimod den Opfattelse, at de daarligst stillede Samfundsklasser havde Ret til at forlange Hjælp for at kunne eksistere; i Stedet for at denne Hjælp før blev givet af private Mennesker og var afhængig af deres Godhed, overtages den nu af Kommunerne og fra nu af mere og mere af Staten. At dette er et Fremskridt, i hvert Fald i den Forstand, at det er til Fordel for dem, der skal nyde Hjælpen, vil vist ingen benægte.

Men desforuden har Gennemførelsen af disse Love betydet, at Arbejderklassen — det være sig i Byerne eller paa Landet — retslig set stod langt stærkere end tidligere. Den behøvede ikke som før at

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

være henvist til at tage imod al Hjælp som Almisser; og det maa selvfølgelig styrke Selvtilliden og give Arbejderne mere Kraft og Mod til Udvidelse af Rettighedérne og til Forbedringen af deres økonomiske Forhold. Rent moralsk hæves Arbejderstanden op i et højere Plan, og med denne Baggrund forstaar man først rigtig Socialdemokratiets og Fagforeningernes stærke Vækst.

Lovgivningsarbejdet i 90'erne, der i mange Tilfælde nærmest bestaar af en Samling af alle de gamle Bestemmelser, har først og fremmest skabt det Grundlag, hvorpaa en mere omfattende Sociallovgivning kan bygges op. Man har nu noget fast at holde sig til. Grundstenen er lagt; det har været Eftertidens Opgave at bygge Huset færdigt. Om Eftertiden har magtet denne Opgave, og om Bygningen er blevet saa smuk, at man kan være den bekendt, ligger det udenfor denne Opgaves Omraade at bedømme.

HENVISNINGER.

[1]) Falbe-Hansen og Scharling: »Danm. Statistik«, Suppl., S. 119 f. — [2]) »Soc.-Dem.« $^{27}/_{8}$ 1891. — [3]) Knud Dalgaard: »Arbejderklassens økonomiske Kaar«, S. 197. — [4]) Sst. S. 132. — [5]) P. Knudsen: »Betænkning om Sygeforsikring og Alderdomsforsørgelse«, S. 187. — [6]) »Soc.-Dem.« $^{16}/_{9}$ 1890, $^{30}/_{9}$ 1889, $^{9}/_{1}$ 1891, $^{16}/_{10}$ 1890, $^{25}/_{1}$ 1889 o. fl. a. St. — [7]) »Danm. Statistik«, Suppl., S. 158. — [8]) Sst. S. 157. — [9]) P. Knudsen anf. St. S. 34 ff. — [10]) Knud Dalgaard anf. St. 114. — [11]) Gustav Bang: »Arbejderklassens Liv og Kamp« I, S. 10. — [12]) »Soc.-Dem.« $^{1}/_{1}$ 1889. — [13]) »V. Hørup i Skrift og Tale« I, S. 156 f. — [14]) »Morgenbladet« $^{1}/_{1}$ 1891. — [15]) Høgsbro: »Breve og Dagbøger«, April-Maj 1893. — [16]) »Dannebrog« $^{3}/_{10}$ 1892. — [17]) Sml. i det flg. Behandlingen af Lovene i Rigsdagstidende for disse Aar. — [18]) N. P. Madsen-Mygdal: »Politiske Oplevelser og Erindringer«, S. 120. — [19]) Se ogsaa F. Bojsen: »Lovgivningsværket 1890-95«. — [20]) P. Munch i »Det danske Folks Historie« VII S. 452. — [21]) »Soc.-Dem.« $^{28}/_{6}$ 1889. — [22]) Sst. især $^{13}/_{10}$, $^{18}/_{10}$, $^{29}/_{10}$ 1889.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

HUSMANDS- OG LANDARBEJDERSPØRGSMAALET I HALVFEMSERNE.

Af

G. BOESEN.

Lige fra de store Landboreformers Tid har der i Danmark stadig, om end i større eller mindre Grad, af forskellige Grunde og under forskellige Former hersket en Interesse for Husmænd og Landarbejdere, der saavel har ytret sig i den offentlige Debat som i Indgriben fra Statsmagtens Side. Omkring 1890 træder Husmands- og Landarbejderspørgsmaalet ind i en ny Fase — og Grunden hertil er især den Udvikling i de økonomiske Forhold og Befolkningsforholdene, der fandt Sted her i Landet i 1870'erne og 80'erne — og fortsættes i 90'erne.

I disse Aar blomstrer i de danske Byer den nye Storindustri frem — samtidig med, at Landbruget kommer ind i en Kriseperiode. Følgen bliver en *Vandring fra Land til By* — medens tillige et stærkt økonomisk Opsving i Amerika trækker Udvandrere derover. Om end Landdistrikternes Befolkning øges fra 1.415.542 i 1880 til 1.490.635 i 1901, er Fremgangen dog langt mindre end i de foregaaende 20 Aar, da Tallet steg fra 1.231.280 i 1860 til 1.415.542 i 1880[1]). Af Stigningen falder en stor Del paa de opvoksende Stationsbyer. Fra Landdistrikterne bortvandrede i Aarene 1880—90 ialt 155.308 Personer, 1890—1901 122.564 — d. v. s. i Aarene 1880—90 aarlig 1,13 % af Middelfolketallet for Øerne, 1,15 % af Middelfolketallet for Jylland — og 1890—1901 henholdsvis 0,82 % og 0,97 %. Denne Bortvandring berøvede Landdistrikterne Tilvæksten af voksne Personer — medens den voksne Befolkning mellem 20 og 40 Aar i Landdistrikterne 1880 talte 380.181 Personer, var Tallet i 1901 kun 378.562 — altsaa en

[1]) »Stat. Tabelværk« 5 R. A. 5, S. 15.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Tilbagegang paa 1.619. I fire Amter paa Sjælland samt i Odense og Vejle Amt gik Folketallet endog tilbage i Aarene 1880—90[1]).

Hvor stort et Antal af Landbefolkningen der har hørt til *Husmands- og Landarbejderstanden*, er vistnok umuligt at afgøre med Nøjagtighed paa Grund af den store Uensartethed af Statistikkens Opgivelser — ligesom det i det hele er vanskeligt at skelne mellem Husmænd og Landarbejdere, idet der er saa mange Overgangsformer — ikke alle Husmænd lever udelukkende af Udbyttet af deres Huslod, og mange Landarbejdere har en god Biindtægt af et Stykke Jord. Ialt var der i Landdistrikterne af Huse (d. v. s. Ejendomme med mindre end 1 Td. Hartkorn)[2]):

1873	1885	1895	1905
165.264	188.426	195.598	212.520

Man lægger Mærke til den relativt ringe Opgang i Tallet fra 1885 til 1895 — og af de nye Huse i denne Periode falder sikkert en meget stor Del paa Stationsbyerne. Selv om der af Antallet af Huse aldeles ikke kan uddrages absolutte Tal for Husmands- og Landarbejderstanden, idet Husene ogsaa anvendtes til Bolig for andre Befolkningsklasser: Haandværkere, Høkere etc. — og desuden en Del af Landarbejderne var Indsiddere (disses Tal faldt iflg. Folketællingerne fra 10.531 i 1880 til 8.500 i 1890), peger Tallene dog i Retning af, at Antallet af Husmænd og Landarbejdere i *hvert Fald* har været stagnerende i Aarene omkring 1890. Men samtidig voksede Antallet af Husmænd, der ikke søgte Indtægter ved at arbejde for fremmede, men nøjedes med at dyrke deres egen Jord. Ganske vist er Tallet paa Huslodder med lidt større Jordtilliggende (2 Skp.—1 Td. Hartkorn) i Aarene 1885—95 svagt faldende — fra 68.733 til 67.656, men Konjunkturerne var det lille Landbrug gunstige. Landbrugets nye Driftsform, hvorved man lagde større Vægt paa den dyriske Produktion end paa Kornproduktionen, gjorde det muligt for det lille Jordbrug at kappes med det større, samtidig med at Andelsmejerier og Andelsslagterier stillede Husmændene paa lige Fod med Gaardmændene i Henseende til den fulde Udnyttelse af Produkterne og disses Afsætning. Navnlig fra 70'erne havde der været en almindelig Interesse for at fremme det intensive Husmandsbrug, idet man især var gaaet ud fra, at der saaledes kunde skaffes Arbejde for den Overskudsbefolkning, der da fandtes paa Landet. Først havde man søgt at virke ved Hjælp af

[1]) Alle Tallene fra »Stat. Tabelv.« 5 R. A. 5.

[2]) »Stat. Medd.« 4 R. XXIV, 2 H.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Præmiering af veldyrkede Huslodder — dette skete gennem Landboforeningerne, men fra 1872 med Statstilskud — og noget senere ogsaa ved at give Husmændene Hjælp og Vejledning til paa Rejser at stifte Bekendtskab med særlig veldrevne Husmandsbrug i andre Egne. Mange tillagde Præmieringen stor Betydning — men man maa dog vistnok give en af Korrespondenterne til »Tidsskrift for Landøkonomi« Ret, naar han i 1891 skriver: »Kan den større Indtægt, som en ypperlig Dyrkning jo maa og skal bringe, ikke være en fornøden Spore, saa har jeg ikke kunnet se, at en Præmie kan være det[1])«. En anden Korrespondent skriver 1894 om den stærke Fremgang i Husmandsbrugenes Drift: »Det er ikke her Husmandsrejser eller Præmier, som hjælper; disse Midlers Betydning overvurderes meget efter min Mening, nej! det er Andelsmejerierne, Svinepriserne, Ægpriserne og Naboens Eksempel, som smitter. Det er forbavsende, hvad tænksomme Husmænd kunne producere af Mælk, Flæsk og Æg«[2]). Men han tilføjer: »Saadanne Husmænd arbejde imidlertid kun lidt for Andre«. Det blev nemlig selvfølgelig Resultatet, som en anden skriver: »Mangen Husmand, der tidligere arbejdede en Del af Sommeren for at faa sin Lod drevet med Heste, bliver nu hjemme og pløjer med sine Køer«[3]). Herved formindskedes altsaa Antallet af egentlige Landarbejdere stadig — og samtidig voksede Efterspørgselen efter dem ved, at det blev vanskeligere at faa Tyende, da de unge vandrede til Byen eller udvandrede. Tallet paa Tjenestefolk i Landbruget var[4]):

	Mænd	Kvinder	Tilsammen
1880.....	88.886	74.305	163.191
1890.....	83.434	69.618	153.052
1901.....	70.841	68.633	139.474

I mange Egne af Landet søgte man at hjælpe sig med at anvende Daglejere i Stedet for de faste Tjenestefolk — og da Daglejerne heller ikke kunde slaa til, ser man i disse Aar en stadig voksende Anvendelse af Maskinkraft i Landbruget; i deres aarlige Oversigter over Anvendelsen af Landbrugsmaskiner nævner Statskonsulenterne Dencker og Birk ofte Mangelen paa Arbejdskraft som Aarsag til den vedvarende stærkere Anskaffelse især af Mejemaskiner. Med Maskinerne fulgte imidlertid den Ulempe, at der paa visse Tider af Aaret ikke blev noget

[1]) »Tidsskr. f. Landøk.« 1891, S. 238.
[2]) Sst. 1894, S. 238.
[3]) Sst. 1891, S. 202.
[4]) »Stat. Tabelværk« 5 R. A 5, S. 170.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at bestille for Landarbejderne — navnlig bevirkede Damptærskningen, at der mange Steder kunde være nogen Arbejdsløshed om Vinteren, da der nu ikke var Brug for Husmandens Plejl.

I det store og hele var der imidlertid i Aarene omkring 1890 som Regel Mangel paa Arbejdskraft. Følgen maatte selvfølgelig blive en *Lønstigning*; iflg. Oplysninger indhentede dels af Indenrigsministeriet, dels af Statens statistiske Bureau skal Aarsfortjenesten for en Landarbejder paa egen Kost have været:

1888: 444 Kr. 1892: 486 Kr. 1897: 534 Kr.

Oplysningerne er kun indsamlede fra Arbejdsgivere, og Resultaterne anses da ogsaa almindeligvis for at være for høje, men da det gælder for alle tre Tal, maa de dog kunne anvendes til Sammenligning. Indtil ca. 1892 var det almindelige Prisniveau imidlertid stigende og Stigningen i Reallønnen derfor temmelig ringe. Fra ca. 1892 til 1896—97 er Prisniveauet derimod synkende, og da Lønnen stadig stiger, betyder dette en væsentlig Forbedring af Arbejdernes økonomiske Stilling. Samtidig med at Arbejdernes Løn steg, bortfaldt efterhaanden en Mængde Naturalieydelser, han tidligere havde været vant til at modtage fra Husbonden, halvt som Løn, halvt som Gave. Navnlig gjaldt dette vistnok med Mælken, som Bønderne nu, efter at Andelsmejerierne havde muliggjort dens bedre Udnyttelse, sparede temmelig stærkt paa. Herved opvejes maaske de første Aar af 90'erne den ringe Fremgang i Reallønnen. Samtidig var Landarbejdernes Levevilkaar stadig i mange Henseender daarlige — navnlig klages der over daarlige Boliger — endnu i 1896 skriver en Korrespondent til »Tidsskrift for Landøkonomi«, at »den idelige Flytten fra den ene faldefærdige Hytte til den anden sløver og demoraliserer Arbejderstanden«[1]). Det er en Arbejdsgiver, der skriver saaledes — langt stærkere lyder Klagerne selvfølgelig fra Arbejderne selv. I Løbet af 90'erne bedres imidlertid Forholdene meget — en Korrespondent skriver saaledes 1897 om, hvorledes »gamle Landsbyer og Gader i Løbet af faa Aar ere komne til at se hyggelige og velhavende ud, hvad Boligen angaar«[2]), og en anden: »Disse heldige Forhold præger sig ogsaa paa mange Maader i den større Tilfredshed, i Børnenes Klæder, i Indboets stigende Værdi, den bedre Levemaade — i det hele større Glæde ved Livet«[3]).

[1]) »Tidsskr. f. Landøk.« 1896, S. 489.
[2]) Sst. 1897, S. 364.
[3]) Sst. 1896, S. 460.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Da man staar ved Indgangen til Aarhundredets sidste Decennium, er der da i mange Kredse en Følelse af, at der her er et Spørgsmaal, der bør løses — »faa Spørgsmaal trænger sig nu saa meget frem som netop dette«, skriver J. C. la Cour 1890[1]), og i Slutningen af Aaret udsender han som Redaktør af »Tidsskrift for Landøkonomi« til alle dets Korrespondenter Skemaer med Spørgsmaal vedrørende Arbejderforholdene. I Foraaret 1890 rejstes ogsaa en større Diskussion om Problemet i »Ugeskrift for Landmænd«.

En stor Rolle spillede for de interesserede Følelsen af, at Landarbejderne levede under fortrykte Forhold — at det gjaldt at øge deres materielle Velvære og forbedre deres *sociale Stilling*. Forpagter Abel paa Glorup erklærede i »Ugeskrift for Landmænd«[2]) den almindelige Dagløn for utilstrækkelig; som Følge af den Sympati, han nærede for sine gifte Arbejdere, havde han Følelsen af, at de savnede noget — han anbefalede at give dem Jord til en Ko eller et Par Geder. I 1891 udsendte den unge Godsejer P. B. Scavenius til Farumgaard en Piece med Titlen »Et Landarbejderspørgsmaal«, hvori han opkastede det Spørgsmaal, »om man ikke paa en eller anden Maade kan komme Landarbejderstanden — den Samfundsklasse, der trænger haardest — til Hjælp, ikke alene i Alderdommen, men ogsaa paa tidligere Livsstadier, kort sagt, give den en Haandsrækning i dens hele, saare ofte vanskelige Existenskamp«[3]). Ved Siden af denne varme Følelse for de daarligt stillede viser det sig dog i det følgende, hvor han foreslaar Arbejdsgiverne at oprette Huse med 2 Tdr. Ld. Middeljord til Bortlejning mod Arbejde paa Gaarden (til Husenes Opførelse skulde Staten yde Laan), at ogsaa andre Motiver har bragt ham ind paa Spørgsmaalet. Ogsaa Korrespondenterne til »Tidsskrift for Landøkonomi« skriver om »vore ringere stillede Brødre i Samfundet, der sidder med en talrig Børneflok i en lille jordløs Hytte; de Vilkaar, de lever under, ere i vore Dage meget strenge.... Der maa hjælpes og det baade aandeligt og timeligt«[4]). Paa et Møde i November 1893 i Fyens Stifts patriotiske Selskab blev Spørgsmaalet taget op til Drøftelse. Indlederen var Landbrugskandidat F. Laub til Sludegaard, og han begyndte straks med at erklære, at han ganske vist var klar over, at Bestyrelsen, da den overdrog ham Indlederhvervet, især havde tænkt paa Vanskelighederne ved at skaffe Arbejdskraft — men for

[1]) »Tidsskr. f. Landøk.« 1890 I, S. 198.
[2]) 1890 I, S. 85 ff.
[3]) Anf. St. S. 4.
[4]) »Tidsskr. f. Landøk.« 1891, S. 232.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

ham var den sociale Side af Spørgsmaalet Nr. 1. Han var af den Opfattelse, at »en Hovedbetingelse for, at Mennesker skulle blive til gode Samfundsmedlemmer er, at de udgaar fra gode Hjem« — og det bedste Grundlag herfor vilde være Ejendomshuse med Jord til en Ko[1]). Fra de følgende Aar findes der ogsaa stadig Udtalelser om den »velsignede Samfundsopgave«, det vilde være at hjælpe dem »paa Livets Skyggeside«.

For det unge *socialdemokratiske Parti* var Forbedringen af Landarbejdernes sociale og økonomiske Stilling et Hovedpunkt — man bestræbte sig meget ivrigt for at skaffe Partiet Tilhængere blandt disse. En kraftig Agitation foregik ogsaa rundt omkring — og navnlig lykkedes det flere Steder at faa Landarbejderne til at danne Fagforeninger. Men ogsaa de socialdemokratiske Foreninger fandt nogen Tilslutning — i 1891 skriver P. Knudsen, der var Partiets Generalsekretær, at der i 1890 havde været 64 Foreninger med 3000 Medlemmer paa Landet, men at Antallet siden var mere end fordoblet[2]). I 1890 lykkedes det ogsaa Partiet at gennemføre det bekendte Valg af Harald Jensen i Landkredsen Skjoldelev.

Hele denne socialdemokratiske Virksomhed var nok til at sætte Skræk i den besindige danske Landbefolkning. Man opfattede Socialismen som en frygtelig Fare for det bestaaende Samfund. I Indberetningerne til »Tidsskrift for Landøkonomi« udtaler Korrespondenterne stadig i disse Aar Frygt for Socialismen, der synes at have gode Muligheder, fordi »de Betingelser, vore Landarbejdere arbejder under, ere alt andet end gode i Sammenligning med de nuværende Lønningsvilkaar for andre Arbejdere«[3]). I »Ugeskrift for Landmænd« udtaler Redaktionen da ogsaa, at »Spørgsmaalet om, hvorledes man standser Socialismens Omsiggriben, og Landarbejderspørgsmaalet ere i Virkeligheden synonyme Spørgsmaal«[4]). Selv om J. C. la Cour ikke mente, at der var rigtig Bund for Socialismen blandt Landarbejderne, fordi en stor Del af dem »dels ere, dels haabe paa og arbejde efter at blive Hus- og Jordejere, hvilket uvilkaarlig bringer dem i afgjort Modsætning til en Lære, der i Virkeligheden er Dovenskabens Talsmand og en Fornægter af, at de Goder, man gjennem Flid og Arbejde tilkæmper sig, med Rette tilhører den Arbejdende selv, men derimod »Samfundet«; — vore gode Husmænd have heldigvis alt for megen Respekt

[1]) F. Laub: »Husmandsspørgsmaalet« 1893.
[2]) P. Knudsen: »Die Landarbeiter«, S. 37.
[3]) »Tidsskr. f. Landøk.« 1891, S. 225.
[4]) Anf. St. 1890 I, S. 198.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

for den mojsommelig erhvervede Ejendom til at ville laane Øre til slige nedbrydende Theorier«[1]), anbefalede han dog humane Love som det kraftigste Vaaben mod Socialismens Udbredelse. Tillige saa han med Glæde paa, at der i Sydsjælland 1890 var dannet en Arbejdsgiverforening med Godsejer Howden-Rønnenkamp til Næsbyholm som Formand med det Formaal dels at skabe et godt Forhold mellem Arbejdere og Arbejdsgivere og modvirke Socialismen, dels at træde i venskabelig Forbindelse med Egnens Arbejderforeninger og yde Arbejderne en vis Sygehjælp[2]) — en Organisation, der forøvrigt senere (i 1894) søgtes udvidet yderligere ved at Landets store Arbejdsgivere søgte Forbindelse med Arbejdsgivere i Byerne — uden at det dog synes foreløbig at have bragt større Resultater. — Det udprægede Gaardmandsorgan »Landbovennen« erklærede ogsaa i 1891, at man maatte ved »alle mulige lovlige Midler søge at holde Socialismen borte fra Landbruget«[3]) — og herfor var der intet andet Middel, »end at Landmændene i Gjærningen viser, at kun de alene ser sig i Stand til at udrette noget for Landarbejderne, medens Socialisternes Løfter kun ere Humbug for yderligere at udnytte dem«[4]). Der bør derfor »arbejdes hen til at skaffe Landarbejderne billige amortisable Statslaan til at indkøbe Huse med et Tilliggende af 2—3 Tdr. Land Jord for«[5]). Vi træffer her den Løsning paa Landarbejderspørgsmaalet, som »Landbovennen« (hvis Redaktør var F. Riegels) vistnok før nogen anden — allerede i 80'erne — fremsatte og stadig kæmpede for i første Halvdel af 90'erne: Billige Statslaan til Huse med 2—3 Td. Land — »der er i det mindste Brug for 80.000 saadanne Huse med Jord«, erklærede Bladet. Men det der havde bragt Riegels ind paa denne Tanke var dog ikke saa meget Frygten for Socialismen som Klagerne over Mangelen paa Arbejdere — og for største Delen af de Mænd, der beskæftiger sig med Landarbejderspørgsmaalet, er dette vistnok i Begyndelsen af 90'erne Hovedspørgsmaalet.

Rundt omkring fra Landet lyder 90'erne igennem Klager over *Vanskeligheden ved at faa Arbejdskraft* — om end i vekslende Grad for de forskellige Egne og for de enkelte Aar. Undertiden er der vel nogen Arbejdsløshed om Vinteren (som allerede før omtalt), men flere Vintre lyder Beretningen ogsaa paa, at der end ikke ved Vintertid

[1]) »Tidsskr. f. Landøk.« 1893, S. 24.
[2]) Sst. 1891, S. 24 ff.
[3]) »Landbovennen« 1891—92, S. 125.
[4]) Sst. S. 53.
[5]) Sst. S. 125.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

har været Arbejdsløshed, men snarere Mangel paa Arbejdere. Mange Steder anvendes udenlandske Arbejdere, især Svenskere, og fra 1893 begynder aarlige store Invasioner af Polakker til Sæsonarbejde i Sukkerroemarkerne. Naturligvis rejste sig med stedse større Styrke Spørgsmaalet: Hvorledes skal vi holde Arbejderne ved Jorden? Og det almindelige Svar blev det, som »Landbovennen« allerede havde givet i 80'erne: Giv dem Jord. I »Ugeskrift for Landmænd« skriver en Indsender i 1890: »Hvor Arbejdsforholdene ere gode, synes en Hovedaarsag at være: gode og trygge Hjem; det er sikkert.... en Hovedsag, at der skaffes gode Boliger og helst Huse med lidt Jord«. Indsenderen mener dog, at dette bør ske ved privat Initiativ, ikke ad Lovgivningsvejen[1]). I sin Nytaarsoversigt 1892 udtaler J. C. la Cour, at man af Mangel paa Tyende gaar over til at anvende Husmænd — og at der er almindelig Enighed om, at disse bør have Jord; der er kun Uenighed, om det skal være en Have eller en Lod paa 2 eller 4 Tdr. Land. I 1893 siger han, at Flertallet af Korrespondenter ønsker, at der skal gives Husmændene Jord til en Ko. Husmanden kan udnytte hver Plet Jord og sælge sin Mælk til samme Pris som Gaardene. Man er tydeligt nok klar over de Muligheder, Landbrugets nye Driftsformer giver de smaa Brug. En af Korrespondenterne skriver da ogsaa i 1892, at der kun maa gives Jord til een Ko »f. Eks. 2—3 Tdr. Land, ikke mere, thi da have vi her i Egnen Erfaring for, at saadanne Husmænd ret vel kunne leve fremmed Arbejde foruden, idet de finde en lønnende, tiltalende, selvstændig Beskæftigelse ved dygtig Dyrkning af deres egen Lod«[2]). Flere af Landboforeningerne tog Spørgsmaalet op — i 1891 nedsatte saaledes Sorø Amts landøkonomiske Selskab en Kommission for at undersøge, hvad der kunde gøres for at forbedre Tyendeforholdene, og en Del af dens Medlemmer hævdede, at det vilde være heldigt at øge Jordhusmændenes Tal[3]). Paa Samsø nedsatte Landboforeningen et Udvalg til at arbejde for at skaffe jordløse Husmænd Jord — og ved de jydske Landboforeningers Delegeretmøde i Aarhus i Sept. 1893 hævdede Forstander Blegvad fra Tranebjerg paa Samsø i sin Indledning til en Diskussion om Arbejderspørgsmaalet, at den bedste Arbejdskraft fandtes blandt de jordejende Husmænd, hvis Tal derfor burde forøges — et Synspunkt, der fandt alm. Tilslutning under den efterfølgende Diskussion[4]). Den

[1]) Anf. St. 7 R. I, S. 313.
[2]) »Tidsskr. f. Landøk.« 1892, S. 227.
[3]) »Ugeskr. f. Landmænd«. 7 R. IV, S. 55.
[4]) »Ugeskr. f. Landmænd« 1893, S. 563 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

almindelige Opfattelse blandt Landbrugets Mænd var da ogsaa, at Spørgsmaalet burde ordnes »til Velsignelse for Arbejderne saa vel som for Arbejdsgiverne«[1]) — og det var nok for en stor Del de sidste, man især tænkte paa. Om Stemningen blandt Landarbejderne selv overfor disse Tanker er det vanskeligt at danne sig nogen Opfattelse, da de ret sjældent vovede sig frem i offentlig Debat. En Husmand, der skriver i »Husmandsbladet« 1893[2]), er overtydet om, at Planerne om en Lod paa 2 Tdr. Land mest er udkastet til Arbejdsgivernes Fordel, men mener dog ogsaa, at de byder Fordele for Arbejderne, der derfor bør tage imod det foreslaaede, hvis der kan skaffes billige Statslaan. En jordløs Landarbejder hævdede derimod sammesteds, at man hellere maatte undvære Jorden end have den at slide med efter Fyraften, da den dog ikke kunde drives ordentligt, naar man samtidig skulde arbejde for andre. Han krævede derimod, at Arbejdsgiverne skulde skaffe stadigt Arbejde og højere Løn. — Dette Krav om højere Løn ansaa Arbejdsgiverne det imidlertid netop under de vanskelige Forhold, Landbruget arbejdede under, for umuligt at imødekomme — og dette tilskyndede dem saa meget mere til at ønske, at Statskassen maatte træde hjælpende til ved Ordningen af Arbejderforholdene.

Medens Kravet om Jord til Landarbejderne for de fleste, der især gik ud fra Ønsket om at holde Arbejderne ved Jorden, naturligt begrænsede sig til et Krav om Lodder, der ikke kunde ernære en Familie, var der i Begyndelsen af 90'erne meget faa, der saa Spørgsmaalet under en større Synsvinkel — som et Spørgsmaal om at skaffe en større Del af den voksende Befolkning Del i Landbrugsjorden ved at skabe *selvstændige Smaaejendomme*. Een varmhjertet Talsmand havde dog denne Tanke blandt de Mænd, hvis Røst man lagde Mærke til under den offentlige Debat i Aviser og Tidsskrifter: Vilhelm Lassen. Medens han var Redaktør ved »Aarhus Amtstidende«, havde han i 1887 sammen med Gaardejer Leth Espensen paa Vibygaard stiftet en Bondeorganisation, der dog ikke fik nogen større Udbredelse. Et af denne Organisations Programpunkter indeholdt Kravet om, at »Huse med Jordtilliggende paa Landet maa ikke drives under Gaarde. De maa ikke bortforpagtes paa Aaremaal, men kun overdrages enten i Livsfæste eller til Selvejendom«[3]). I en Artikel om dette Programpunkt forklarede han, at det kun gik ud paa, som Meningen oprindelig

[1]) »Tidsskr. f. Landøk.« 1892, S. 592.
[2]) S. 258 ff.
[3]) »Aarhus Amtstid.« 19. Nov. 1887.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

havde været, at udstrække disse Bestemmelser, der ved Landboreformerne var kommet til at gælde for Bøndergaardene, ogsaa til at gælde Husmandsbrugene. »Alle indrømmer nu, at det var en Velsignelse for vort Land, at vi fik en selvstændig Gaardmandsstand. Og alle vil indrømme, at det ogsaa vil være en Velsignelse at faa en selvstændig Husmandsstand«. Især var det Lejehusvæsenet med dets Afhængighed, han vilde til Livs. Men Artiklens Slutning viser frem mod noget større: »Derimod vilde en Stand af smaa Jordbrugere, der sad ved deres Jord i det mindste deres Levetid og lagde hele deres Arbejde og deres Dygtighed paa at dyrke Jorden, være en Velsignelse«[1]). Da Vilh. Lassen 1889 blev Leder af »Aalborg Amtstidende«, udviklede han de samme Tanker videre. Det første Prøvenummer af Bladet meddelte, at det altid vilde være Talsmand for gode Landboreformer, og nævnte herunder: »Lejehusvæsenet bortfalder. Husmandsjord under Godser maa ikke overdrages i Lejemaal paa Opsigelse, men kun i Livsfæste eller Arvefæste. Der sørges for, at de flest mulige af Landarbejderklassen kan faa Jord. Hertil benyttes bl. a. Præstegaardsjorderne«[2]). I Løbet af Foraaret 1890 fremkom i Bladet en Række »Agrariske Breve« om Fordelen ved de smaa gældfri Ejendomme — den slutter med Kravet om Udstykning af Præstegaardsjorder og af de Proprietærgaarde, der efterhaanden kom til Salg ved Tvangsauktioner. »Og naar den saa blev stykket ud i 20 Stykker, saa kunde der bo 20 *selvstændige* danske Familier med Mænd, Koner og Børn, og de kunde klare sig og leve godt. Da blev der Plads i Danmark. Man behøvede ikke at sende sine Standsfæller til Købstaden eller Amerika, de kunde blive ude ved den Jord, der er Danmarks dyreste Eje«[3]). Og da han i 1893 i »Tilskueren« behandler Agrarernes Program, skriver han: »Der skal saa meget Jord til, at Familien paa Grundlag af dygtigt Arbejde i den i Hovedsagen kan være økonomisk selvstændig. Vi har Jord nok. Med det dobbelte Antal Besiddere til Danmarks Jord vilde denne være betydelig mere værd. Vi har mægtigt store Jordbrug, der kun giver sin Besidder et nøjsomt Udkomme og kun gør denne ene økonomisk selvstændig.... Nu staar der en stor Skare Folk paa Landet udenfor Jorden eller uden selvstændig Ret over den. Luk op for dem! Der er Jord nok, og disse Folk har Kræfter nok til Jorden«[4]). Dette Synspunkt, som Vilh. Lassen med saa stor

[1]) »Aarhus Amtstidende« 11. Jan. 1888.
[2]) »Aalborg Amtstid.« 13. Sept. 1889.
[3]) Sst. 13. Marts 1890.
[4]) »Tilskueren« 1893, S. 934.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Styrke hævdede, fandt — som nævnt — i de første Aar af 90'erne kun ringe Jordbund. I »Husmandsbladet« hæver sig enkelte Røster for selvstændige Ejendomme — i 1894 rejser Fernando Linderbergs »Dansk Landarbejderforbund« Kravet om Oprettelse af selvstændige Brug paa mindst 5—6 Tdr. Land, som skal være offentlig Ejendom. Først omkring Tiaarets Midte kommer imidlertid Tanken stærkere frem. »Landbovennen« kritiserer den nys nedsatte Landbokommission, fordi den hovedsagelig betragter Spørgsmaalet som et Spørgsmaal om at skaffe Arbejdskraft, et Besætningsspørgsmaal — »men Spørgsmaalet skal ikke være noget Besætningsspørgsmaal, ej heller noget Humanitetsspørgsmaal, men et nationaløkonomisk Befolkningsspørgsmaal«[1]). Og i 1895 erklærede Redaktøren, at medens han tidligere havde holdt paa Lodder paa 2—3 Tdr. Land til en Ko, mente han nu, at der efterhaanden som Landbruget havde skiftet Karakter ved Anvendelsen af Maskiner, ogsaa var Grund til at udlægge større Lodder til 2—3 Køer, saa en Familie omtrent kunde leve helt deraf; der var nu Chancer for de smaa Brug, siden de kunde levere deres Mælk til Andelsmejerierne[2]). Derimod fastholdt de større Landmænds Organ, »Ugeskrift for Landmænd«, sin Opfattelse — erklærer saaledes om Landbokommissionen, at havde den anvist den Vej at danne selvstændige Landbrug, »da havde den fuldstændig forfejlet den Opgave, der var stillet den«. Det vilde have draget »netop saadanne Folk bort fra Landarbejderstanden, der havde Betingelserne for at kunne danne en dygtig Kjærne, en fast Stok i denne«[3]). I 1898 er imidlertid ogsaa Ugeskriftet naaet til at erklære, at det »spiller en forholdsvis underordnet Rolle, om Resultatet bliver, at de nye Huslodders Besiddere bliver i Stand til hovedsagelig at ernære sig af deres egen Lod eller i større Udstrækning maa søge Erhverv hos Andre«. Det ser ud til, at Ideen om de selvstændige Jordbrug vinder Terræn i disse Aar. Men Tanken om Arbejdskraften er stadig bagved — man regner med, at der fra de selvstændige Husmandsbrug vil udgaa »yngre i Landarbejdet vel oplærte Kræfter, som finde Fædrenes Exempel værd at følge«[4]).

Naar man talte om at skaffe Landarbejderne Jordlodder, var Opfattelsen i Reglen den, at Jordlodderne skulde være Selveje. Lige fra de store Landboreformers Tid havde Selveje været Slagordet, Fæstevæsenet forkætret — der syntes derfor ikke at være noget Grundlag

[1]) »Landbovennen« 1894—95, S. 67.
[2]) Sst. 1895—96, S. 109.
[3]) »Ugeskr. f. Landm.« 1896, S. 522 f.
[4]) Sst. 1898, S. 68.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

for en Diskussion om dette Spørgsmaal. Og dog rejste der sig ogsaa her enkelte Røster, der afveg fra den almindelige Mening — uden at de dog rigtig vandt frem i 90'erne. Der var Mænd, der opgav den liberalistiske Opfattelse af Selvejendommens Velsignelse og fremhævede de gode Sider ved et *offentligt Fæste*. Foran er allerede nævnt Fernando Linderbergs Krav herom i 1894; i »Husmandsbladet« kommer Tanken frem nogle Gange og ogsaa hist og her andet Steds. Men den, der udformer Tanken og i Agitationen slaar det store Slag for den, er igen Vilh. Lassen. I 1890 billigede han Princippet i det Bojsen'ske Forslag om Havelodder, der gik ud paa, at Kommunerne skulde eje Lodderne, og 1894 udviklede han sin Opfattelse i Piecen »Offentligt Fæste«. Han krævede her en stærk Udstykning i Overensstemmelse med sine tidligere omtalte Ideer, men de udstykkede Ejendomme skulde tilhøre Stat og Kommune i Forening og bortfæstes i Livsfæste forbundet med en begrænset Arveret til Fæstet. Hans Grunde var dog øjensynlig nok saa meget Frygten for, at Husmændene ikke skulde kunne bære de tunge Prioriteter — gentagne Gange advarede han overhovedet mod den stærke Prioritering af Landejendomme — som teoretiske Overvejelser som de georgeistiske. Den almindelige Opinion paavirkedes som nævnt imidlertid ikke meget — karakteristisk maa vist en Udtalelse af »Ugeskrift for Landmænd« om Landbokommissionens Betænkning siges at være — at havde Kommissionen søgt at løse Spørgsmaalet ved Fæste i Stedet for ved Selveje, »da havde den brudt med en af de bedste Traditioner i dette Aarhundredes Landbopolitik herhjemme«[1]). I det hele kan det her bemærkes, at man ofte under Drøftelsen træffer Udtryk for Følelsen af, at det gjaldt at fortsætte de store Landboreformer — med dem var man jo for saa vidt ogsaa i Overensstemmelse, naar man søgte at bevare Arbejdskraften for Landbruget, paa samme Maade som Forordningen af 23. April 1781 (om Jordfællesskabets Ophævelse) træffer Bestemmelse om Udlægning af Huslodder, »da Husmænds-Familierne anses nyttige saavel for det Almindelige, som især for Gaardmændene«.

Den almindelige Følelse af, at der trængtes til en Reformlovgivning til Bedste for Landbruget, førte i 1893 til Dannelsen af *Agrarforeningen*, der stiftedes paa et Møde i Odense paa Foranledning især af den fynske Proprietær F. Andersen til Rosendal. Agrarforeningen, der især lededes af Gaardmændenes og de større Landejendomsbesidderes Interesser, men gjorde meget lidt for at drage Husmænd og Landarbejdere til sig, hvorfor ogsaa »Landbovennen«, der en Tid lang var Foreningens

[1]) »Ugeskr. f. Landm.« 1896, S. 523.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Medlemsblad, dadlede Ledelsen — havde som et af sine væsentligste Programpunkter den gennemførte Frihandel. En betydelig Rolle i Kampen herfor spillede Paastanden om, at det var Industribeskyttelsens Skyld, at Industrien kunde betale større Lønninger end Landbruget og derved trak Arbejdskraften fra Landet til Byerne. Men Arbejderspørgsmaalet var ogsaa taget op som et særligt Punkt paa Programmet. Allerede paa Stiftelsesmødet havde Godsejer Branth til Sdr. Elkjær udtalt, at det laa i Landmændenes egen Interesse, at deres Arbejdere havde det godt; »men leve de smaat, skyldes det, at vi ikke have Raad til at give mere, og deri maa der gjøres en Forandring«[1]). I Programmet, der vedtoges paa en konstituerende Generalforsamling i Odense i Nov. 1893, optoges en § 6, der krævede »En heldig Udvikling af Landbrugets Arbejderforhold, dels ved at billiggøre Livsfornødenhederne, dels ved, at der nedsættes en Landbokommission til Overvejelse af, hvilke Ændringer, der kunne iværksættes i Lovgivningen om Jords Udstykning og Sammenlægning, saaledes at Antallet af smaa Jordbrug baade kan bevares og forøges«. Hvorledes denne Paragraf skulde forstaas, er vistnok ikke tvivlsomt: for Agrarerne gjaldt det først og fremmest at holde paa Arbejderne — som »Landbovennen«, der kort efter som nævnt blev Foreningens Medlemsblad, udtrykte det: »at skaffe Landbruget en rolig, paalidelig og billig Arbejdskraft«[2]). Agrarforeningen havde allerede i Nov. 1893 over 80.000 Medlemmer og naaede i det følgende Aar endnu højere. En saadan Organisation talte selvfølgelig med en vis Myndighed — og 13. April 1894 naaede den et af sine Maal, idet der ved Lov af denne Dato nedsattes en *Landbokommission* med den Opgave »at forberede en Revision af Lovgivningen om Landejendommes Udstykning og Sammenlægning, samt at udrede en Plan, hvorefter der paa gunstige Vilkaar kan tilvejebringes Jordlodder for Landarbejdere«.

Da *Rigsdagen* i Samlingen 1893—94 behandlede Spørgsmaalet om en Landbokommission, var Landarbejderspørgsmaalet ikke noget nyt Spørgsmaal for dens Medlemmer. Fra 1881 var der saaledes med enkelte Aars Mellemrum ialt 6 Gange blevet forelagt Forslag til Lov om *Forbedring af Fæste- og Lejehusmænds og Indersters Kaar*; Maalet med disse Forslag havde været at sikre Husmænds og Indersters Retsstilling overfor Husejerne dels ved at sikre dem Erstatning for udførte

[1]) F. Andersen: »Agrarpolitikens Fremkomst« 1893, S. 25.
[2]) 1892—93, S. 145.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forbedringer paa Ejendommene, dels ved at fastsætte bestemte Regler for Opsigelse, undertiden ogsaa ved Indførelse af Fæstetvang for Huse. Forslagene strandede stadig, navnlig paa Landstingsflertallets og Ministeriets Modstand mod ethvert Indgreb i Ejendomsret og Kontraktfrihed, ethvert Brud paa den herskende liberalistiske Opfattelse. Allerede under Forhandlingerne herom i Samlingen 1881—82 talte den fynske Venstremand J. T. A. Tang for Reventlows Tanke, at intet Hus skulde være uden Jord[1]) — han mindede herved om de Traditioner i dansk Landbolovgivning, der ikke var helt i Overensstemmelse med Landboreformernes øvrige liberalistiske Tendens. — Ogsaa i 1890'erne fremsattes flere Gange lignende Forslag som i 80'erne, men en Lov gennemførtes først efter Aarhundredskiftet.

Omkring 1890 var der imidlertid, som vi har set, en levende Interesse rundt i Landet for Landarbejderspørgsmaalet — og da en Del af Venstre under Fr. Bojsens Ledelse besluttede at søge ved en *Forhandlingspolitik* om Reformlove at skabe Grundlag for et Forlig med Højre, var det naturligt, at Landarbejderspørgsmaalet kom til at spille en betydelig Rolle under Forhandlingerne om denne Reformlovgivning. Dette gælder i høj Grad, naar Talen er om Alderdomsforsørgelses- og Sygekasseloven, hvor Tanken om Landarbejderne spillede en dominerende Rolle under Forhandlingerne, men selvfølgelig især om det Forslag om Tilvejebringelse af *Havelodder* til Landarbejdere, som Fr. Bojsen og R. Claussen i Okt. 1890 forelagde i Folketinget. Naar Venstre tog sig saa ivrigt af Spørgsmaalet, var det foruden af de nævnte storpolitiske Grunde utvivlsomt ud fra en varm Interesse for de smaa i Samfundet — men en betydende Rolle spillede ganske sikkert ogsaa Ønsket om at bevare Landarbejdernes Stemmer for Venstres Politik — et Ønske, som forøvrigt allerede viser sig klart under Diskussionerne om Landarbejderspørgsmaalet i 1870'erne. Saa meget mere paatrængende blev det da nu for Venstre at vise sin Interesse for Landarbejderne, som Socialdemokratiet mere og mere søgte at vinde Tilslutning blandt dem og tage deres Stemmer. Klart saas dette ogsaa af den Husmand, der i 1893 skrev til »Husmandsbladet«: vi skal »ikke stille os absolut tvivlende overfor dem, der komme til os med varme og venlige Ord, men vi maa paa den anden Side heller ikke glemme, at der foruden den gode Vilje til at fremme vort Vel, tillige er en Følelse af, at Husmænd og Landarbejdere kunne komme til at lægge et afgørende Lod i Vægtskaalen under fremtidige storpolitiske Spørgsmaal«[2]).

[1]) Folket. Forhandl. 1881—82, Sp. 1171.

[2]) »Husmandsbladet« 1893, S. 241 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Det Forslag, Bojsen og Claussen forelagde, gik i Korthed ud paa, at Kommunerne skulde indkøbe Jord, der skulde udlejes i Lodder paa 1—2 Skæpper Land. Maalet, erklærede Claussen, var at gøre det »rart hyggeligt« ude paa Landet og derved standse Vandringen til Byerne; man mærker Tanken om at holde paa Landbrugets Arbejdskraft. Blandt dem, der kritiserede Forslaget, var Socialdemokraten Harald Jensen, der vel var glad for, at Jorden skulde tilhøre Samfundet og Arbejderne derved blive uafhængige af den private Kapitalisme — det Princip i Forslaget, som vi ogsaa har set Vilh. Lassen udtale Tilfredshed med — men erklærede, at 2 Skæpper Jord var for lidt, og at der burde gives Landarbejderen $^1/_2$ à 1 Td. Land, for at han deraf kunde faa sit Erhverv(!)[1]). Ogsaa Berg opkastede Spørgsmaalet, om det ikke maatte mere blive en Samfundssag at udvide Antallet af de selvstændige Hjem, mens J. K. Lauridsen udtalte sin Tilfredshed med det nye Slags Fæste, der foresloges indført. Forslaget blev ikke færdigbehandlet, før Rigsdagen hjemsendtes.

I næste Samling forelagde Bojsen og Claussen et Forslag om *Udstykning af Præstegaardsjorder*, men nu var der Tale om Lodder paa indtil 10 Tdr. Land, dog ikke over $^1/_2$ Td. Hartkorn. Stærkt hævdede bl. a. Korsgaard under Forhandlingerne herom, at dette Forslag ikke vilde opfylde det, der maatte være Formaalet: at skaffe Jord til Arbejderne — men i Stedet vilde skabe en selvstændig Jordbrugerklasse[2]). J. F. Scavenius krævede, at man skulde stille sig klart, hvad det var, man vilde opnaa: var det selvstændige Brug, maatte de være større end foreslaaet — var det kun Jord til Bibeskæftigelse for Arbejdere, maatte Lodderne højst være paa 2 Tdr. Land[3]). P. Bjerre mente, at Lodder under 10 Tdr. Land godt kunde danne Grundlag for selvstændige Hjem[4]), men de fleste Talere saa iøvrigt Forslaget som gaaende ud paa Afhjælpning af Mangelen paa Arbejdskraft.

I Samlingen 1893—94 forelagdes *flere forskellige Forslag* vedrørende Spørgsmaalet. J. K. Lauridsen og P. Christensen foreslog saaledes, at Staten skulde overtage al Hovedgaardsjord og udstykke den tillige med Præstegaardsjorden i Ejendomme med $^1/_2$—1 Td. Hartkorn, som skulde bortfæstes i Arvefæste. J. K. Lauridsen pointerede stærkt, at der var Tale om selvstændigt Jordbrug. Bluhme foreslog Oprettelse af Brug paa $2^1/_2$—5 Tdr. Ld. — og endelig fremkom fra Bojsen og

[1]) Folket. Forhandl. 1890—91, Sp. 960 f.
[2]) Sst. 1891—92, Sp. 1433.
[3]) Sst. Sp. 1415.
[4]) Sst. Sp. 1422.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Kl. Berntsen o. fl., der nu var ved at forberede Forliget, det Forslag, der førte til Nedsættelsen af *Landbokommissionen af 1894*. Under Behandlingen af Forslaget slog Bojsen til Lyd for Programmet fra den store Reformtid i 18. Aarhundrede: at enhver Landarbejder skulde have Jord til en Ko[1]). Hævede der sig end enkelte Røster for selvstændige Brug — saaledes bl. a. Anders Nielsens — tænkte man øjensynlig dog hovedsagelig paa Landbrugets Arbejdskraft. Hvad man stredes om var især, hvor mange Medlemmer af Kommissionen det skulde overlades til Indenrigsministeren at vælge; desuden rejstes der fra enkelte Sider Krav om en Repræsentation for Landarbejderne. I den Kommission, der nedsattes 3. August 1894, udnævntes 12 Medlemmer af Ministeren og 5 af hvert Ting. Af disse Medlemmer var kun 4 Husmænd, men 8 Godsejere og Proprietærer, 4 Embedsmænd og 4 Gaardmænd eller fhv. Gaardmænd. Kommissionen havde foruden at overveje Spørgsmaalet om Tilvejebringelse af Jordlodder til Landarbejderne ogsaa til Opgave at afgive en Betænkning om en ny Lov om Landejendommes Udstykning og Sammenlægning — et Spørgsmaal, der imidlertid er af mindre Interesse for denne Undersøgelse.

Landbokommissionen tilkendegav straks, at den ansaa det som sin Hovedopgave at skaffe Landbruget Arbejdskraft, idet den lod udsende Spørgeskemaer til Landets Sogneraad, hvorved der især spurgtes, om der herskede Mangel paa Arbejdskraft, og om man antog, at Arbejdsforholdene vilde forbedres ved at der oprettedes Husmandsbrug. Inden for Kommissionen var der fra nogle Sider Ønske om, at de Brug, der skulde oprettes, skulde være offentlig Ejendom, der blot gaves i Fæste; et Udvalg udarbejdede et Forslag om kommunalt Fæste, men da Flertallet gik imod, opgaves det af alle med Undtagelse af Proprietær Breinholt, der afgav en særlig Mindretalsbetænkning vedrørende dette Punkt. Man enedes iøvrigt øjensynlig uden Vanskelighed om at foreslaa Tilvejebringelse af Lodder paa 3—4 Tdr. Land Middeljord — ikke mindre end 2 Tdr. Land geometrisk Maal og ikke over 6 Tdr. Land g. M. Ejendommens Værdi maatte kun undtagelsesvis overstige 4.000 Kr. Halvdelen af denne Vurderingsværdi skulde ydes mod 1. Prioritet af Husmandskreditforeningerne. En anden Prioritet skulde Staten tage. Her var man imidlertid uenig om, hvor stor Kapital Landarbejderne selv skulde stille; medens Flertallet mente, at $^1/_{10}$ af Værdien vilde være tilstrækkelig, hævdede et Mindretal paa 4 Kommissionsmedlemmer, hvortil ogsaa Breinholt sluttede sig, at Arbejderen maatte have vist sin Vilje til at hjælpe sig selv ved at have

[1]) Folket. Forhandl. 1893—94, Sp. 1436.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sammensparet $^1/_5$ af Værdien af Ejendommen. Men hertil kom en rent principiel Uenighed mellem Flertal og Mindretal, idet dette hævdede, at det hverken vilde »være nødvendigt eller forsvarligt som almindelig Foranstaltning at yde vedvarende Understøttelse af Staten, særlig i Form af Rentenedsættelse eller Fritagelse for at erlægge Afdrag« og at »sligt Gaveprincip vilde være noget nyt og ukendt heri Landet«[1]). Overfor denne rent liberalistiske Betragtning stod Flertallets Opfattelse af Opgaven »som en Samfundsopgave af en saadan Betydning, at det kan forsvares at lade Staten yde den nødvendige direkte Hjælp til dens Løsning« — Udtryk for moderne Ideer om Nødvendigheden af Statsindgriben overfor de sociale Problemer. Flertallet foreslog derfor, at $^3/_8$ af Statslaanet skulde være fri for Renter og Afdrag, indtil de $^5/_8$ var afdraget. Til Udlaan foresloges anvendt aarlig 1.700.000 Kr. af Statskassen.

Kommissionens Betænkning afgaves i Juli 1896, og i Dec. samme Aar forelagde *Regeringen* paa Grundlag heraf et Forslag, der for Stridspunkternes Vedkommende nærmest fulgte Mindretallet. Iflg. Forslaget krævedes det, at Landarbejderen skulde stille $^1/_5$ af den nødvendige Kapital — og hele Statslaanet skulde forrentes med $3^1/_4$ % aarligt, hvorimod det blev afdragsfrit i 45 Aar; derefter skulde der aarlig betales 6 % af det oprindelige Beløb, hvoraf $3^1/_4$ % af det til enhver Tid skyldige Beløb var Rente.

Siden Landbokommissionens Nedsættelse i 1894 var der ved Valget 1895 sket den Forandring i Folketingets Sammensætning, at *Venstrereformpartiet*, der var stiftet efter Valget, talte 53 Medlemmer, Socialdemokratiet 8 og Højre og det moderate Venstre tilsammen 52. Medens her ikke skal gives nogen Fremstilling af Rigsdagsforhandlingerne om Regeringsforslaget, idet en saadan er givet af mag. art. Hans Jensen[2]), som anfører mange meget karakteristiske Udtalelser, maa det dog bemærkes, at vistnok den største Del af Venstrereformpartiet i al Fald *i Princippet* hævdede, at Maalet maatte være selvstændige Ejendomme. Skarpest gik de radikale Dele af Partiet i Brechen herfor, medens de mere moderate ansaa det for nødvendigt foreløbig at give efter for overhovedet at faa noget gennemført. Dette var saaledes det Standpunkt, Ovesen, der havde været Medlem af Kommissionen, hævdede[3]). Arbejdsgiversynspunktet fornægtedes ogsaa af Jensen-Bælum, uagtet han udtalte, at han aldrig havde skammet sig over

[1]) Betænkningen, S. 34 f.
[2]) I »Festskrift til Kr. Erslev« 1927, S. 642 ff.
[3]) Folket. Forhandl. 1896—97, Sp. 1847 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

at arbejde for andre — i det hele var han meget moderat[1]). Herfor angrebes han heftigt af Guldbrandsen, der hørte til de radikale[2]), saa at Høgsbro[3]) endog mente, at de radikale tænkte paa at sprænge Partiet og danne et eget Parti af »yderliggaaende Socialistvenner«. Ole Hansen var den, der fra Reformpartiets Side stærkest talte for Fordelen ved at gavne baade Arbejdere og Arbejdsgivere[4]), men hvor mange der stod bag ham, er ikke let at afgøre, da det hovedsagelig var de radikale, der førte Ordet under Forhandlingerne. En virkelig Afgørelse af Spørgsmaalet maa antagelig kræve en Gennemgang af Avislitteraturen og Rigsdagsmændenes Udtalelser paa Vælgermøder. I Høgsbros Dagbøger findes intet om de moderate Reformvenstremænds Stilling. Resultatet af Arbejdet i et nedsat *Folketingsudvalg* blev imidlertid ogsaa, at Størrelsen af Lodderne sattes lidt op — til $3^1/_2$—5 Tdr. Land Middeljord, ikke under $2^1/_2$ og ikke over 8 Tdr. Land g. M., medens dog 3 radikale og Socialdemokraten Harald Jensen hævdede, at Størrelsen burde være 4—6 Tdr. Land Middeljord, ligesom dette Mindretal ogsaa krævede, at Lodderne skulde være offentligt Fæstegods. Folketinget vedtog Flertallets Indstilling 8. Marts 1897, og tillige ændredes Regeringsforslaget efter Udvalgets Forslag, saaledes at Landarbejderen kun skulde stille $^1/_{10}$ af den nødvendige Kapital (dette Spørgsmaal spillede en stor Rolle under Debatten, idet man lagde megen Vægt paa, at det var for de fattige Landarbejdere, man vilde lovgive); desuden skulde Staten yde hele det nødvendige Laan, medens Kreditforeningernes Medvirken bortfaldt; endelig skulde Laanet for de $^5/_{10}$ af Laaneværdien være afdragsfrit, men forrentes med 3 %, $^3/_{10}$ forrentes og afdrages med 4 % aarlig, hvoraf 3 % af den til enhver Tid skyldige Kapital skulde være Rente — og endelig $^1/_{10}$ rente- og afdragsfrit, til de $^3/_{10}$ var afdraget. Staten skulde aarlig stille 4 Mill. Kr. til Raadighed.

Medens *Højre i Folketinget* havde stillet sig velvilligt overfor Forslaget — da Johs. Hage havde advaret mod Konsekvenserne af et saadant Forslag, hvortil der ikke var videre Trang[5]), havde H. Jørgensen erklæret, at han ikke talte paa Partiets Vegne, men at dettes Stemning absolut var for Statshjælp[6]) — var dette imidlertid absolut ikke Tilfældet i *Landstinget* — maaske fordi Medlemmerne her ikke

[1]) Folket. Forhandl. 1896—97, Sp. 1821 ff.
[2]) Sst. Sp. 1977 ff.
[3]) »Brevveksling og Dagbøger« II, 1925, S. 237.
[4]) Folket. Forhandl. 1896—97, Sp. 1985.
[5]) Sst., Sp. 1924.
[6]) Sst. Sp. 2061.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

var afhængige af Landarbejderstemmer hjemme i Kredsene. Dette Ting førte Forslaget tilbage til en Skikkelse, der var meget nær Regeringsforslaget — og i det følgende Aar udkæmpedes der nu en Strid mellem Folketing og Landsting, som ved Landbrugsminister Hages Mellemkomst til Slut bilagdes ved, at man enedes om det Forslag, der blev til *Loven af 4. Marts 1899*. I Hovedsagen var det det af Folketinget oprindelig vedtagne Forslag, der gennemførtes, dog saaledes, at Minimumsstørrelsen paa Lodderne blev 2 Tdr. Land g. M. i Stedet for $2^1/_2$, og at Staten kun skulde stille 2 Mill. Kr. aarlig til Raadighed i 5 Aar, hvorefter Loven skulde revideres.

Undersøger man nu til Slut de *Motiver*, der førte til Vedtagelsen af Husmandsloven af 1899, finder man, at det i Hovedsagen er de samme, som vi allerede har set livligt diskuteret i den offentlige Debat. Vi møder i talrige Udtalelser paa Rigsdagen Følelsen af, at der maa gøres noget for at skabe lykkeligere Hjem for de fattigste i Samfundet og hjælpe dem til lysere Kaar. Men sammen med denne Følelse spiller mere praktiske Overvejelser med ind. Der er de politiske — nævnt er allerede deres Betydning for Højres Stilling, og at Loven skulde være et Vaaben i Kampen mod Socialismen, udtales klart flere Gange — bl. a. af Bojsen[1]). Men dernæst spillede, som vist, det rene Arbejdsgiversynspunkt sin store Rolle ved Siden af den virkeligt sociale Tanke om nye selvstændige Hjem — og sejrede, for saa vidt som de nye Husmænd faktisk kom til gennemsnitlig at søge næsten Halvdelen af deres Erhverv uden for deres egen Bedrift[2]). I Forbindelse med Arbejdsgiversynspunktet laa det meget nær at søge et Grundlag tilbage i Landboreformernes Traditioner — men ogsaa en Forstaaelse for, hvad Landbrugets nye Driftsformer kan betyde for de smaa Jordbrug, kommer frem i Udtalelser saavel af moderate som R. Claussen[3]) som af Reformvenstremanden Pedersen-Nyskov[4]). Som man ser, var der da Motiver, der viste tilbage, men tillige Træk, der viste fremad, saaledes at Husmandsloven af 1899 trods sine Mangler dog kom til at danne et Vendepunkt i dansk Landbolovgivning og kunde blive Grundlaget for den Husmandslovgivning, der i den siden da forløbne Menneskealder har spillet sin stadig større og større Rolle i Danmarks sociale og økonomiske Udvikling.

[1]) Folket. Forhandl. 1896—97, Sp. 1963.
[2]) »Stat. Medd.« 4 R. XXI. 4 H., S. 12 ff.
[3]) Folket. Forhandl. 1893—94, Sp. 1345.
[4]) Sst. 1896—97, Sp. 1932.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Af ikke citerede Skrifter er bl. a. benyttet:

Knud Dalgaard: »Arbejderklassens økonomiske Kaar« 1926.
A. Christensen: »Vilhelm Lassen« 1919.
Tuxen: »Jordspørgsmaalet i Danmark i de sidste 50 Aar« i »Tidsskr. f. Landokonomi« 1910.
Jørgen Pedersen: »Husmandsbruget« 1928.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SEPTEMBERFORLIGET 1899.

Af

F. SKRUBBELTRANG.

Emne og Kilder.

En fyldestgørende Skildring af den sociale Kamp 1899, dens Forhistorie, Forløb og Følger, vilde kræve en langt mere omfattende Undersøgelse end Tids- og Pladshensyn her tillader.

I denne Fremstilling er Hovedvægten lagt paa *Forhandlingernes* Historie, fra Stridens Begyndelse i April—Maj til Forligets Sikring i September, med Forsøg paa at vurdere de Standpunkter og Resultater, Begivenhederne lod fremkomme. Indenfor denne Begrænsning mener jeg, at Opgaven har sin Ret. De almindelige (væsentlig socialdemokratiske) Fremstillinger er i for høj Grad præget af at være Kapitler af Arbejdernes Fremgangssaga — kun i ringe Grad spores en kritisk Benyttelse af det forholdsvis rige Kildemateriale.

Afsnit I—III hviler væsentlig paa de Dokumenter og stenografiske Referater, som *Fællesudvalgets* Virksomhed gav Anledning til. Ogsaa Avismaterialet er af stor Betydning, dels fordi mange Dokumenter kun findes tilgængelige der, dels ved de Bidrag til Vurdering af de stridende Parters Taktik, de i rigt Maal giver. For Afsnit IV—V er *Herm. Triers Erindringer*[1]) (støttet paa Dagbogsoptegnelser) en Hovedkilde. Af mindre Værd er en Række samtidige *Tidsskriftartikler*[2]) samt de talrige Festskrifter[3]).

Det fortjener at bemærkes, at Jensen og Olsen: »Fagforenings-

[1]) »Tilskueren« 1910.

[2]) G. Philipsen i »Tilskueren« 1899, F. Linderberg i »For Kirke og Kultur« s. A., H. L. Bisgaard i »Nationaløk. Tidsskrift« s. A. og H. Westergaard sst. 1900.

[3]) Nævnes kan Carl Gran: »Snedkersvendenes Organisations Historie« 1910 og V. Helsing: »Fabrikantforeningen for Østifterne og for Jylland 1898—1923«. Iøvrigt henvises til Wiinblad og Alsing Andersen: »Det danske Socialdemokratis Historie« 1921.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

bevægelsen i Danmark« bl. a. har udmærkede statistiske Oplysninger, men ogsaa den Side af Lockoutens Historie har jeg ment at burde se bort fra. Den socialpolitiske Tovtrækning skulde her være det centrale.

I. Kampens Anledning: Snedkerstrejken. Arbejdsgivernes otte Punkter.

I Aaret 1898 havde saavel Arbejdsgiverne som Arbejderne faaet deres Organisationer i Orden. »De samvirkende Fagforbund« (D.s.F.) omfattede over $^1/_3$ af samtlige danske Haandværks- og Industriarbejdere, mens »Dansk Mester- og Arbejdsgiverforening« (AG) kun havde godt $^1/_6$ af Arbejdsgiverne som Medlemmer, men deriblandt rigtignok de fleste Ledere af større Virksomheder, og AG var en langt stærkere centraliseret Organisation end D.s.F. — Hidtil havde Arbejderne vist deres Styrke ved de mere spredte Fægtninger, som Strejkerne var — en af disse skulde imidlertid blive Anledning til et stort velorganiseret Felttog, hvor Arbejdsgiverne tog Offensiven: Lockouten i 1899.

Aaret blev indledet med adskillige Strejker, hvoraf de fleste blev bilagt. Skæbnesvangert blev det, at Snedkersvendene i 7 jydske Byer (Kolding, Fredericia, Horsens, Aalborg, Silkeborg, Hjørring og Thisted) erklærede Strejke fra 1. April med det Formaal at opnaa samme Lønsatser som deres Kolleger i Østifterne. Sagen blev indanket for Hovedbestyrelserne (Snedkermesterforeningen og Snedkerforbundet), der den 15. April vedtog en Overenskomst, under Forudsætning af, at de lokale Organisationer sluttede sig til den. Men Svendene i de syv Byer forkastede den, muligvis paavirket af, at Bladet »Nordjylland« allerede den $^{14}/_4$ havde karakteriseret Udfaldet som et Nederlag for Arbejderne[1]). (AG tog senere Afstand fra denne Meddelelse)[2]). I en Skrivelse til D.s.F. krævede Arbejdsgiverne, »som en ufravigelig Betingelse for fremtidig Forhandling«, at Overenskomsten af $^{15}/_4$ skete Fyldest i alle dens Ord og Punkter[3]). Endnu samme Dag, $^{20}/_4$, svarede Formanden for D.s.F.; Maler J. Jensen. Han bevidnede, at Forretningsudvalget havde udvist Loyalitet, men mente forøvrigt, at den Mulighed endnu forelaa, at ogsaa Mestrene forkastede Forliget[4]). Denne Eventualitet benægtede Formanden for AG's Forretnings-

[1]) Skrivelse fra D.s.F. til AG $^{21}/_4$ 1899 (»Arbejdsstandsningen af 24. Mai 1899«, citeret: A., S. 5, 6).

[2]) Skrivelse fra AG til D.s.F. $^{22}/_4$ 1899 (A., S. 6).

[3]) AG til D.s.F. $^{20}/_4$ 1899 (A., S. 3, jfr. Agerholm og Vigen: »Arbejdsgiverforeningen«, citeret: A. og V., S. 53).

[4]) A., S. 3.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

udvalg, Etatsraad N. Andersen, i et Gensvar $^{21}/_{4}$. Snedkermestrene havde allerede $^{14}/_{4}$ godkendt Overenskomsten. Mødet den 20. havde udelukkende drejet sig om Stillingen til Svendenes Forkastelse. Denne karakteriseres i AG's Skrivelse til D.s.F.[1]) som »tilintetgørende for den Autoritet, som vort og formentlig ogsaa Deres Forretningsudvalg maa søge at opretholde, saafremt dette paa nogen Maade skal kunne løse sin Opgave«. Samme Dag meddeler D.s.F., at man vil søge at faa Arbejdet genoptaget fra den 24. uanset Forkastelsen i de jydske Byer[2]). $^{22}/_{4}$ giver AG en Undskyldning for den sent fremsendte Meddelelse om Snedkermestrenes Beslutning og beklager »Nordjylland«s malplacerede Meddelelse. To Dage senere oplyser D.s.F., at man fra Snedkerforbundet har modtaget en Skrivelse, hvori hævdes, at Overenskomsten af $^{15}/_{4}$ formentlig hjemlede de strejkende Afdelinger Ret til at være de bestemmende ved Spørgsmaalet om Arbejdets Genoptagelse[3]). Imidlertid gør Snedkerforbundet, sikkert kraftigt tilskyndet af D.s.F., endnu et Forsøg med Afstemning i de 7 Byer (jfr. Skr. fra D.s.F. til AG $^{26}/_{4}$). 28. April holdt Arbejdsgiverne Møde og fik paa Forlangende Afstemningsresultatet meddelt: med 201 St. mod 89 St. havde Svendene samme Dag atter forkastet Forliget. D.s.F. kommenterede ikke Resultatet[4]).

Arbejdsgivernes Svar kom i Form af en *Lockout i Snedkerfaget*, for de jydske Mestres Vedkommende allerede fra $^{29}/_{4}$, for det øvrige Land fra $^{2}/_{5}$. 1. Maj-Dagen forløb saaledes i Snedker-Lockoutens Skygge, men uden Demonstrationer i denne Anledning[5]).

4. Maj ønskede D.s.F. en Forhandling med Modparten om Lockoutsituationen, »saa meget mere begrundet, som der ikke er tilgaaet os eller Snedkerforbundet nogen Meddelelse«. AG vil forelægge denne Skrivelse paa Hovedorganisationens Møde $^{8}/_{5}$[6]). D.s.F. udtalte Ønske om Forhandling med AG efter Mødet. Det blev afslaaet med den Begrundelse, at AG efter Svendenes gentagne Forkastelse af Forliget savnede Kompetence til at forhandle paa det tidligere Grundlag[7]). Samme Dag afgik den senere meget omtalte Opfordring til det tyske Centralforbund for Metalindustridrivende om at udelukke ikke blot Modelsnedkere, men danske Arbejdere overhovedet[8]). Allerede den 6. Maj havde D.s.F. vedtaget en Resolution, hvori det fremhævedes

[1]) A., S. 4. [2]) A., S. 5. [3]) A., S. 7. [4]) A., S. 8.
[5]) »Soc. Dem.« og »Berl. Tid.« $^{2}/_{5}$.
[6]) Meddelelse fra AG til D.s.F. $^{5}/_{5}$ 1899 (A., S. 9).
[7]) AG, $^{8}/_{5}$; A., S. 10.
[8]) »Socialdemokratiets Aarh.« II, S. 548.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

som en »absolut Betingelse for fremtidigt Samarbejde indenfor D.s.F.«, at de enkelte Afdelinger bøjede sig for Hovedledelsen[1]). Men samtidig med, at man nægter de jydske Snedkersvende Understøttelse, misbilliges den umotiverede Lockout i stærke Ord (»Brud paa Tro og Love«)[2]). Ogsaa indenfor Snedkerfaget voksede Arbejdernes Fredsvilje under Lockoutens Tryk. Den 13. Maj kunde D.s.F. meddele, at Snedkerforbundet $^{10}/_{5}$ havde vedtaget Overenskomsten af $^{15}/_{4}$, samt at de enkelte Afdelinger havde lovet at bøje sig for den[3]). For sent! Den 15. Maj kom »Krigserklæringen« fra AG's. Generalforsamling; Overenskomsten af $^{15}/_{4}$ var at anse for bortfaldet, Forhandling om Snedkerkonfliktens Afslutning maatte føres paa det Grundlag, Parterne stod paa før Opsigelsen[4]). Derefter opstilledes som Vilkaar for Konfliktens Afslutning de berømte *otte Punkter*, hvori hver Sætning blev Kilde til uendelig Strid og Forhandling. (Bilag I.)

Under de følgende Forhandlinger kastedes der Strejflys over disse Punkters Tilblivelseshistorie. Selve Lockoutbeslutningens Forhistorie er ikke et Spørgsmaal om AG's Kamplyst, men om Initiativets Udspring: *hvornaar* og fra *hvem?* Og efterhaanden indlod AG sig paa en Motivering, der skelnede mellem Anledning og dybere Aarsag. Med megen Ret kunde Arbejdsgiverne anke over »Upaalideligheden« i Fagforeningens Stilling; kort før Generalforsamlingen i AG havde de københavnske Bygningssnedkere udmeldt sig af D.s.F. — Punkt 5 tog Sigte paa Konflikten med disse. Arbejderledelsen var heller ikke blind for Faren ved, at flere af de store Fag vaagede nidkært over deres Handlefrihed[5]).

18. Maj samledes Fagforbundenes Repræsentantskab for at drøfte Situationen. Formanden, J. Jensen, var netop vendt hjem fra en Kongres i Frankfurt a. M. I Svaret til AG s. D. hævdede D.s.F., at man fra Arbejdernes Side altid havde søgt at begrænse Striden til de direkte interesseredes Kreds, »dikteret af Ønsket om ikke uden tvingende Nødvendighed at gribe forstyrrende ind i Udviklingen af vort Lands økonomiske Forhold«[6]). Her løftede Arbejderledelsen for første Gang den *Samfundshensynets* Fane, der skulde blive Samlingsmærke for Arbejderne og deres Venner indenfor den politiske Opposition, som de otte Punkter var det for Arbejdsgiverne i den nu indledede Kamp.

[1]) Jensen og Olsen, S. 114.
[2]) Sst., jfr. »Soc. Dem.« $^{16}/_{5}$.
[3]) A., S. 11. [4]) A., S. 11—12.
[5]) »Socialdemokratiets Aarh.«, S. 549. [6]) A., S. 13.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Iøvrigt sigtes AG for »eklatant Brud paa ældre Overenskomster« og Kravene imødegaas Punkt for Punkt: P. 1 afvises pure, P. 2 i dets »ubestemmelige Almindelighed«, P. 3 som en utilladelig Indskrænkning i den personlige Frihed, mens P. 4 er uforeneligt med Livets praktiske Krav (Opsigelsen midt i Vinterens Hjerte). P. 5 kunde antages, hvis det ikke omfattede Arbejdere udenfor Organisationen, men P. 6—8 vilde frembyde store praktiske Vanskeligheder. Man minder i denne Sammenhæng om, at ogsaa Snedkermester Haslund, Hjørring, som Repræsentant for Mesterorganisationen, havde fremsat Fordring om Underorganisationernes Tilslutning som en Betingelse for Overenskomstens Vedtagelse. Det foreliggende Forslag var uantageligt, men D.s.F. var forhandlingsvillige.

I sit Gensvar af 19. Maj fastslog AG, at Fagforbundets Standpunkt gjorde Forhandling haabløs[1]). Samme Dag dekreteredes den paa Hovedbestyrelsesmøde og Generalforsamling i AG vedtagne *Lockout* i samtlige Bygningsfag fra 24. Maj. Foruden de 4.000 Snedkere var nu over 30.000 Arbejdere udelukkede. Samtidig forbødes det Teglværker, Cementfabrikker o. l. at udlevere Varer under Lockouten, og Forretningsudvalget fik Bemyndigelse til at udvide Arbejdsstandsningen til andre Fag, om det skønnedes fornødent[2]).

Det var *de* sociale Krigsforanstaltninger, der i Højrepressen og under Forligsforhandlingerne begrundedes med de »utaalelige Arbejdsforhold« og hvis Formaal (med et Slagord fra Festtalerne ved Beslutningsmødet) skulde være at gøre Arbejdsgiverne til »Herrer i deres Værksteder og paa Arbejdspladserne«.

II. Kampens første Uger. Fællesudvalgets Virksomhed.

Arbejdsgivernes stærkt centraliserede Organisation og øjensynlige Kampberedthed gav dem et Forspring, som Arbejderne søgte at indhente ved klog Krigsførelse; Protesten mod »Overfaldet« blev en stærk Appel til Arbejdernes Sammenhold og Offentlighedens Sympati. Fra socialdemokratisk Side er der talt om den *politiske* Hensigt med Lockouten. »Højre saa, hvorledes Sammenholdet i Oppositionen løsnedes, og haabede ogsaa at faa Socialismen gjort til Delingslinje. Partiet saa sig formelig fornyet gennem den ny Organisation af Arbejdsgiverne«[3]). Hvis AG havde til Hensigt at spalte den politiske Opposition, var dens Taktik i hvert Fald ubehændig i Sammenligning med Arbejdernes. Gennem disses Førere blev Venstrepressen hurtigt og

[1]) A., S. 15. [2]) A. og V., S. 64 f. [3]) »Soc. Aarh.«, S. 551.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

omhyggeligt underrettet om Lockoutens noget indviklede Forhistorie (Snedkerkonflikten) med Fremhævelse af Arbejdernes fortsatte Forhandlingsvillighed[1]). Venstres Blade gik da ogsaa saa godt som alle ind for den Opfattelse, at Løsningen paa den sociale Konflikt ikke var et Kølleslag, »men en fredelig og fornuftig Forhandling som den, Arbejdernes Organisationer stadig tilbyder«[2]). Arbejderne kunde paa de fleste af Kampens Stadier regne med moralsk, om end ikke økonomisk Støtte fra Venstre. — Ved Lockoutens Udbrud gik der Rygte om Generalstrejke som Modforholdsregel, hvorved Arbejderne vilde bringe Landbrugseksporten i Fare. Men paa en Forespørgsel udtalte *Lyngsie* beroligende: »Nej jeg kunde ikke tænke mig, at vi vilde tilføje det danske Landbrug en saa stor Skade.«

Lockoutens *Nødvendighed*, som Højrepressen med begrundende Eksempler fremhævede, var selvfølgelig en vanskeligt bevislig Paastand. Man har fra en enkelt Side hævdet, at den *blev* bevist ved selve den Udholdenhed, hvormed Arbejdsgiverne førte Kampen[3]), en Logik hvormed ogsaa Verdenskrigens Udbrud lod sig forsvare. Et mere nærliggende Spørgsmaal var det imidlertid, om Lockouten *juridisk* set var berettiget.

Ved Lockouterklæringen havde AG formentlig sat sig ud over visse Bestemmelser i Overenskomster i flere af Bygningsfagene, der paabød Mægling eller Voldgift i Konfliktstilfælde. 20. Maj kunde D.s.F. allerede meddele AG, at der vilde blive indgivet Klager til *Fællesudvalget af 1898*[4]). — Denne midlertidige Domstol bestod af 7 Medlemmer (3 fra hver Hovedorganisation og en Formand valgt af de 6 i Forening) og havde til Opgave at afgøre, *hvorvidt* og af *hvem* Brud paa indgaaende Overenskomster var begaaet. Da AG vægrer sig ved at tiltræde Henvendelsen til F.U., kunde D.s.F. henvise til, at der var Præcedens for, at Udvalget havde taget sig af Sager, der var indgivet af AG, *før* Fagforbundene havde taget Stilling til dem. De ialt 9 Klager kom da til Behandling i de følgende Uger[5]).

Forhandlingerne i Fællesudvalget virkede snarest skærpende paa Modsætningerne. Hertil bidrog mange Forhold. Trods Formanden, Professor Deuntzers, ihærdige og taktfulde Bestræbelser for at skabe Forstaaelse maatte det mindske Mulighederne for denne, at Fælles-

[1]) »Soc. Aarh.«, S. 554. [2]) »Politiken« $^{20}/_{5}$.

[3]) »Nationaløk. Tidsskrift« 1899, 513 f.

[4]) Se »Fællesudvalget til Afgørelse af Arbejderstridigheder som Arbejdsdomstol« 1899.

[5]) Se A., S. 21—39 (Fremstilling af Klagerne).

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

udvalget ingen som helst Ret havde til at paadømme selve Lockouten, men kun et specielt Forhold. En Proces plejer ikke at udarte til Forlig, naar ingen af Parterne har noget væsentligt at frygte af Dommen. Selv om Kendelsen kom til at lyde paa, at Mesterforeningerne var skyldige i utvetydigt Kontraktbrud, kunde Mestrene jo ikke tvinges til at følge Overenskomsterne fremfor Hovedorganisationens Lockoutpaabud. Dertil kom, at Arbejdernes Repræsentanter — hver af Parterne havde 5 eller 6 — her følte sig i Offensiven. Saavel Maler Jensen som Snedker Martin Olsen gik AG-Repræsentanterne haardt paa Klingen i den ufortrødne Hensigt at faa kastet Lys over de »Otte Punkter«s Forhistorie. Trods al Modpartens Forsigtighed lykkedes det at løfte Sløret en Kende. Snedkermester Rostrup havde i en skriftlig Redegørelse hævdet, at Bygningssnedkernes Optræden (og Udmeldelse af Fagforbundet) var Anledning til Lockouten: de otte Krav i Skr. af 15. Maj gjaldt *kun* Ordningen indenfor Snedkerfaget[1]). Men overfor M. Olsens Efterlysning af Initiativet til P. 2 og 3 henviste Rostrup til Fabrikant Ludv. Christensen (Jernindustrien), hvorefter Olsen fastslog, at *Fabrikanterne*, ikke Mestrene, var Ophavsmændene[2]). Arkitekt Thomsens forsigtige Erklæring: at Fordringerne var stillet af »de Fag, der var direkte interesseret i Snedkerkonfliktens Afslutning«, kunde ikke afsvække det Indtryk, Jensen og Olsen havde fæstnet. Mens Arbejderne saaledes tilstræbte »Afsløringer«, var de dog selv udsat for et Krydsforhør, navnlig angaaende de forskelligartede Afgørelsesmaader, Fagforeningerne havde anvendt under Snedkerkonflikten[3]). Ukendskabet til Foreningslovene virkede temmelig forvirrende under Forhandlingerne — ingen af Parterne syntes særlig ivrige for at faa deres indre Forhold efterforsket. Et af Domstolens AG-Medlemmer, den iøvrigt socialt forstaaende og i liberale Kredse vellidte Direktør Bramsen, bestræbte sig ivrigt for at følge Jensens vel tilrettelagte Redegørelse for de indviklede Forhold. Men Spørgsmaalenes Krydsild aflokkede til sidst Jensen et: »Maa jeg ikke nok sige, at jeg altid har anset Dem for et meget lyst Hoved, og at jeg gør det vedblivende« og Vittighedsdjævelen fo'r ogsaa i Direktøren, der svarede med Øjeblikkets Slagord: »Jeg takker, til Gentjeneste altid beredt.«

Med dette muntre Glimt udsluktes Diskussionen 15. Juni. Formanden nøjedes med at fastslaa, at AG havde Forpligtelse overfor Hovedorganisationen, der gjorde det umuligt for den at hæve Lockouten, selv om den var skyldig i Kontraktbrud overfor Fagforeninger[4]).

[1]) A., S. 56 f. og 72. [2]) A., S. 74.
[3]) Se især A., S. 78 f. [4]) A., S. 84.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Han anbefalede derefter de 8 Punkter som Forhandlingsgrundlag; Dagen efter stemte Medlemmerne af Fællesudvalget — som det var foreslaaet af AG — om *Kompetencespørgsmaalet*. Kun med Formandens Stemme vedtoges det, at Fællesudvalget var kompetent til at paakende de foreliggende Sager, og Formanden foreslog nu, at de to Medlemmer Landstingsmand C. C. Andersen og Direktør Bramsen udarbejdede et »Program«, der kunde tjene som Forhandlingsgrundlag[1]).

24. Juni faldt den enstemmige Kendelse, hvori det hed (om de 7 af Klagerne, mens de 3 blev afvist), »at Lockouten ikke skønnedes at være et Retsbrud, der kunde medføre Erstatning eller Bøde, men derimod for saa vidt var i Modstrid med de mellem Parterne sluttede Overenskomster, som den skønnes at være i Uoverensstemmelse med de Forudsætninger, som Klagerne kunde haft Føje til at gaa ud fra ved Overenskomstens Afslutning«[2]).

I denne meget forbeholdne Dom — som »Social-Demokraten« i bombastiske Vendinger tog sig til Indtægt[3]) — har man villet se Ønsket om at holde Forhandlingsvejen aaben ved ikke at krænke nogen af Parterne. Det kan dog ogsaa siges, at den var et saare gyldigt Udtryk for de førte Forhandlinger. Klarere var Stillingen ikke.

Men for Forligsudsigterne blev det af større Betydning, at Fællesudvalget havde formeret sig ved Knopskydning, og et Underudvalg til Varetagelse af Mæglingen i den sociale Jættestrid nu var nedsat.

Det var — af Navn — *Enighedskamret*.

III. Enighedskamret. Krav og Modkrav. Forhandlingerne sprænges.

Imidlertid gik Krigen sin Gang. Stærkt Sammenhold paa begge Sider, Støtte fra baade Ind- og Udland, især til Arbejderne, en i Hovedsagen værdig, men uforsonlig Holdning hos de kæmpende Parter — alt tydede nu paa langvarig Kamp. Sommeren skaanede Arbejderne for en ikke ufarlig Fjende: Kulden. — Arbejdsgiverne havde befriet dem for en anden: Skruebrækkere, og de kunde glæde sig ved saavel human Sympati som politisk Velvilje fra et stort Flertal i Befolkningen. Præster havde protesteret[4]); der var talrige Indsamlinger i Gang; den københavnske Borgerrepræsentation havde drøftet Muligheden af at sætte kommunale Arbejder i Gang[5]). Blandt de mange Venstreudtalelser var *Hørups* Ord paa Grundlovsdagen vel de tungeste i Vægtskaalen til Arbejdernes Fordel: Lockouten er Militarisme, er-

[1]) A., S. 85. [2]) A., S. 86. [3]) »Soc.-Dem.« $^{26}/_{6}$. [4]) A. og V., S. 73—75.
[5]) Se »Soc.-Dem.«, »Berl. Tid.« og »Pol.« $^{20}/_{6}$, $^{3}/_{7}$ o. fl. Nr.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

klærede han[1]). Bedre Forbundserklæring kunde Antimilitaristen vanskeligt give Arbejderne.

Men heller ikke Arbejdsgivernes Front vaklede. Af og til kunde »Politiken« og »Social-Demokraten« anføre Tegn paa Misnøje hos Smaamestrene — saaledes en Protest fra den kendte Bygmester, senere Folketingsmand Jens Andersen, Frederikshavn. Men det betød kun lidt.

Saa meget vanskeligere var Enighedskamrets Opgave. Selv gjorde Enighedskamret lidet for at lette den. Man enedes om Opstillingen af nogle Forhandlingsregler (for Resten heller ikke om noget som helst andet), som gav Anledning til Misfornøjelse, da de skulde anvendes i Praksis[2]). Manglen paa Suppleanter, de stenografiske Referaters tvivlsomme Indflydelse paa Ytringsfriheden og især den mærkelige Bestemmelse om, at hver Part skulde forhøres særskilt, før Forhandlingerne begyndte, virkede uheldigt. Helt tragikomisk virkede det, at Repræsentanterne Gang paa Gang blev afvist, naar de ønskede en direkte Henvendelse til Modpartens Mænd. Intet nidkært Ophav kunde vaage omhyggeligere over sit forelskede Afkom end Professor Deuntzer over, at ingen overilet Forbindelse blev indledet mellem disse adskilte Parter. Men Systemet maa være tilstrækkeligt karakteriseret med Prof. Deuntzers elskelige, afværgende Ord: »Nu have vi engang et formelt Grundlag, lad os saa anvende det aldeles nøjagtig.«

Alvorligere Forligshindring var det dog, at Repræsentanternes Forhandlingsmandat var uhyggeligt begrænset. Navnlig AG havde bundet sine Folk haardt hjemmefra. — Optakten efter det konstituerende Møde den *1. Juli* var alt andet end lovende. Det viste sig, at Arbejdsgiverne ikke blot fastholdt de 8 Punkter »ubeskadigede«, men opstillede en Række nye Krav, som J. Jensen besvarede med at fremsætte D.s.F.s Betingelser[3]). De skitserede Krav blev for AG's Vedkommende fast udformet i *11 nye Punkter* ved Mødet d. 5. Juli (Bilag II). Om disse sidste Krav vilde de Delegerede fra AG dog forhandle, men NB: de havde intet Mandat til at slutte Forlig paa andet Grundlag.

Bemærkelsesværdigt er det, at Arbejderrepræsentanternes Paagaaenhed i Fællesudvalget aabenbart har givet Bagslag i Form af skærpede Betingelser og mere Forbeholdenhed fra AG's Side. Med Hensyn til P. 15 indrømmer saaledes Direktør Christensen overfor Gustav Philipsen (der sammen med Formanden Bramsen og C. C. Andersen hørte til Enighedskamrets virksomste Kræfter), at dets

[1]) Se »Soc. Dem.«, »Berl. Tid.« og »Pol.« $^{6}/_{6}$.
[2]) Se A., S. 89 ff. [3]) A., S. 95, samt 99 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fremkomst især skyldtes, at »Jensen er en saa overordentlig klog og forsigtig Mand«, man maatte sikre sig[1]). Der blev saaledes i en demokratisk Tidsalder, hvor »Jensen« uden Latterlighed lod sig rime paa »Intelligensen«, givet ny Bekræftelse paa Hávamáls gamle Livsvisdom: »Middelklog skal hver Mand være, ej altfor snild.«

Et *Hovedkrav*, som med voksende Klarhed løftede sig over Punkternes Masse, var dette: D.s.F. skulde skaffe sig en Autoritet, der sikrede Overenskomstens Overholdelse — ellers var alt unyttigt[2]). Direktør Christensen betragtede AG's Bestræbelser som et velvilligt Forsøg paa at hjælpe D.s.F. til Disciplin indenfor egne Rækker. C. C. Andersen hævdede, at Hovedorganisationen ikke paa et eller to Aar kunde skaffe sig tilstrækkelige Tvangsmidler overfor Fagforeningerne[3]). Kravet om *Garantier* mod Underafdelingernes Strejkelyster forudsatte ikke blot mere *Centralisation* indenfor Arbejderorganisationerne, men *effektive Midler*, hvormed D.s.F. kunde tvinge Underafdelingerne eller disse Medlemmerne. Arbejdsgivernes Ønsker gik i Retning af Ophævelse af »Værkstedsklubber«, Indskrænkninger i Arbejdernes Stemmeret indenfor Organisationerne samt Oprettelse af en Domstol med tvungen Vidnepligt[4]). Inkonsekvent var det dog, at P. 1 skulde styrke Hovedorganisationen, mens P. 2 nødvendigvis maatte svække den, naar Mestrene antog ikke-faglærte Folk. Og — som Formanden paapegede — D.s.F. kunde dog venteligt ikke gennemføre sin Vilje overfor *udenforstaaende* Organisationer (de udtraadte Snedkere[5])), Jensen saa da ogsaa i P. 8 et urimeligt Krav, bestemt til at faa Arbejderne til at melde Pas. Stor Bitterhed vakte P. 4, om end Direktør Christensen oplyste, at det tog Sigte paa fremtidige Overenskomster. J. Jensen: »Man giver dog ikke de Midler, man har til at hævde sin Stilling, fra sig«[6]). Betegnende for Situationen var det, naar Landstingsmand Harald Jensen i P. 6 kunde ønske tilføjet, at heller ikke de Handlende maatte boycottes[7]).

I P. 9 vilde C. C. Andersen have indført, at Forhandling mellem Hovedorganisationen *skulde* forsøges, før Lockout eller Generalstrejke blev dekreteret, mens Jensen mere kategorisk erklærede Punktets Indhold for det modsatte af, hvad Arbejderne maatte ønske at opnaa ved Centralisation[8]). Ogsaa de øvrige Punkter blev mødt med afvisende Kritik, især blev P. 15 opfattet som en Haan mod Arbejder-

[1]) A., S. 101. Ogsaa A. og V. anerkender Jensen som Forhandlingernes betydeligste Mand, S. 82.
[2]) A., S. 102. [3]) A., S. 105 f. [4]) A., S. 119. [5]) A., S. 108.
[6]) A., S. 129. [7]) A., S. 116. [8]) A., S. 117, jfr. 142.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

standen. Forgæves syntes Formanden at se en anden »sand Mening« i Ordene end Arbejderførerne — de var enige i, at Noter og Fortolkninger var af det onde, »i Livet som i Videnskaben«.

Men Arbejdernes stærkeste Afvisning af »de 19 Punkter« skete dog ved Fremsættelsen af deres egne Krav (5. og 13. Juli)[1]). De var at forstaa som en Slags *Erstatningskrav*, næppe af Førerne anset for gennemførlige, men fremtvunget af Situationen; der laa en Indrømmelse og en Opmuntring til de mere utaalmodige Arbejderelementer i dem. Hovedpunkterne var: 1) Alle Bestemmelser i Arbejdsoverenskomster angaaende Forhandling, Mægling og Voldgift var at anse for bortfaldne, naar AG nægtede at slutte Lockouten. 2) Betingelsen for at genoptage Forhandlingerne var Indførelsen af *9 Timers Arbejdsdag i de udelukkede Fag*, men uden Lønforringelse[2]).

Forhandlingerne *maatte* strande, saa længe AG haardnakket fastholdt de 8 Punkter. Arkitekt Thomsen søgte at finde en Udvej for Autoritetsproblemet ved Forslag om, at Repræsentanter for Underorganisationerne kunde være til Stede ved D.s.F.s Forhandlinger[3]). Af og til ses som ved et Lynglimt de to Hovedorganisationers dybe Forskellighed: Direktør Christensen mente, at en Erklæring fra D.s.F. om større Fordragelighed ogsaa vilde virke *nedad* blandt Underorganisationer og Medlemmer. J. Jensen: »Den vil virke modsat«. Forligsaktierne stod ikke højt, da begge Parter havde fremsat deres Betingelser. »Enighedskamret«s ikke heller — J. Jensen sigtede det endog for at række Haand til Forhaling af Forliget. En Trøst for Forligsvenner var det maaske, at begge Repræsentantgrupper ved Kamrets Sprængninger protesterede mod Beskyldninger for at være forhandlingsuvillige. Men man syntes at glemme, hvad en Delegeret udtalte i vemodigt-filosofiske Ord: »Hvad vil det sige at *forliges?* Det vil sige at slaa af paa de Fordringer, vi hidtil har kæmpet for.« — Saaledes talte M. C. Lyngsie.

Sidste Optrin i Enighedskamret var Direktør *Bramsens Forsøg* paa at finde et Forhandlingsgrundlag, men hans Forslag, der væsentligst var »Punkterne« om igen, blot i mildnet Form, modtog ved første Behandling Dødsstemplet[4]). G. Philipsen oplyste, at Forslaget kun blev fremsat af Arbejdsgiverrepræsentanterne i Enighedskamret, og Arbejderne afviste det. Da Arbejdsgiverne paa deres Side afslog at lade 9 Timers-Arbejdsdagen afgøre ved Voldgift, glippede ogsaa denne Tanke, som navnlig Philipsen gik i Brechen for[5]). Ved Afstemningen

[1]) A., S. 95, 127 f. [2]) A., S. 183. [3]) A., S. 165—166. [4]) A., S. 190 ff.
[5]) A., S. 197, jfr. Philipsen i »Tilskueren« 1899.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

fik *Deuntzers Forslag om en Voldgiftsdomstol*, sammensat af 3 Repræsentanter for hver af de to Hovedorganisationer plus en Formand (»N. N.«), ikke Tilslutning fra nogen AG-Repræsentant. Deuntzer var da forpligtet til at lade det falde[1]).

Den 15. (en skæbnesvanger Lockoutdato for alle de skønne Sommermaaneder) sprængtes da Enighedskamret.

Dermed sluttede det Afsnit af Storlockouten, hvor Prof. Deuntzer havde ledet Forligsbestræbelserne: retsindigt og værdigt, det skal siges, men uden Smidighedens Naadegave.

IV. Den liberale Forligsaktion.

Paa et tidligt Tidspunkt under Kampen havde der lydt Røster om *private* Mæglingsforsøg. Allerede $^{23}/_{5}$ udtalte »Sorø Amtstidende« Ønsket om, at Herm. Triers Indflydelse maatte gøre sig gældende[2]). Han var paa dette Tidspunkt Borgerrepræsentationens Formand, og hans Anseelse meget betydelig. Ogsaa andre københavnske Kommunalmænd besad en Autoritet og en Forhandlingsevne, der kunde komme Forliget til Gode, saaledes Borgmestrene Jacobi og Marstrand, Vekselerer L. Bing og Gustav Philipsen.

Venstre forholdt sig kritisk-sympatisk til Arbejderledelsen. Oppositionspartierne kunde mødes i Kritikken af Arbejdsgivernes stejle Holdning — efter Enighedskamrets Sprængning betegnede baade »Politiken« og »Social-Demokraten« Arbejdsgivernes Optræden som Komediespil, siden de 8 Punkter dog *skulde* fastholdes gennem alle Forhandlinger. Man saa sig bestyrket i denne Opfattelse ved det »Ultimatum«, som AG $^{24}/_{7}$ tilstillede D.s.F., efter fire Dages vistnok stormfulde Forhandlinger: de 8 Punkter var opretholdt, og de vedføjede Noter skærpede dem snarest[3]). — Overfor Arbejderne, der var taknemlige selv for en Hjælp med Forbehold, havde de Liberale lettere Spil og forsømte ikke Lejligheden til at føre dem ind paa Forligsvejen. G. Philipsens »Tilskuer«-Artikel, der viste Sympati, men ogsaa Kritik overfor Arbejderne og navnlig manede til Fred og fremtidig Voldgift, fandt for Størstedelen Vej til »Social-Demokraten«s Spalter. Fagforbundenes fremsynte Fører, J. Jensen, vidste nok at vurdere Venstres Betydning, som Augustkrisen snart skulde vise.

I Dagene efter 15. Juli søgte Trier at bevæge Etatsraad N. Andersen til paany at forhandle med Jensen, hvem Philipsen samtidig paavirkede[4]). Andersen var en i mange Henseende selvstændig og ingen-

[1]) A., S. 196. [2]) Samtidig kritiseres Arbejdsgivernes Taktik.
[3]) A., S. 201 f. [4]) »Tilskueren« 1910, S. 34.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

lunde ufrisindet Mand, velset i mere end een Lejr. Man kom da ogsaa under Lockouten flere Gange ud for den Vanskelighed, at Etatsraadens Ord ikke helt syntes at stemme med Lockoutlederens. Paa dette Tidspunkt lykkedes det virkelig at faa N. Andersen til at love Forhandling med J. Jensen. At denne dog ikke kom i Stand, skyldtes sikkert de langvarige Møder i Dagene før den 24.[1]). Den 23. havde N. Andersen meddelt Trier, at en eventuel Forhandling med Jensen ikke kunde paavirke AG's Betingelser overfor D.s.F. Da Trier havde modtaget den mistrøstige Meddelelse, at AG ikke har foretaget nogen Forandring i Realiteten, søgte han sammen med Bing og Marstrand at faa Bankdirektør Axel Heide i Tale. Denne mentes at have Forbindelse med Arbejdsgiverne og erklærede sig da ogsaa villig til Forhandling med N. Andersen. Heide var en smidig og hurtig Forhandler, en liberal Højremand, hvis Forligsarbejde kunde blive af største Værdi. Den 25. forhandler Heide med N. Andersen i Privatbanken, mens Trier gaar til J. Jensen og faar oplyst, hvilke Krav Arbejderne absolut maa fastholde. Ude paa sin Villa ved Øresund udarbejder Trier derefter Forslaget. Det lykkedes at udforme det saa godt, at Arbejdsgiverne troede, det var Jensensk Fabrikat. Dagen efter faar Heide Forslaget og taler om Aftenen med N. Andersen, der giver Løfte om Forhandling paa Grundlag af Forligsforslaget. Dette bliver nu underskrevet af Bing, Heide og Trier (BHT) og tilstilles N. Andersen og J. Jensen den 27. — Allerede Dagen efter mente Heide at kunne meddele, at de to Organisationsledere var kommet til Enighed. Den 30. om Morgenen samles de Liberale, som saa ofte, paa Rubin & Bings Kontor, spændt afventende Forligsefterretninger. Heide er atter Optimist. Jensen har erklæret, at alt brister, hvis Lockouten udvides, men Kl. 5 kan Heide meddele, at N. Andersen indestaar for, at dette ikke sker. — Kl. $6^1/_2$ mødes N. Andersen og J. Jensen. — Jensen advarer mod Konventionalbøder for Hovedorganisationerne paa et Individs eller en Forenings Vegne. Iøvrigt har han paa dette Tidspunkt faaet Støtte fra sine nærmeste Partifæller, der opfordrer ham til at vove Forliget. 31. Juli finder det i Karikaturen forevigede Møde Sted, hvor den charmerende Bankdirektør lægger Guldpennen foran de to Hovedrepræsentanter. Overenskomstforslaget bliver redigeret og sent samme Aften bragt i Trykken.

Det lykkedes i de følgende Dage at faa Forliget vedtaget, af AG 3. og 4. August, efter at D.s.F. har faaet imødekommende Svar paa

[1]) »Tilskueren« 1910, S. 35 ff, hvor de følgende Begivenheder skildres. Ang. J. Jensens Stilling se »Soc. Aarh.« S. 562 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

sit Ønske om nogle Smaaændringer. $^5/_8$ offentliggør »Social-Demokraten« Forliget, hvori det ser et Tilbagetog fra de fleste af de 8 Punkter. Navnlig P. 4's Ophør hilses med Glæde. 7. Aug. skulde Forligsforslaget til Afstemning i D.s.F.s Hovedbestyrelse. Da indtraf der noget, som atter skabte Usikkerhed. Paa uopklaret Maade var Arbejderne allerede den 5. kommet i Besiddelse af et Dokument, der syntes at være et Brud paa Forligets Bestemmelser[1]). Det var et *Værkstedsreglement* for »de under Arbejdsgiverforeningen hørende Arbejdsledere«, hvis Bestemmelser om Orden, Lønningsforhold m. m. maatte forekomme krænkende for Arbejderne. Samtidig fik man fat i et Cirkulære, hvori AG gav Medlemmerne Oplysning om de *Anmeldelseskontorer*, man allerede under Forhandlingerne i Fællesudvalget havde skitseret. Arbejderne vilde tillægge den Karakteren af »Sortekamre«.

Trods Bitterheden i Arbejderkredse ved dette »Fund« var det utvivlsomt Jensens og de fleste Fagforbundslederes Hensigt at sikre Forligets Vedtagelse. Værkstedsreglerne blev ikke omtalt i »Social-Demokraten« før efter Afstemningen. D.s.F. vedtog Forliget med 128 St. mod 98 St. (»Social-Demokraten« meddelte ikke Stemmetallene), men i Resolutionen tog man Forbehold med Hensyn til Snedkerkonflikten og især »det udtrykkelige Forbehold, at der ikke paa noget Værksted eller Arbejdsplads indføres noget nyt Reglement vedrørende Arbejdernes Forhold, som ikke er fremgaaet af en Forhandling mellem de respektive Organisationer i Henhold til Forligets Forudsætninger«[2]).

Yderligere skærpet blev Forbeholdene ved de Bemærkninger angaaende Anmeldelseskontorernes formentlige Karakter, som Jensen tilføjede i Skrivelsen til AG. Samtidig med at »Social-Demokraten« meddeler, at Forliget er vedtaget, og at Lockouten bliver hævet, rejses der nu en Storm i Anledning af det omtalte Reglement, som »Krigspartiet« indenfor AG endog faar Skyld for at have spillet Arbejderne i Hænde, for at disse skulde omstyrte Forliget. Det er ikke helt let at udrede de fint slyngede Traade, der sikkert alle samledes i J. Jensens Haand, men det er sandsynligt, at Arbejderførerne i disse Dage foretog de dristigste, men ogsaa de klogeste Manøvrer, Sommerens Felttog endnu havde set.

Vedtagelsen og Bladets fortsatte fredsvenlige Holdning, hvad selve Forliget angik, var en Nødvendighed af Hensyn til den offentlige Mening og navnlig Venstres.

I adskillige Venstreblade blev der efterhaanden stillet betydelige

[1]) A. og V., S. 109, »Soc.-Dem.« $^8/_8$ o. flg. Dage.
[2]) A., S. 208.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Fordringer til Arbejdernes Forligsvillighed (saaledes Udtalelser af Jørg. Pedersen i »Fyns Tidende«[1]), og da nogle Dage senere Forligsforhandlingerne syntes absolut strandede paa Grund af Arbejdsgivernes Afvisning af »Forbeholdet«, truede det med Omslag i Stemningen i de mere moderate Blade. »Sorø Amtstidende« skrev: »Fra nu af ligger det største Ansvar for Forhandlingernes Stranding hos de Arbejderrepræsentanter, som udgør Oppositionen overfor J. Jensen og hans Forslag«[2]). Og Bladet taler om Arbejdernes Mangel paa Disciplin, mens AG's Stilling er »faktisk uangribelig«. Hvorledes kunde Dommen ikke have lydt, om Jensen ikke havde haft en kneben Majoritet og en lydig Presse bag sig?

Flere Ting tyder paa, at Jensen paa dette Tidspunkt frygtede Forliget uden de Garantier, som Forbeholdet gav Udtryk for, *mere* end nogle Ugers fortsat Krig. Der var Vanskeligheder med Hensyn til Snedkerfaget, og der var Uviljen mod det Værkstedsreglement, som AG ganske vist vilde bortforklare som et Udkast, der aldrig vilde være blevet praktiseret i den forefundne Form. Arbejderledelsen vilde vanskeligt kunne gaa mod den stærke Stemning indenfor den menige Hær. — Taktikken maatte blive den: at bevare den officielle Forligsvenlighed (trods en reelt afvisende Holdning overfor AG), indtil Modstanderen gav Køb, saa at man med »Forbeholdet« reddet paa ny fik fast Grund under Fødderne.

Forholdet var det, at Arbejdsgivernes Holdning næppe var saa stejl, som Svaret til D.s.F. af $^{9}/_{8}$ kunde lade formode. Allerede $^{10}/_{8}$ kunde Heide meddele, at AG var paa Gled, og Dagen efter forsøgte Borgmester Jacobi, der ogsaa hørte til Forligsmæglernes Kreds, at faa N. Andersen til at gaa ind paa BHT-Forslaget med dets Konsekvenser for eventuelle Arbejdsreglementer. Dette var i Virkeligheden foreslaaet af to Medlemmer af AG's Forretningsudvalg, men det vilde dog være vanskeligt at faa vedtaget Indstillingen derom til Hovedbestyrelsen[3]).

J. Jensen er stadig skeptisk overfor de Forligsmuligheder, hans Mægler-Venner ved at omtale. Snarere tænker han sig en Afgørelse ved Voldgift. Imens ser det ud, som om »Krigspartiet« indenfor AG paany vinder Terræn, og en Lockoutudvidelse besluttes (især Skrædere, Grovsmede, Cement- og Jordarbejdere). Arbejderledelsen har

[1]) »Fyns Tid.« $^{28}/_{7}$.

[2]) »Sorø Amtstid.« $^{11}/_{8}$. Af Venstreblade synes dog kun »Næstved Tidende« at staa paa Arbejdsgivernes Side.

[3]) »Tilskueren« 1910, S. 38.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

næppe sørget over denne Udfordring til Offentlighedens humane Sans, som ny »Udsmidninger« vilde være — dertil kom, at visse Industrier syntes at vægre sig ved at følge Parolen[1]). Ude i Provinsbyerne krævede en Del Mestre Lockoutens Afslutning (saaledes baade i Aarhus og Horsens)[2]). Arbejderne kunde desuden haabe paa, at deres egne Krav ikke vilde blive glemt trods Modstandernes officielle Urokkelighed. Under en Udveksling af Erklæringer mellem J. Jensen, N. Andersen, Direktør Christensen m. fl. var det kommet frem, at et Par af Medlemmerne i AG's Forretningsudvalg ikke var utilbøjelige til Forhandling om 9-Timers-Arbejdsdagen[3]). og $^{15}/_{8}$ lovede Folketingsmand Oscar Hansen at forhandle med J. C. Christensen om Muligheden af, at Venstre kunde forelægge et Lovforslag om Arbejdstiden, hvis Forliget da vilde kunne glide. Dette Forsøg er dog aabenbart faldet Arbejdsgiverne haardt for Brystet. Snart forlød det, at N. Andersen nu var helt krigersk — selv Optimisten Heide mente alt slaaet i Stykker[4]).

De gamle Mæglere syntes en Stund at tabe Modet, men ny traadte til.

V. Sidste Mæglingsforsøg. Septemberforliget.

Fra flere Hold, men ikke mindst fra de Næringsdrivende, der jo maatte betale en stor Del af Krigsomkostningerne under den sociale Kamp, havde der hævet sig Røster for Regeringens Indgriben. 18. Aug. forsøgte Statsminister Hørring en Konference med N. Andersen, og de følgende Dage fortsattes Mæglingen. Et Resultat var det i hvert Fald, at Højrebladene begyndte at se lysere paa Forligssituationen[5]). Ogsaa »Social-Demokraten« søgte at opildne den offentlige Menings Fredsiver, bl. a. ved skræmmende Rygter om Lockoutens Indflydelse paa Bankernes Omsætning, hvad dog ellers arbejdervenlige Venstreblade betegnede som en taktisk Manøvre[6]). Men i Provinsen var der Venstremænd, som haabede at faa sprængt Hul i den Organisationens Ringmur, der beskyttede AG. — Den radikale Holbæk-Købmand Anders Larsen kunde meddele om en Række Mestres Lockoutfrafald og ventede flere. Herm. Trier: »God Plan, naar den ikke offentliggøres i Utide«. Tømmerhandlerforeningen, der ikke var under AG, viste sig villig til at frigøre Omsætningen, hvis AG's Holdning kunde stemples som forligsuvillig. — De Liberale, af hvilke Bing igen havde forsøgt Mægling, var desuden ivrige for Fremme af kommunale Arbejder.

[1]) »Soc. Aarh.«, S. 567; jfr. Triers Meddelelser om den udenfor AG staaende Tømmerhandlerforening, »Tilskueren«, S. 40.

[2]) »Pol.« $^{18}/_{7}$ og $^{27}/_{7}$. [3]) »Soc.-Dem.« $^{10}/_{8}$. [4]) »Tilskueren«, 1910, S. 38.

[5]) »Nationaltidende« $^{25}/_{8}$. [6]) Saaledes »Dannebrog« $^{22}/_{8}$.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Arkitekt F. Levy stillede i disse Dage et *Voldgiftsforslag*[1]), hvorefter Arbejdsstridighederne skulde afgøres af et Antal repræsentative Mænd. *Arbejdsreglerne* kunde fastsættes af Arkitekt- og Ingeniørforeningen i Tilfælde af Uenighed mellem Fagudvalgene. Den 26. kunde Bankdirektør Heide fortælle, at Hørring havde lovet Kongen Lockoutens Afslutning inden en Uge. Et Udtryk for den ængstelige Spænding var det, at Borgerrepræsentationen opgav at holde Møde, for at ikke eventuelle Drøftelser skulde virke skadeligt. Man havde jo før set, hvor let en lille elektrisk Udladning fik Kampbaalet til at blusse op igen. Som et godt Varsel tog man derimod en Rekonstruktion af Ministeriet, hvorved Forligsmanden, Direktør Bramsen, blev Indenrigsminister. Et Venstreblad mente ganske vist ikke, Ministerskiftet vakte saa stor Opmærksomhed som de sidste Augustdages gode Regn.

Mellem Oppositionspartierne var Forholdet vedblivende godt. Vilh. Lassen havde svaret imødekommende paa »Social-Demokraten«s Varsko til Venstre[2]). Faren for et Omslag i Stemningen syntes overvundet. »Dansk Haandværker- og Industriforening«, der blev stiftet $^{29}/_{8}$, blev opfattet som en Anti-AG-Forening.

Efter en Række forskellige Mæglingsforsøg[3]) kom det endelig 30. August til direkte og fri Forhandling mellem de to Hovedorganisationers Forretningsudvalg. Samme Dag fik de liberale Mæglere en Anmodning om at tage et Arbejderforslag op, som indeholdt Garantier mod de formentlig tilsigtede Brud paa Overenskomsten. — Om Aftenen akcepterede Arbejdsgiverne Forslaget om en permanent Voldgiftsdomstol, men forkastede det øvrige. Det liberale Triumvirat samledes da Kl. $10^{1}/_{2}$ og forhandlede. Kl. $11^{1}/_{2}$ ringede Heide til »Social-Demokraten« for at faa fat i nogle Arbejderrepræsentanter. J. Jensen var syg efter de mange Døgns anstrengende Forhandling, men det lykkedes Borgbjerg at faa forskellige Partifæller banket op. Ud paa Natten naaede man omsider til Bankdirektørens Bolig, hvor Heide var gaaet til Sengs, men hurtig kom i Slaabrokken for i et Par Timers Forhandling at faa Stillingen klarlagt. Næste Dag kan Heide meddele, at Arbejderne gaar med til Voldgiftsforslaget, naar en Lov om en permanent Domstol blev gennemført snarest. Det lykkedes Bing, Trier og Heide at faa Hørrings Løfte om denne Reform, hvorved der

[1]) »Tilskueren« 1910, S. 41.
[2]) »Aalborg Amtstid.« $^{25}/_{8}$; jfr. »Soc.-Dem.« $^{23}/_{8}$.
[3]) Se foruden Triers Oplysninger A. og V., S. 118 ff.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

blev indført tvungen Vidnepligt for Voldgiftsdomstolen, saa vel som for alm. Domstole[1]).

Den 1. Sept. oprandt med lovende Udsigter til snarlig Forstaaelse. Mæglingsforslaget (BHT) blev nu drøftet i de to Forretningsudvalgs Fællesmøde, som Trier ledede. J. Jensen tog først Forbehold overfor den tvungne Vidnepligt. Men efter Forhandling indbyrdes gik dog Arbejdernes Forretningsudvalg ind paa at antage det samlede Mæglingsforslag mod Hemmeligholdelse til den endelige Afgørelse var truffet. Sporene skræmmede: den forsigtige Arbejderfører skulde ikke staa overfor Offentligheden med flere havarerede »Forlig«. Desuden betingede Jensen sig klogeligt, at de to Forretningsudvalg selv skulde henvende sig til Lovgivningsmagten angaaende det Lovforslag, Hørring havde lovet at fremsætte. Man holdt vel nok af selv at tage Initiativet.

En Forsigtighedens Aand besjælede efterhaanden de skuffelseshærdede Forhandlere. Da Mæglingsforslaget var vedtaget, blev det brændt paa nær netop de to underskrevne Eksemplarer[2]).

Endnu stod tilbage at se Snedkerkonflikten løst samt at faa Generalforsamlingernes Tilslutning. Mens det sidste ventedes at gaa ret glat, hed det sig Lørdag den 2., at der var »Slinger i Valsen« hos Bygningssnedkerne, der jo stod udenfor Hovedorganisationen. Trier skildrer, hvorledes han og de to andre Mæglere om Søndagen kom ind i Snedkernes Lavshus, hvor de to Parter sad uvillige overfor hinanden paa Forhandlingsbænkene. »Saa fik vi dem skilt ad«. Og Triumviratet bevægede sig som Gesandter ud og ind mellem dem. Lidt efter lidt gled det. Efter 10 Timers Forhandling var Forliget sikret. Dagen efter vedtog AG og D.s.F. det ved Afstemninger i de kompetente Forsamlinger[3]).

Hovedbestemmelserne i Septemberforliget[4]), som nu skulde staa sin praktiske Prøve, var følgende:

1) De bestaaende Overenskomster forblev i Kraft med de Modifikationer, som fulgte af de øvrige Bestemmelser.
2) Hovedorganisationerne anerkendte hinandens Ret til at erklære Arbejdsstandsninger, naar det var vedtaget af en kompetent

[1]) Fremstillingen hos Trier og i »Soc. Aarh.«, S. 568—570 stemmer overens. Af A. og V. faar man intet Indtryk af den liberale Forligsaktions Betydning.

[2]) »Tilskueren« 1910, S. 43.

[3]) Sst., S. 44.

[4]) A., S. 209 f., men iøvrigt gengivet in extenso af Jensen og Olsen, S. 140 f., af A. og V., S. 143 f.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Forsamling med $^3/_4$ af de afgivne Stemmer. Ingen udenforstaaende Organisation maatte støttes af Hovedorganisationen under Strejke eller Lockout.

3) svarede til P. 1, men mere afdæmpet.
4) til P. 2, men med Hensyntagen til Akkordarbejdere.
5) Fastlønnede Formænd eller Arbejdsledere (hvorved forstodes Arbejdsgivernes Tillidsmænd, der ikke deltog i Akkorder) fik Frihed til ikke at være Medlemmer af Arbejderorganisationer.
6) (Smlgn. P. 4) Opsigelsesfristen blev at fastsætte for hvert enkelt Tilfælde.
7) P. 6, Forbudet mod Boycotting.
8) P. 7, men med Gensidigheden understreget.
9) Samarbejde mellem de to Hovedorganisationer om en Række af de i de øvrige »Punkter« nævnte Opgaver.
10) I Tilfælde af underordnede Organisationers Brud paa Forliget, skal Hovedorganisationerne behandle Sagen. Opnaas der ikke en tilfredsstillende Ordning, kan Spørgsmaalet indankes for Københavns Landsover- samt Hof- og Statsretten som Værneting.
11) Ligeledes ved formentligt Brud fra den ene Hovedorganisations Side.
12) Underskriften bindende for begge Hovedorganisationer, D.s.F. underskriver ogsaa paa de enkelte udenforstaaende Organisationers Vegne.
13) Underorganisationer kan ikke ved Udtræden unddrage sig Overenskomsten. Den staar ved Magt, til en af Hovedorganisationerne opsiger den.

Desuden nogle rent midlertidige Bestemmelser og tre Tillægsbestemmelser:

1) Ingen anden Vedtagelse maa staa i Modstrid med Overenskomstens Bestemmelser.
2) Oprettelsen af den permanente Voldgiftsdomstol (3 Medlemmer fra hver Hovedorganisation og som Formand een af disse valgt Jurist).
3) Gældende Bestemmelser vedrørende Arbejdsordningen i de respektive Fag forblev uberørt af P. 4 i Forliget for først at bortfalde efter lovlig Opsigelse.

For en umiddelbar Betragtning vilde det ligge nær at tilskrive Arbejdsgiverne Sejren. Deres 8 Punkter var ganske vist ikke »ube-

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

skadigede«, men de havde dog vundet en Del[1]). Anerkendt Ret til at lede og fordele Arbejdet havde de dog kun faaet mod visse Indrømmelser, der kunde hindre Misbrug. Affæren med Værkstedsreglementet var ikke uden Indflydelse paa Enderesultatet. Det var lykkedes AG at stille større Krav til D.s.F. om Orden og Disciplin i Rækkerne. Var end Garantierne udeblevet, selve Kravet var blevet staaende, om end det endelige Forlig næsten overalt var isprængt Gensidigheds- og Fordragelighedsforskrifter, som laa temmelig fjernt fra den brøsige Tone i de 8+11 Punkter.

Den Omstændighed, at Arbejdsgiverne efter 2 Maaneders Lockout havde fastholdt deres »Punkter« og med dyre Ord havde svoret at holde Fanen ren, maatte bevirke, at Indtrykket ikke blev en AG-Sejr, men at tværtimod Arbejderne kunde tale om en relativ Sejr under Lockoutens sidste Faser[2]). Den »onde« Opsigelsestid (1. Jan.) forsvandt, en Række af de andre Krav blev læmpede, og i Kampen mod Værkstedsreglementernes Misbrug følte man sig sejrrig: Tillægsbestemmelserne skulde her yde Garanti. Endelig var Arbejderne jo paa et tidligere Tidspunkt end Arbejdsgiverne stemt for Voldgift, heller ikke denne Bestemmelse kunde virke smerteligt.

Men der var Forhold, som betød mere end de fortærskede Paragraffer. Paa begge Sider kunde man mærke sig *Sammenholdets* Værdi, der saa beundringsværdigt var kommet til sin Ret, ikke blot for Landets, men for hele Verdens Øjne. Den unge, stærke Arbejdsgiverorganisation havde med stor Iver og Udholdenhed hvervet ny Tropper under selve Slaget, og der havde været godt Fodslag i Rækkerne.

Om Arbejdernes Holdning under Kampen havde selv Højrebladene efter Forliget rosende Ord at sige[3]). Deres Presse havde raset bittert og høstet Svar i samme Aand. Men Arbejder og Mester fandt forholdsvis let ind i det solide Arbejdsforhold igen. De havde jo begge udmærket sig, havde trods Tab i Øjeblikket følt sig stærke, saa vist som Fremtiden betød voksende Organisation, især for Byerhvervene.

Forligets Bærekraft maatte — som de senere Aars Udvikling har vist — afhænge af, om begge Parter vedblivende kunde føle sig tilfredse med en Ordning, der gjorde Danmark til »et Foregangsland paa den kollektive Arbejdsaftales Omraade«[4]).

Foreløbig ønskede baade AG og D.s.F. det organisatoriske Arbejde

[1]) A. og V. nøjes med Karakteristikken »en hæderlig Fred«, S. 126.
[2]) Jfr. G. Philipsens Vurdering i Artikel Nr. 2 i »Tilskueren« 1899.
[3]) »Nationaltid.« $^{5}/_{9}$.
[4]) A. og V., S. 135.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

udført indenfor Septemberforligets Rammer. Mens AG saa sin Stilling styrket ved Dannelsen af lokale Sammenslutninger og betryggende Kontingentregler, tog Arbejderne godt Varsel af de ældre Fagforbunds Fremgang (nydannede, som f. Eks. Dansk Gartnerforbund, blev hæmmet stærkt ved Lockouten) og Udviklingen af de københavnske Byggeselskaber. Kampenergien fra Sommeren 1899 syntes lykkeligt omsat i fredeligt, samfundsopbyggende Arbejde.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

Bilag I.

1) At fremtidige Overenskomster, der maatte blive afsluttede mellem de overordnede Organisationer, ikke herefter maa gøres afhængige af underordnede eller lokale Organisationers Afstemning, men at vedkommende Hovedorganisation fremtidig skal være ansvarlig for, at indgaaede Overenskomster respekteres og ubrødelig efterkommes af de lokale Organisationer.
2) At Arbejdsgivernes Ret til selv at lede og fordele Arbejdet samt til at anvende den efter deres Skøn til enhver Tid passende Arbejdskraft fuldt ud anerkendes og garanteres af Arbejdernes Hovedorganisation.
3) At fastlønnede Formænd og Arbejdsledere ikke, saa længe de beklæde saadan Stilling, maa være Medlemmer af Arbejder-Organisationen.
4) At Opsigelsestiden for Overenskomster angaaende Priskuranter og øvrige Arbejdsforhold herefter fastsættes til 1. Januar med 3 Maaneders forudgaaende Opsigelse.
5) At samtlige nu eksisterende Konfliktpunkter indenfor Snedkerfaget (herunder indbefattet den ved Skrivelse af 10. f. M. fra Snedkerlavets Afdeling for Bygningssnedkere i København fremsatte og paa Fællesmødet af 13. f. M. refererede, men ikke behandlede Klage over Snedkersvendenes egenmægtige Adfærd i dette Fag) behandles og afgøres, forinden Konflikten kan afsluttes.
6) At der efter Konfliktens Afslutning ikke paa nogen af Siderne maa finde nogen Art af Boycotting Sted hverken overfor Arbejdsgivere eller Arbejdere.
7) At samtlige Arbejdere ved Konfliktens Ophør gaa i Arbejde paa de samme Arbejdssteder, hvor de var beskæftigede ved Konfliktens Begyndelse.
8) At en eventuel Forhandling skal omfatte samtlige under Konflikten hørende Arbejder-Organisationer, uanset om disse henhøre under Arbejdernes Hoved-Organisation eller ej.

Bilag II.

9) At der sker en Tilføjelse til de hidtil og fremtidig gældende Overenskomster og Voldgiftsregler om, at disse ikke er til Hinder for, at Arbejdsgivere og Arbejdere kunne deltage henholdsvis i en af Arbejdsgiverforeningen dekreteret eller godkendt Lockout og en af de samvirkende Fagforbund dekreteret eller godkendt Strejke.
10) At underordnede Organisationer ikke kunne udmelde sig henholdsvis af Arbejdsgiverforeningen og de samvirkende Fagforeninger med kortere Varsel end 6 Maaneder.
11) At den indenfor det respektive Fag hidtil gældende Arbejdstid vedbliver uforandret indtil Udgangen af Aaret 1900.
12) At der ydes Garantier for Overenskomstens Overholdelse i Form af Deposita, Forandring i Fagforeningernes Love m. m.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

13) At der oprettes en Overenskomst gaaende ud paa, at den imellem de stedlige Organisationer vedtagne Arbejdstid, Timeløn og Akkordpriser er gældende for alt Arbejde, der udføres af Arbejdere, antagne der paa Stedet uden Hensyn til Mesterens Domicil.
14) At der søges oprettet en gensidig Opsigelsesfrist mellem Arbejdsgivere og Arbejdere om Arbejdets Ophør under normale Forhold.
15) At der træffes Bestemmelse angaaende Arbejdstidens Overholdelse, angaaende Midler til Bekæmpelse af Drikkeri, Driveri og Tobaksrøgning i Arbejdstiden og Bøder for Overtrædelse af disse Bestemmelser.
16) At Overarbejdstimer først regnes som saadanne, naar Arbejderen har arbejdet det stipulerede fulde Timetal i den paagældende Uge, hvori Overarbejdet er udført.
17) At enhver Arbejder saa vidt muligt skal være Medlem af en anerkendt Sygekasse.
18) At naar Lærlinge deltage i Akkorder sammen med Svendene, opgøres Akkordoverskudet for Lærlingen i Forhold til dennes udbetalte Løn, og Overskudet er Svendene uvedkommende.
19) At der i alle Fag under Arbejdsgiverforeningen, der ikke har Voldgiftsregler, oprettes saadanne med Arbejderne, gaaende ud paa, at alle Uoverensstemmelser angaaende Anvendelsen af bestaaende Overenskomster afgøres ved Mægling eller Voldgift. Endvidere redigeres alle bestaaende Voldgiftsregler saaledes, at de mulig blive enslydende.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK